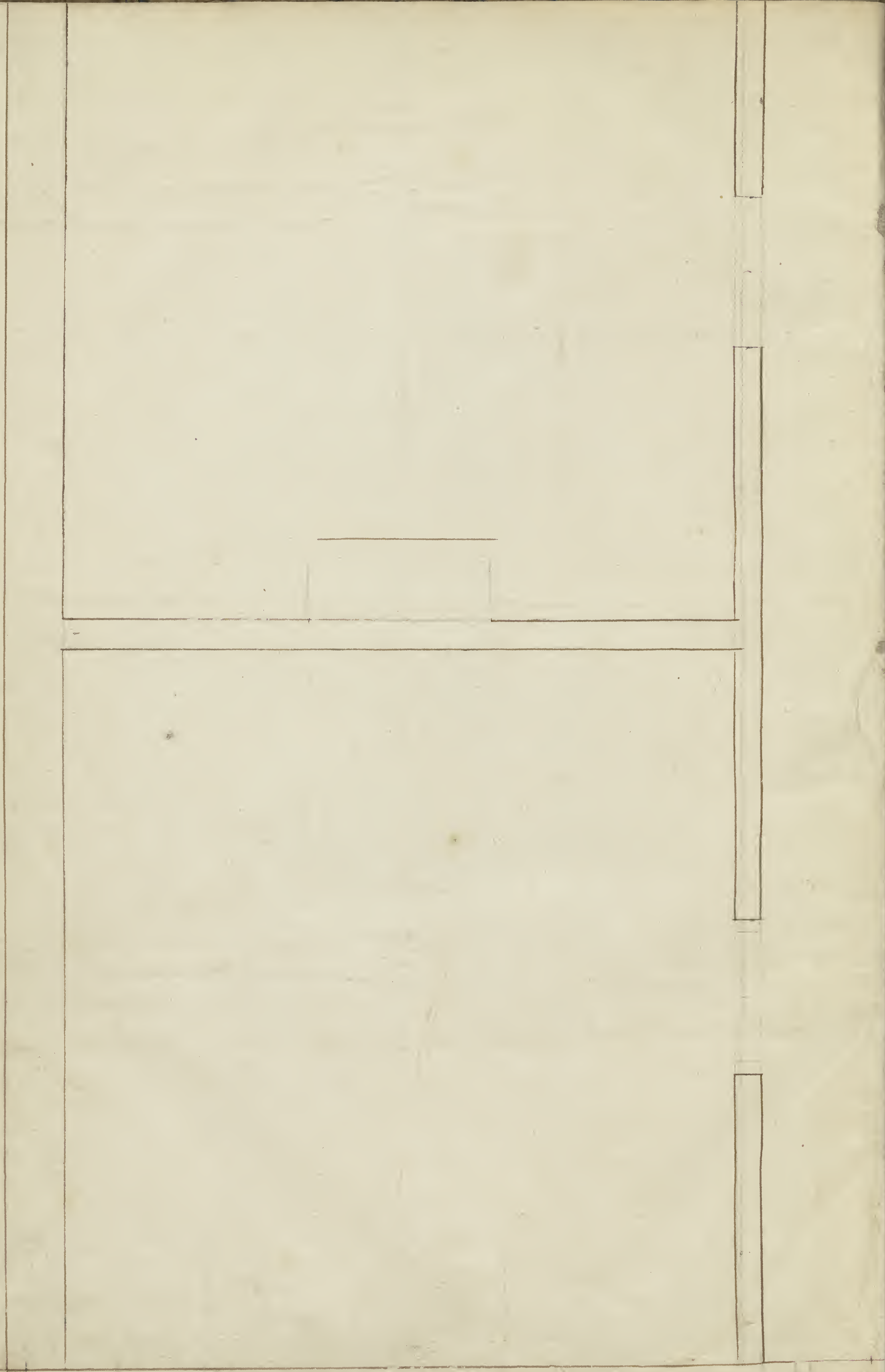
Pieter Koeck van Aelst. De werken van Sebastiaan Serlio over de Architectura uit gegeven in den Jare ~~[illegible]~~ 1546. – Er is nog eene Druk van 1539. door den Zelfde bezorgd. – Ik heb alleen het III^de^ boek daar van gezien. –

Bestek
van het Huys de Leght

Seb. Serlio

Die alder vermaertste Antique edificien vā templē/theatrē/amphiteatrē/paleisen/thermē/obeliscē/bruggē/archē triūphal, ꝛc. bescreuē eñ gefigureert met haren grondē eñ matē oock de plaetsen daerse staen/ eñ wiese dede makē.

ROMA QVANTA FVIT IPSA RVINA DOCET

Aen den lesere.

Hoe wel dat vele diversche Auctoren ons wonderlijcke be-
scrivingen van architecturē/ als vanden Egyptienen/ Asia-
nen/ Grieken/ ende meer andere natien ghemaect zijnde/ ach
terghelaten hebben/ alsoe dat wij lesende den oren moghen
ghenouch doen aenghaende der groodtten / te wetene / hoe
lanck/ breet ende diepe dat eenighe metsselryen geweest zijn/
soe en connen wij nochtans den ooghen ende der begheerlijchept van alsulcken on-
gheloofl ijcken hantwerck ende conste te siene daer mede niet vernoeghen / ten ware
dat ons de eeuwe van dien tijden ghegont hadde / aenghesien dat de reliquien van alsulc-
ken wercken al meest duer den tijt vernielt zijn / dat wij de figueren tsamen byder lettere had-
den moghen in dbeworp sien : ghelijck wij in desen teghenwoerdighen boeck niet alleenlijck lesen
en moghen wat ten lesten nae alle andere natien die Romeynen ghebouwen hebben / maer hebben ee-
nen alsulcken Aucteur voerhanden/ die de figuren (sulcx alsmense noch in wesen vindt) van stuck te stucke
niet alleene by roeyen/ ellen/ voeten/ ende palmen / maer oock by minuten scherpelijck ghemeten ende daer toe
wel ghecounterfeyt ons voorghestelt heeft. Ende hoe wel dat ick gheen meyninghe en hadde/ desen boeck vande
Antiquiteyt der Romeynen in onser talen te druckene/ midts dat haer de sprake niet verre ghenouch en strect/ oft dat
by avonturen der liefhebbers te weynich zijn om mijn oncosten te verhalene: soe en hebict nochtans niet connen ghe
laten / wandt my dat groote werck der fortificatien vander vermaerder stadt van Antwerpen daer toe ghedronghen
heeft / ende dat daer omme / op dat een yeghelijck die hem verwonderende is vander grootten/ dwelck met ontallijc-
ken costen ghemaect wordt/ hier inne sien ende byhemselven overlegghen mach/ wat grooter ia noodeloosser costen by
dit te ghelijckene/ dat die Romeynen (ick swyghe andere natien) voortijden ghedaen hebben int maken van obeliscen/
piramiden/ thermen/ theatren/ amphitheatren/ archen triumphal / ende meer andere dinghen die alleene tot ghe
noechten ende triumphen dienden : waerduere te vermoeden is/ dat om eene alsulcken stadt/ tot welvaert van
desen lande/ te beschermene/ datse die versterckinghe eer noch vromer dan zy is/ souden ghemaect hebben.
Nu is te noteren/ dat alle tghene dwelcke die Romeynen ghemaect hebben/ niet gheheelijck met der
leeringhen van Vitruvio en overcompt/ alsoe datter vele die dese ende dierghelijcke stucken ghe
conterfeyt hebben/ daer duer gheabuseert zijn: want de sommighe nauwelijck ghelooven en
souden/ dat in dien tijden soe wel als nu alderley wercklieden waren deen beter dan dan
dere/ dwelck hemlieden onwetentlijck heeft doen ende noch doet maken dinghen die
de goede Antijken niet gheerne en souden verdreghen hebben / waeraf dat zij in
desen boeck goet onderwijs vinden sullen / ende leeren (indient hen belieft te
lesene) tgoede wten quaden te scheyden / waertoe dat sonderlinghe den
voorghedructen vierden boeck dient / want daerinne die geheele som-
me der maten besloten is : ende alsoe inden selven vierden boeck
inde voorredene beloeft is / soe en suldy hier in desen derden
niet alleene vinden/ ten eersten die Ichnographien / ende
daer op volghende die Orthographien / metsgaders
oock een deel der Sciographiē/ vanden vernaemp
sten Antiquiteyten van Roomen/ van Italien/
ende eensdeels van daerbuyten: maer oock
vanden excellensten edificien in onsen
tijden/ ende bysondere van Braman
te ghemaect : Alsoe dat de lesere
wel gheinstrueert zijnde indē
voerseyden vierden boeck
daer alle de oerdinen
wel verclaert zijn/
sal moghen by
hem selven
oerdelen
wat
wel ende
qualijck ghe
maect is/ op dat
men met eenen coste te
samen een goet ende onstraf
felijck werck
maken
mach

Van der Antiquiteyt, dat derdde boeck, Dat vierde Capittel.

ONder alle de Antique edificien die in Roome ghesien worden/ zoe dunckt my dathet Pantheon (voer een stuck wercx alleene) dat alder schoonste / dat alder gheheelste / ende dat alder beste verstaen is : ende is zoe veel wonderlijcker dan tandere/ als hebbende dat selue stuckwercx vele leden/ dat die selue al tsamen zoe wel correspondereren tot dien lyue/dat een yeghelijck persoon siende alsulcken correspondentie / vindt hem daer inne vernoecht te sine : ende dit coempt daer duere / dat de vernuftighe Architect / de welcke daer vindere af was/ vercoren heeft die alder perfectste forme/ te wetene/de ronde/ waer af datse ghemeenlijck Onse lieue vrouwe de ronde heedt / want van binnen is zoe veel hoochdē als breeden : Ende by auontueren dat de voersepde Architect/considererende/dat alle dinghen die ordentlijck procederen/een principael ende eenich hooft hebben/vanden welcken de nederste afhanghen/ wilde oock dat dees edificie alleene een licht hebben soude/ende dat int alder hoochste deel/op dathet hem in allen plaetsen ghelijckelijck wtbreyden soude / ghelijckmen in effecte siet dathet oock doet/ want bouen tander dinghen die huer perfect licht hebben/zoe zijnder de ses capellen/de welcke midts datse binnen de dickte des muers staen / behoorden duyster te sine/ nochtans hebben zij haer behoeflijck licht duer dat toebringhen van sommighe treckende vensters bouen de ghenoemde capellen / de welcke hem dat tweedde licht gheuen / ghenomen van dat bouenste ghat / alzoe datter gheen zoe cleynen dinck en is ten heeft zijn deel vanden lichte : ende dit en is sonder groote iudicie niet ghemaect/ want wesende desen temple van ouden tijden ghedediceert tot allen den Goden/ waer duere datter veel beelden in stonden (dwelcke de diuersche tabernaclen/ nicchen/ ende vensterkens bethoonen) behoefde dat elck huer behoorlijck licht hadden / Waeromme dat de ghene die ghenoechte nemen in statuen ende ander verheuen dinghen by hem te houdene/behoefden wel een alsulcken cabinet dat zijn licht van bouen ontfinghe / op datse (latende elck staen op zijn plaetse) niet en dorften met den stucke dlicht ghaen ontleenen. Nu om tot onsen iersten propooste te commene/ midts dat my dat Pantheon de alder volcomenste Architecture dunct zijnde die ick noch ghesien hebbe/zoe heuet my goet ghedocht die selue oock hier in dbeghinsel ende voer een hooft van alle dander edificien te zettene. De fondateur van desen temple/ nae dat Plinius zedt in meer dan een plaetse / was Marcus Agrippa/ om te volbringhen den wille van Augusto Cesare : de welcke ondercommen vander doot en mochts niet volbringhen: aldus werdt desen tempel ontrent dat vierthienste Jaer ons Heeren ghebouwen / dat welcke coempt ontrent vijfduysent / twee hondert/ ende drye Jaren van dbeghinsel der werelt. Inden ghezeyden tempel (nae tscrpuen van Plinio) waren de capiteelen van copere / ende hy schrijft oock dat Diogenes beeldesuyder van Athenen / die zeer gheprefene Cariatiden inde pilaren maecte / ende dat oock de statuen bouen dat frontispicium ghestelt zijnde zeer ghepresen waren/ hoe wel datse duer de hoochde der plaetsen niet ghecelebreet en waren. Desen temple werdt gheslaghen vanden blixem/ende verbrande ontrent dat twaelfste Jaer Traiani des Keysers/dwelck coempt ontrent den Jare ons Heeren hondert ende derthiene : ende den Jare der werelt vijfduysent/dryhondert ende elf. Ende Lucius Septimius Seuerus/ ende Marcus Aurelius Antoninus dedenen repareren met alle zijnen ornamenten/ghelijck dat blijct byden gheschrifte inde Architrabe vanden gheuel : de welcke ornamenten men ghelooven mach al van nieus ghemaect te sine/anders behoorden de Cariatiden van Diogenes daer noch te sine. Maer inder waerheyt zoe was de Architect diese ordineerde zeer iudicioes ende stantaftich/ want met goeder iudicien heeft hy de leden zeer wel connen verghlijcken met dat corpus/ende en wilde de wercken met veel sneden niet verdrucken/ maer (ghelijck tot zijnder plaetsen breedder ghesept sal wordden) wistse wijsselijck wt te deplene : oock heeft hy int gheheele werck de ordine vande Corinthie gheobserueert/ ende en wilde daer gheen ander ondermenghen : daer toe zijn de maten in alle de leden zoe wel gheobserueert als ick in eenich ander werck ghesien ende ghemeten hebbe : waeromme datmen desen tempel wel een exempel van Architecturen heeten mach : Maer zettende dees redenen op dsyde/ wantse den Architect lutter aengheuen/zoe willick aende particulare maten commen: ende op dat wy met ordinantien in dese antiquiteyt voortvaren/zoe sal die eerste figure de Ichnographie zijn/de tweedde de Orthogra-

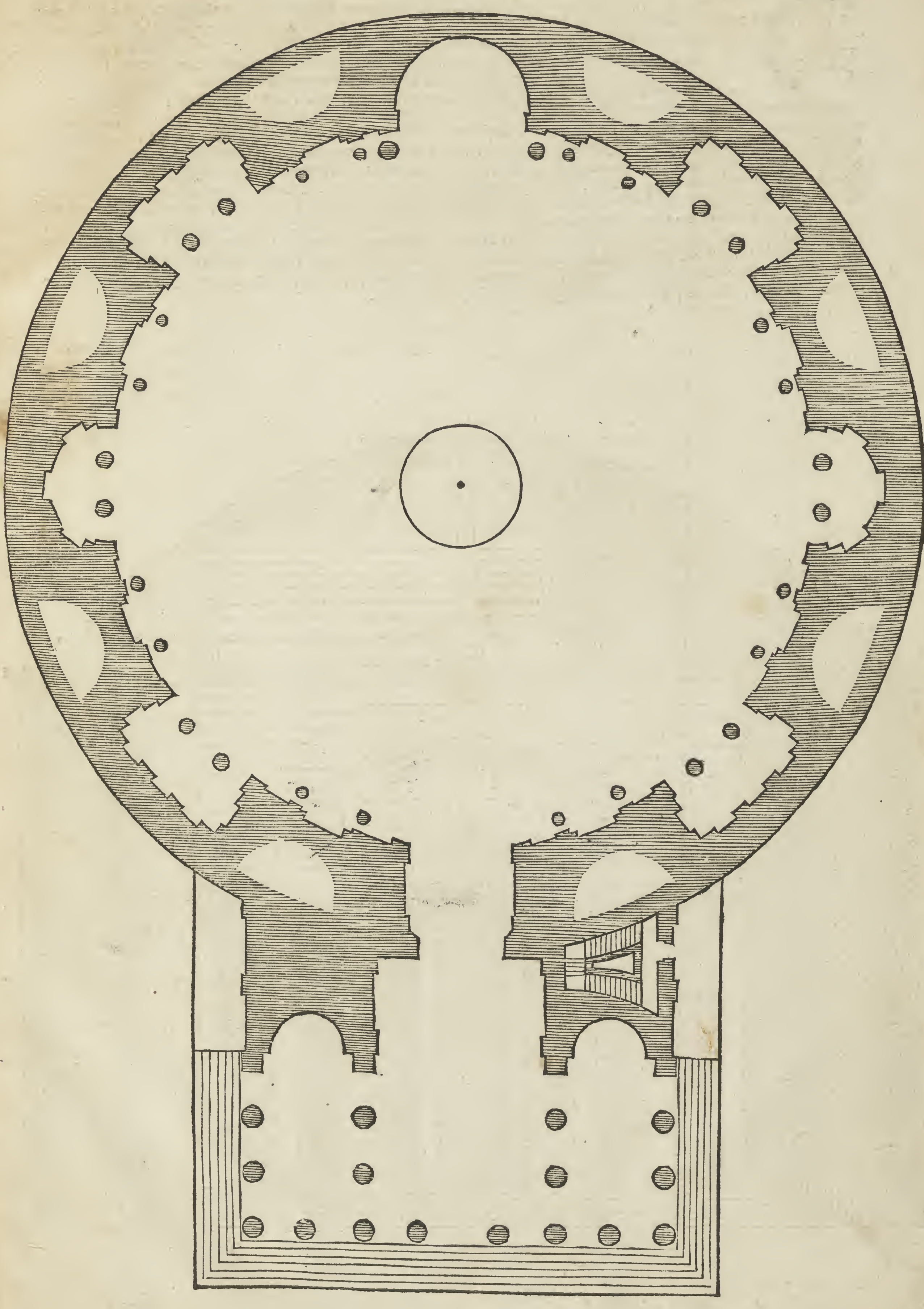
 phie/

phie/ ende de derdde de Sciographie. Dees nauolghende figure is dan de Ichnographie/dats den grondt vanden voerseyden temple/ den welcken ghemeten is met de Antique oft oude Roomsche palme hier besyden ghestelt/ Ende ierst sprekende van dat poortael/daer af zijn de colommen dicke ses palmen ende neghen ende twintich minuten: de intercolomnien (dat zijn de spatien van de eene colomne aen dandere) houden acht palmen ende neghen minuten: de breedde des poortails is van veertich palmen: de breedde vande platte pilaren des poortaels/ is ghelijck den diametre der colomnen: de wijdde vande nicchen tusschen de pilaren is van thiene palmen/ ende de pilasters ter syden zijn van twee palmen: de wijdde der poorten/ houdt sesentwintich palmen ende een halue: de wijdde des gheheelen tempels te wetene den vloer binnen vanden eenen muer tot aen den anderen/houdt hondert eñ vierentnegentich palmen: effen alzoe vele houdt de hoochde van op den vloer/tot bouen aenden ondersten boort vanden lichtgate: dat selue ronde ghat is wijt sessendertich palmen en halue: van de ses cappellen welcke binnen de dicte vanden muere ghemaect zijn/is elck breet sessentwintich palmen ende dertich minuten/ende ghaen half zoe diepe inden muer behaluen de dicte der viercanter pilaren op elcke zyde: maer de principale cappelle is dertich palmen breet/ende is oock eenen haluen circle behaluen de ghezeyde pilaren: de dicte der colomnen van alle den capellen/is van vyue palmen min drye minuten/desghelijcx houden de viercante hoeckpilaren der ghezeyder capellen: de colomnen der tabernaclen tusschen de capellen zijn dicke twee palmen: de dicte vanden muere die den gheheelen temple omvangt is van eenendertich palmen: ende al eest sake dat de capellen den muer ghenoech wtholen/zoe zijn nochtans tusschen beyden van binnen den muer ydele plaetsen/ welcke sommighe segghen dat voer wintplaetsen ghelaten zijn ter causen vander eertbeuinghe: maer ick gheue my seluen te verstane datse ghelaten zijn te vullene om de stoffe te sparene/midts dat zy cirkelwijs in alder manieren sterck ghenoech zijn: den opghanck welck men ter slinckerhant siet/was oock ter rechterhant om op dat poortael te ghane/ oock ghinckmen van daer rontsomme den temple bouen de cappellen duer eenen secreten ghanck die daer noch is/ duer den welcken datmen oock buyten aende trappen ghaet/om tot bouen int hoochste der edificien te climmene/met veel opghanghen die daer rontsomme zijn: dit fondament achtmen dathet al een masse was ende van buyten veel plaetsen besloech/ alzoe dat sommighe ghebueren ghewaer worden zijn/welcke willende bouwen hebben int grauen zulck fondament gheuonden.

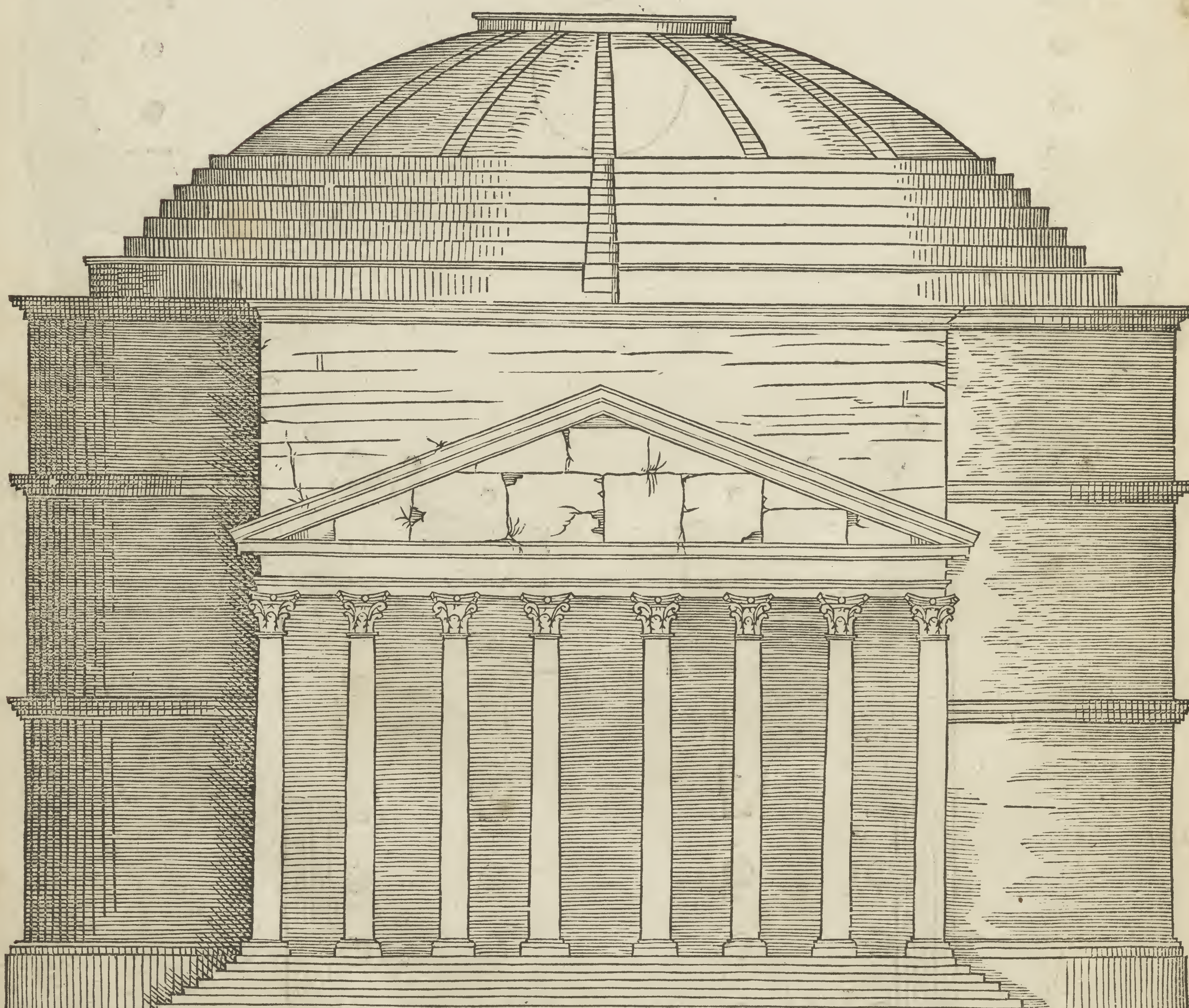
Dits de oude Romeynsche palme/ende is ghedeelt in twalef vingheren/ende elcken vingher is noch in vieren ghedeelt/ ende worden ghenaempt minuten/ met welcker maten dese teghenwoerdighe edificie met al hueren naevolghenden deelen ghemeten is.

Den grondt van dat Pantheon ghenaempt de rotonde.

De foꝛme van dat Pantheon van buyten.

DEſe onderghesette figure bethoont de gheheele foꝛme van dat Pantheon recht van voꝛen aen te ſiene: ende al iſt datmen nu ter tijt inden inghanck ſommighe trappen nederwaerts gaet/nochtans alſt ierſt ghemaect was/ ſtonthet ſeuen trappen verheuen vander eerden : het is wel redene dat ſulcken ouden werck noch zoe gheheel is/ouermidts dat zijn fondement niet ermelijck aengheleit en was/want men houdt dathet onder noch eens zoe wijt was als bouen/alzoe beuonden is vanden ghebueren: maer laet ons tot de particulare maten commen vander eerden opwaerts . Hier voꝛen heb ick gheſeyt dat den diametre vande colommen des pooꝛtaels ſes palmen ende neghenentwintich minuten houdt / maer haer hoochde is van vierenvijftich palmen ende neghenentwintich minuten ſonder de baſen ende de capitellen : de baſen zijn hooghe dꝛie palmen ende neghenthien minuten : de capiteelen zijn ſeuen palmen ende ſeuenendertich minuten hooghe : de hoochde vande architrabe is vijf palmen : de phꝛiſe is vijf palmen ende derthien minuten hooghe : de coꝛnice is hooghe vier palmen ende neghen minuten : van bouen op de ſcima der coꝛnicen tot den punct des gheuels zijnt vierendertich palmen ende neghenendertich minuten : dat timpanum dats dat platte van deſen gheuele/ achtmen dat al met ſilueren figuren gheciert was/hoe wel dat ict in gheſcrifte niet geuonden en hebbe : maer ouerlegghende de moghentheyt van ſulcken Keyſers/ zoe gheuick my zeluen te verſtane/ dat alzoe gheweeſt is : want hadden de Gotten ende de Wandalen ende ander natien/ de welcke Roome meer dan eens berooft hebben/ coper begheert / zij haddens moghen vande architraben ende ander oꝛnamenten des pooꝛtaels nemen daers groote menichte is : maer zy hoe dat wille/zoe zijnder licteekenen datter figuren van eenighen metalle gheweeſt zijn.

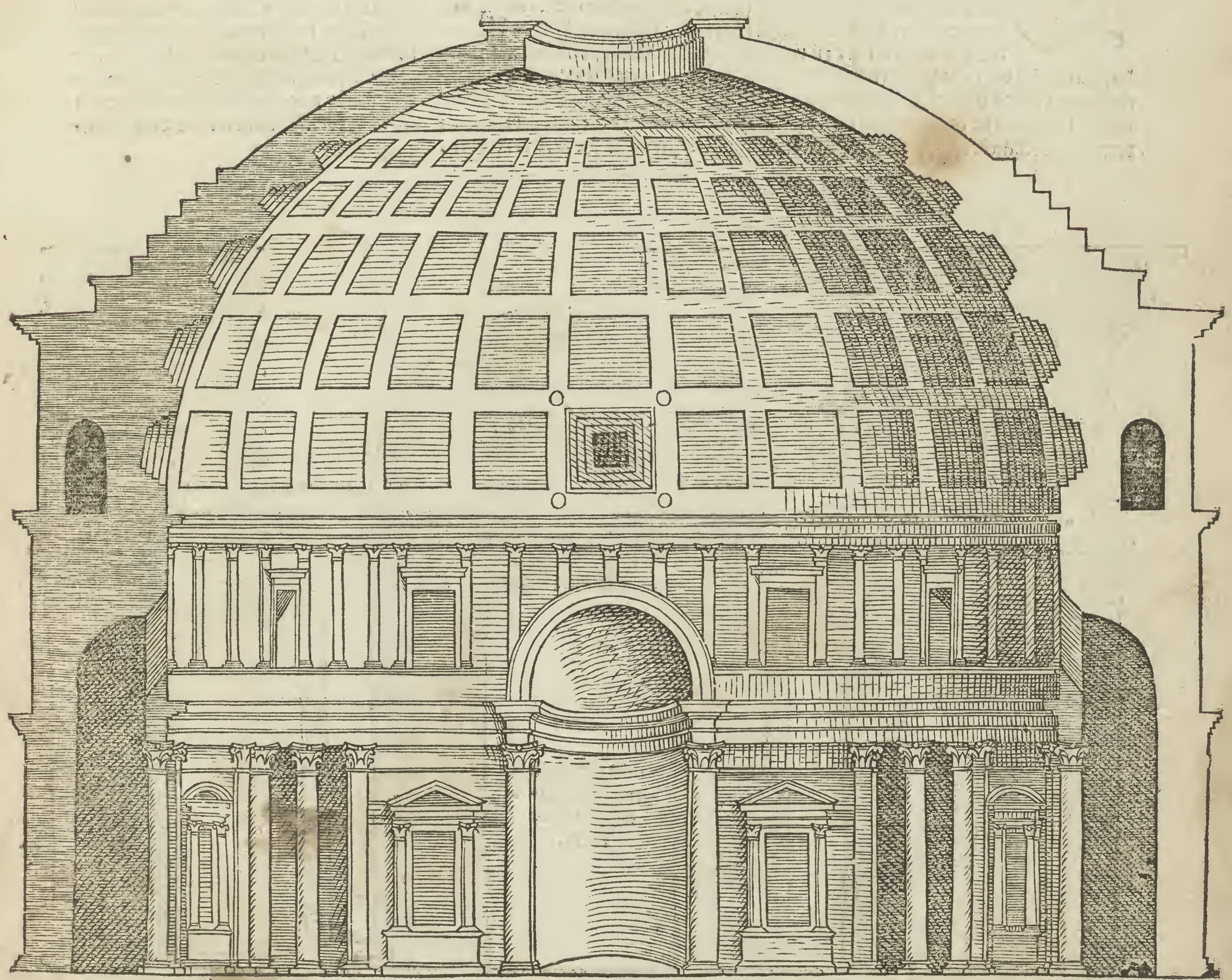

Dat deel binnen den temple.

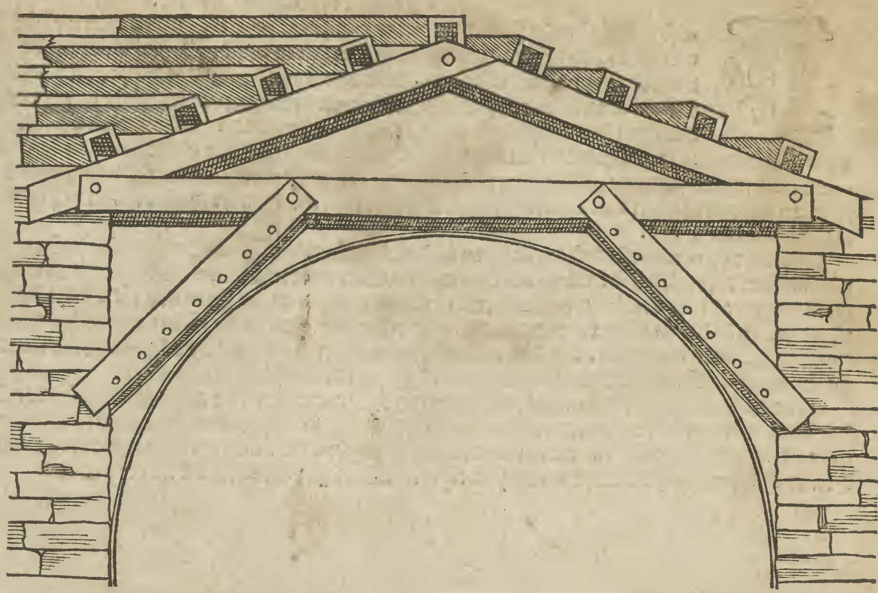
DEse nauolghende figure bethoont dat Pantheon van binnen/de welcke forme (alsoe gheseit is)ghenõmen is vande sphera / midts datse soe wijt is vanden eenen muer tot aenden anderen/als zy hooghe is vanden pauimente tot bouen aende openheyt/de welcke wijdde eñ hoochde elck hondert vierennegentich palmen houdt : vanden pauimente tot bouen de hoochste cornice / ende van op de cornice tot dat hoochste des welfsels is oock een ghelijcke mate/ te weten/ elck vander helft vande hondert vierennegentich palmen: De quadraturen in dat welfsel zijn altesamen inder manieren van dat middelste/ eñ van desen is oock opinie datse met zilueren ghedreuen platen gheciert waren/duer sommighe vestigien diemen noch siet: want waren sulcken vercieringhen van copere ghemaect gheweest/men soudse noch vinden / oft dandere vanden poortale souden mede ghenomen zijn.

Niemant en verwondere hem datmen in dese dinghen (eysschende perspectiue) gheen pauement oft ander vercortinghe en siet/ want ick hebt alleene wten gront willen optrecken/om zijn hoochde in maten te thoonen/ op datmen die duer tvercortẽ niet verliesen en soude:maer inden boeck van perspectiuen sal ick die dinghen in haer recht vercortten thoonen/ ende dat in diuersche manieren/ te wetene/ in superficien eñ in veelderleye corporen eñ in menichte van huysinghen daer toe dienende. Vander cornicen nederwaerts en sal ick nu de diuersche maten niet setten : want hier nae sallick stuck by stuck die figuren thoonen/eñ gheuen daer af bisonder maten.

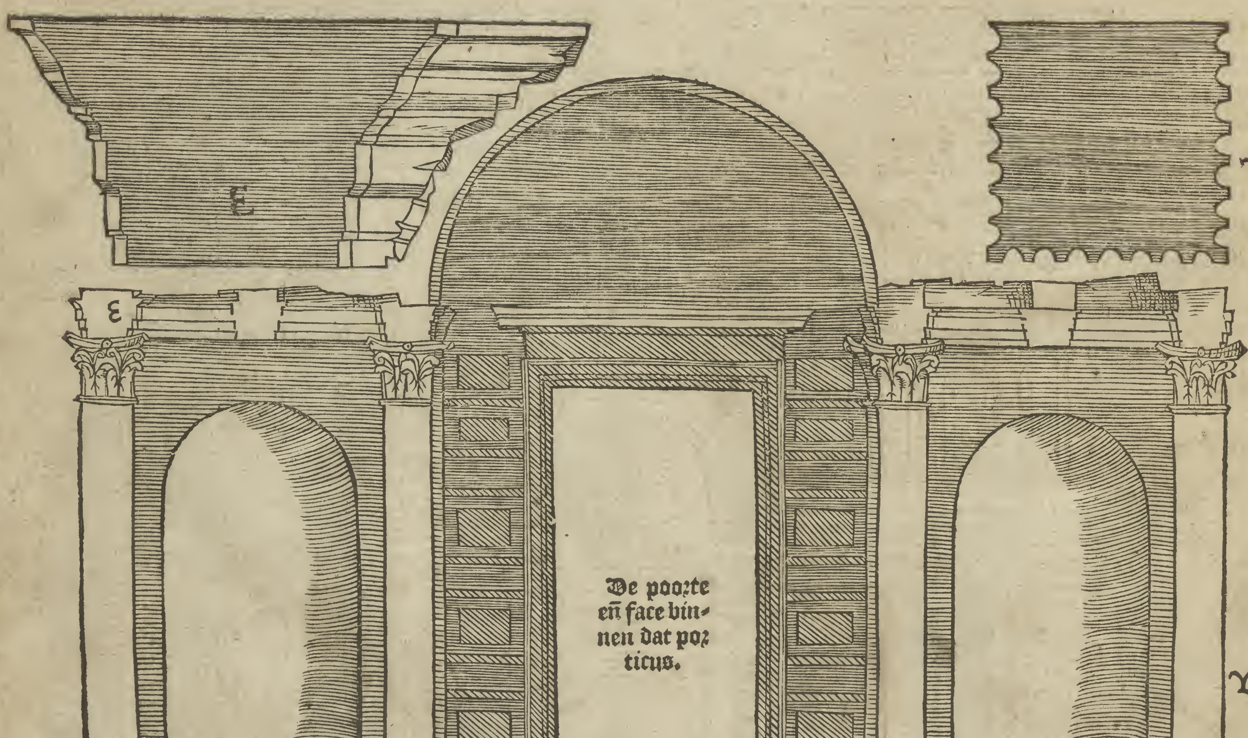
Die capelle inden middelt/al ist sake datse haer zeer wel met den anderen wercke voecht/ nochtans ist opinie van velen/datse niet antijck en is/ ter causen dat haren boghe de vijf pilaren breect/dat welcke een dinck is dat die goede Antijken noyt en ghebruycten/ maer meynen dat die byden tijde der christenen grooter ghemaect is dan die andere/ ghelijck de christen tempels altijt eenen principalen altaer grooter dan die ander hebben.

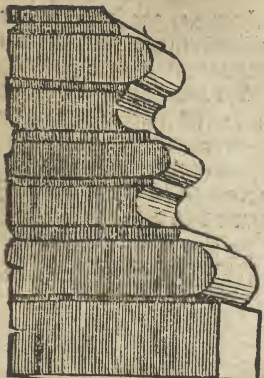
¶ Dit ornament vintmen noch in wesene bouē dat portael van dat pantheon /ende is op dees maniere al van coperen taflen ghemaect: den haluen cirkle en isser niet / maer daer was een crōme superficie van copre zeer verciert. Oock houden vele die opinie / dat het cieraet van ziluer was/midts der oorsaken voorghesept: maer van wat materien dat het was/ en weetmen sekerlijck niet: maer warachtich ist/dat het wtermatē schoon werck behoorde te zyne/considereren de aen tghene datmen noch in wesene ziet.

Dese figure hier ondere bethoont dat aensien binnen dat poortael/ het welcke zo wel inde zijden als van voren zeer gheciert is met marbren/ende daer toe oock van buyten/hoe wel dathet duer den tijt zeer vergaen is. De vier pilaren zijn ghecanelleert met sulcken ghetal van canalen ghelijckmē hier onder siet: ende om dat de ronde colomnen bouen dunder worden dan den diametre/ daer den bodem der architraben van dier dicten der colomnen is : willende dan de architrabe versellen met den viercanten pilaren welcke bouen niet en minderen/zoe en soude den bodem sinen perpendicle niet gheuonden hebben/want het soude soe veel als dminderen der ronder colomnen ghefaelt hebben. Dus heeft die voorsienighe Architect de architrabe rechts bouen de vier pilaren soe veel wtghebreyt/waer duere dat sulcke dinghen voeghelijck staen. Aengaen de der dueren/zoe is de wijdde van twintich palmen twee minuten/ende die hoochde veertich palmen ende vier minuten. Vanden anderen sonderlinghen maten salick hier nae breeder tracteren.

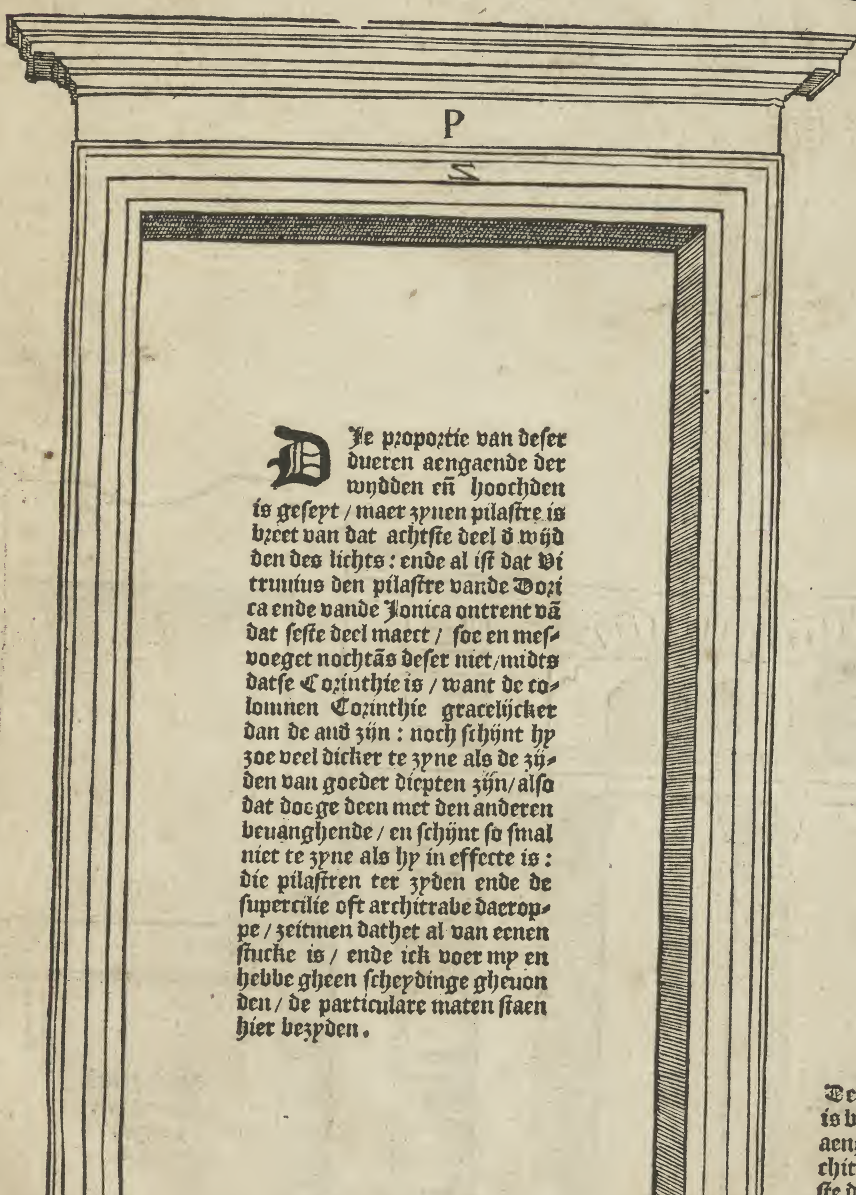

De poorte eñ face binnen dat porticus.

Dees baſe is ee ne vanden genen die aende platte pilarē der tweed- der oꝛdinē ſtaen/ de welcke midts datſe verre vand oogen ſtaen/ heb ben een aſtraga- lus vooꝛ twee/ om dwerck niet te vercrimpene.

DIe pꝛopoꝛtie van deſer dueren aengaende der wydden eñ hoochden is geſeyt / maer zynen pilaſtre is bꝛeet van dat achtſte deel d̃ wÿd den des lichts : ende al iſt dat Vi truuius den pilaſtre vande Doꝛi ca ende vande Jonica ontrent vã dat ſeſte deel maect / ſoe en meſ- voeget nochtãs deſer niet/midts datſe Coꝛinthie is / want de co- lomnen Coꝛinthie gracelÿcker dan de and̃ zÿn : noch ſchÿnt hy zoe veel dicker te zyne als de zÿ- den van goeder diepten zÿn/alſo dat doge deen met den anderen beuanghende / en ſchÿnt ſo ſmal niet te zyne als hy in effecte is : die pilaſtren ter zyden ende de ſupercilie oft architrabe daerop- pe / zeitmen dathet al van eenen ſtucke is / ende ick voer my en hebbe gheen ſcheydinge gheuon den / de particulare maten ſtaen hier bezyden.

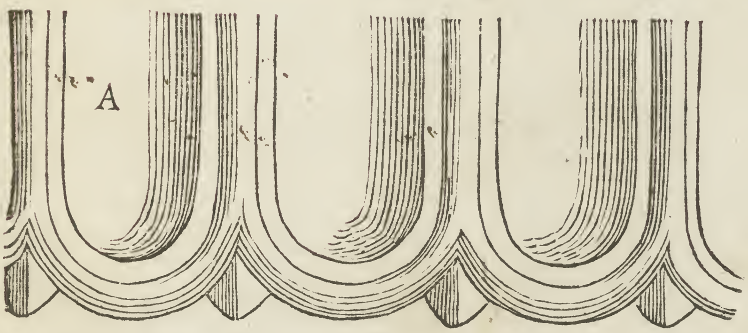
Deſe coꝛnice/friſe eñ architrabe is bouē de duer vã dit Panthcõ/ aengaende haer matē/ zo is dar chitrabe oft ſupercilie vã dz ach ſte deel des lichts:de friſe midts datſe ongeſnedē is/houdt terdē deel min dãde ſupercilie. De coꝛ nice is hooge gelijck de ſu perci- lie : de ander ledē zÿn gepꝛopoꝛ tioneert nade grootte/ waerom datmen metten paſſere die reſte lichtelÿck vinden mach.

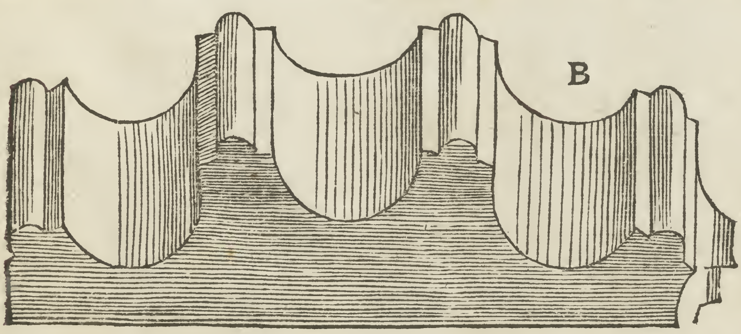
Van der Antiquiteyt.

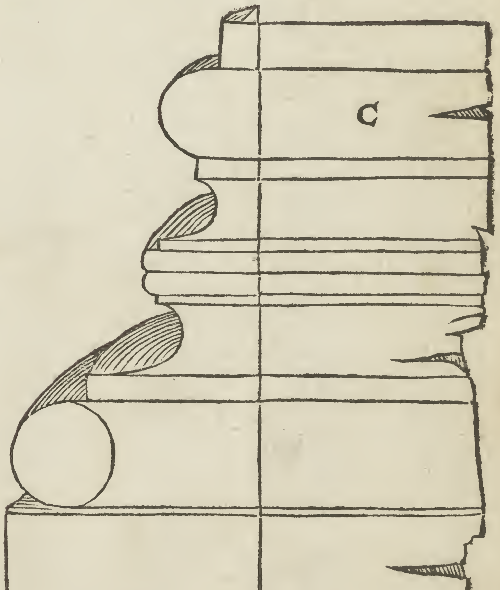
DOM alle de deelen van deſe alderſchoonſte ende voeghelixte edificie te thoonen / zoe is wel van noode die te keerene in veel zÿden/ ende daeromme hebbende hier voꝛen dat aenſicht in maieſteit ghetoondt/ met alle den dingen diemen van voꝛen zien mach : zoe ſallick nu de loge/dat poꝛtael/ende den inganck des tempels van bezÿden thoonen rechts gelÿck dat ſtaet. Ende ſpꝛekende vande maten/zoe is de dicte ende hoochde der colomnen ende der pilaren voꝛen ghegheuen/daeromme en ſal ick die zelue niet meer verhalen : maer tis alleene ghenoech die diſpoſitie der dinghen van binnen te ziene/ de welcke al zÿnze cleyne/ zÿn op haer mate ghetrocken ende ghepꝛopoꝛtionneert nade groote : die cleyn pilaren inden inganck des tempels zÿn viercant in manieren van pilaſters/van de welcke dat ick de maten hier nae zetten zal/ want zÿ dienen oock op de hoecken vanden capellen binnen rontſomme den temple : ende alſoe vele als de ſpatie van deſe dꝛye intercolomnien houdt/ zoe verre ſtrecte dat coperen welſſel daer voꝛen af ghezeidt is.

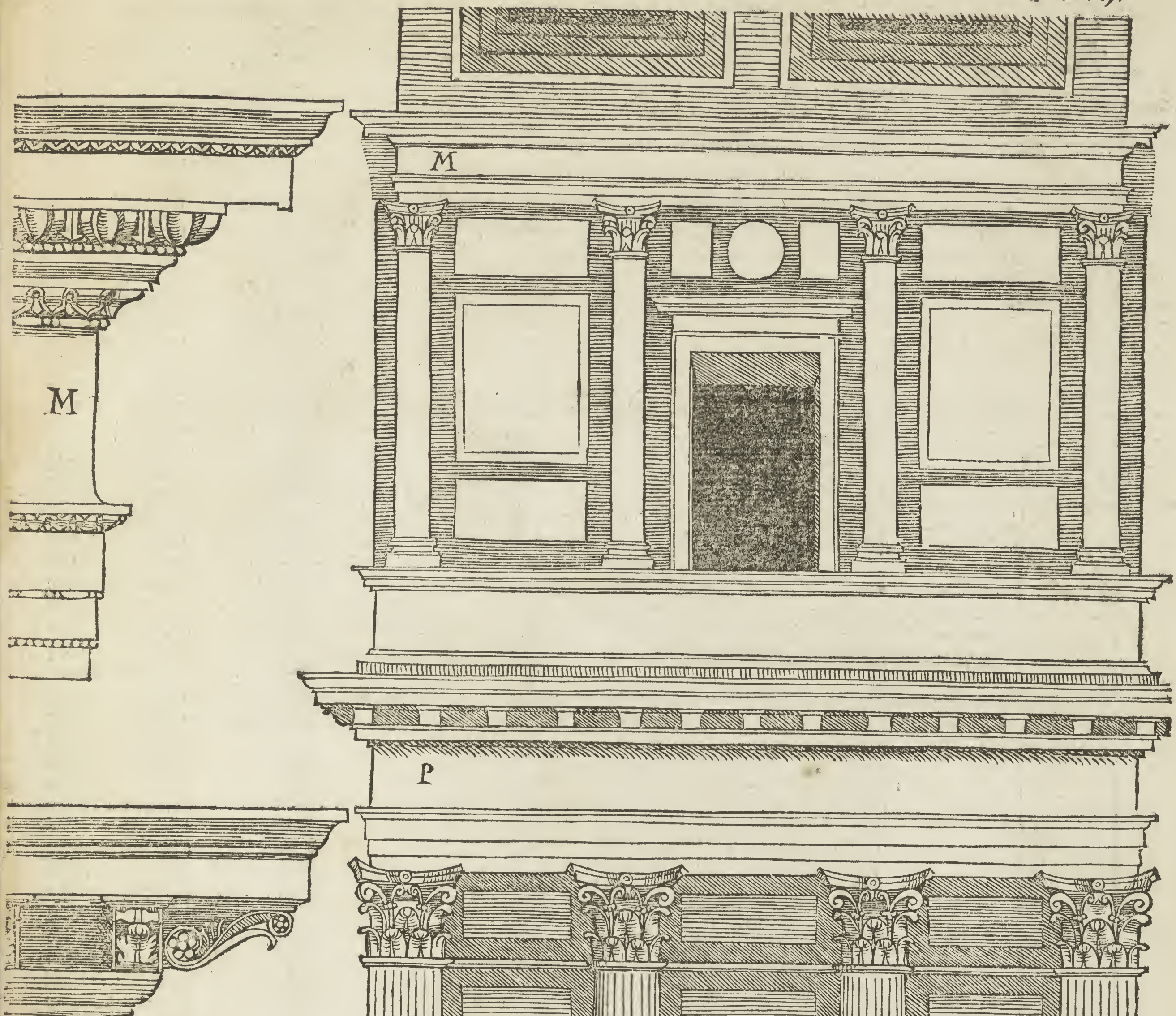
ICk en wil my niet onderwinden te ſcrijuen van alle de maten van elcke caueringhe vanden colommen die daer vele zijn int Pantheon/maer vande colommen voerde groote capelle/midts datſe zeer ſchoone eñ wtnemende zijn/heb ick willen wat kenniſſen geuen: waerõme dat deſe figure hier onder geteeckent met A eñ . B. bethoonen dat werck der wtgroeuingen van deſen twee colommen der grootſter cappellen/te wetene int platte/eñ int opſtaende: aengaende de foꝛme eñ dat fautſoen woꝛdt genouch getoont duer de twee figuren/ dus willen wy nu de maten zetten: de canalen dan zijn vierentwintich in getale/ ende een canael is wijdt negen menuten en halue: dat boꝛel oft thoꝛus met den tween quadꝛetten oft lijſten beuangt tſamen vier menuten ende een halue / want dat thoꝛus houdt dꝛie menuten / dus blijfter een menute en halue / ende die dan in tween ghedeelt/ſoe coempt elcken quadꝛette op beyde de zijden dꝛye quarten van een menute. Deſe caueringe is den aenziendeꝛs zeer beuallijck/ ende een alzulcken werck is aende Baſilica *del foro tranſitorio* tot ciraet van eender pooꝛten/ alſoe int vierde boeck verhaelt is. De baſe gheteekent met. C . is vanden voerghezeiden colomnen der grootſter capellen in dat Pantheon/ waeraf dat de hoochde is van twee palmen ende elue menuten en halue / ende is aldus wtghedeelt dat het plinthus ondere neghenthiene menuten hooghe is: den onderſten thoꝛus / houdt ſeuenthien menuten: ende dat quadꝛet daer oppe houdt dꝛye menuten en halue: deerſte ſchotie oft trochille/is van acht menuten eñ een derdendeel: dat quadꝛet onder de aſtragalen is van een halue menute/ende deſghelijcx houdt oock dander bouen de aſtragalen: de twee aſtragalen houden ſes menuten en halue / dus coempt elck aſtragal dꝛye menuten ende een quaert te houdene: die tweede ſcotie bouen de aſtragalen/ is van ſeſſe menuten: de ſupercilie (van Vitruuio alſoe genoempt) oft dat quadꝛet onder dat tweedde thoꝛus is van een menute: dat thoꝛus is hooghe ſeuen menuten ende twee derdendeelen: die cincte dats den bandt der colommen bouen dat thoꝛus/al en gaedt der baſen niet ane/houdt dꝛye menuten: de pꝛoiecture van deſer gezeider baſen/is van dꝛyentwintich menuten ghepꝛopoꝛtionneert inder manieren hier onder gethoondt.

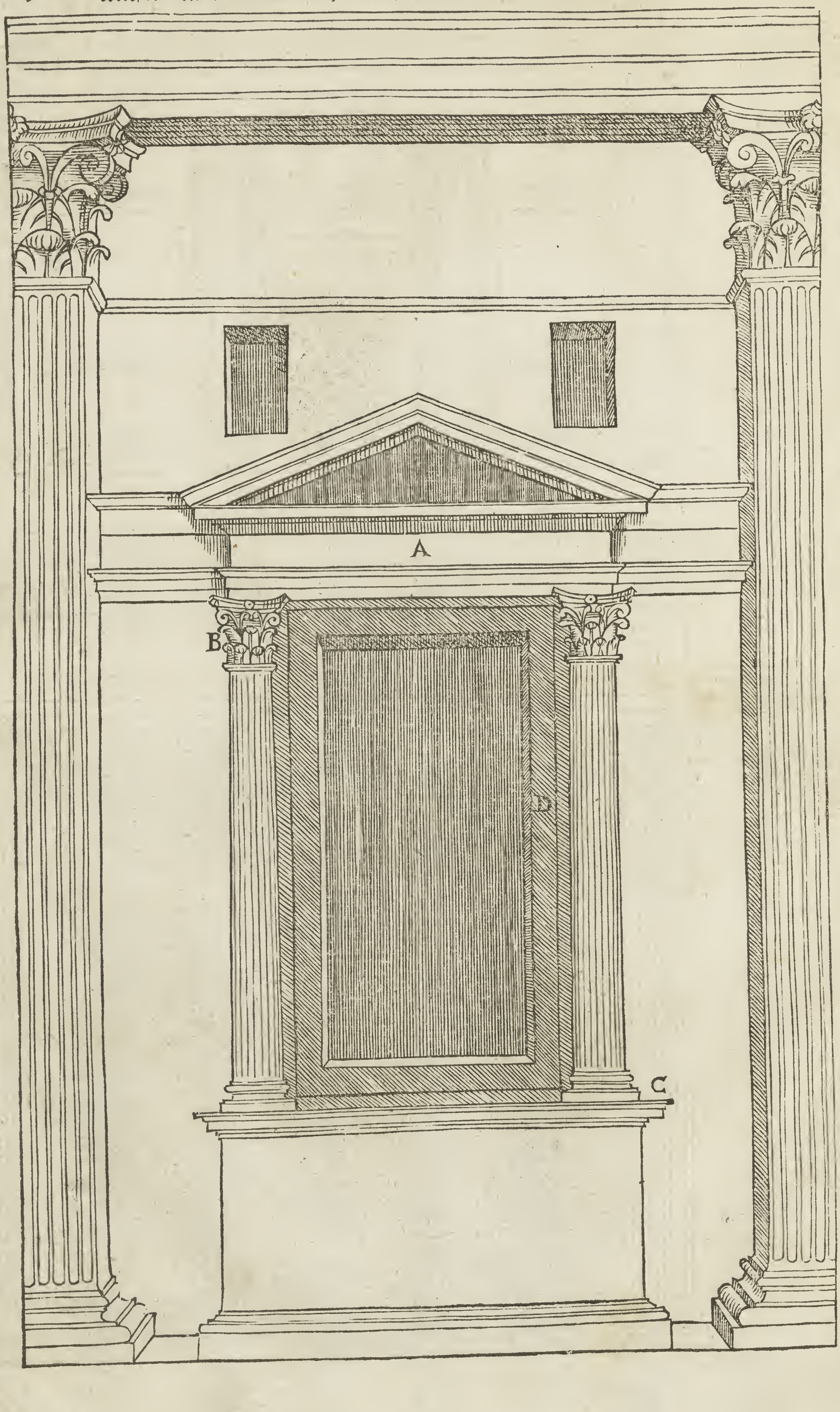

DEſe nauolghende Figure repꝛeſenteert een deel van binnen dat Pantheon/te wetene/vanden pauimente tot bouen de tweedde coꝛnice die de tribune oft dat ront welfſele dꝛaecht: oock ſietmen bouen de coꝛnice dat beghintſele vanden viercanten caueringhen der gheſeider tribunen; deſgheliꝭcx toont dees figure in dat benedenſte deel/de wijdde van eene der ſeſſe capellen/vanden welckẽ datter twee is in figuren vã haluen circle/ende dander viere in foꝛmen van eenen quadꝛangule/ euen wel zijnſe alle ſeſſe in daenſicht ghelijckfoꝛmich: elck van deſen capellen heeft twee ronde colomnen/ende die hoecken hebben hner vier cante pilaren/ ghelijckmen inden voerghetonden grondt/ ende in dees nauolghende figure zien mach: ende al iſt dat die ſelue niet in perſpectiuen gheſedt en is/ waer duere datmen ſoude moghen zien/ ofthet een ronde oft een viercante capelle ware: dat welcke ghelaten is/ om datſe op haer maten bliuen ſoude/ maer niet teghenſtaende ſo is deſe voer een viercante gheſtelt/ welckmen ziet aende foꝛme vande blinde venſters die binnen dees capelle ſtaen/wandt dandere ſouden meer ommeloopen. Die dicte van deſen colomnen/is vijf palmen dꝛye menuten min: de hoochde vander baſen is twee palmen eñ eenentwintich menuten: de hoochde der colomnen ſonder capiteel/is veertich palmen: de hoochde des capiteels is van vijf palmen ende dertich menuten: ende alſoe coempt de gheele colomne met baſe ende capiteel achtenveertich palmen te houdene. Die hoochde vande Architrabe/ phꝛiſe/ ende coꝛnice/is te ſamen dertien palmen en halue/eñ gheheel dees hoochde is gedeelt in thienen/ wandt dꝛye deelen zijn voer darchitrabe/dander dꝛye gheeftmen den Zophozo oft der phꝛiſen/eñ de reſtende vier deelen zalmen der coꝛnicen geuen: vanden ouerblijffſel der ander leden en zet ick anders gheen maten/ midts dat deſe pꝛopoꝛtionalijck ouergeſedt is vande pꝛincipale in dees foꝛme/ welcke daer bezyden ſtaet met .P. geteekent. Ende inder waerheyt zoe begrijptmen in dees coꝛnice/de goede iudicie vanden Architect/ de welcke daerinne voegende de mutilen/ en wilder die dentillen niet inſniden/ om in die ghemeene erruer niet te vallen/ daer zoe vele antijcken inne geuallen zijn/eñ noch hedenſdaechs veel meer modernen: dat erruer welck ick zeggen wille is ditte/ dat alle die coꝛnicen daer mutilen in ſtaen/ eñ daer onder de dentillen geſneden hebben/ zijn vitioes/eñ van Vitruuio verwoꝛpen int vierde boeck int tweedde cappitle: eñ al iſt dat in deſe coꝛnice/de foꝛme vanden denticulo is/dieſniettemin midts dathet ongeſneden is/en machmens niet damneren in deſen geualle. Bouen dees coꝛnice is een podium (oft maniere van boꝛſtweringe) waeraf de hoochde ſeuen palmen eñ ſes menuten houdt/ eñ is van cleynder wtheffingen/ wandt de pilaren commen oock lutter wten muere. De hoochde der welcker tſamen met Darchitrabe/phꝛiſe ende coꝛnice/ is van dertich palmen eñ ſeſendertich menuten: welcke hoochde in vijuen gedeelt zijnde/ zo ſal dat een deel vooꝛ darchitrabe/ phꝛiſe ende coꝛnice zijn: de welcke architrabe/friſe eñ coꝛnice gepꝛopoꝛtioneert na de groote ſtaet daer bezyden geteckẽt met. *M*. in dees coꝛnice eñ oock in darchitrabe zijn de leden alſo wel wtgedeelt/ eenſdeels geſneden eñ partie ongeſneden/ dathet zijn foꝛme niet en verduiſtert/ maer meer duer dat die ongheſnedene leden tuſſchen de geſnedene onderſcoten zijn/ zoe zietmen inde zelue een wonderlijcke gratie: de venſtre bouen de capelle/is om der ſeluer capellen licht te geuene/dat welcke licht/ hoe wel dat het pꝛincipale niet en is/ dieſniettemin om dathet radialijck vande bouenſte openheyt getrocken is/ſoe geuet der capellen haer voegelijcke claerheyt: tuſſchen de pilaren ende oock bouen de venſtren zijn diuerſche fijne ſteenen ingheuoecht/ ende die friſe vander eerſter coꝛnicen is van dalder fijnſte pꝛofil.

M
M
P
P

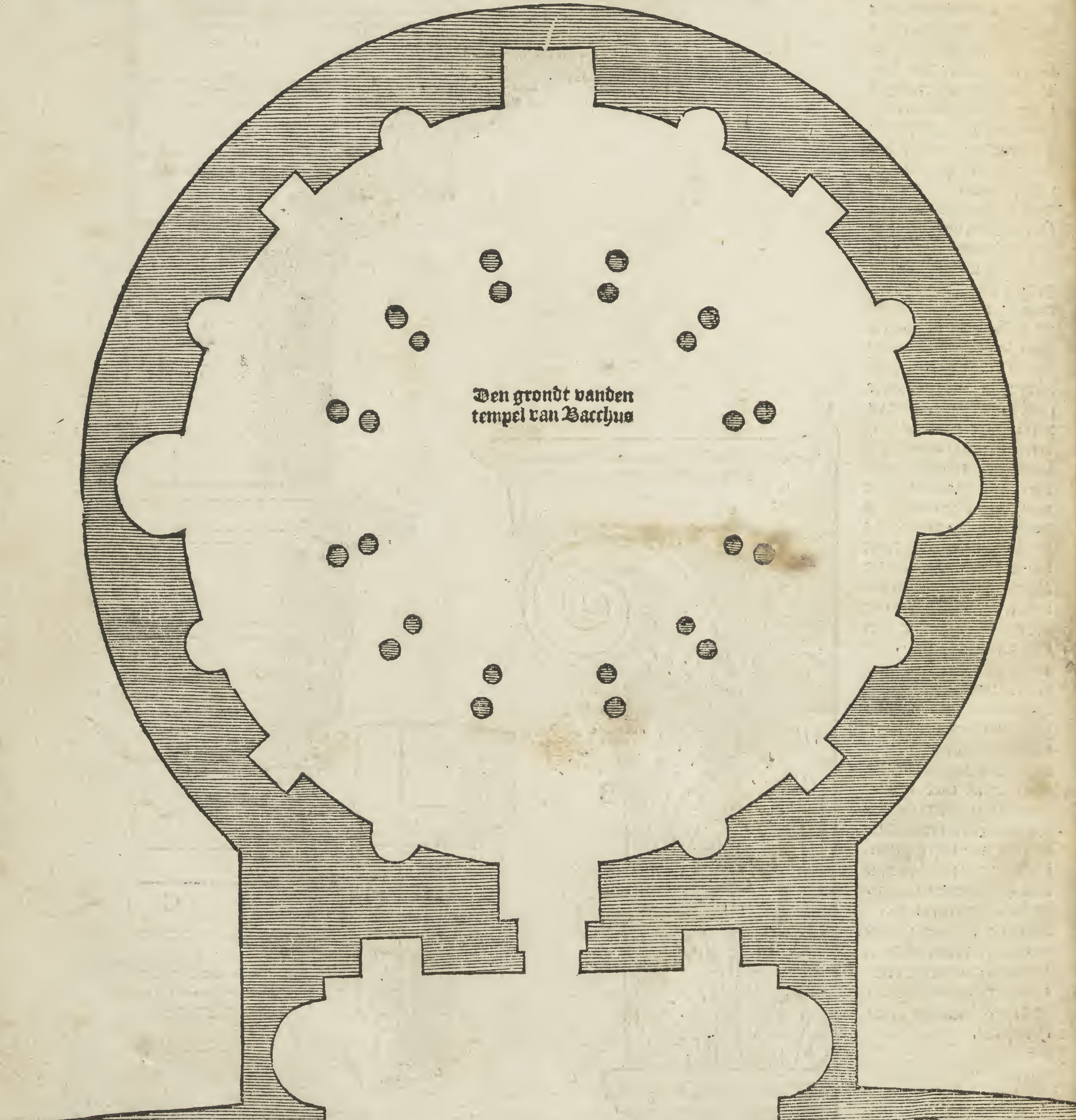
DEſe Figure betoont eene vanden tabernaculen die tuſſchen de capellen ſtaen/ ende de pilaren vanden zijden repreſenteren die viercante hoeckpilaren vanden capellen: hier ziet men wederom die ſchoone indicie van deſen Architecte/de welcke willende darchitrabe/friſe/ende cornice/opden muer leiden/ende gemerct dat den viercanten pilaer op beyden zijden ſtaende/niet zoe verre wt den muer en heft dz men die gheheele proiecture der cornicē daerinne beſluyten mochte/ſoe maecte hy daer alleene die Scime/ende de reſte vanden anderen leden verkeerde hy in een faſcie/waerdure dat zulcken werck gratioes is/ende verſelſchapt de ordine: Die twee blinde venſterkēs acht men dz het plaetſen van Idolen warē. Den voet des tabernakels is hooghe neghen palmen en de twelf menuten: de dicte der colomnen houdt twee palmen: de hoochde is van ſeſthien palmen ſonder baſe ende capiteel: de baſen zijn hooghe een palme: die hoochde der capiteelen is van twee palmen en halue: darchitrabe houdt een palme/deſgheliickx houdt de friſe ende is al vā fijnen profile: maer de hoochde der cornicen houdt een palme en halue: de frontiſpice is hooghe vijf palmen: darchitrabe bouē de twee grootſte pilarē/houdt eē palme ende .iij. quaert: vanden anderen maten zal hier voorts naerder ghetoondt worden/ende van deſen tabernaclen zijnder drij met ſcherpē gheuels eñ and drye met ronden/te wetene/van tvierdedeel des cirkels.

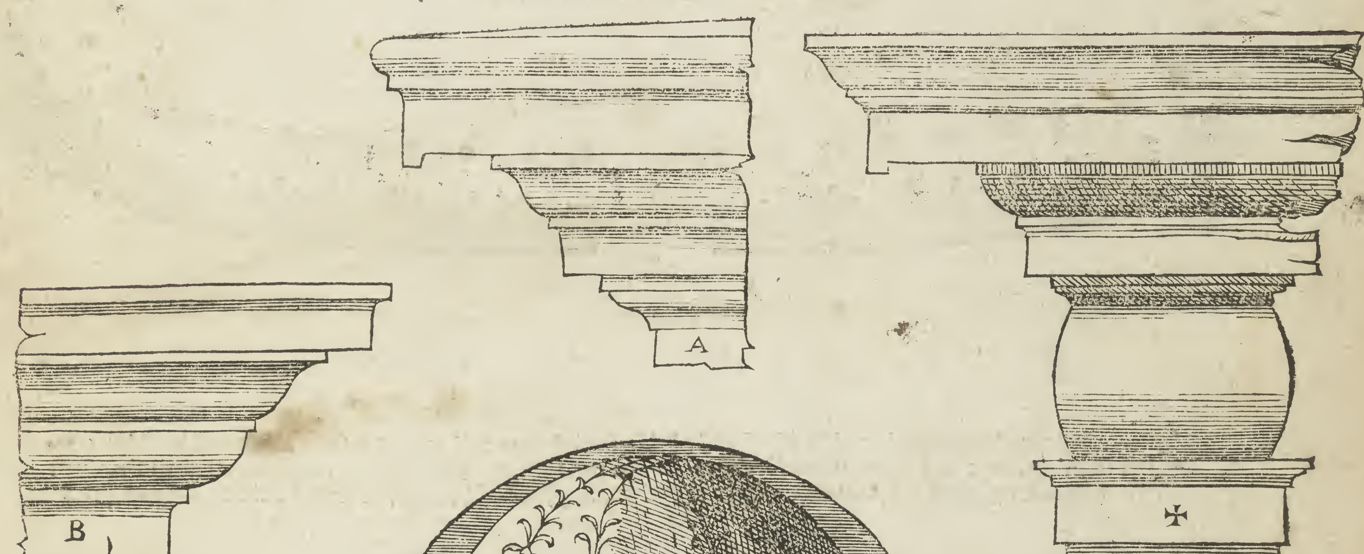
De vier figuren hier onder zijn ledē des tabernacles int groote/gelijck de letteren A.B.C.D. wtwijsen. Vanden maten inder hoochden is voergheseyt/ende vande reste sy dē Architect ghenoech/dat alle dinghen van let tot let zijn van tgroote ouer ghesedt/eñ proportionalijck met diligentien in dese forme ghebrocht/hoe wel dat by auonturē den studenten Vitruuij dese cornice veel te hooghe schynen sal/teghen de proportie der architraben ende frisen/ende ick voer my en zoudse soe hooghe niet makē: niettemin de zelue te siene in de plaetse welcke groote distantie heeft/eñ dat zy niet zeer hooge en staet/thoontse goede proportie. Dat capitel is verre vandē scriften Vitruuij/want this hoogher sonder dabacus dan dat Vitruuius geeft met dē abaco: nochtans na gemeene opinie zijnt de schoonste capitellen die in Rome zijn/eñ niet alleene de capitellen der tabernaculen/maer ooc die vande cappellen sijn van zulcker formē/daer toe oock die vā dat poortael:in manieren dat ick oordeele (also ick van beghinsel gheseyt hebbe) niet te hebbene ghevonden eenighe edificie ghemaeckt met meerder obseruantien der ordinen als dese: ende wilde icxe alle beschryuen die daer zijn soe wel binnen als buyten/ick zoude by auontueren te lanxaem schinen: daerom sallick vā deser wonderlijcker edificien een eynde maken volghende voorts de ander antiquiteyten.

DEſen tempel van Bacchus is ſeer antÿck/eñ oock geheel genoech/ hy is oock rÿcke vã wercke/vã ſcoonẽ ſteenẽ/eñ vã muzayke zo wel indẽ paueitſele als inde muerẽ/eñ ooc inde tribune oft ront welfſele ŏ middelt/daer toe oock in dwelfſel vandẽ omganck/ eñ na de ordine vã de cõpoſita gemaect: dẽ geheelẽ diametre binnẽ vã muere tot muere is lanc hõdert palmẽ/ waeraf dmiddelſte corpus mettẽ colomnẽ omſedt hout .l.palmẽ : inde intercolomniẽ vindick groote differẽtie vã deene tegẽ dandere te gelÿkene/ter cauſen dz de middelſte intercolõnie oft ſpatie tuſſcẽ de colõnẽ daermẽ inne comt wtẽ poortale.ix.palmẽ eñ.xxx.menu.hout/eñ danđ tegẽ ouere en houdt maer.ix.palmẽ eñ.ix.menu. de gene die tegẽ de grootſte nicchẽ ouer ſtaẽ houdẽ acht palmẽ eñ.xxxi.menu.eñ die andere viere reſtẽ intercolõniẽ houdẽ ſom.vij.palmẽ en.viij.menu.eñ eenige.vij.palmẽ en.xij.menu. de wÿdde vandẽ ingãc binnẽ/eñ ooc vanđ viercanter capellẽ tegẽ ouere/volgẽ opde intercolõniẽ: eñ deſgelÿx volgẽ oock de wÿdẽ vandẽ.ij.grootſte nicchẽ oft ronde capellẽ huer intercolomniẽ: danđ nicchẽ zÿn breet.vij.palmẽ eñ.v.menu. die matẽ vandẽ poortale vorẽ machmẽ nemẽ wt de matẽ vandẽ tẽple/dwelcke poortael ront gewelft is: buytẽ voer dat poortael was eẽ wãdelinge met eenđ logẽ rontſom gemaect in formẽ vã een ey/de welcke lanck was.ccccc.eñ lxxxviij.palmẽ/indẽ middelt waſt breet.c.eñ.xl.palmẽ/ eñ na datmẽ de veſtigiẽ ſiet/waſt ſeer met colomnẽ geciert/alſt wter figurẽ blÿct.

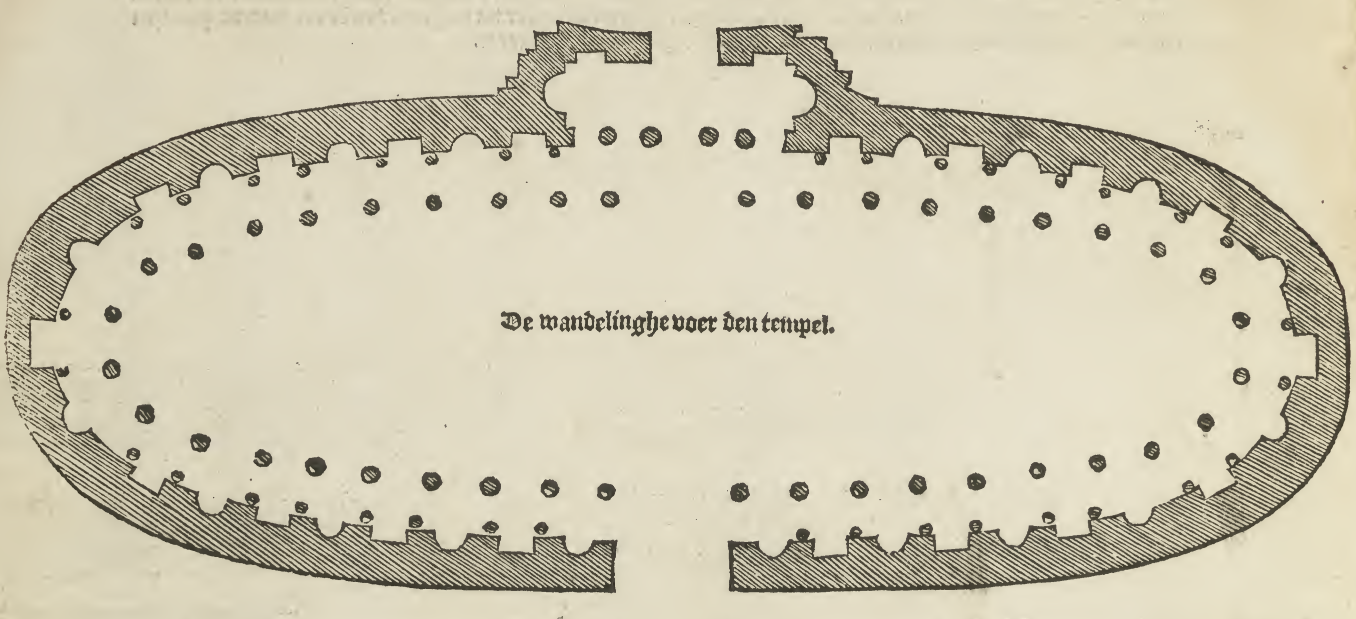

Ick heb hier voren den grondt vanden temple met den maten ghetoondt/nu ſallick hier onder die ortho-graphie van binnen in te ſiene thoonen/wandt van buyten is hy heel onghecierdt. Die hoochde vanden pauimente tot in dat bouenſte vandē welfſele houdt ſeſentachentich palmen: die dicte vanden colomnen is van twee palmen ende vierthien menuten/ haer hoochde is van tweeentwintich palmen ende elue me nuten: die hoochde vande baſen/houdt een palme eñ ſeuen menuten: de hoochde vanden capiteelen/houdt twee palmen ende een quaert: de hoochde vander architraben/ houdt een palme ende een quaert: alzoe veele houdt oock de friſe: maer de hoochde vander cornicen houdt twee palmen en halue. De particulare leden als vanden cornicen/baſen ende capitellen/ zietmen hier onder gheproportionneert na de groote ende tot hueren plaetſen gheteeckent/ deſen temple ſtaet buiten Roome ende is ſinte Agneten ghededicéert.

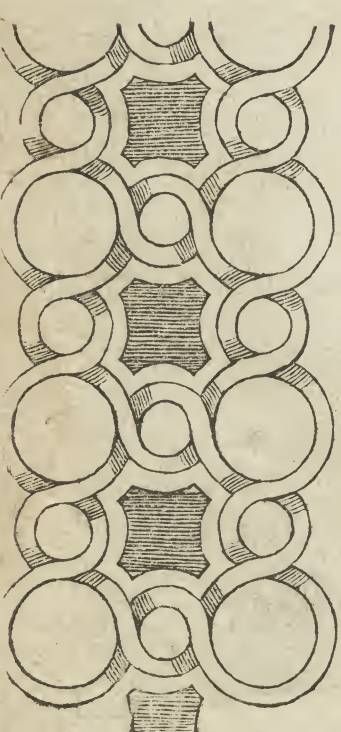

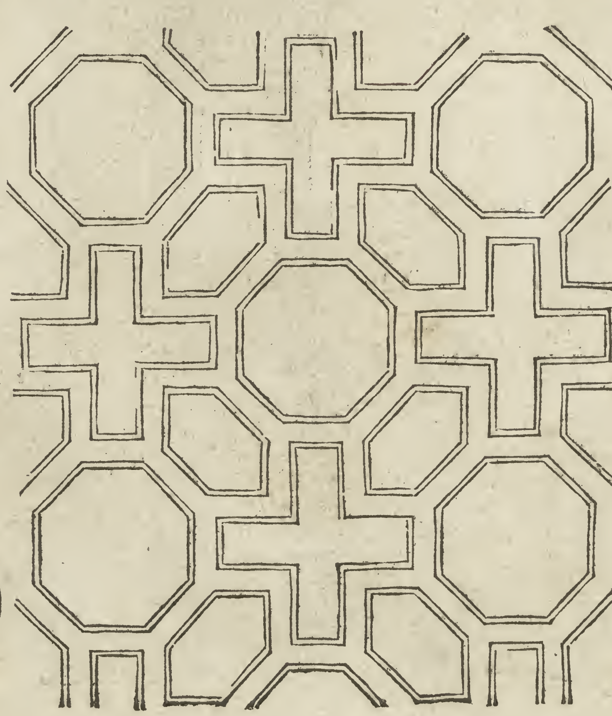
Van der Antiquiteyt.

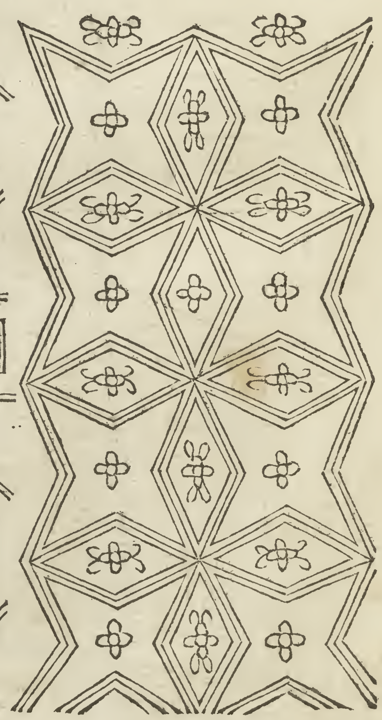
DE Ichnographie hier ondere is die ghezeide wandelinghe voer den temple van Bacchus/ met eender logien rontsomme/ alsomen duer sommighe seer gerupneerde litteekenen begripen mach : ende alemme tusschen elcke intercolumnie / was een nicche gheciert met colommekens : binnen de welcke nicchen dat een ydole mach ghestaen hebben/ ende alsoe gheseidt is soe was dit ceurtijl in formen ouael nochtans seer lanck te weten van vijf hondert achtentachtentich palmen/ ende hondert en veertich palmen breedt.

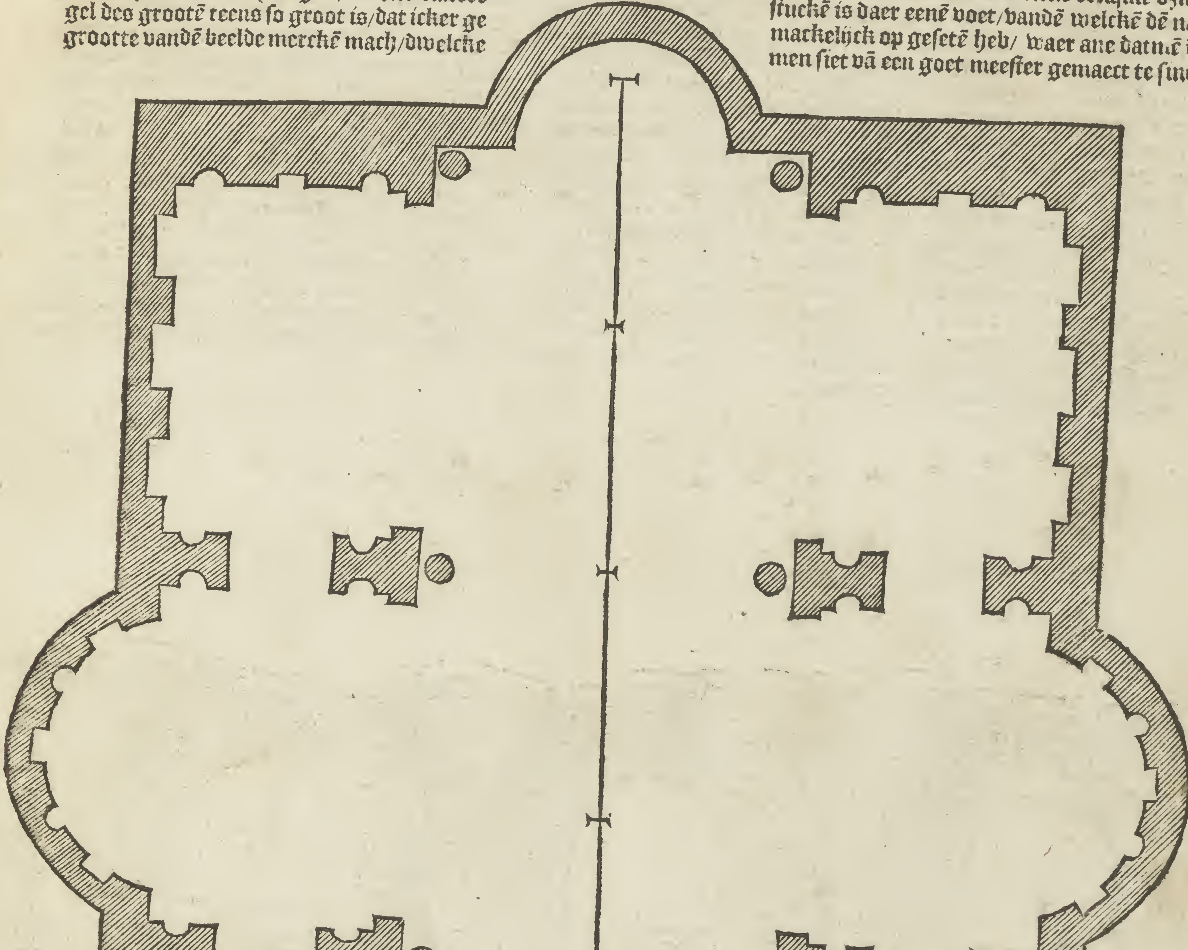
DEn tempel van Bacchus alsoe ick gheseidt hebbe is rijcke van veel oornamenten / ende van diuerschen compartimenten : de welcke ick eersdeels (maer niet alle) hebbe willen thoonen / daeromme de drie inuentien hier onder gheteekent staen inden seluen temple/sommighe van schoonen steenen ende andere van musaycke.

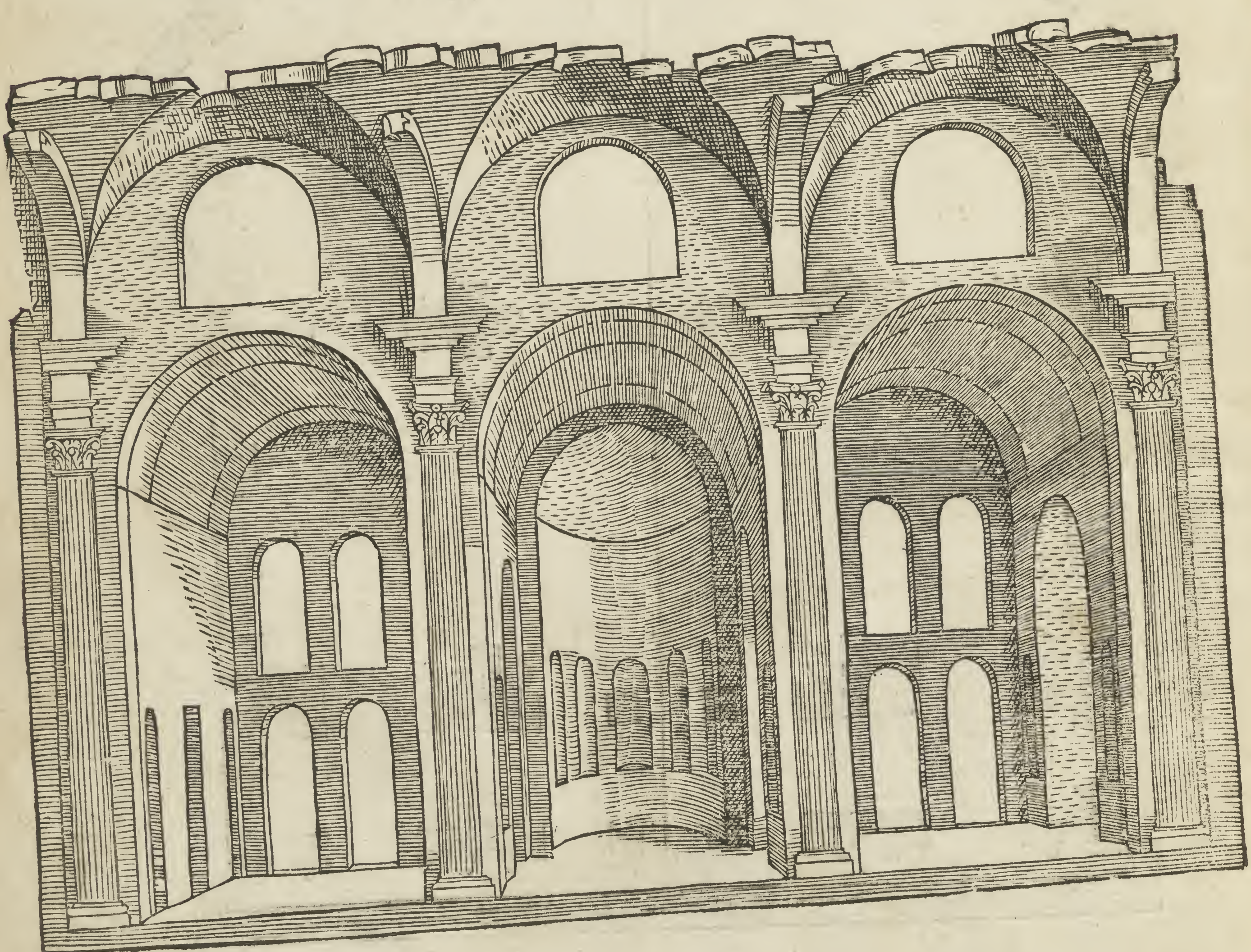

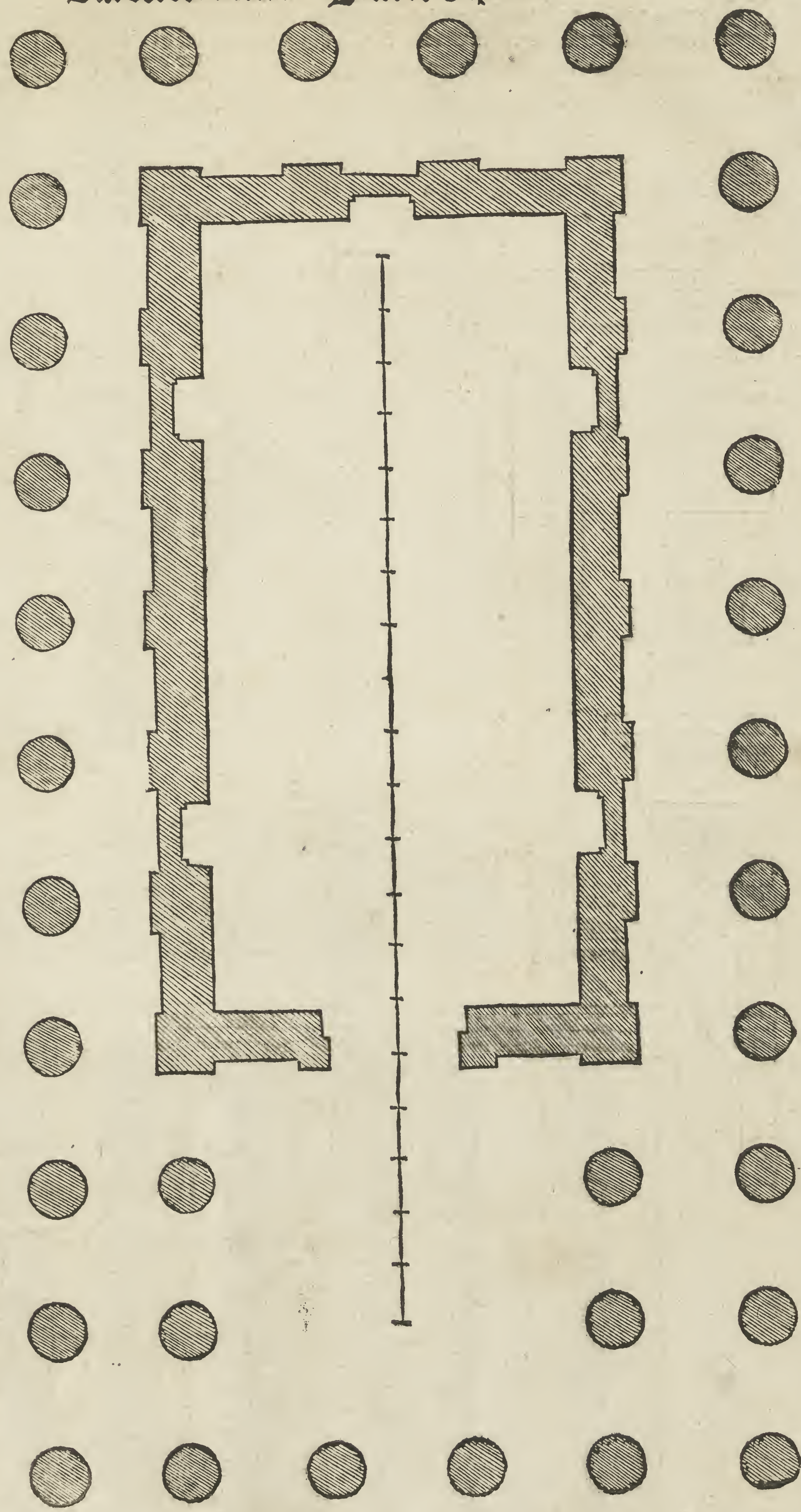
DEsen temple des pais dede die keyser Vespasianꝰ makẽ by de merct vã Roome/welckẽ tẽple dat vã Plinio zeere geprezen wort/wãt hy was zeere vciert met sculpturẽ eñ met wercke vã stucco : eñ noch behaluẽ die ornamentẽ vã dẽ gezeidẽ temple/so dede Vespasianus na die doot vã Nero daer inne settẽ alle die beeldẽ zoe wel van copere als vã merbre/de welcke de keyser Nero versaemt hadde in diuersce plaetsen/welcke beeldẽ niet in cleynẽ getale en wa ren. Noch dede Vespasianus daer inne settẽ zijn eñ zijnẽ kinderẽ cõterfeitsele/gemaect vã een nieu geuondẽ merber wt Ethiopia genaẽt Bassalto/hebbeñ coleur vã ysere een stoffe die zeer geprezen was in diẽ tijdẽ: indẽ geseidẽ temple stont in die principale capelle eẽ statue oft beelde vã wittẽ merbre seer groot/gemaect vã veel stuckẽ: vã welckẽ reliquiẽ drmẽ genoech vint in campidoglio/ eñ ond dander stuckẽ is daer eenẽ voet/ vandẽ welckẽ dẽ na-gel des grootẽ teens so groot is/dat icker ge mackelijck op gesetẽ heb/ waer ane datmẽ de grootte vandẽ beelde merckẽ mach/dwelcke men siet vã een goet meester gemaect te sine.

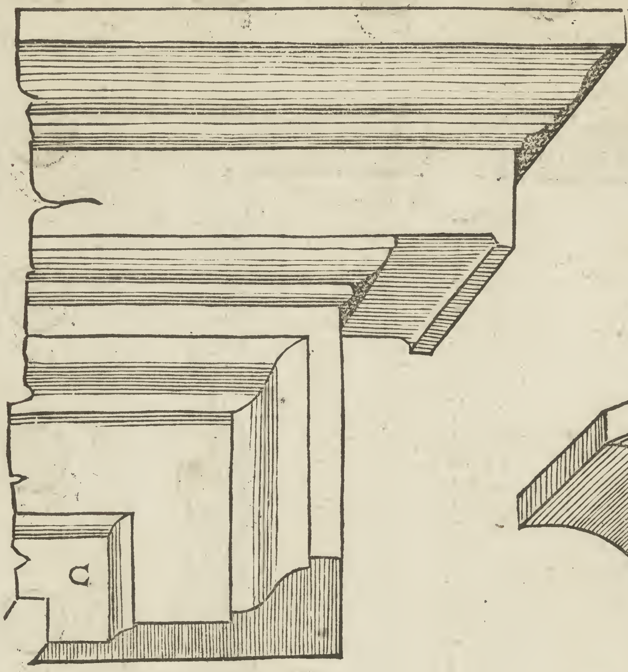
DEn ghezeiden temple is ghemeten met ellen/ ende die elle is ghedeelt in twalef portien ghenaempt oncen/ zo is dan die linie welcke inden middelt vanden gront des tempels ſtaet een halue elle : ende ten ierſten is de lingde der logen omtrent van hondert ende .xxij. ellen/ eñ die breedde is vijfthien ellen: de wijdde vandẽ nicchen voer inde logie/houdt thien ellen : de dicte vandẽ pilaren des inganx is vijf ellen/ eñ tuſſchen den eenen pilaer eñ den anderen zijn thien ellen : die inghangen tot beyden zyden / ſoe wel des poortaels als des tempels zyn wydt ſeſtien ellen : de lingde vanden geheelen temple is ontrent hondert en tſeuentich ellen : de breedde / houdt hondert vijfentwintich ellen : de hooftplaetſe ind middelt/houdt dryenvijftich ellen : de zyden vande pilaſters daer die ronde colomnen teghen ſtaen/is neghen ellen en halue : ende die dicte van dien colomnen is van vier ellen ende vier oncen en halue/eñ zij ſijn ghecanelleert/ welcker canalen vierentwintich zijn: de caue van eenen canale is wijdt vijf oncen/ende zijn lijſte houdt een once en halue : de breedde vande principale capelle is ontrendt tweendertich ellen/ende is van haluen circle: die vanden zijden gheteekent .A. eñ .B. zijn ſeuenendertich ellen breedt/ ende gaen ſeſtien ellen inden muer/ dwelck min dan eenen haluen circle is : de dicte vanden muer rontſome den temple is .xij. ellen / hoe wel dat hy in veel plaetſen ter cauſen vanden onderbogen veel dunder is: de circonferentien vanden capellen/zijn ſes ellen dicke: tuſſchen den eenen pilaſter ende den anderẽ is vijfenveertich ellen : van veel nicchen/ende venſters/ met meer ander particulare dinghen/ machmen begripen duer de ghezeide maten/ wandt de figure is gheproportioneert. Aengaende die Orthographie dats dit naevolgende opſtaende/midts dat den grondt zeer ghedect is vanden ruijnen/ en hebbick niet van onder aenden grondt totter cimen moghen meten / maer duer zoe vele als ick begrepen hebbe wt een deel vanden gront ende oock vanden ruijnen diemen daer ziedt/ zoe heb ick dit opſtaende ghemaect : ick en ben niet wel zeker oft die colomnen dat pedeſtal onder hebben oft niet/ midts datmen den voedt vanden colomnen niet en ziet: ende al iſt oock dat Plinius deſe edificie zeer ghepreſen heeft/nochtans zijnder on voeghelijcke dinghen inne/ende aldermeeſt de cornice bouen die colomnen/de welcke en verſelſcapt haer met gheenen dinghen/maer blijft naect alleen ſtaende.

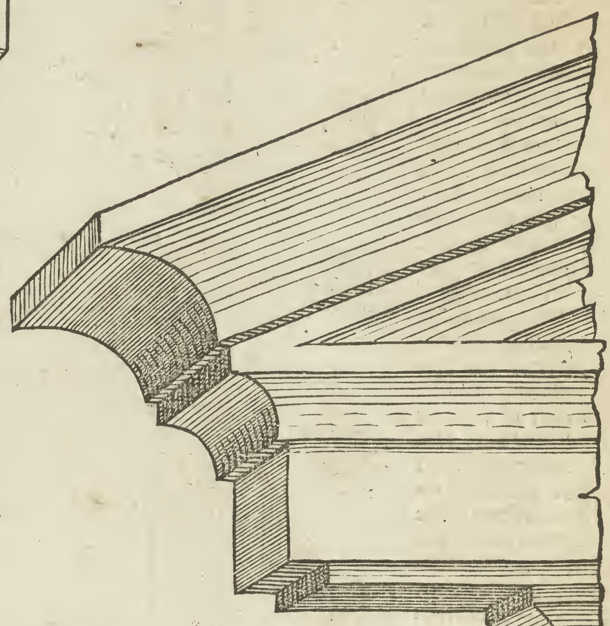

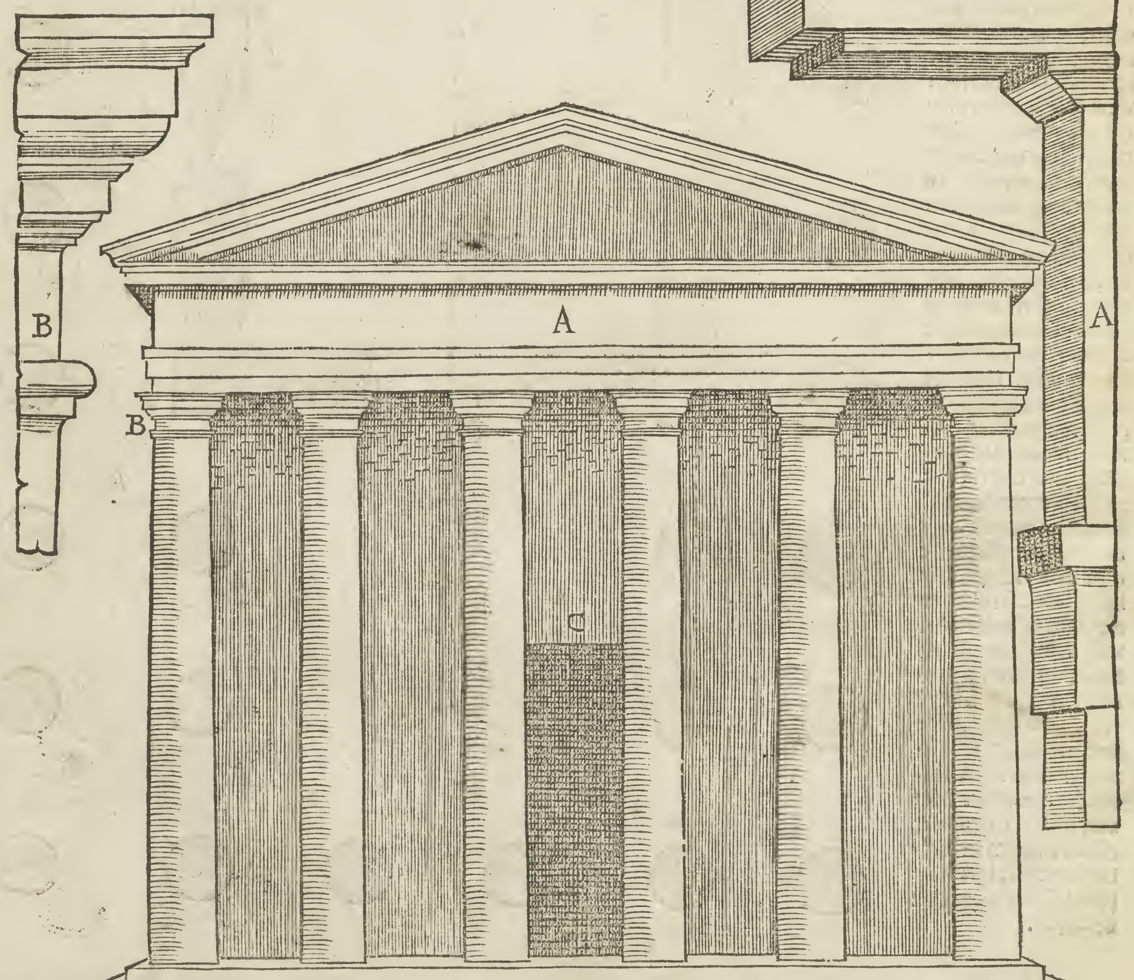
Deſe edificie wordt ghe- noempt den temple Pietatis/ den zeluen temple is alte- male van eenen rou- wen ſteene ghemaect den welcken datmen daer Tiburtĳ noempt na den Tyber : maer midts dat den zeluen ſteen ſpõgiachtich eñ ghegaet is/zo was hy al met een plaeſtre die mẽ ſtucco noempt ge dect / ende hy is zeer gheruyneert / wandt mẽ en ſiet daer gheen licteekenen van ven- ſters / dies niettemin hebicxe inden grondt gezedt daerſe beſt voe ghen ſouden: dees edi ficie is met een ander elle gemeten/de welc- ke ghedeelt is in tſeſ- tich menutẽ/ ende die linie duer dẽ middelt vandẽ grõt dees tem pels/is dat derde deel vander ghezeider el- len:ten ierſten zĳn de colommen dicke een elle ende achtien me- nuten: de intercolom nie is van dry ellen en vierthien menuten:de wydde vander poor- ten is vier ellen ende vierthien menutẽ en halue : de dickte des muers is van een elle en twintich menuten: de lingde vanden tem ple/ is achtiẽ ellen en twintich menuten:de breedde des tempels/ houdt acht ellen en dertich menuten : de galerie rontſom den temple was plat ghe- welft/met viercanten perken/maer hoe dat de wĳde plaetſe voer den temple ghewelft was/en kanmen niet beuinden ouermits de ruynen: de colomnen van deſen temple en hebben gheen baſen/ noch eenighe cincte/ oft proiecture / maer ſĳ ſtaen bloodt op ha- ren grondt/oock wa- ren ſĳ(alſo gheſeit is) van Tibertĳ gemaect eñ met ſtucco gedect/ deſen temple hadde de frontiſpicie achter en de voren.

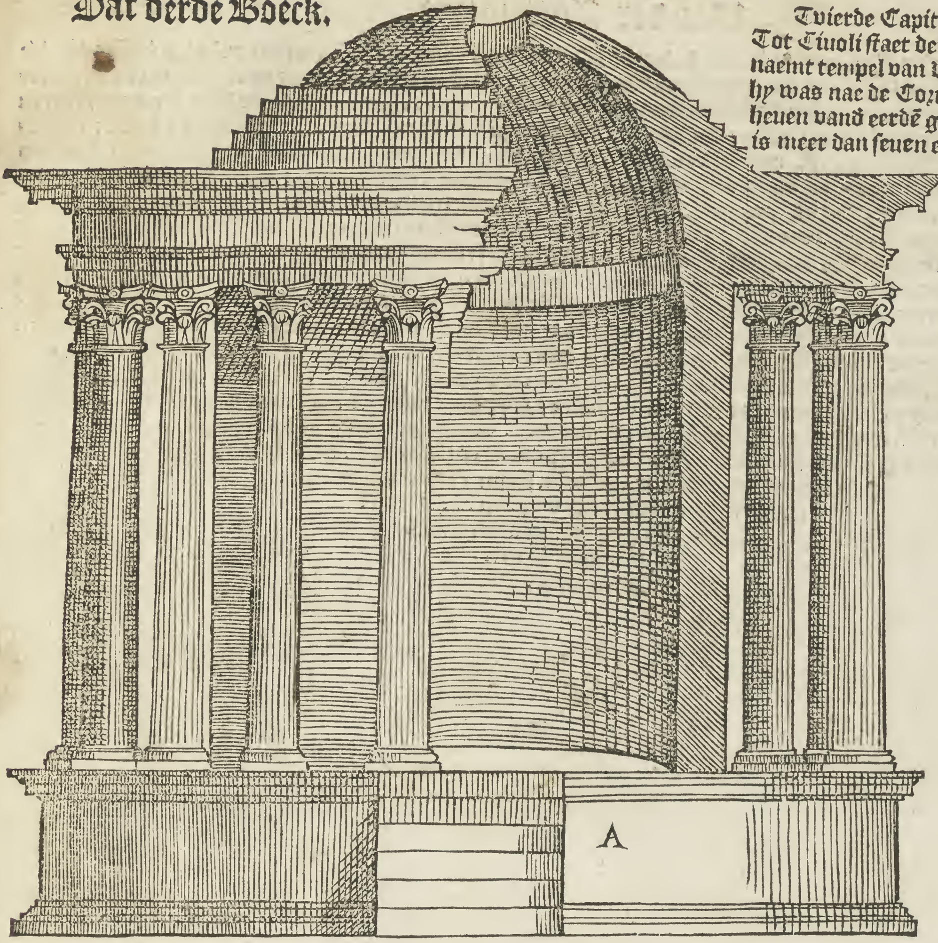

DE hoochde vandẽ colommẽ met den capiteele is drie menutẽ min dã thiẽ ellen: haer dicte benedẽ (also geseit is) houdt een elle eñ .xviij.menutẽ/eñ de dicte bouen is van een elle eñ .xv.menuten: de hoochde vandẽ capiteele is xlviij.menu.maer dat borel eñ cincte ð colom. sijn mede getelt: de hoochde vã darchitrabe is.xxxvi.meny. de hoochde vander frisen/is eẽ elle eñ .lvi. menu. de cornice/is een elle en .viij.menutẽ hooge: eñ vã daer opwaerts/is dat timpanũ hooge.ij.ellen eñ.ij.menu. die ander particulaer ledẽ geteekẽt met dẽ caracterẽ zijn in grooter formen daer besijden eñ met grooter neersticheyt nade principale gheproportioneert.

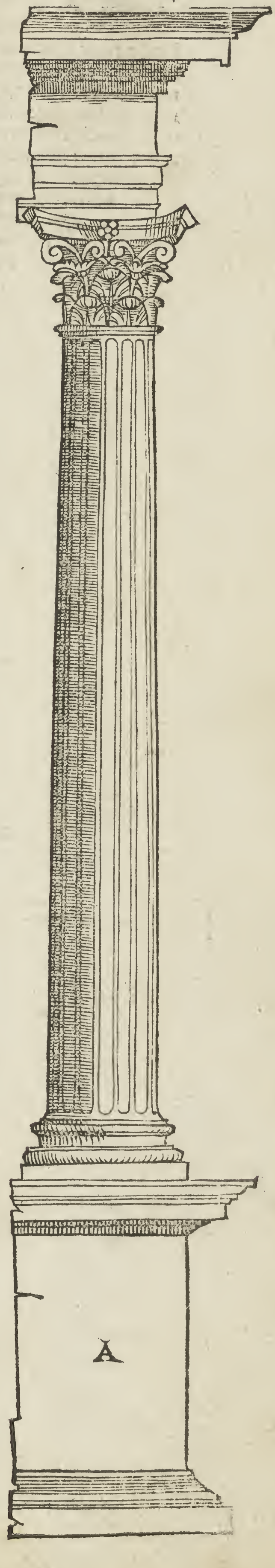

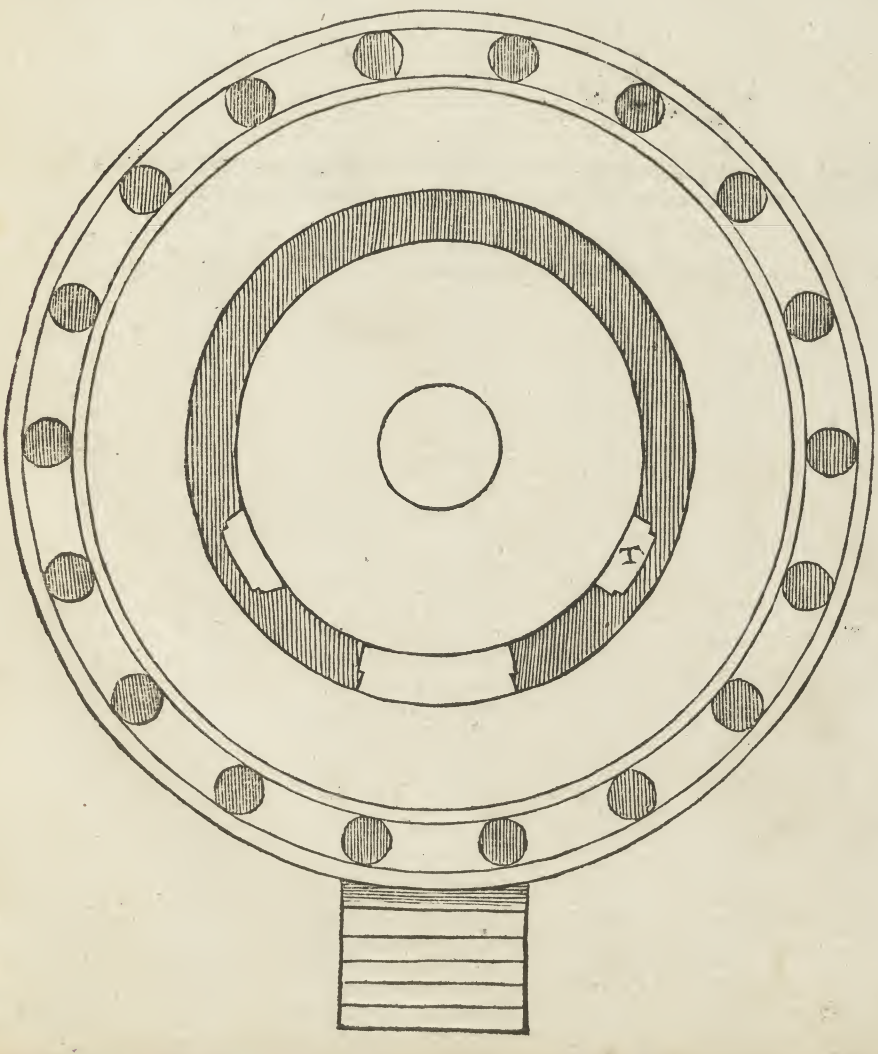

Tot Tiuoli staet desen temple op een riuiere eñ wort genaemt tempel van Vesta. eñ is dmeeste deel gheruijneert: hy was nae de Corinthia wel gewrocht: voren is hy verheuen vand eerdē gelijck dat basemēt staet/ maer achter is meer dan seuen ellen muers onder dbasement.

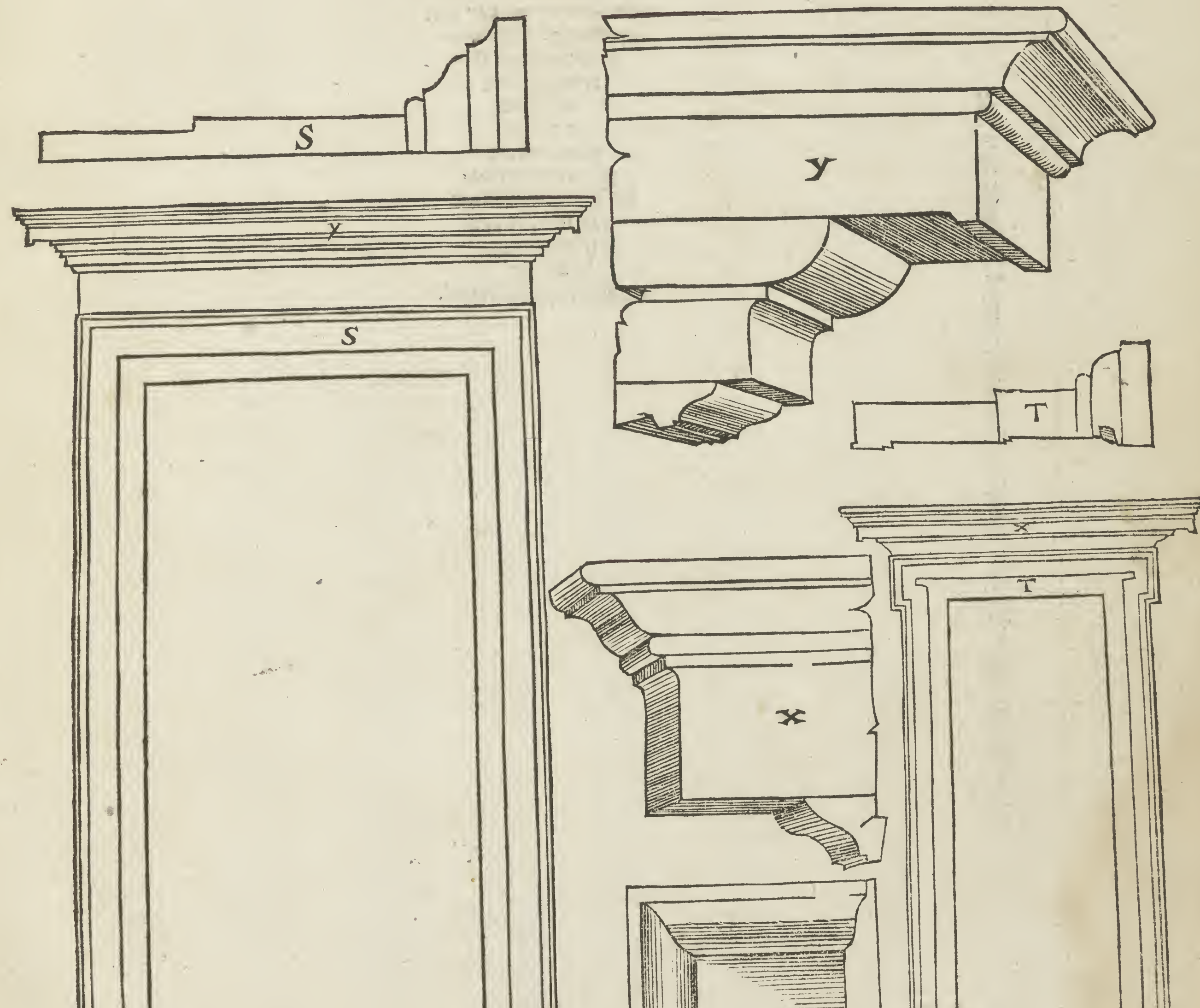

Van der Antiquiteyt.

DEsen ghezeiden temple is met de laetste elle van tsestich menuten ghemeten / ende ten ierstcn zijn die colommen dicke / een elle ende seuenthien menuten: de intercolomnie houdt twee ellen ende vierendertich menuten: tusschen de colommen ende den muer / is twee ellen en halue: de dicte des muers / is een elle ende derthien menuten: dat pauement des tempels binnen / houdt twaelf ellen en halue: dat pedestal gheteekent .A. met der colommen ende haren ornamenten / diendt tot die gheheele ordine des tempels: de hoochde vande base des pedestals is vyuenveertich menuten: ende dat velt des pedestals / houdt twee ellen ende achtenveertich menuten: de cornice / is seuenendertich menuten en halue hooghe: de hoochde vande base der colommen / is achtendertich menuten en halue: den tronck der colommen is thiene ellen hooghe: dat capiteel is een elle en vierentwintich menuten hooghe: darchitrabe / frise ende cornice / zijn tsamen ontrent twee ellen en halue hooghe: de duere hier onder gheteekent met .S.Y. houdt inder hoochden neghen ellen: de breedde des lichts onder is vier ellen en vier menuten / maer de wijdde indt bouenste houdt dry ellen en vierenvijftich menuten / de welcke duere bouen gheminderd is nae de leeringhe van Vitruuio: dat antipagmentum is breedt tweeenvijftich menuten en halue / maer de supercilie (midts der minderinghe) en is maer eenenvijftich menuten: de phrise es dertich menuten hooghe / ende de cornice vierentwintich menuten. De venstre gheteeckent met .T. ende .X. is breedt een elle en sesenveertich menuten en halue / ende haer hoochde houdt vijf ellen en dry menuten / en is bouen gemindert ghelijck die duere: dantipagmentum is breedt eenendertich menuten en halue / ende de cornice houdt oock soe vele: maer dander particulaer leden zijn in grooter formen / met den zeluen letteren gheteeckent daer by ghesedt / ende wel gheproportionneert: dese venstre is buyten ende binnen ghewrocht.

Dits dat derdendeel vander ghemeender ellen van tsestich menuten / met de welcke dat den voergheto onden tempel ende dit nauolghende mede ghemeten was.

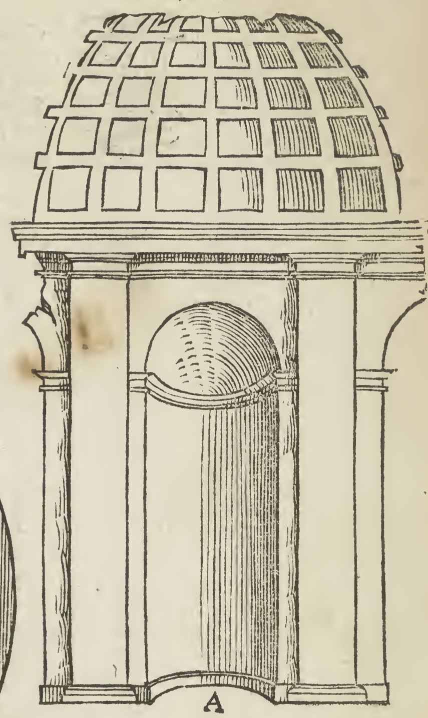

S
y
S
y
T
x
T
x
+

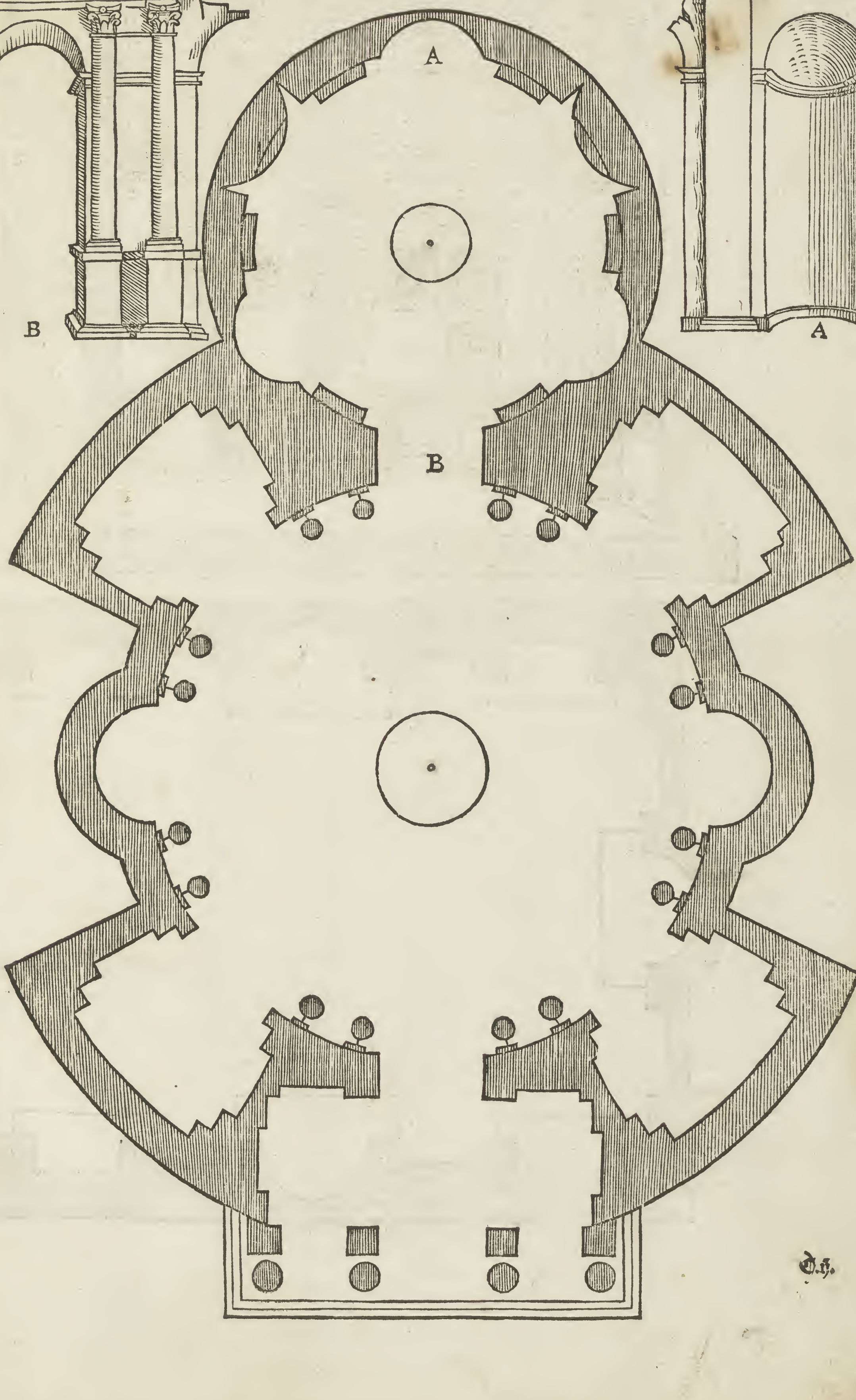
Buyten Roome staet desen zeer gheruyneerden temple / ende is den meestendeel van ghebacken steenen ghemaeckt/ oock en zietmen daer gheen van desen ornamenten inne die ick opghrecht hebbe: maer duer zoe vele alsmen wten grondt begripen mach / ende oock considereren die gheproportioneerde hoochde/ zoe mocht het gheweest hebben inder manieren/ ghelijck daer die twee stucken bezijden met .A. ende .B. gheteeckent staen: dus hebben wij alleene de maten vande Ichnographie oft den grondt des tempels / vanden welcken maten datmen dat werck der orthographien begrypen mach. Dese Ichnographie oft plante dan is met de oude roomsche palme ghemeten/ ende ten iersten is de duere vanden tempel wijdt/tweeentwintich palmen: den diametre van desen tempel/houdt negenensestich palmen en halue: de twee nicchen vande zijden/ zijn wijdt ghelyck de duere: desghelijckx is de duere vanden minderen temple/ oock van dier breedden: alsoe zijn oock de vier capellen daermen inne gaet vander ghesepder wydden/maer achterwaerts worden zij wijdere/ouermidts dat de mueren vanden zijden na den centre vanden tempel loopen: ende dese vier capellen soe veel alsmen begrijpen mach/ontfanghen haer licht vanden zijden: den diameter vanden cleynen tempel/is lanck dryentsestich palmen: de capellekens soe wel de wtghehoelde/als de gheheuene/zijn breedt vijfthien palmen: maer van dees twee gheheuene capellen/en can ick niet gheymagineren hoe datse opwaerts eynde ghenomen hebben/ wandt daer en staet zoe veel niet recht oppe / datmen daer eenich bescheet af soude moghen sien dan een beghinsel bouen der eerden: ende alsoe ick gheseit hebbe / al eest dat men daer niet en siet hoe dees edifitie bouen der eerden ghestaen heeft/zoe heb ick niettemin nae mijn goetduncken dees orthographie willen opheffen: ende daeromme dat deel op deen zyde gheteeckent met der .B. representeert een stuck vanden grooten temple / ende dat ander deel gheteeckent met der .A. bethoont een partie vanden cleynen tempel.

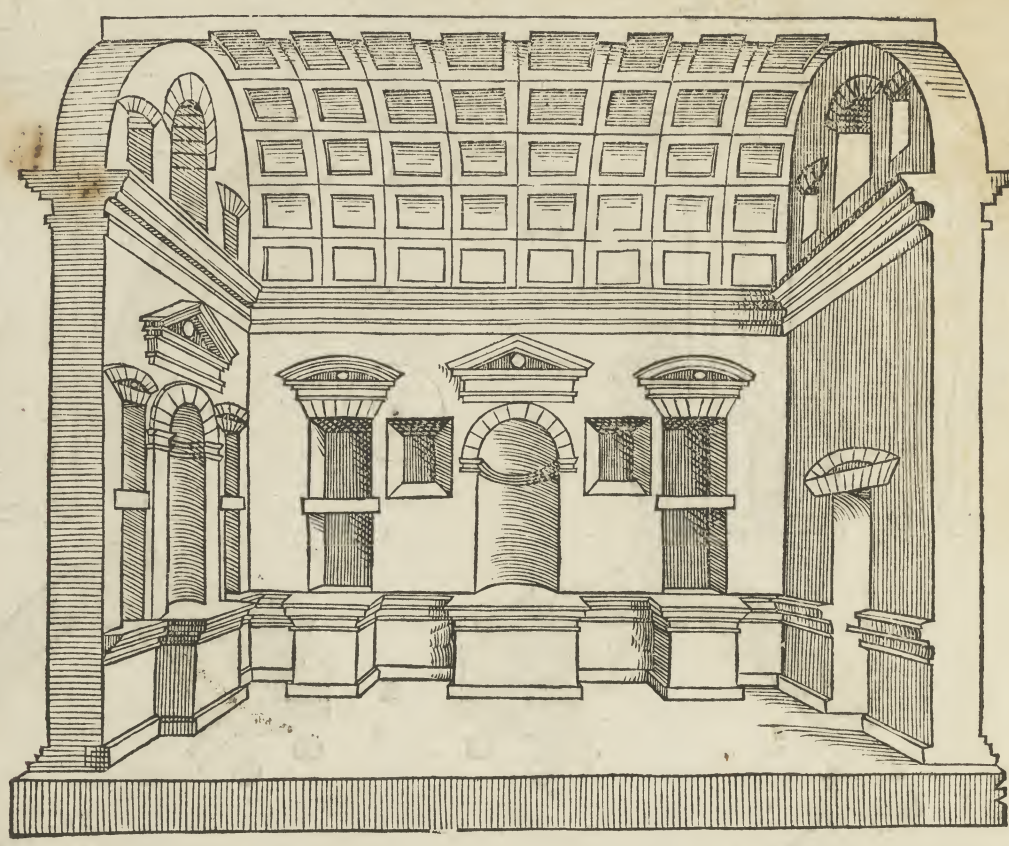
Die oude roomsche palme van twaelf vingheren ende achtenveertich menuten.

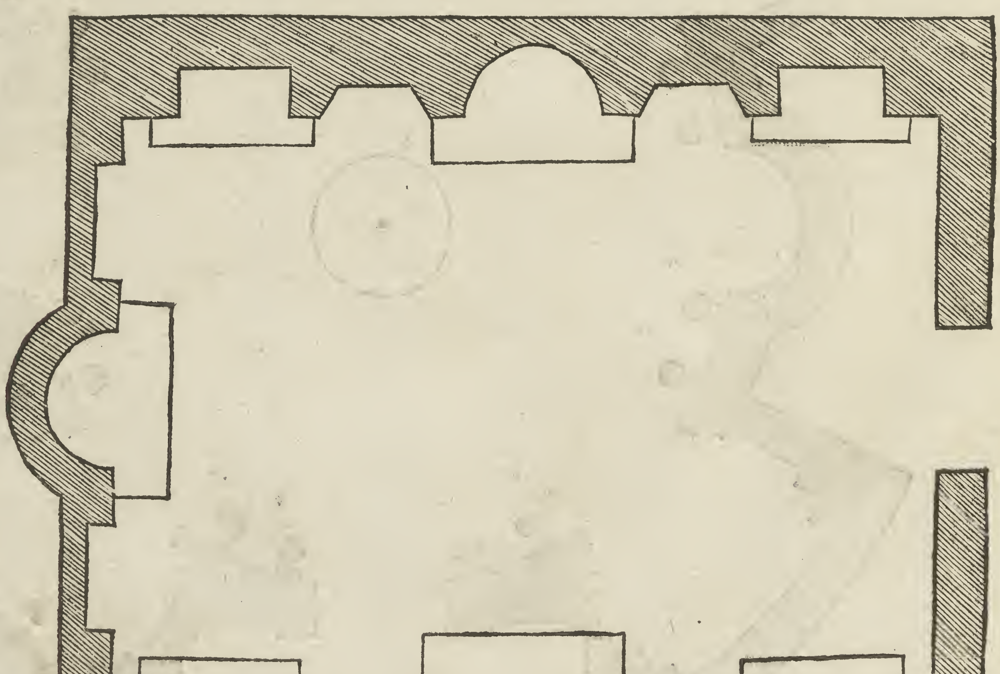

B

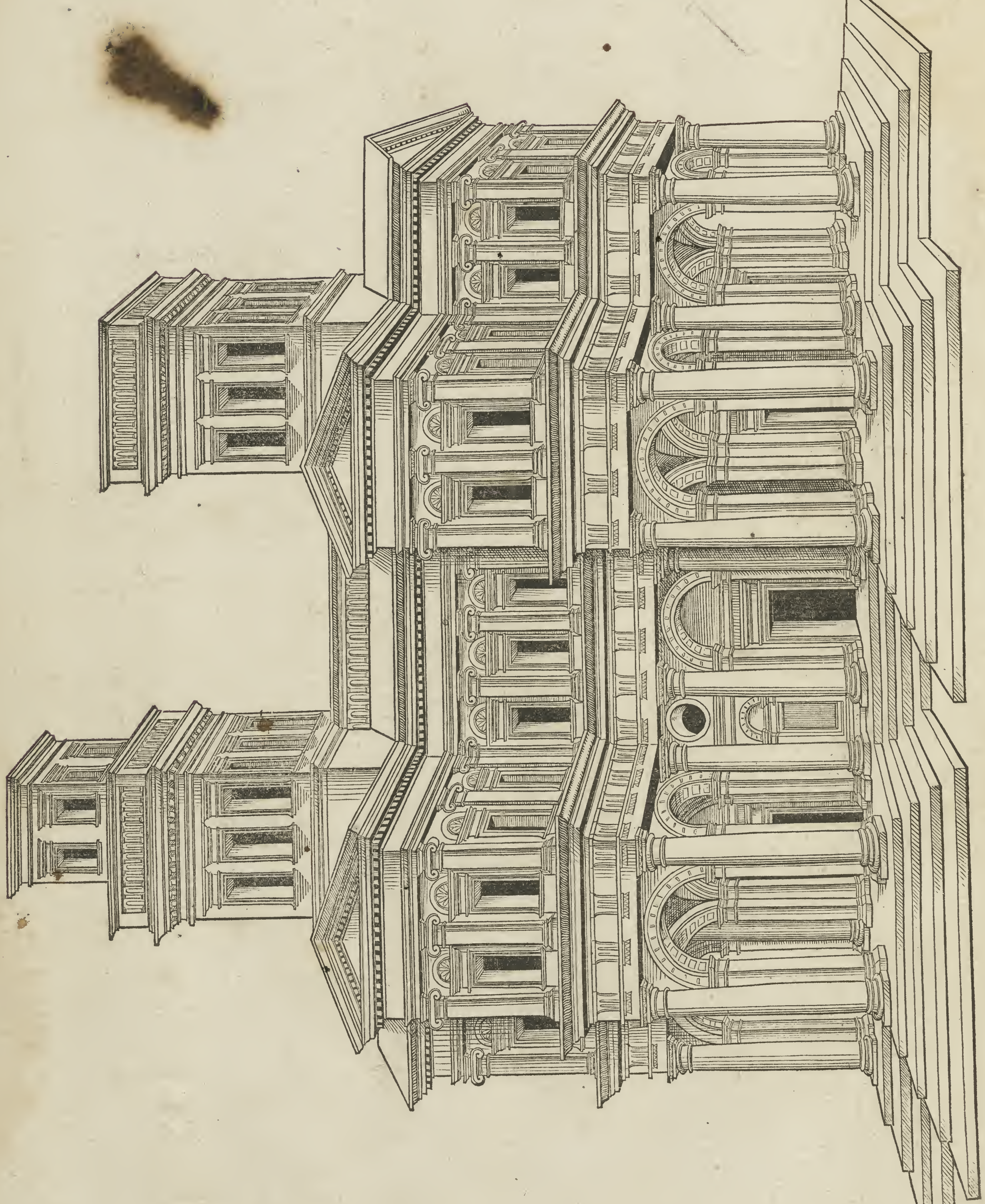

A

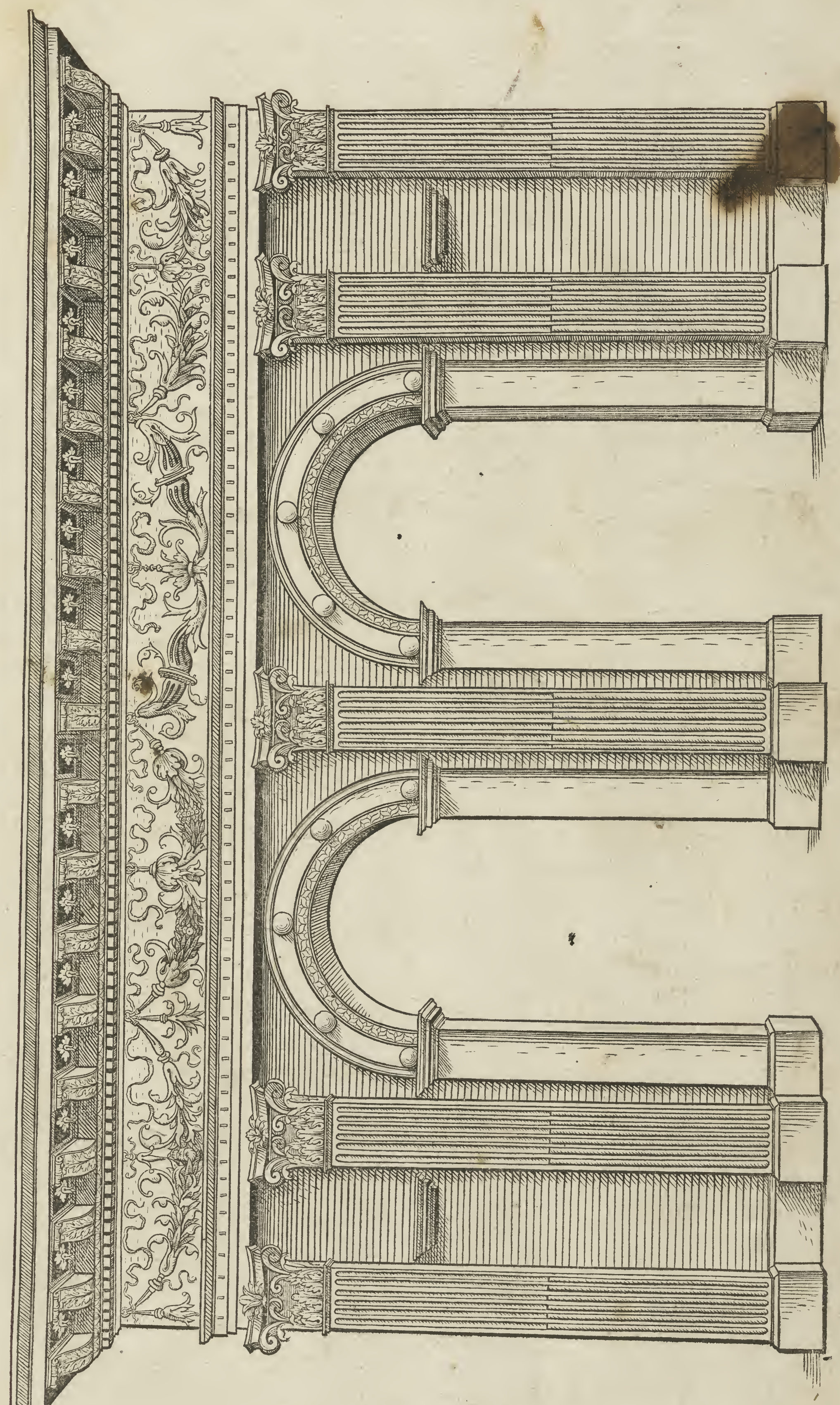

A
B

Den tempel hier onder is buyten Roome zeer gheruyneert/ende is dat meeste deel van ghebacken steenen/hy en is oock niet zeer groot: men can oock niet vernemen oft bevinden dat hy licht gehadt heeft dan vander dueren / ende vande vensters bouen de cornicen: alle die ander holen / waren plaetsen van Idolen oft der ghelijcken: de mate van desen tempel was opden wech verloren / maer ick hebbe noch wel in memorien/dat den tempel een viercant ende een half hielt/zoe wel inden gront als inder hoochden. daerõme en settick anders gheen maten/maer de architect mach hem behelpen met der inuentien.

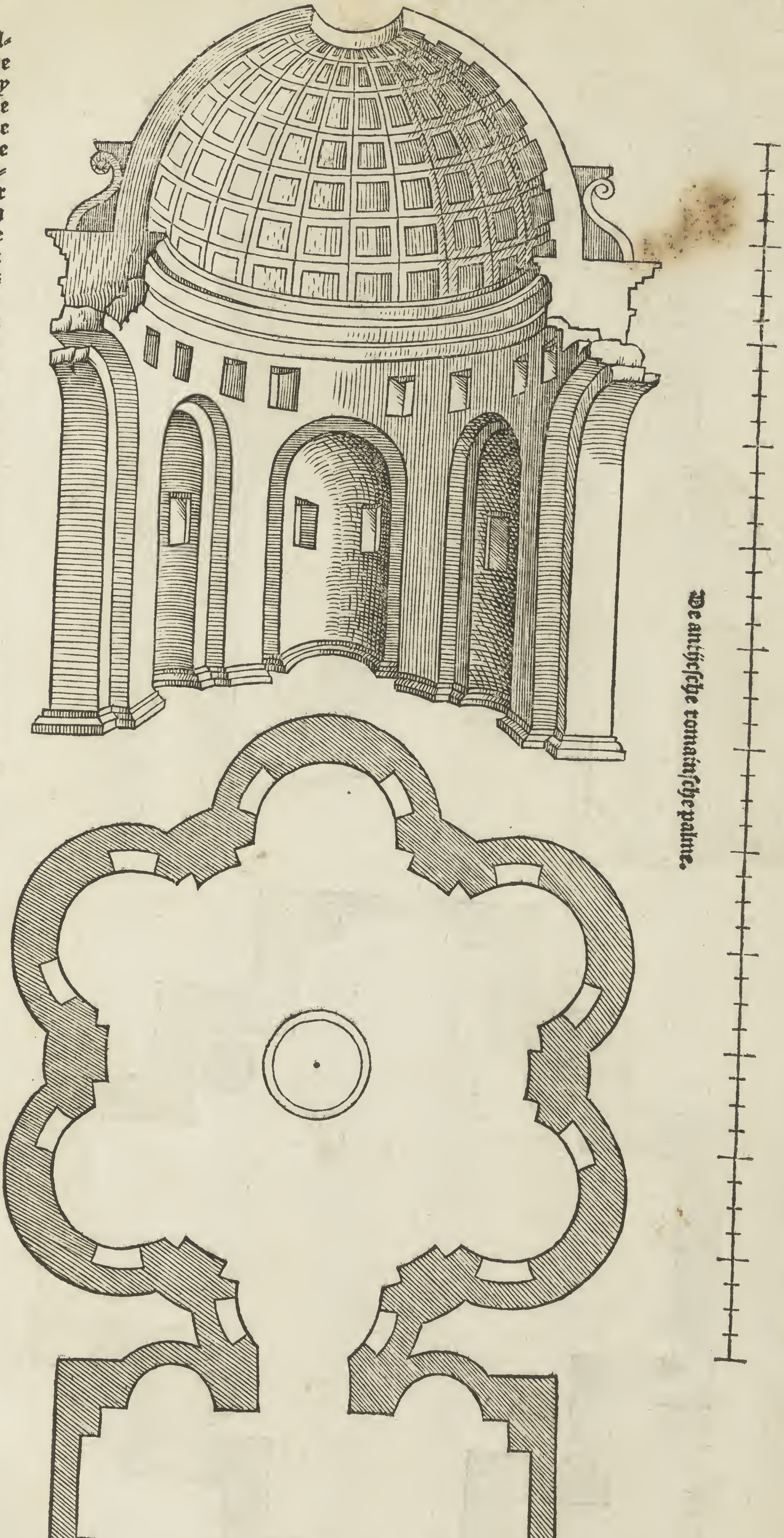

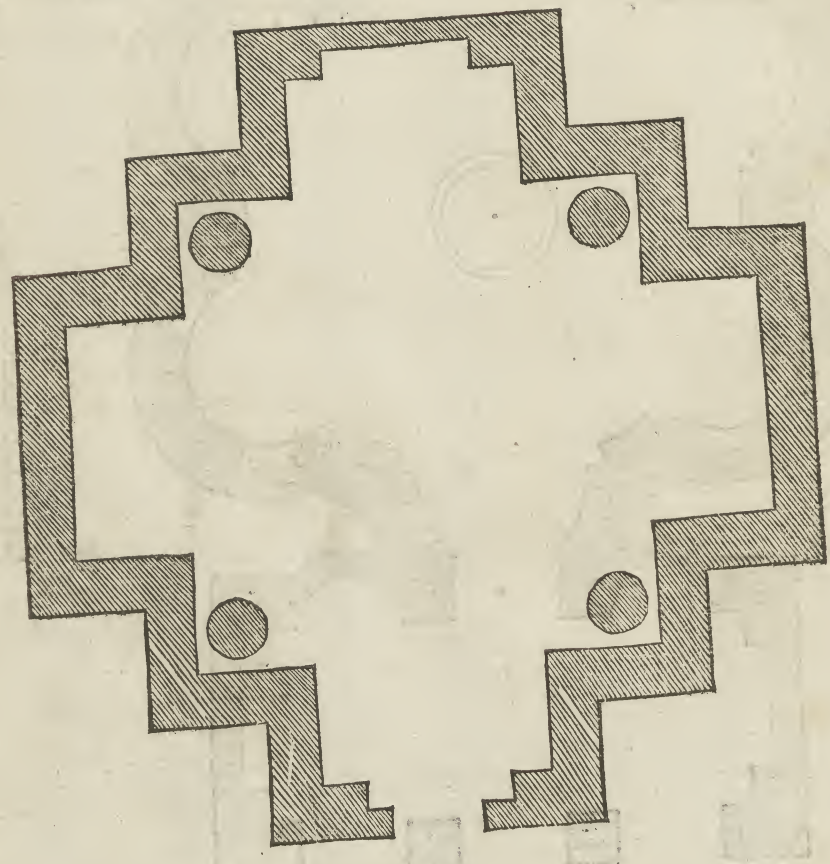

Dit tempelken is redelijcken cleyne/gemaect van ghebacken steenen/ ende is ghemeten met de oude Roomsche palme: de lingde vander logen houdt veertich palmen/eñ die breede daer af houdt sestien palmen: die duere is wijdt thien palmen: de nicchen binnẽ zijn alle van eender wijdden te wetene van vierthien palmen: de spatie tusschen de nicchen is van ses palmen: de reste is wten ghesichte ghemeten/ te wetene dat ick de hoochde vanden pavimente tot onder de architrave scatte op veertich palmen: eñ de architrave phrise ende cornice van neghen palmen: ende van der resten docht my dat/ alsmen den ketele oft dat rondt welfsele/ een palme opstaens toegave/ so soude die gheheele hoochde in als commen van tseventich palmen te syne.

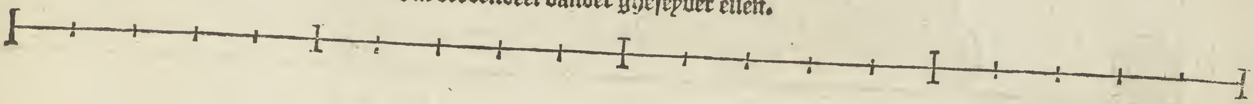

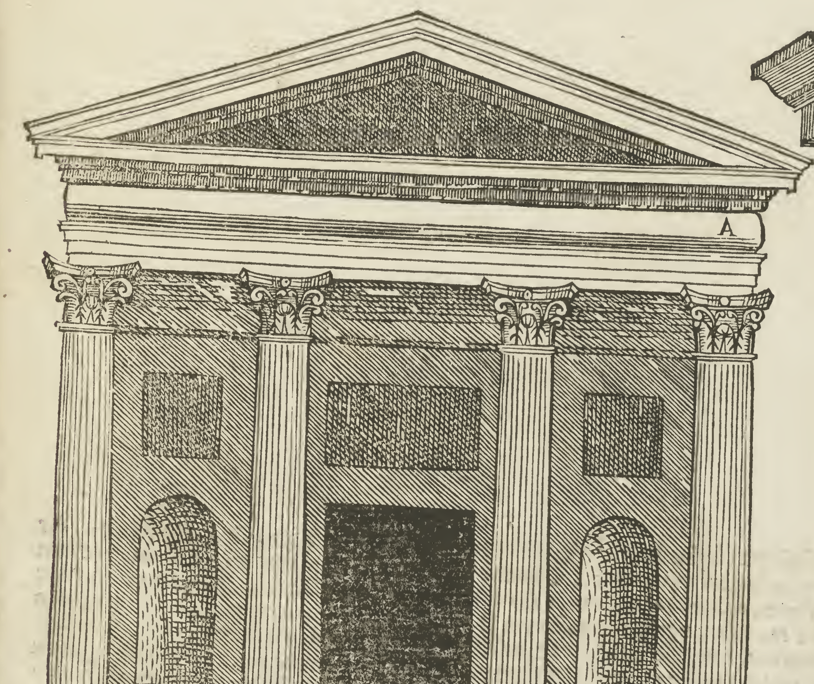
DIt teghenwoordich tempelken is buyten Roome / eensdeels van merbere ende partie vā ghebacken steenen ghemaeckt/ende is seer veruallen: men acht dathet een sepulture gheweest heeft / ende is ouer alle zijdē recht viercant: vanden eenen muer tot den anderen/ ist dertich palmen wijdt: de dicte vanden muere / is twee palmen en halue: de wijdde vanden capellen/is tien palmen: de duere/ is wijdt vijf palmē: die hoochde vande colommen met basen ende capiteelen/ is van tweentwintich palmen en halue: de dicte vande colommē/ is lutter meer dan twee palmen: darchitrabe phrise ende cornice/ zijn vier palmē hooghe: van op de cornice tot int hoochste vanden welfsele/ zijndt elue palmen: de hoochde van de boghen der capellen is twintich palmen.

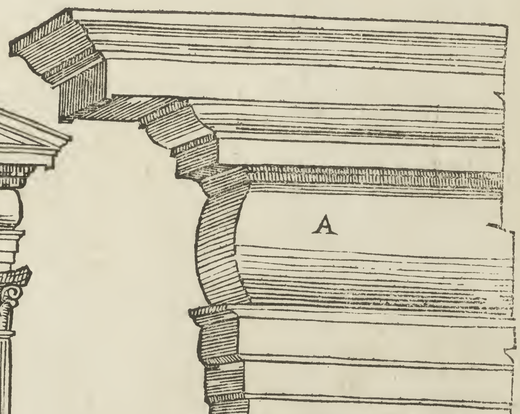

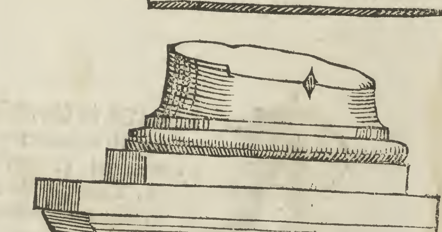
DEsen tempel hier onder getoont/is A Tivoli by de riviere zeer vervallen/den welcken hadde de frontis-
pitie van voren ende van achtere: de colommen vanden zijden/ zijn meer dan de helft wt den muere: de
wijdde des tempels vanden eenen muer tot den anderen is van elf ellen/ ende is ghemeten met der ellen
daer den tempel pietatis mede ghemeten is: de lingde vanden tempel houdt achtien ellen: de dicte van-
den muere/is een elle ende elf menuten: de dickte vanden colommen des poortaels/ is een elle ende een
derdendeel: haer hoochde met basen ende capitellen/houdt ontrent twalef ellen: die hoochde vande ar-
chitrabe phrise ende cornice/is drie ellen: die frontispicie hout van op de cornice tot int hoochste drye ellen: de hoochde
vanden basemente is drye ellen en halue: in de facie vorē en is gheen licteeken van een duere/noch oock vandē nicchen/
ende datte overmidts der ruynen: maer ick hebt alsoe gheteeckent tot vercieringhe/midts dat het soe mocht ghe weest
hebben: desghelijcx en zietmen in de mueren/noch in de zijden/noch oock van achtere eenighe vensters/ al heb ick die
hier inden grondt ghesedt daert my goet ghedocht heeft: de mate vanden leden / soe vanden basemente als vande cor-
nice bouen / en salick int particulaer niet noemen / wandt zij zijn gheproportionneert nae de antijcken daermen noch
sommighe stucken af siet.

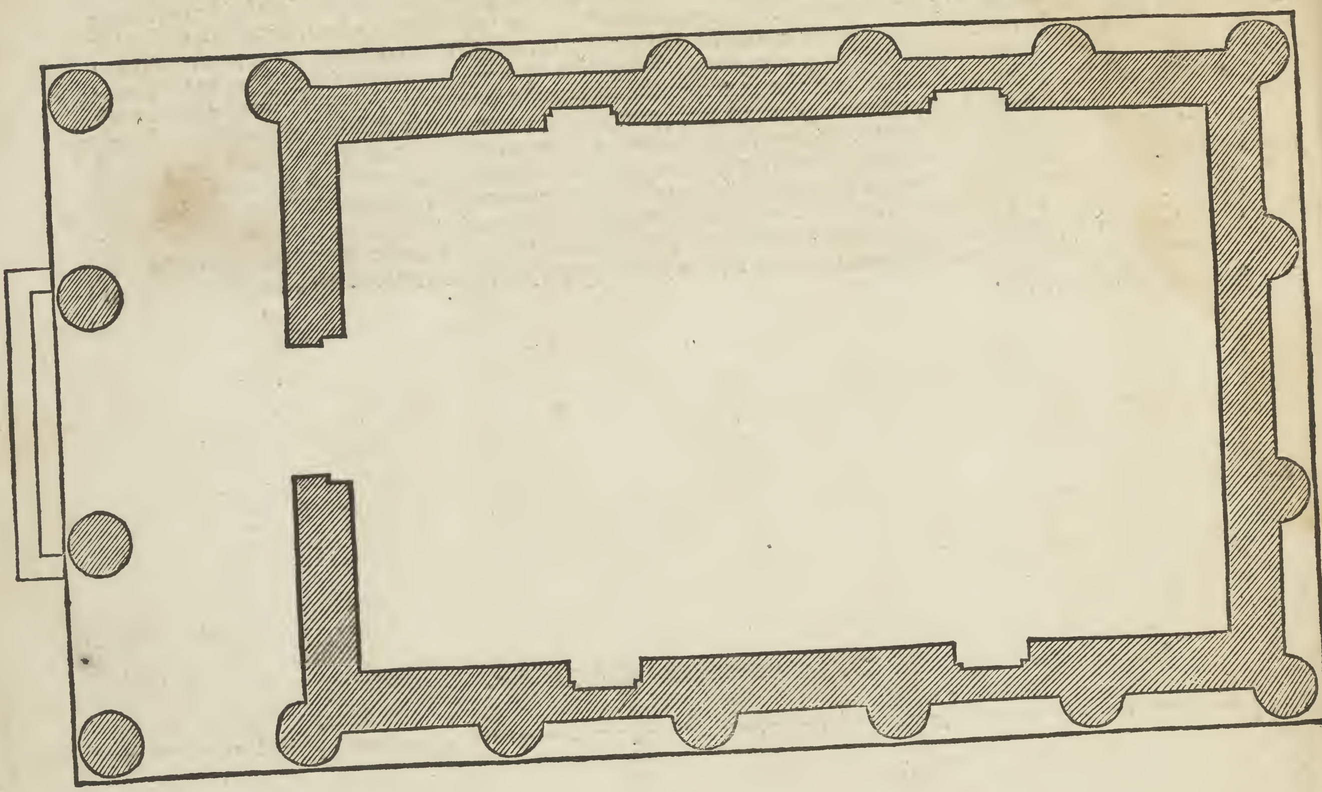
Dat derdendeel vander ghesepder ellen.

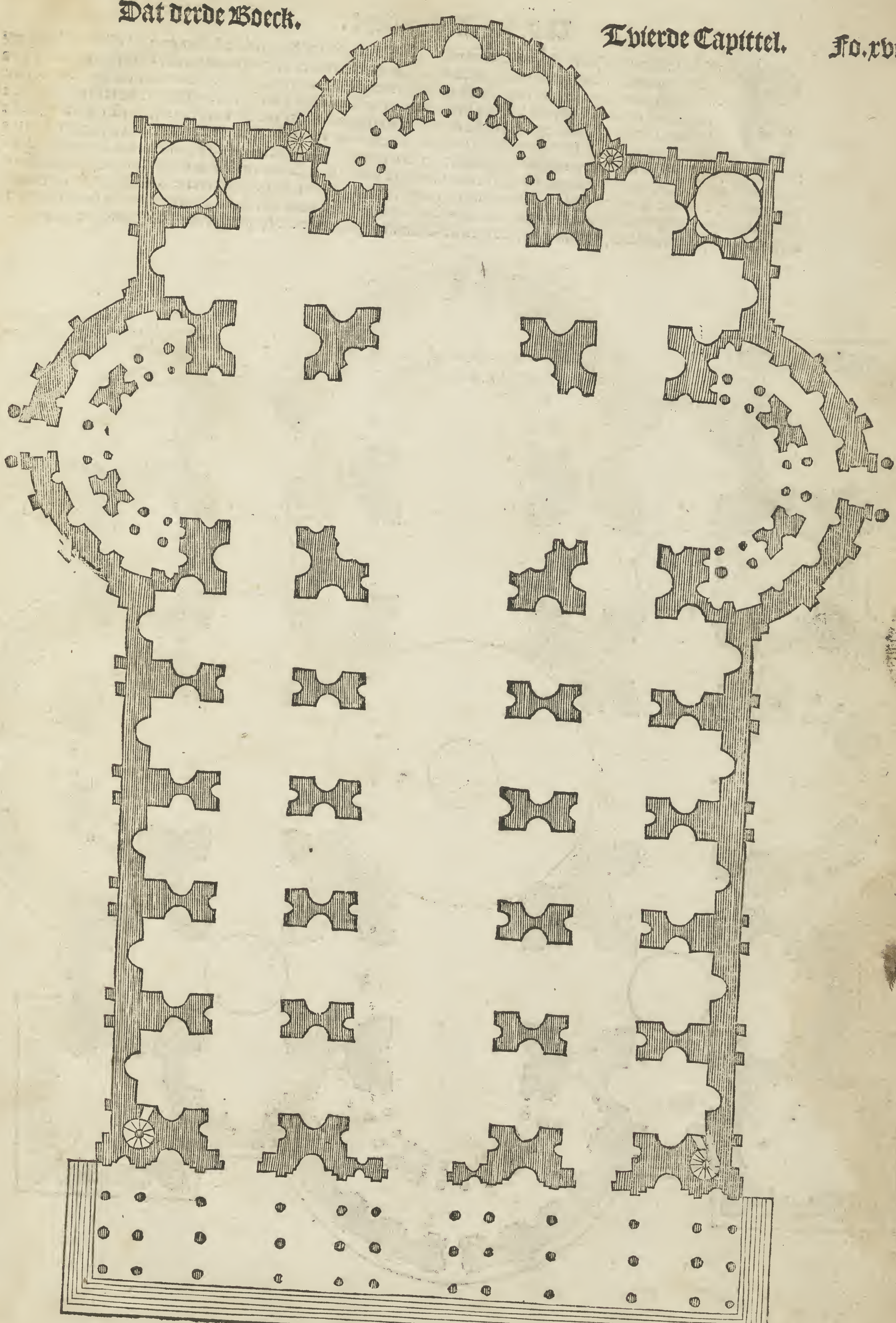

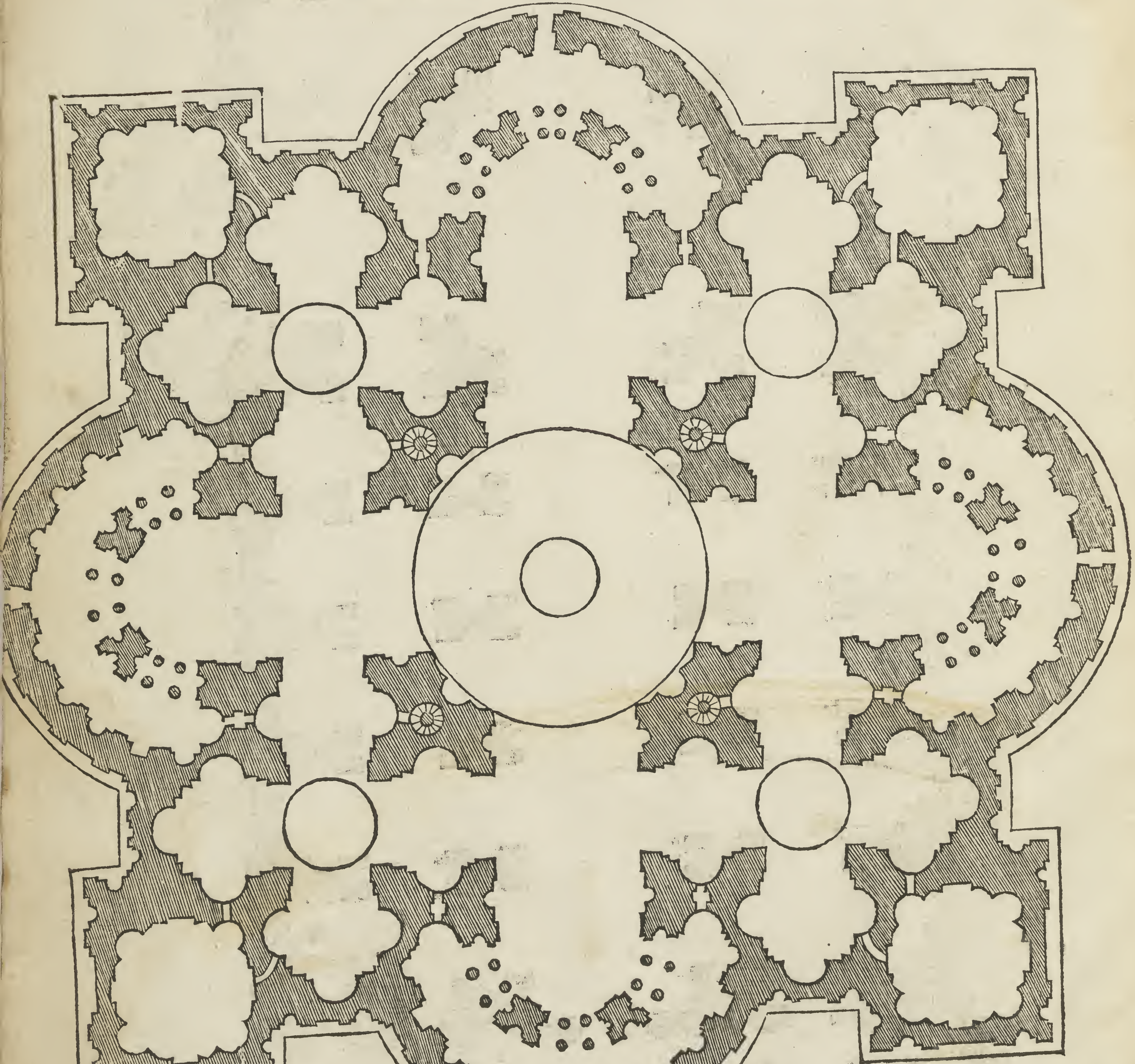

Al hebbick in dbeghinſel van deſen boecke ghezeit alleenlijck te tracterene vande antiquiteyten / ſoe en willick daeromme niet onder my laten/te tracterene van ſommige moderne dingen by onſen tijden ghemaeckt / ende aldermeeſt/om dat onſe eewe ſoe vele ſchoone ingenien inde architecture ghehadt heeft. Dus was dan ten tijden van Julio Secundo P. M. een werckman ghenaempt Bramant van Caſtelduranté int hertoochdom van Vrbijn / de welcke een man was van ſulcker ingenien inde Architecture/ datmen (met der hulpen ende auctoriteyt die hem de ghenoemde paus gaf) mach ſegghen dat hy de goede Architecture dede verryſen/de welcke vanden antiquen af/ tot zijnen tijden hadde begrauen gheweeſt/ de welcke Bramant leyde in ſinen tijden het beghinſele aende wonderlijcke edificie des tempels van S. Peeter in Roome: maer onder commen zijnde vander doot/ liet niet alleene de fabrijcke onuolmaeckt/ maer die modelle bleef oock onuolmaeckt in ſommighen deelen: waeromme dat zommighe diuerſche ingenien hem bemoyt hebben in zulcken zake/ ende onder dandere Raphael Durbijn ſchildere/ende oock ſeer verſtandich in darchitecture (achter volghende de veſtigien van Bramante) maecte dit betreck/ dat welcke nae mijn duncken is een dalder ſchoonſte compoſitie/wt die welcke dingenieus architeckt hem behelpen mach in diuerſche dinghen: Ick en ſal v alle die maten van deſen tempel niet zetten/om dat men (midts wel gheproportioneert zijnde) wt een deel vanden maten de reſte vinden mach: den ghezeiden tempel is met de oude roomſche palme ghemeten/ende die middelſte wandelinghe is breedt tweenneghentich palmen/ende die vanden zijden houden half zoe vele / wt deſen twee maten machmen de reſte begrypen.

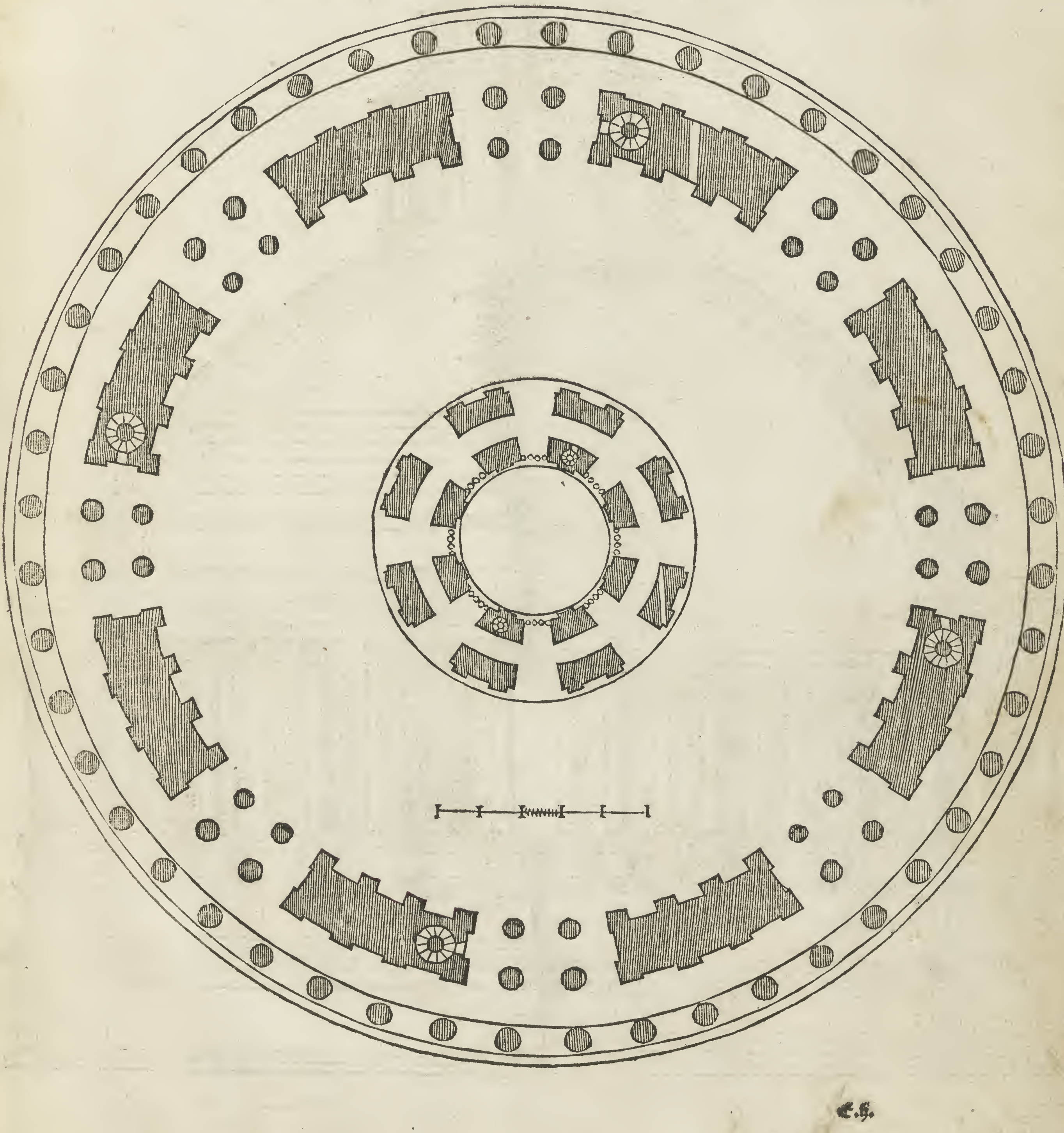

Van der Antiquiteyt.

In den tijden van Julio Secundo vantmē in Roome Baltazar Petrucio vā Sienen/niet alleenlijck een excellent scildere/maer oock zeer verstandich inde architecture: de welcke volgende de vestigien vandē ghe seiden Bramante/maecte een modelle inder formen hier onder getoont/de selue wilde dat den tempel vier ingangen hebben soude/eñ dat den hoogen altar indē middelt staen soude: aende vier hoecken ordineerde hy vier sacristien/bouē op de welcke datmē de clocktornē makē mocht voer een ciraet/eñ aldermeest inde voerste facie siende ter stadtwaerts inne. Den tegēwoordigē temple is met de oude Roomsce palme gemeten/eñ ten iersten/inden middelt vandē eenen pilastre tot den anderē/ zijn hondert en vier palmen: den diametre vandē circle indē middelt/is .c.eñ.lxxxiiij.palmē lanck: den diameter vande vier cleyne cirkels/is vā.lxv. palmen: de sacristien zijn wijdt .c. palmen: de vier pilasters inden middelt makē vier bogen de welcke de lanterne draghē/eñ dees vier bogē zyn al volmaect/vāde welcke dz de hoochde .cc. en.xx. palmē houdt: eñ bouē dese bogē ginck eē tribune seer geciert vā colōmen/met sinē rondē welfsele daeroppe/de welcke Bramāt ordineerde eer hy sterf/waeraf dē gront hier na volcht.

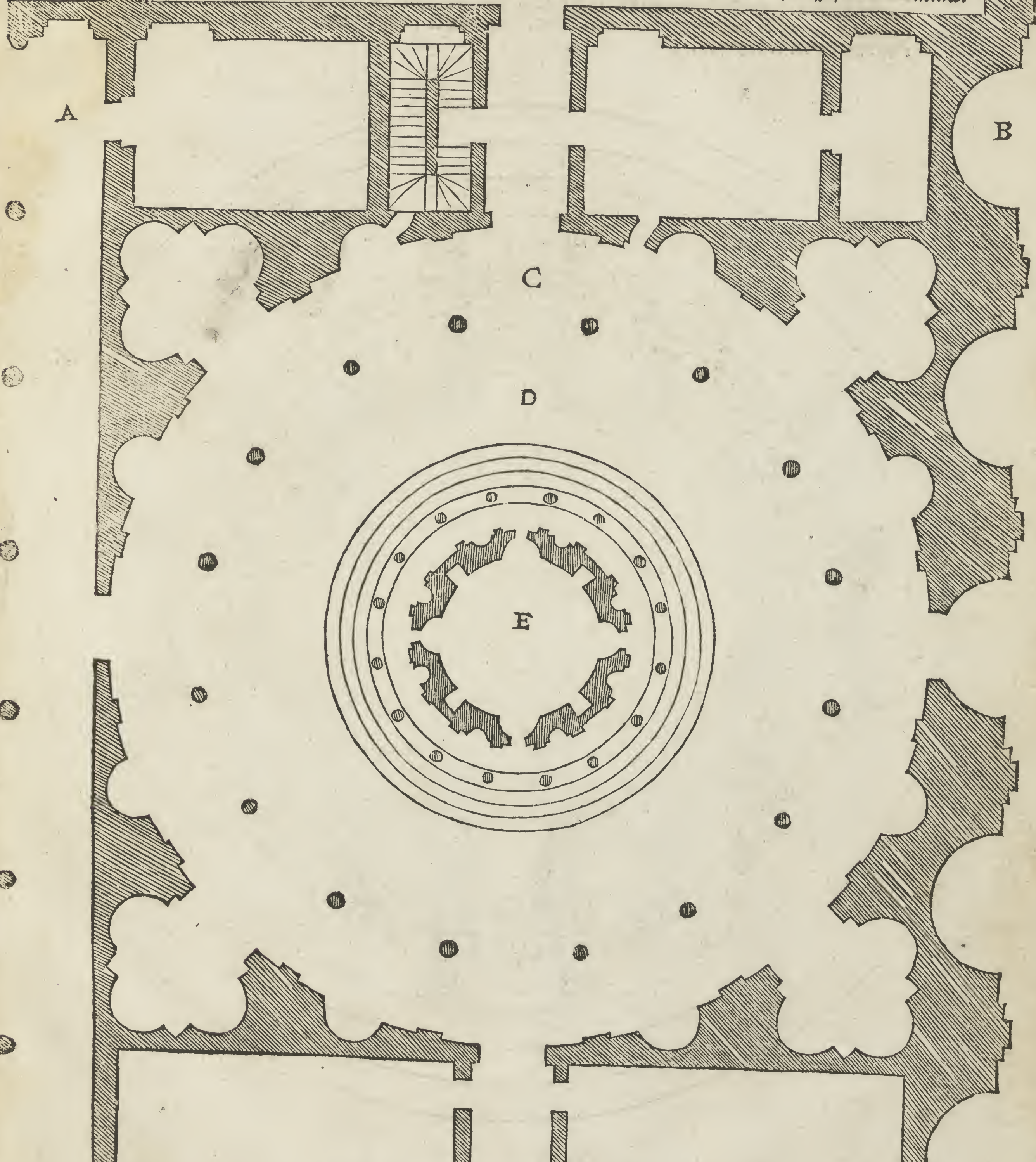
DEſe hier onder ghetoonde figure is den grondt vande tribune die bouen de vier boghen ommeghegaen ſoude hebben alſoe voerſeit is: duer de welcke datmen merken mach dat in ſulcken ſake Bꝛamant ſtoutere van begrijpe was dan voerdachtich: om deſwille dat een alſulcken grooten maſſe eñ van ſulcken gewichte/ſoude een ouer groot fondament behoeuen om wel ſeker te ſtane/eñ niet die te makene op vier bogen van ſulcker hoochden: Eñ ter confirmatiẽ van mynen woerdẽ/zoe zijn de vier pilaſters tſamen met den bogen ſonder ander gewichte daer oppe/alreede geſeten eñ geſcoert in ſommige plaetſen: niettemin om dat die inuentie ſchoone ende cierlyck is /ende om den architeckt groot licht te gheuene/ zoe hebickxe hier willen zetten int bewoꝛp: Nu op dat ick niet te lanckſaem en zij inde maten te verhalene/ſoe ſal ick hier ſommige vandẽ pꝛincipalen ſetten/maer de reſte ſalmen mogen met die cleyn palme vinden/de welcke hier onder inden grondt ſtaet/welcke lingde dat vijftich palmen houdt: de dicte vande ierſte colommen buyten/is vijf palmen: de dicte vande tweedde colommen innewarts / houdt vier palmen: ende de dicte vande derde colommen is dꝛye palmen ende dꝛye quaert : de wijdde vande tribune binnen / is hondert en achtentachtentich palmen : den diametre vanden cleynen lanterne inden middelt houdt ſeſendertich palmen : de reſte machmen begrijpen ende meten met den cleynen palmen.

DIt is de oȝthographie van binnẽ eñ vã buy ten/getrocken wt de gepasseerde ichnogra phie/aende welcke dȝ men merkẽ mach die groote masse/eñ wat gewichte dȝhet soude geweest hebben op die vier bo gen: die welcke masse also ick geseyt hebbe/ soude elcken wijsen architect genoech te bedencken geuen om bo uen op deerde te settene eñ niet inde lucht tot sulcker hoochden/eñ daerõ me oerdeelick dat de architect lieuer wat Veureest zÿ dã te stoutmoedich: wandt is hy vȝeesende soe sal hy zÿn dinghen wel zeker maken eñ en zal eens anders raet niet verachten / eñ alsoe doende sal hy selden faelgeren: maer is hy te stoudtmoedich/ soe en sal hy den raet van anderen niet wil len aennemen/maer sal hem alleene op zÿn ingenie betrouwen / waer duere dat zÿ werckẽ dicwils te scan den commen sullen : daeromme be- sluyt ick dat te groote stoutmoedich heyt pȝocedeert van pȝesumptie / eñ die pȝesumptie van lutter weten/ eñ zegghe dat de veureestheyt een vir- tuoes dinck is / latende hem altÿdts duncken lutter oft niet te connen: de maten vã desen wercke salmẽ oock met den voerghegheuenen cleynen palmen vinden.

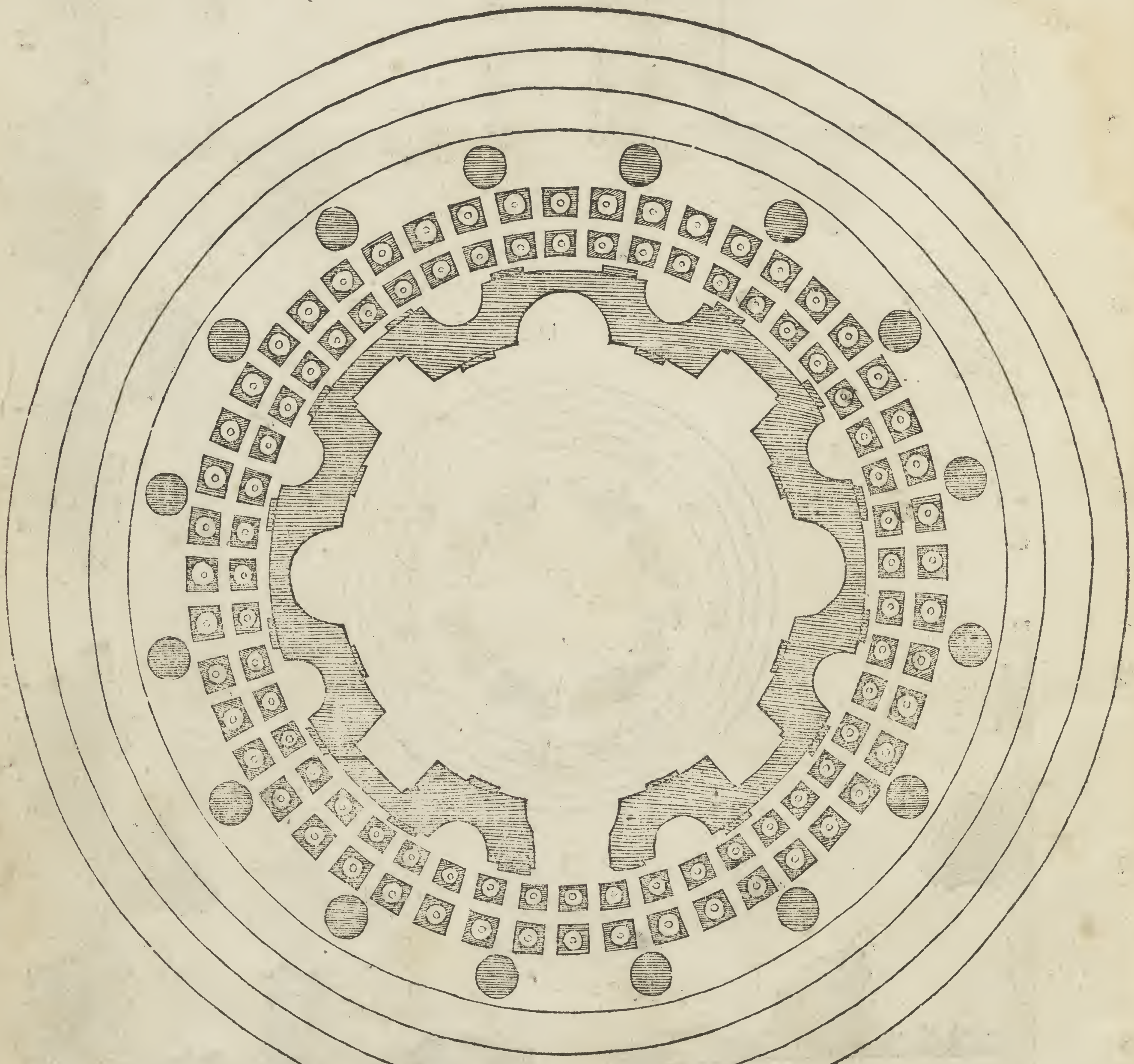

DEsen grondt hier onder geteekent is oock een inuentie van Bramante/hoe wel datse noyt int werck gemaect en was/de welcke ginck accorderende met den ouden wercke: dat deel met B. geteekēt/is de kercke vā S.Peeter in montorio buytē Roome: eñ dz deel geteekēt met. A. is een oudt cloostre: maer dat deel inden middelt oordineerde Bramant/hem behelpende met den oudē wercke: de plaetse. C. beteekēt een loge met vier capellekēs inde hoecken: de plaetse .D. staet ond de lucht: dat deel. E. is een tempelkē dat welcke die genoemde Bramāt dede makē/waeraf dat die matē in veel grooter formē inde nauolgeñ side getoont sullē wordē: vande matē dees gronts en seggick niet met allē maer alleenlijck heb ick diē hier geset om ð inuentiē.

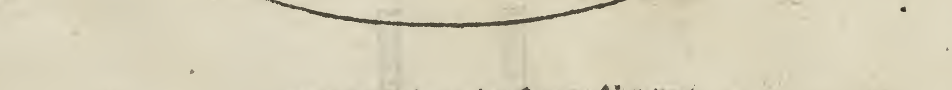

Van der Antiquiteyt.

INde laetste zijde hebbick gheseit dit tempelken van Bramante breeder te thoonen / dat welcke niet zeer groot en is/ maer was alleene ghemaect in ghedenckenissen van sinte Peeter Dapostel / want men seidt dat hy op die selue plaetse ghecruist was : den geseyden tempel is met den ouden Roomschen voet gheme ten/den welcken voet is van sestien vinghers/ende elcken vinger is vier menuten/waeraf datmen de mate vinden sal duer de roomsche palme grootende de selue vier vinghers : den diameter van desen tempel is van vijfentwintich voeten ende tweeentwintith menuten: de wijdde vanden ganck rontsomme den tempel/ is van seuen voeten: de dicte vande colommen/houdt eenen voet en.xxv. menuten: de wijdde vander dueren/is drye voet en haluen :de quadraetkens met den rondekens binnen welcke rontsomme den tempel gaen/bethoonen die lacunarij vanden welfsel bouen de colommen : die dicte des muers is van vijf voeten / de reste vanden anderen maten canmen duer die eerste begripen.

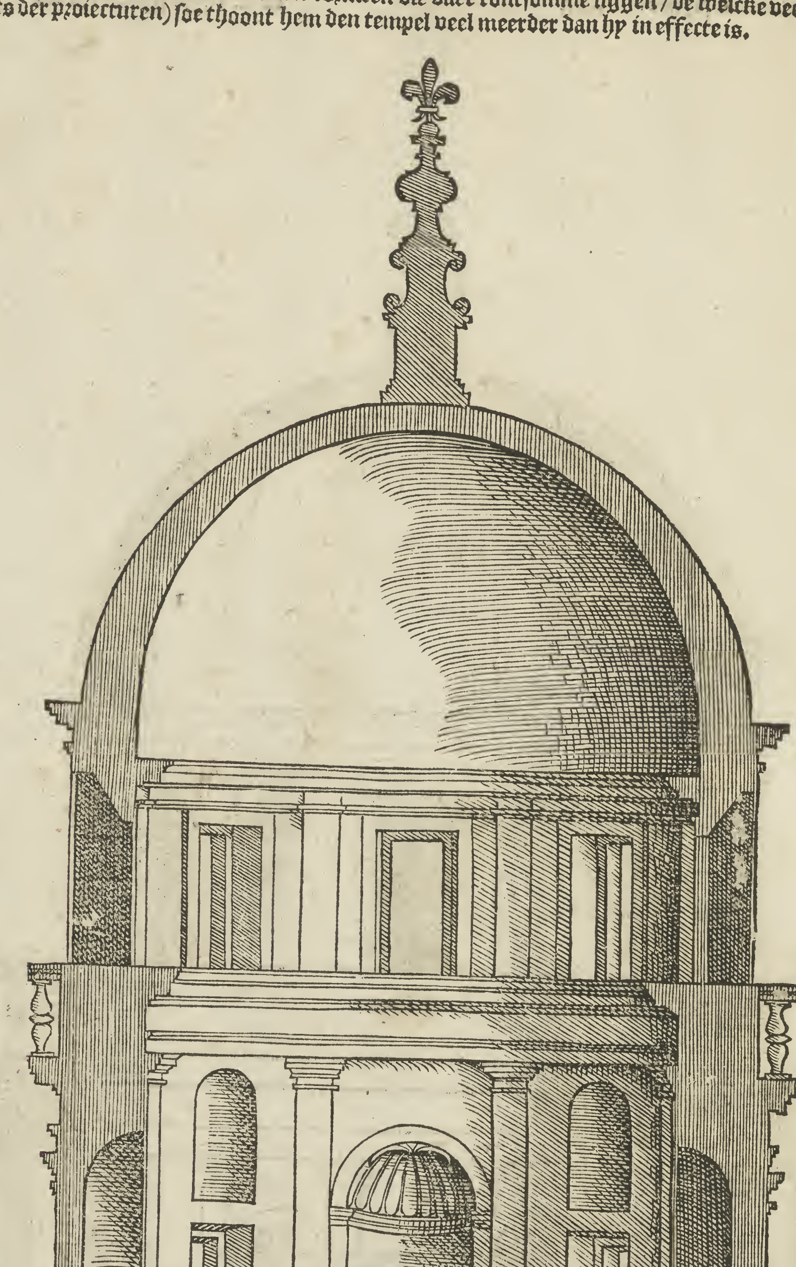
De helft vanden ouden Romeynschen voet.

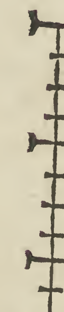

Dit is dopstaende vanden gezeiden temple/ dat welcke betoont deen helft van buytẽ ende dander helft van binnen/ende is altemale nae de Dorica gemaect gelijckmen wt die figure mercken mach: vande particulare maten sallick swyghen/ want duer den grondt machmen dit opstaende begripen / midts dat dit selue/ al ist cleyne/matelijck geteekent eñ van tgroote int cleyn ghebrocht is.

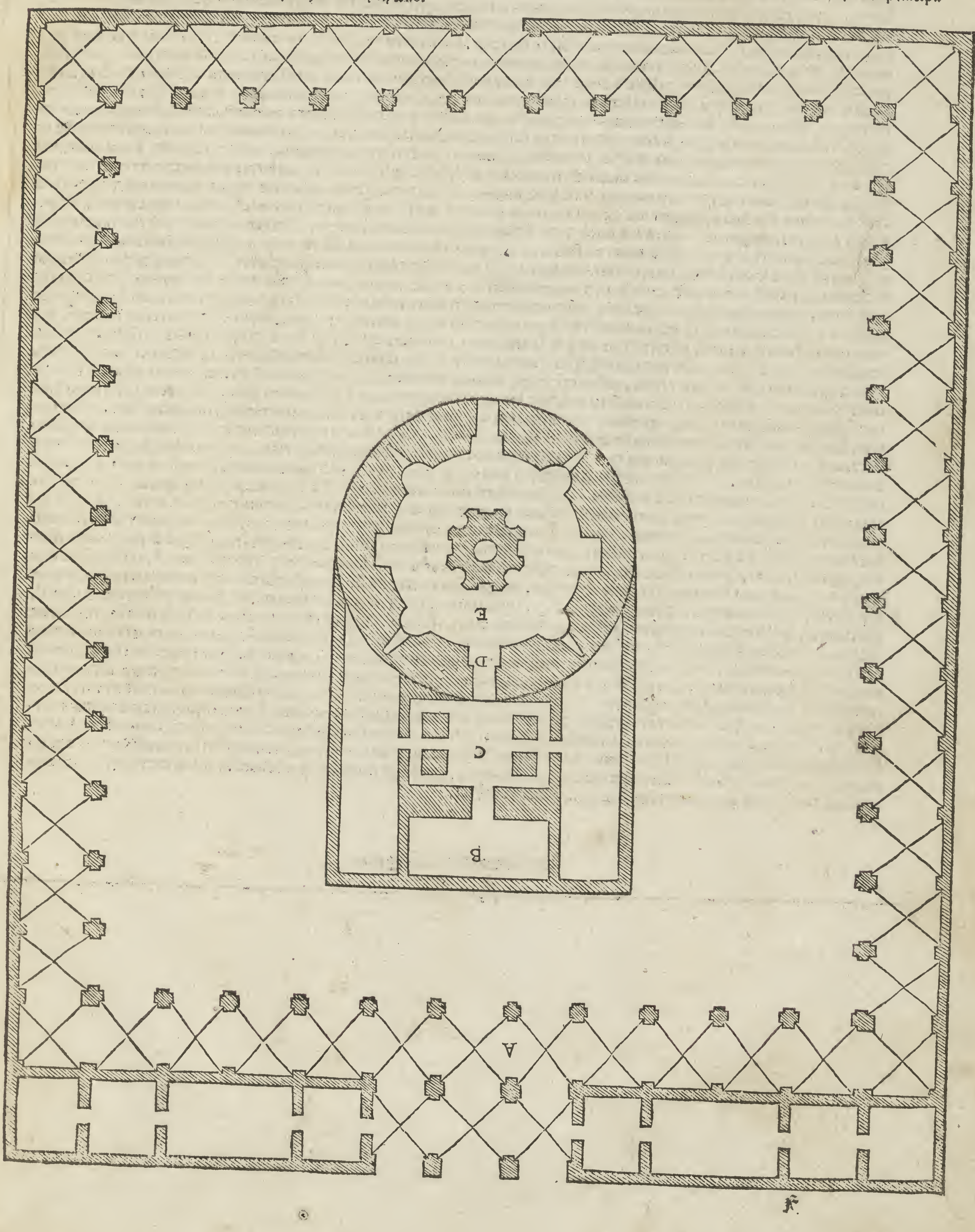
NV ick dat buytenste deel des tempels van S. Peeter getoont hebbe/soe sallick hier onder dat binnenste deel thoonen/dat welcke (also geseit is) gemaect is met sulcker proportien/dz den architect duer middel vandē gront alle die matē zal moghen vinden: eñ hoe wel dat desen tempel te hooghe schijnt nae de breedde/ midts dat hy de hoochde van twee wijdden passeert/ dies niettemin duer die openheyt vande vensters eñ duerde nicchen die daer zijn en messtaet sulcken hoochde niet/ende principalyck duer de dobble cornicen die daer rontsomme liggen/de welcke veel vander hoochde bedeckende (midts der proiecturen) soe thoont hem den tempel veel meerder dan hy in effecte is.

De helft vanden ouden roomschen voet daer den voors. gront van desen tempel mede gemeten was

Deſe edificie is buyten Roome tot ſinte Sebaſtiaen / ende is al veruallen tot der eerden toe / eñ aldermeeſt de logien rontſomme:
maer dedificie inden middelt / midts dat het een zeer vaſt werck is / zoe is die zelue noch al geheel / ende is gemaect van gebacken
ſteenen: men ſiet daer gheen ornament met allen / ende is doncker / midts datter gheen licht en coempt dan vander dueren / ende
bouen de vier nicchen zommighe cleyne venſterkens. Den grondt van deſen wercke is ghemeten met die oude Roomſche palme, ende die
lingden / met die breedden / zijn met roeden ghemeten / vanden welcken een roede thien palmen houdt: ten ierſten de loghe geteekent met .A.
is lanck neghenenveertich roeden ende drij palmen: dander twee lanxſte / houden ſeſenvijftich roeden ende drij palmen: de breedde vander
logien is van tweendertich palmen: de dicte vande hoeckpilaren / met allen hueren leden is twalef palmen / van welcken maten datmen de
reſte begripen can: aengaende dedificie inden middelt / daeraf is de plaetſe .B. ontdeckt / ende houdt inder lingden ſeuen roeden en ses pal-
men: ende de breedde houdt drije roeden ende vier palmen: dat deel .C. is ghedect ende houdt vier roeden int viercant: de vier pilaſters / zijn
dicke thien palmen: de dicte des muers rontſomme de ronde edificie / is vierentwintich palmen: die plaetſe gheteekent met .E. is ghewelft
ende dat deel inde middelt is een maſſe die dat welfſel draecht / ter middelt vande welcke een openheyt is / oock is dees maſſe ghechiert met
nicchen / dewelcke dander die inden muer ſtaen verſelſcappen: aengaende der hoochden midts der ruynen en mat ick die niet / ende principa
lick om datter gheen ſcoonheyt van architecturen en was.

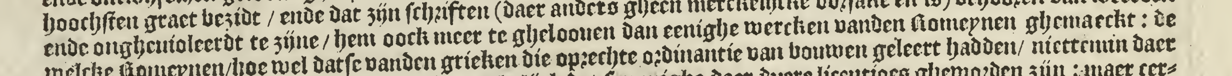

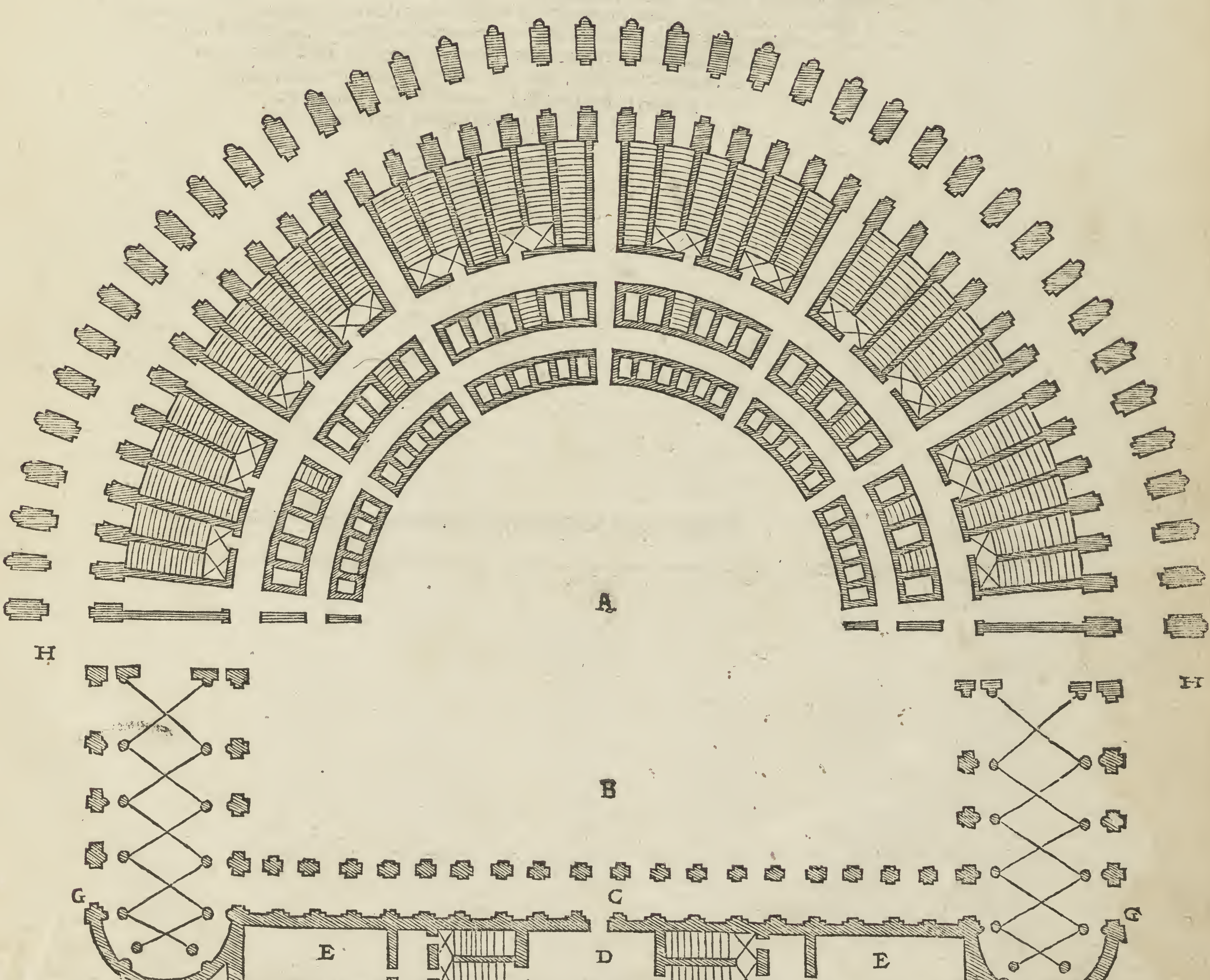
F.

Van der Antiquiteyt.

DIt theatre dede Augustus maken onder den naem van Marcello zijnen neue/ en daeromme wort het
dat theatre van Marcello genaempt/ ende staet binnen Roome: van desen theatre sietmen noch een
deel opstaende/ te wetene/ dat deel vander logie van buyten/ ende tis alleenlyck van twee ordinen/
dats vande Dorica ende vande Ionica/ een werck inder waerheyt dat zeer ghepresen wordt/ al ist dat
de colomnen vande Dorica gheen basen en hebben noch oock huer cincte oft eenighe proiecture on-
dere/ maer rusten alsoo simpelijck sonder iet daer onder op dat platte vander logien. Vanden grondt
deses theaters en hadmen niet te veel bescheets/ maer ten is niet langhe geleden dat de groote patricien van Roome een
huys wilden bouwen/ waeraf dat de geleghentheyt quam op een deel van desen theatre te zijne/ soe was dit huys ghe-
ordineert duer Balthazar van Sienen een sonderlinghe architect/ ende als hy de fondamenten dede grauen/ soe vant-
men daer veel reliquien van diuersce cornicementen dees theaters/ en men ontdecte een goet deel vanden seluẽ theatre:
wt den welcken dat Balthazar de gheheele ordinancie begreep/ ende heuet met goeder diligentien ghemeten/ settende
dat in dees nauolghende forme: ende ick zelue vindende my ontrent dees tijt te Roome/ sach daer groot deel van dien
cornicementen ende hadde commoditeyt om die te metene: ende inder waerheyt zoe vandt ick daer alsoe schoonen for-
men/ als ick oyt ghesien hadde in eenighe oude ruynen/ ende aldermeest inde capiteelen vande Dorica/ ende oock inde
imposten vanden boghen/ de welcke dat my zeer duncken te ouercommen met de schriften van Vitruuio: desghelyckx
oock de phrise/ trigliphen ende methopen/ correspondEren wel ghenoech: maer die cornice Dorica/ hoe wel datse zeer
rijcke van leden is ende wel ghewrocht/ nochtans vandt ick die zeer verscheiden vande leeringhe Vitruuij/ wandt die
selue licentioes ghenoech van leden zijnde/ is van sulcker hoochden/ dat teghen de proportie vande architrabe ende de
phrise/ de twee derdendeelen van sulcker hoochden ghenoech zouden geweest hebben. My en dunckt daeromme niet
dat duer die licentie van desen oft van anderen antijcsen dinghen/ eenich moderne architect behoort te erreren (erreren
verstae ick te doene teghen die precepten van Vitruuio) noch zoe vermeten te zijne/ dat hy een cornice oft ander dinck
iuist make nae zulcken proportie als hy ghesien ende gemeten heeft/ ende daerna int werck zetten: om dat het niet ge-
noech en is te segghene/ ick mach dat doen want die antijcken hebbent ghedaen/ sonder anders te considererene oftse
gheproportioneert is nade reste vander edificien: noch bouen datte/ al was sulcke oude architect licentioes/ daeromme
en moeten wij dat oock niet zijn/ wij die behooren (alst de redene anders niet en begheert) de leeringhe van Vitruuio
te houden ghelijck een guijde/ ende eenen onuerdoellijcken regle: om datmen van dien tijde der goeder antijcken tot
onser eeuwen toe/ niemande en ziet/ die vander architecturen beter ende gheleerdelijcker ghescreuen heeft dan hy: ende
zien wij in elcke ander const eenen ouersten/ den welcken sulcken auctoriteyt ghegheuen is datmen zijn woerden vol
ende ontwijfelijck gelooue gheeft/ wie sal dan loochenen (is hy niet ignorant) dat Vitruuius inder architecturen den
hoochsten graet bezidt/ ende dat zijn schriften (daer anders gheen merckelijcke oorsake en is) behooren van weerden
ende ongheuioleerdt te zijne/ hem oock meer te gheloouen dan eenighe wercken vanden Romeynen ghemaeckt: de
welcke Romeynen/ hoe wel datse vanden grieken die oprechte ordinantie van bouwen geleert hadden/ niettemin daer
nae/ als domineerders vanden grieken/ is moghelijck dat sommighe daer duere licentioes ghewórden zijn: maer cer-
teyn die daer mochte de wonderlijcke wercken zien welcke die grieken doen maeckten/ de welcke bicans alle verdonc-
kert ende ter neder ghewórpen zijn duer den tijt ende orloge/ soude sekerlijck oordelen die griexe dinghen verre bouen
de latijnsche te gane. Alsoe dan alle die architecten welcke de scriften van Vitruuio damneren zullen/ ende aldermeest
in sulcken plaetsen die claerlijck verstaen worden/ gelijck in de ordine vande Dorica/ daer ick nu af spreke/ sullen als ket-
ters inder architecturen zijn/ loochenende sulcken aucteur/ die van soe veel iaren herwaerts ende oock noch/ gheap-
probeert is vanden wijsen mannen. Nu dan hebbende desen wtloop ghemaeckt/ den welcken van noode was tot wel-
daet van zulcken die dat niet gheconsidereert en hadden/ keerende tot den propoeste/ soe seggick dat desen grondt ghe-
meten was met den ouden Roomschen voet/ ende ten iersten/ de plaetse inden middelt gheteeckent. A. welck men Or-
chestra noempt/ is in diameter hondert ende vierennegentich voeten/ ende is van haluen circle: vanden eenen hoeck tot
den anderen vander ordinen gheteeckent met. H. zijn vierhondert en seuentien voeten: die plaetse gheteeckent met. B.
ghenaempt Proscenium is gheheel spatioes: ende daer die. C. staet/ is die loge oft galerie dat zij Porticus heeten vande
Scena/ in dmidden vande welcke dat het Pulpitum stondt: dat deel met. D. geteeckent/ was een poortael met den trap
pen tot beyden zijden/ welcke ghinghen op de plaetsen gheteeckent met. E. hospitalia ghenaempt: de twee galerien
vanden zijde gheteeckent. G. vseerden zij om te wandelen: welcke dingen datmen niet meer bouen der aerden en siet/
midts datse met ander edifitien ghedect zijn: Vanden sonderlinghen maten/ zoe vande Scene als vanden theatre ende
vanden graden/ en sal ick niet voerder spreken/ midts dat ick in damphitheatre Coliseo genoempt/ naerder daeraf trac-
teren zal/ vanden welcken datmen sal moghen begripen hoe dat dese gestaen hebben: maer dat deel van buyten dwelc-
ke om dat theater ghinck/ sallick inde tweedde figure bethoonen/ ende was gemeten (voer desen grondt) met een ghe-
meene elle/ de welcke in twalenen ghedeelt is/ welcke deelen oncen ghenoempt worden/ ende elcke once heeft vijue me-
nuten/ van welcker ghezeider ellen dat dit een derdendeel is.

Dat derdendeel vander ellen.

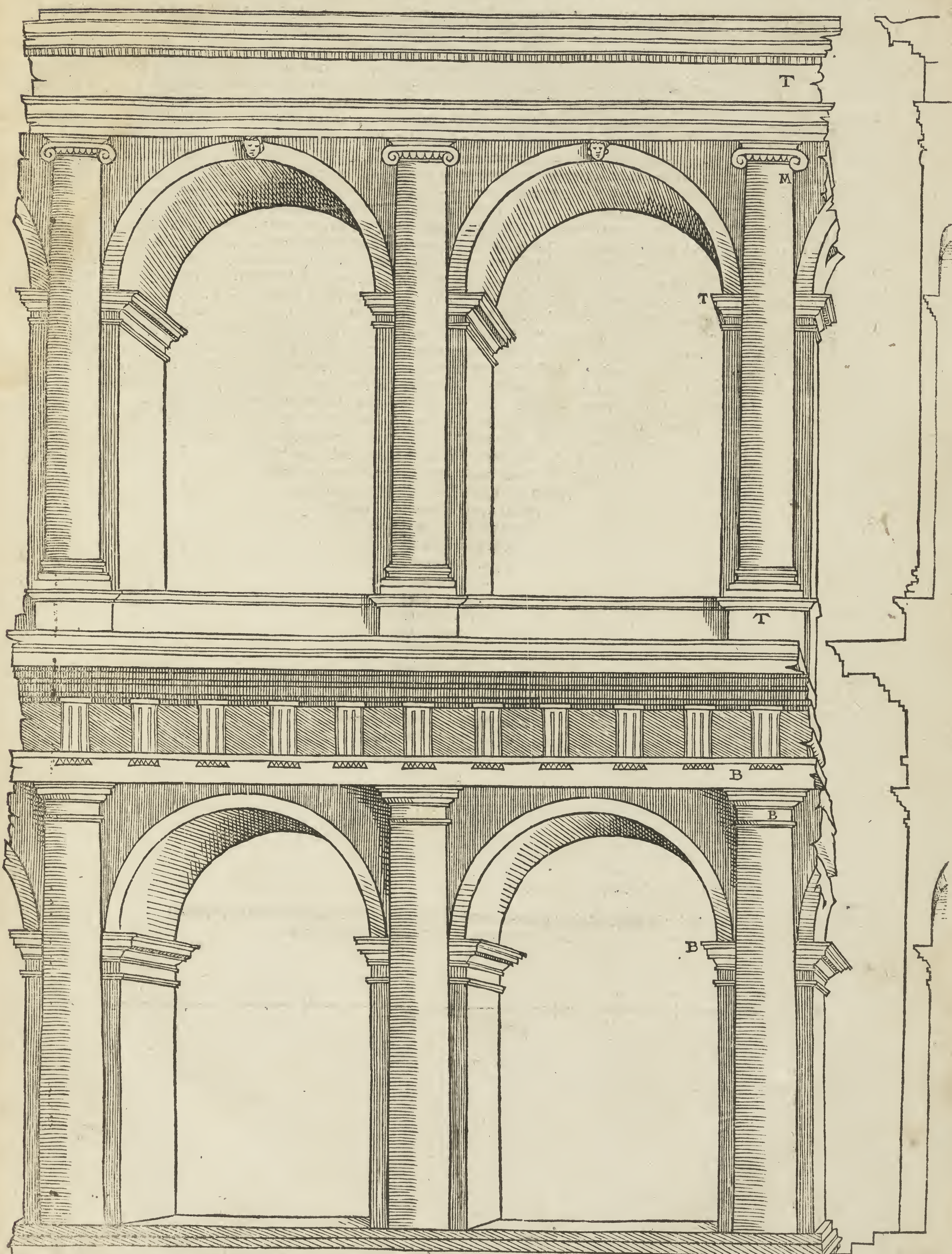

A
B
C
D
E
E
G
G
H
H

Van der Antiquiteyt.

DEſe nauolgende figure repꝛeſenteert dat deel van buyten des voerſeyden theaters/ eñ is met der voerge toonder ellen ghemeten: ende ten ierſten/ ſoe houdt die dicte der colommen beneden/ te wetene vander eerſter oꝛdinen/ een elle ende dꝛyenveertich menuten in diameter: ende de dicte oft den diameter bouen onder dat capiteel houdt een elle ende ſeſtien menuten: de hoochde vanden capiteele is vande helft der colommen dicte beneden/ dat welcke capiteel perfecter gheteekent is int vierde boeck in doꝛdine vande Doꝛica in dat blat E.iij. ende dat ſelue capiteel is gheteeckent met . B. deſghelijcx oock de impoſte daer den boghe op ruſt is vander ſeluer hoochden des capiteels/ ende ſtaet oock in tſelue blat te wetene E.iij. de pilaſters be-zijden die colommen houden neghenthien menuten: De wijdde van eenen boghe/ is ſeuen ellen neghen menuten min: ende de hoochde houdt elf ellen ende ſeſtien menuten: de hoochde vander architraben/ is neghenenveertich menuten: de hoochde vander phꝛiſen/ is een elle ende acht menuten: de hoochde van gheheel de coꝛnice/ houdt een elle ende veer-tich menuten: die wijdde vanden tweedden boge/ dats vander tweedder oꝛdinen/ is gelijck de wijdde van dien beneden/ maer zijn hoochde is van thien ellen eñ achtenveertich menuten: de hoochde vanden pedeſtale onder de colommen van deſer tweedder oꝛdinen/ houdt een elle ende achtenveertich menuten: de dicte vanden colommen/ is een elle ende vieren twintich menuten: de hoochde vanden seluen colommen ſonder baſen eñ capitellen/ is van elf ellen eñ ſeuenentwintich menuten: de hoochde van dien baſen/ is vierenveertich menuten: die hoochde vanden capiteelen/ te wetene binnen de voluten/ van aen dat lijſtken der colommen tot bouen dat capiteel/ houdt ſeſendertich menutẽ/ maer de volute hanct on-der daſtragal oft bozel twintich menuten en halue/ dat welcke in als coempt te zijne / van onder de voluten tot bouen dat abacus/ ſeſenveertich menuten en halue: de bꝛeedde van dat abacus des ſeluen capiteels/ is van een elle eñ een halue/ maer die bꝛeedde vanden voluten houdt twee ellen: de hoochde vander architraben houdt neghenenvijftich menuten: de hoochde vander friſen/ houdt achtenvijftich menuten: de hoochde vande coꝛnice houdt een elle ende achtenveertich menuten/ de welcke coꝛnice houdt inder waerheyt de helft meer danſe behooꝛde/ iſt dat wij der leeringen van Vitruuio ghelooue gheuen willen. Maer ick bidde v diſcrete leſere/ dat ghijt my niet voer pꝛeſumptie en rekent/ oft my oock en acht voer een begrypere oft coꝛrigeerder vanden antijckſchen wercken/ vanden welcken datmen ſoe vele leert: wandt mijn meeninghe is alleenlijck dat ick v gheerne ſoude doen kennen tgene dat met goeden verſtande ghemaect is/ teghen tghene dat qualijck verſtaen is: ende dat en willick niet doen nae mijn ſelfs goetduncken/ gelijck oft ghy duer my gheleert woꝛdt/ maer met der auctoꝛiteit van Vitruuio ende oock van-den goeden antiquiteyten/ dat zijn die/ de welcke meeſt met de leeringe van dien auctuer ouercommen. De baſe van deſer tweedder oꝛdinen / ende zijn pedeſtal daer on-dere/ de impoſte vanden boghe/ ende daer toe darchitrabe friſe ende coꝛ-nice/ ſalmen alteſamen vinden in tvierde boeck inde oꝛdine vande Jonica in dat blat K.ij. / ende zijn alle gheteeckent met T. / deſghelijckx vindy dat capi-teel inden ſeluen boeck achter op dat blat I.iiij. ghetee-kent met .M.

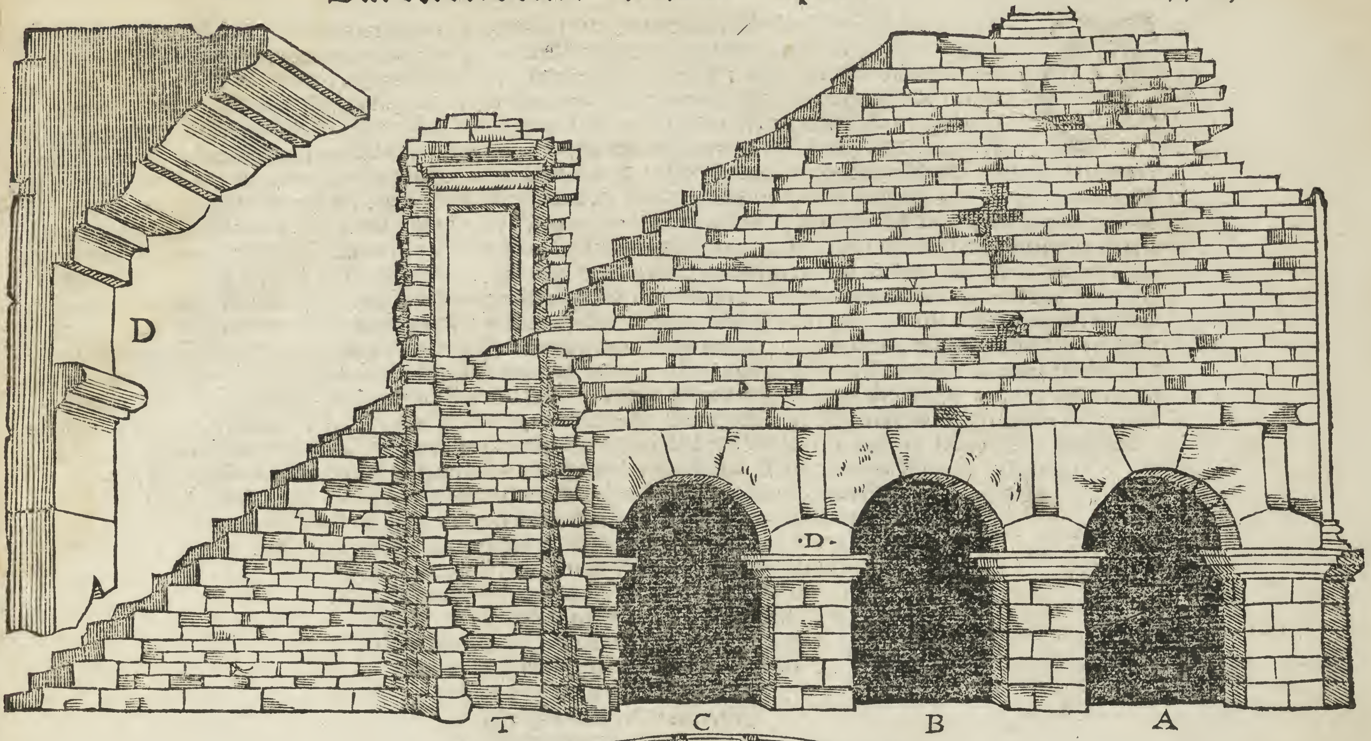
Dat derdendeel vander voerſeyder ellen van tſeſtich menuten.

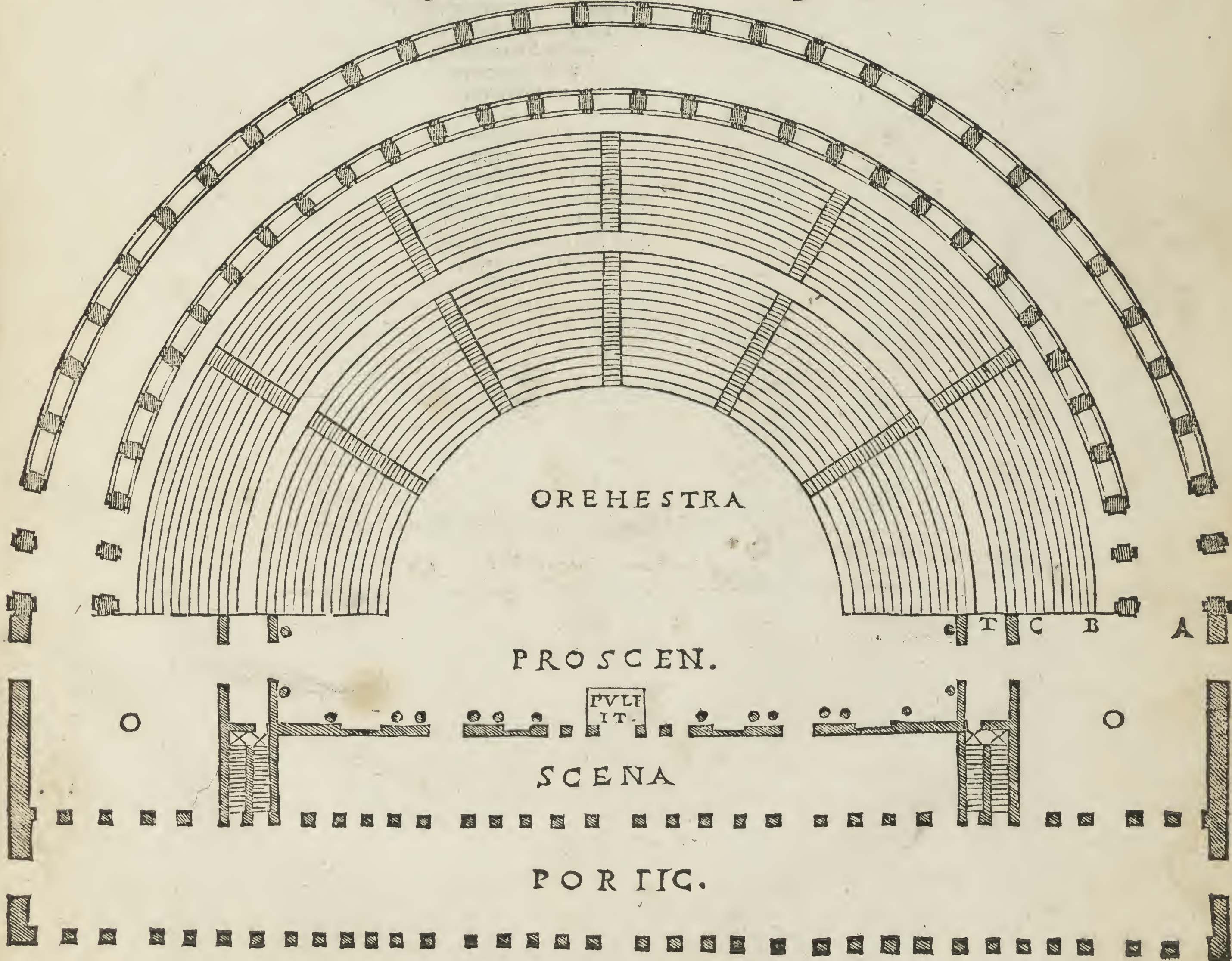

T
M
T
T
B
B
B

Van der Antiquiteyt.

IN Dalmatien is een oude stadt ghenaempt Pola byder zee gheleghen/ daer inder seluer stadt vindtmen een groot deel van eenen theatre / int maken vanden welcken dat hem die ingeniose architeckt behielp met den berghe daert ane staedt/dien berch ghebruykende voer een deel vanden graden/ende inde pleyne beneden maeckte hy die Orchestra/die Scena/eñ die andere edificien behoorende tot sulcken wercke: ende inder waerheyt die ruynen ende die stucken diemen tot dier plaetsen noch vint/bethoonen dat dit een dal- derrijckste edificie gheweest heeft van steenen ende van wercken / ende bouen al begrijptmen daer groot ghetal van colommen/ de sommighe alleen staende/ ende andere met pilasters/ende sommighe hoecken met viercanten pilaren ende met half ronde al in een ghebonden ende wel ghewrocht nae de Corinthia / wandt tgheheele werck zoe wel van buyten als van binnen was nade maniere van Corinthien ghemaeckt : dese edificie was met eenen moderen voet ghemeten/ den welcken voet ghedeelt is in twaleuen ghenaempt oncen/waeraf dat die helft hier onder staet. Die nauolghende figure betoondt de Ichnographie ende oock dat profyl vanden theatre/waeraf dit de maten zijn: de wijd- de vande Orchestra/ welcke in haluen circkel is/ heeft in diameter ontrent hondert ende dertich voeten : de graden oft trappen rontsomme met den tween straten oft weghen/ zijn van tseuentich voeten: den wech gheteeckent .T. coempt gelijck te zijne met der pleynen van dat Pulpitum der Scenen op den veerthiensten trap : die wijdde van dat Porticus rontsomme dat theatre is van vijfthien voeten : ende de zijden vanden pilaren binnewaerts is van seuen voeten en hal ue / maer den voertooch vanden pilaren rontsomme de galerie tsamen met den colommen houdt ontrendt vijf voeten inder breedden / ende vanden eenen pilaster tot den anderen ist ontrent thien voeten wijdt/ende dit is aengaende den grondt vanden ghesciden theatre. De twee grootste quadren geteeckent met .O. zijn de hospitalia/van welcker plaet- sen datmen ghinck inden duerganck gheteeckent met .T. den welcken coempt opde straete tot half weghe die trappen ghelijckmen merken can wt den profile gheteeckent met .T. / ende onder dien duerganck is dat deel vanden inganck : de hospitalia zijn van vijfenveertich voeten : de breedde vande Scena / houdt eenentwintich voeten : de breedde van dat porticus oft loge voren / is van seuenentwintich voeten / ende die lingde houdt ghelijck dedificie : die edificie welcke bouen den grondt vanden theatre staet beteekent dat profil dats de snede duer de zijde vanden theatre : den boghe gheteeckent met .A. bediet den omganck : die twee boghen .C. ende .B. zijn onder die trappen : die cornice bezijden gheteekent met .D. is de imposte vanden boghen : tot desen theatre en behoefden gheen opganghen om bouen te climmene / wandt den gheseiden berch gaf dat ghemack om daer op te gane/eñ oock mocht men vander Sce- nen op dat The ater commen midts dat het met den seluen theatre vereenicht was/ maer dat theatre van Marcello is verscheiden vande Scene/daeromme waren die opgan- ghen van noo- de.

Dits de helft vanden ghemeenen voete daer dit naevolghende theatre tsamen met zijnen ornamenten mede ghemeten is.

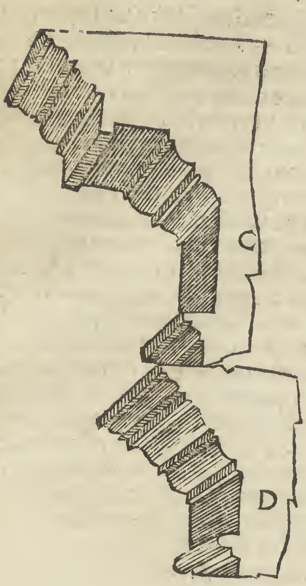

D
·D·
T
C
B
A

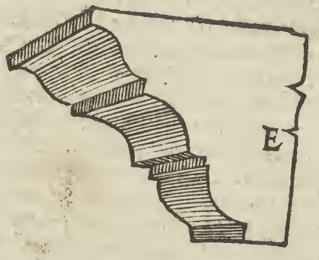

OREHESTRA
T
C
B
A
PROSCEN.
PVLI
IT.
SCENA
PORTIC.

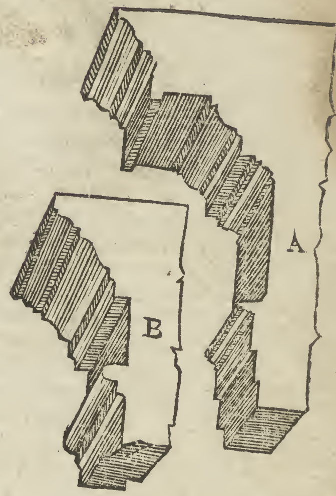
Vander Antiquiteyt.

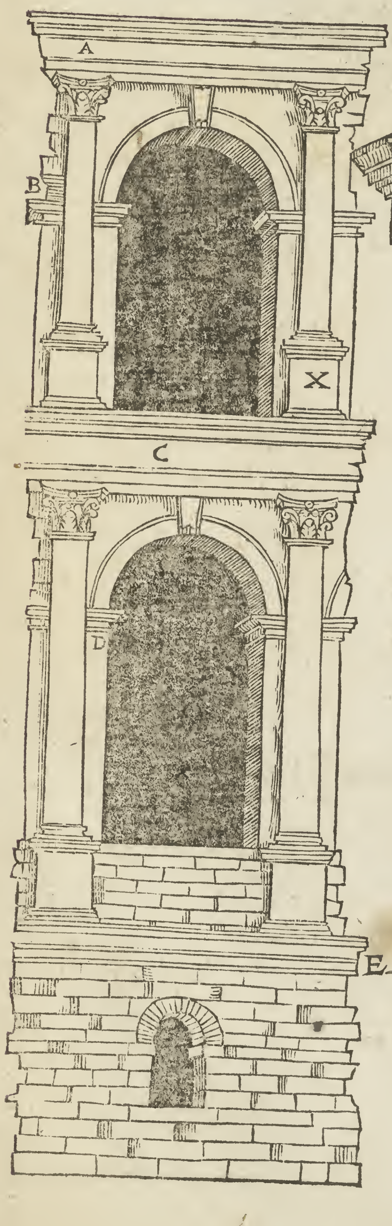
Dit theatre (alsoe ick ghesecit hebbe) was zeer rijke van ornamenten al van herden steenen/ende van Corintischen wercke ghemaeckt zeer wel ende rijckelijck ghewrocht: ende duer soe vele alsmen ziet inde reliquien die daer verstroit ligghen/ soe was de Scena zeer rijcke van colommen bouen colommen / soe wel dobble als enckele/ende soe wel in dat binnenste deel als dat buytenste/met diuerschen ornamenten van dueren ende van vensters: die binnenste deelen vande edificie zijn seere geruyneert/ende aengaende die maten van dien salick lutter bescheets gheuen / maer vanden buytensten deelen soe sallick eensdeels die maten gheuen. Deerste rustique oft boerachtige ordine inde welcke dat gheen colommen en zijn/is verheuen vander eerden tsamen met gheheel die cornice gheteeckent .E. ontrent sestien voeten: die hoochde vanden iersten pedestalen/is van vijf voeten: de hoochde vanden colommen met den basen ende capiteelen is van tweeentwintich voeten. die dicte vanden pilaren met den colommen is van vijf voeten: die dicte van dien colommen alleene/is van twee voet en haluen: de wijdde vanden boghen is ontrent thien voeten/ende haer hoochde van twintich voeten: de hoochde vande architrabe frise ende cornice is ontrendt van vijf voeten: dat tweedde pedestal gheteeckent met .X. is van vier voet en haluen: de hoochde van dien colommen houdt ontrendt sestien voeten: darchitrabe phrise ende cornice is hooghe vier voeten: de maten vanden particularen leden en setick niet/ maer inde figuren hier voorts machmense begrypē/wantse iuist nae de selue gheproportioneert zijn: vande Scene ende met den anderen deelen van binnen en gheuick gheen maten met allen/ maer alleenlijck hebbick hier voorts gheset een deel van dat porticus der Scenen dat welcke geteeckent is met .P. ende alsoe de cornice frise ende architrabe gheteeckent met .F. was in thoochste van dien: die capitellen gheteeckent .S. stonden binnen met sommighe half ronde colommen verheuen wt sommighe pilasters/dinghen die zeer wel ghewrocht waren: alle de welcke dinghen (ghelijck ick ghesecit hebbe) zijn van sulcker ryckelijckheyt soe van steenen als van consten/datse wel mochten met die van Roome geleken worden: de cornice frise ende architrabe gheteeckent met .A. was int hoochste vanden theatre: de cornice gheteeckent .B. is die imposte vanden tweedden boge: darchitrabe phrise ende cornice geteekent .C. is die cornice bouen deerste bogen: die cornice geteekent met .D. is die imposte vanden eersten bogen: de cornice gheteekent met .E. loopt bouen dat rustyck basement ronsomme dedificie: dees linie hier ondere is eenen haluen voet vanden gheheelen voete daer dese edifitie mede gemeten was/Ende en verwondert v niet beminde lesere/dat ick v alle die maten niet affirmatiuelijck ende nauwer ghesedt en hebbe/ want dese dingen van Polen waren duer eenen ghemeten/ die meer verstants van bewerpen hadde dan van maten oft getalen.

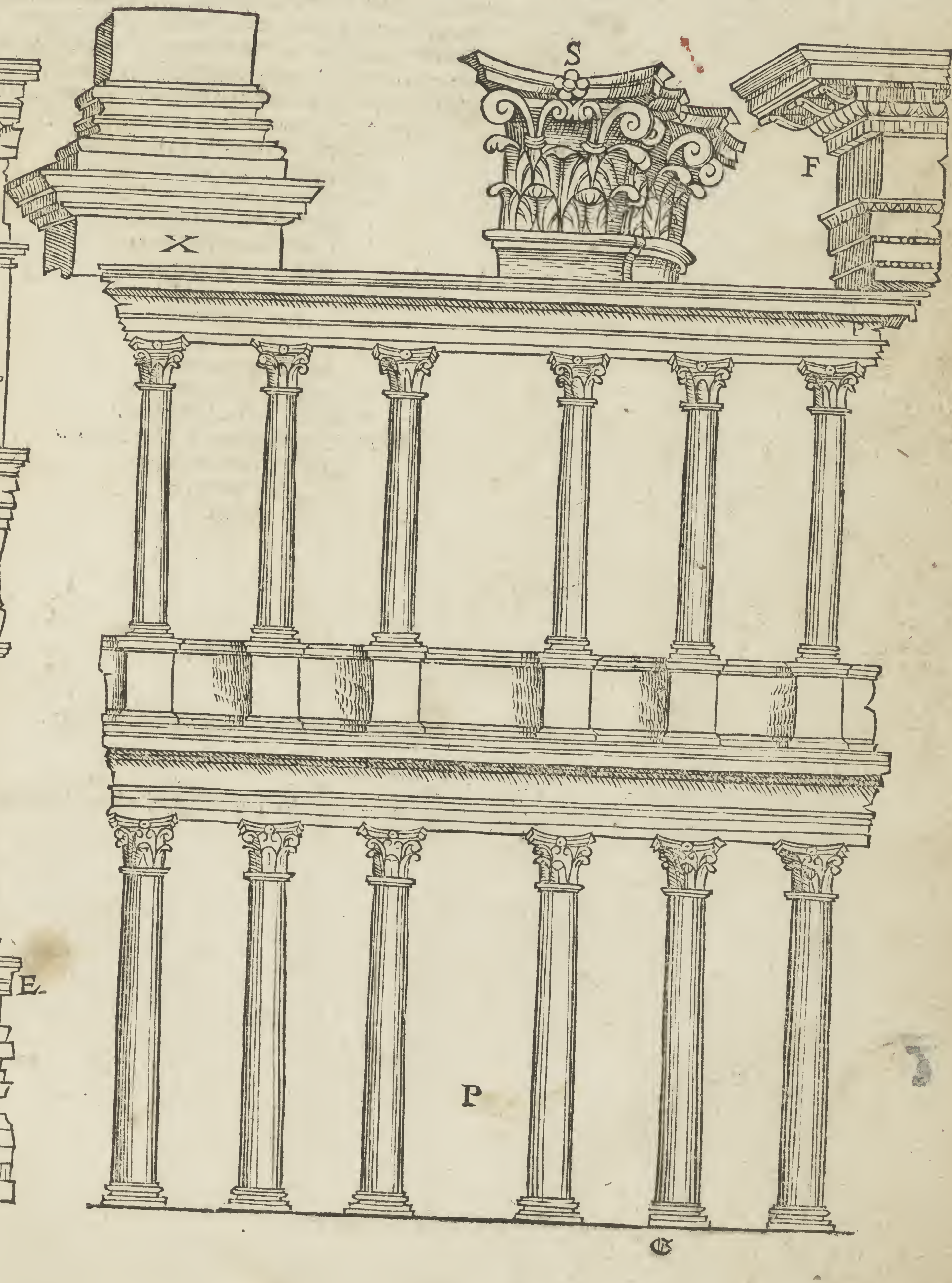
Den haluen voet daer dit mede ghemeten is.

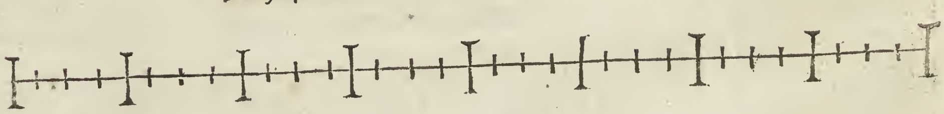

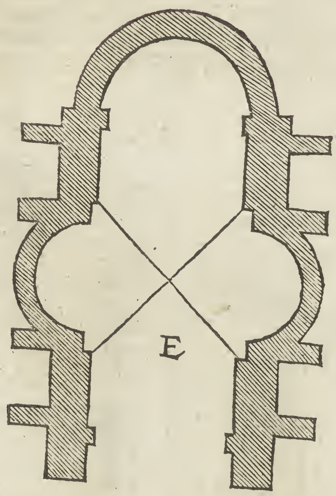
G

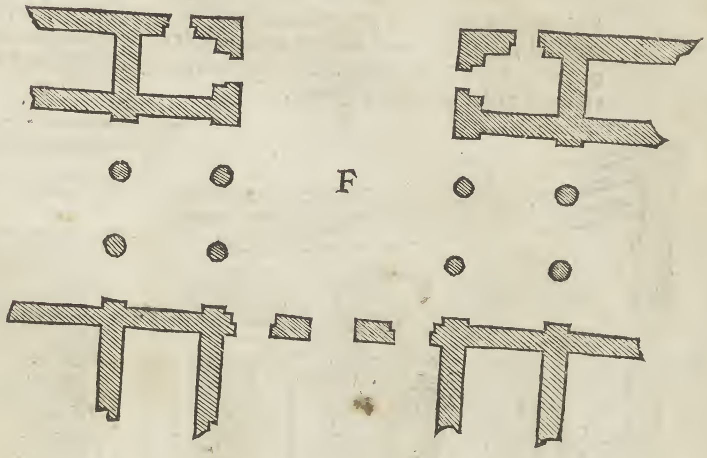
Van der Antiquiteyt.

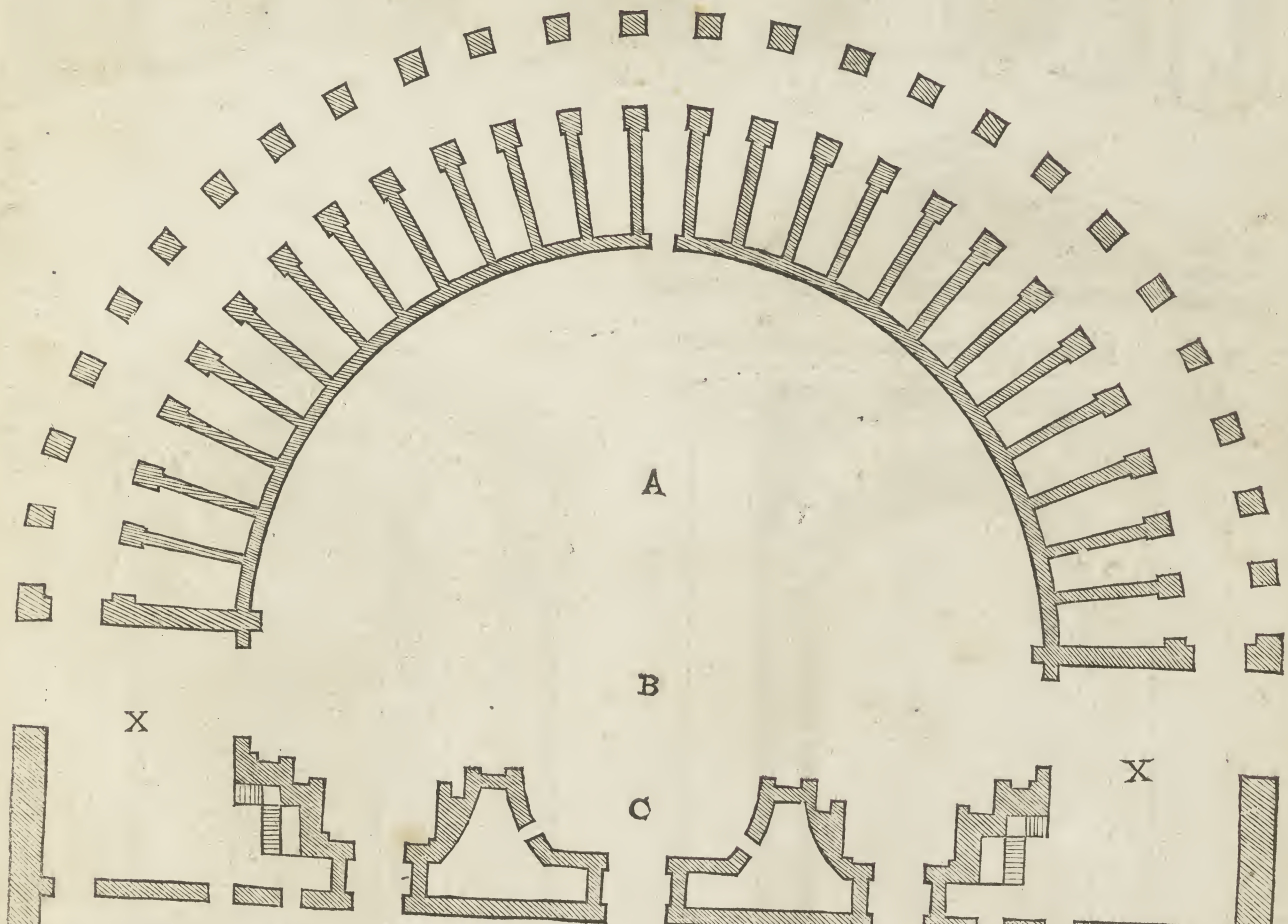
TOt Ferenten een zeer antike ſtadt by Viterben gheleghen/daer zÿn noch veſtigien van eenen Thea-
tre dat zeere gherupneert is ende oock van luttel werck ende ornamenten zoe veel alſmen zien mach/
want daer gheen reliquien en zÿn vanden welcken datmē ſoude mogen dornamenten begrÿpen: maer
men ſiet noch dat aen het porticus om dat Theatre gaende viercante pilaren waren / oock waren de
trappen ſeer ſimpele/ hoe wel datmen midts der ruynen qualÿck ghemercken can hoe datſe gheſtaen
hebben : de Scene van deſen Theatre is ſeer different vanden anderen alſomen ziet inden nauolghen-
den grondt: oock en iſſer niet ſoe vele bouen der eerden ſtaende datmen ſoude kunnen begrypen hoe dat de Scene ende
dat Pulpitum gheſtaen hebben : deſen grondt was met den antÿcxen voet gemeten/ende ten eerſten ſprekende vande
Orcheſtra.A. de welcke van haluen cirkel is/die ſelue heeft haren diameter lanck van hondert ende eenenveertich voe-
ten en halue : dat corpus vanden Theatre te wetene van aende Orcheſtre tot den wterſten der hoeckpilaren van dat
porticus is vÿfendertich voeten : den pilaer vanden hoecke is op elcke zÿde breet vÿf voeten: den inganck van dat por-
ticus opde zyde vande Scene houdt acht voeten : de voulte onder de trappen/ houdt tweentwintich voeten : de dickte
des muers om die Orcheſtra/is van dry voet en haluen : de hoſpitalia gheteeckent met .X. houden inder lingden veer-
tich voeten en half/ ende inder breedden dertich voeten : de wÿdde van dat porticus om dat Theatre/ is elf voeten/
zÿn pilaren zÿn dicke ende breedt dry voeten ende een derdendeel : die wÿdde vanden boghen/ is neghen voeten : die
effen bredde vande Orcheſtra geteekent met .B. is van twintich voeten: die plaetſe van dat Pulpitum.C.houdt inder
lingden veertich voet en haluen/maer zÿn breedde is van twalef voeten/ende zÿnen duerganck houdt neghen voeten:
de plaetſe gheteeckent met . D. behoort dat porticus achter de Scena te zÿne / niettemin daer en zÿn gheen veſtigien
van colommen/maer betoont dathet eenen muer geweeſt is die op eenen watercant ſtaet : de bredde van deſer
plaetſen is neghentien voeten en halue . Buyten deſen Theatre ſtaen de veſtigien van twee edificien/
maer die ſelue zÿn ſoe ſeere gherupneert datmen huer eyndinghen niet vinden en can/dieſniette-
min dedificie .F. duer tghene datmen daer ziet / ſchÿnet wel datſe met anderen toebe-
hoorten omvanghen was : de wÿdde daer de .F. in ſtaet/ is van eenendertich
voeten: de twee cleine ſtantien/houden op deen zÿde acht voet en haluen
ende op dander ſÿde thien voet en haluen: die bogen daer die vier
colommen ſtaen(de welcke ick daer voerneme in ſulcken
gheualle) zÿn inder lingden ſeuenentwintich voe
ten ende een quaert/ ende inder breedden
thien voet en haluen : die breedde
vande edificie gheteekent.E.
is van twintich voeten: de
nicchen vanden zÿden/
houdē ſeuentien voe-
ten: de lingde van
altemale is tſeſ-
tich voeten/
ende ſtaet
verſceiden vanden
Theatre/ hondert ende
eenenveertich voeten/ende
ſtaet verſcheiden van dander edifi-
cie / ſeſentſeuentich
voeten en
halue.

De helft vanden ouden antÿckſchen voet.

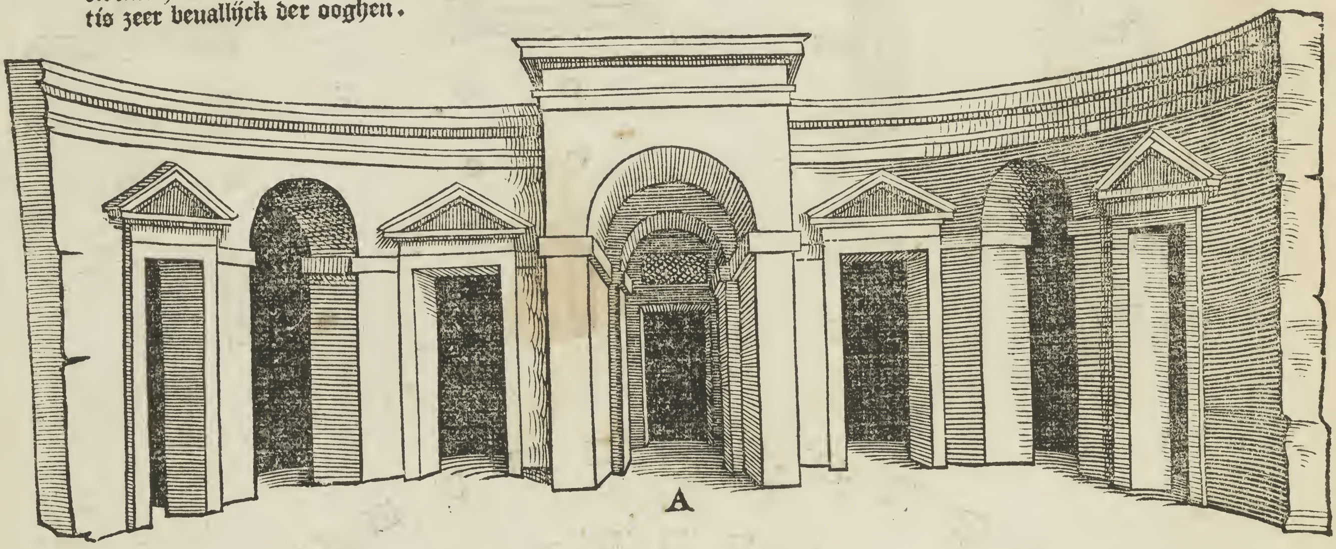

E

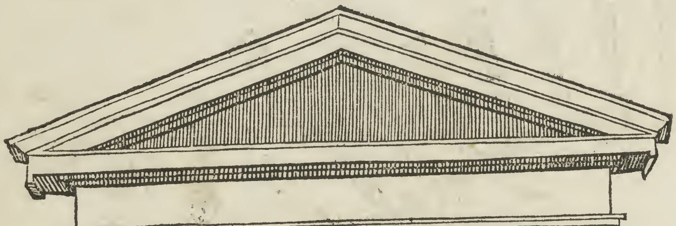

F

A
B
X
X
C
D

DIe figure hier onder gheteekent met .A. achte ick dathet de Scene van eenen Theatre was / ende ſtaet tuſſchen Fondi ende Terracina: maer vanden Theatre zijn zo lutter veſtigien/dat ict niet en mat/oock en mat ick dit deel vande Scena niet/ dat welcke al meer gheruyneert is dant hier ſchijnt/maer te peerde ſittende teekendick ſlechts de inventie: De poorte gheteekent .B. ſtaet te Spoleten/ende is zeer oudt nade Dorica ghemaect/ die en mat ick oock niet/ maer teekende dinventie ende forme: De poorte gheteekent met .C. is tuſſchen Foligno ende Roome buyten der ſtraten/ ende al ſchijnet een licentioes oft onbehoorlijck dinck/dat den boghe den duerghanck vande architrabe/ friſe/ ende cornice breect/ dies niettemin en meſhaechde my die inventie niet: ick en achteſe oock niet te metene dan de breedde ende lingde / de welcke is achtien voeten ende eenentwintich voeten en halue: nae mijn duncken zoe hadde dit een tempelken oft ſepulture gheweeſt / maer zy dathet wille tis zeer bevallijck der ooghen.

A

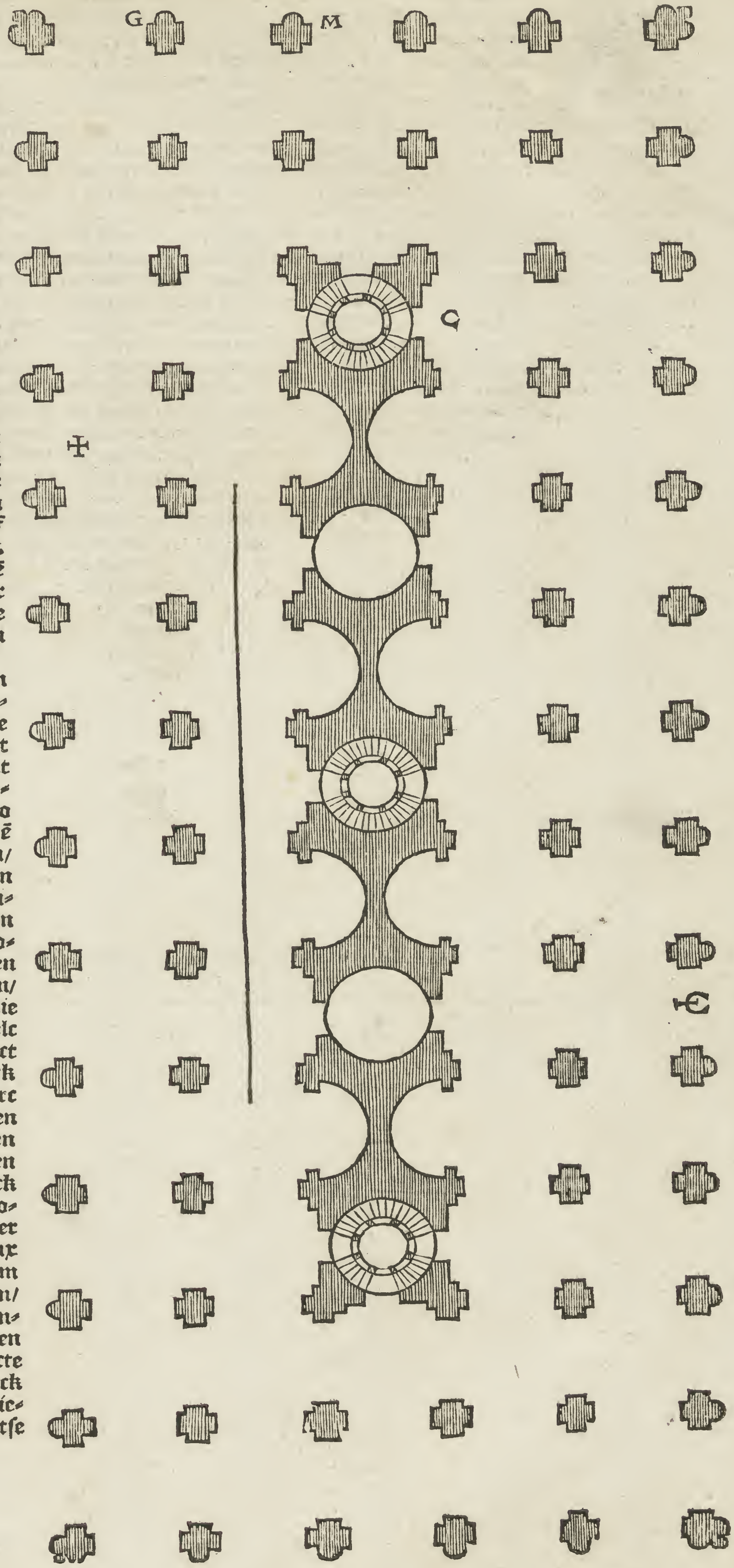

B

C

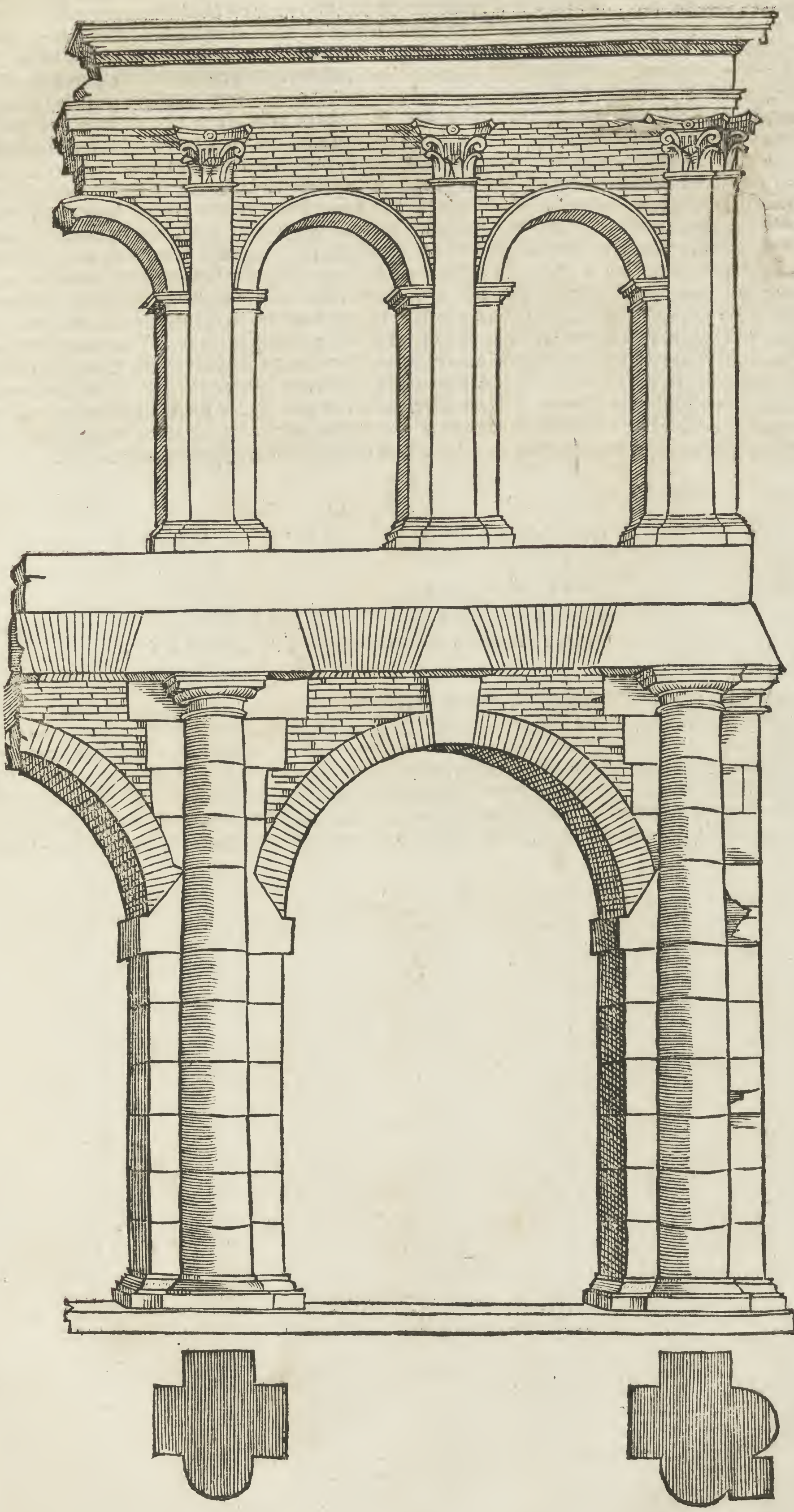
Men zeit dat dese edificie het porticus van Pompeo was/andere zegghen dathet thuis vã Mario was/maer vander ghemeenten wordet Cacabario gheheeten: de welcke edificie nae dat men bevinden can / was alleenlijck ghemaeckt om een ieghelijck zijn ghevoech te doene / want daer en is gheen woeninghe met allen / ende al ist dat dees edificie nv ter tijt bicans gheheel gheruyneert is / soe wasse nochtans zeer groot ende beuinck veel plaetsen/ ghelijcmen tot veel huysen van deser edificien in deerde vint: daer die linie staet / is als nv den wech daer inen van Campo flore tot der Joden plaetse gaet: ende daer dat ✠ is / staen als nv de huysen de Sancta Croce: daer de .G. staet / is de plaetse der Joden: daer de .M. staet/zijn die Macellarij: daer de .C. staet/is dat kerckhof van Sancto Saluatore: ende daer de .E. duersneden staet/ is den voortooch vandẽ huyse van Celsis / alsoe datmen van daer zijn grootte begripen mach. De drye rondicheden waeren trappen om bouen op de twee ydele rondicheden te climmene/ende om datmen in die twee gheen vestigien van trappen en ziet / zoe machmen begrijpen dathet opene plaetsen ghe weest hebben om water te makene/want zulcken dingen zijn vã noode: Den gront van desen wercke is ghemeten met d̃ seluer ellen daer dat Theatre van Marcello mede ghemeten is/de welcke mate datmẽ hier nae vinden zal tusschen die obilissen/ eñ sal een halue elle van dertich menuten zijn: ende ten iersten/de dicte vanden pilasters/is drij ellen en halue: de dicte van den colommen is twee ellen: die intercolomnien zijn ouer alle zijden neghen ellen en halue: de pilasters vande vier hoeken/ zijn soe veel meerder dan dandere als die wterste hoecken daer aen staende/den welcken hoeck met goeder iudicien ghemaect was / wandt hy onderhoudt dien hoeck met stercten eñ met schoonheyt van wercke: ende hier af moghen veel architecten leeren hoe datmen de hoecken met den colommen ende met den pilasters tsamen ghebonden maken mach/op dat den hoeck int viercante ghelijcx den colommen come/ dat welcke gheeft den hoecke meer vasticheyts dan oft den seluen hoeck lanx den pilastre ghetrocken ware: ende om dat die hoecken welcke ingetrocken zijn/ ist datmense ouercant in Diagono aensiet/ daer die twee ronde colommen den hoeck bedecken/ zoe zullent onvolmaecte hoecken schijnen / daeromme (alsoe ick ghezeit hebbe) prijsick zeere dees maniere van hoecken/ ende aldermeest om datse van allen zyden ghesien wordden.

Van der Antiquiteyt.

AEngaende der Ichnographien heb ick ghenoech ghesept / nv behoef ick eenighe kennisse van zynder formen bouen der eerden te gheuene/ hoe wel datmen daer niet veel vestigien en ziet: diesniettemin is daer zoe vele opstaens ghevonden hoe wel verborghen/dat daer ten minsten de schorse van buyten wt begrepen is/ de welcke inder waerheyt een ingenioese inventie is voer een vast werck/ende alder meest in deerste ordine diemen Dorica noemen mach/ hoe wel datse noch architrabe/ noch triglyph/ noch cornice en heeft: maer daer is wel die forme/ ende die selue zeer subtylick gemaect met grooter sterckten/ende met schoone bindinghen zoe wel van herten als van ghebacken steenen/alsoemen inde navolghende figure ziet. De dicten ende breedden voergezeit zynde/ zoe is die hoochde vanden colommen met basen ende capiteelen/ seuenthien ellen: ende de hoochde vanden boghen is vyftien ellen: de hoochde vanden cuneo/ dats den sluytsteen bouen den boghe is twee ellen: die hoochde vanden bindinghen de welcke in plaetse van architrabe zyn/ houdt twee ellen schaers/ ende oock soe vele houdt de facie bouen die selue: dese tweedde ordine schynt onverdraghelijck/om datter een masse van eenen pilastre bouen een open gat staet/een dinck dat inder waerheyt valsch is nae de reden te sprekene: niettemin midts dat deerste ordine soe vaste ende sterck is/ende duer den sluitsteen bouen inden boghe/ oock midts den teghensteen daer oppe/met de vaste fascie daer bouen/ende duer die vrome schouderen vanden boghen/ welcke altesamen thoonen alsulcken sterckte (ghelijct in effecte is) dat die pilastren die daer op rusten niet en schynen alsoe dwerck te verweghene /ghelijck zy souden waert eenen simpelen boghe met zyn architrabe phrise ende cornice / alsoe dat ick duer zulcken redenen in dien subiecte dese inventie niet en blamere. Die wydde van desen boghen is vier ellen/ ende de hoochde houdt neghen ellen: de breedde vanden pilasters/is twee ellen/ende een derdendeel: die dicte vanden colommen/houdt een elle ende een seste deel in diameter: die hoochde van dien colommen is van elf ellen/ ende een achste deel met basen ende capitellen/ende zyn nae de corinthia ghemaeckt: de hoochde vander architraben frisen ende cornice/is van twee ellen ende dry quaert: hoe wel dat ick vanden leden deser cornicen frise ende architrabe gheen particulare maten gheuen en mach / midts dat zulcken dinghen in wesen niet en is/ maer daer is alleenlyck zoe veel muers/dat men daer af de hoochde der cornicen frisen ende architraben begripen mach.

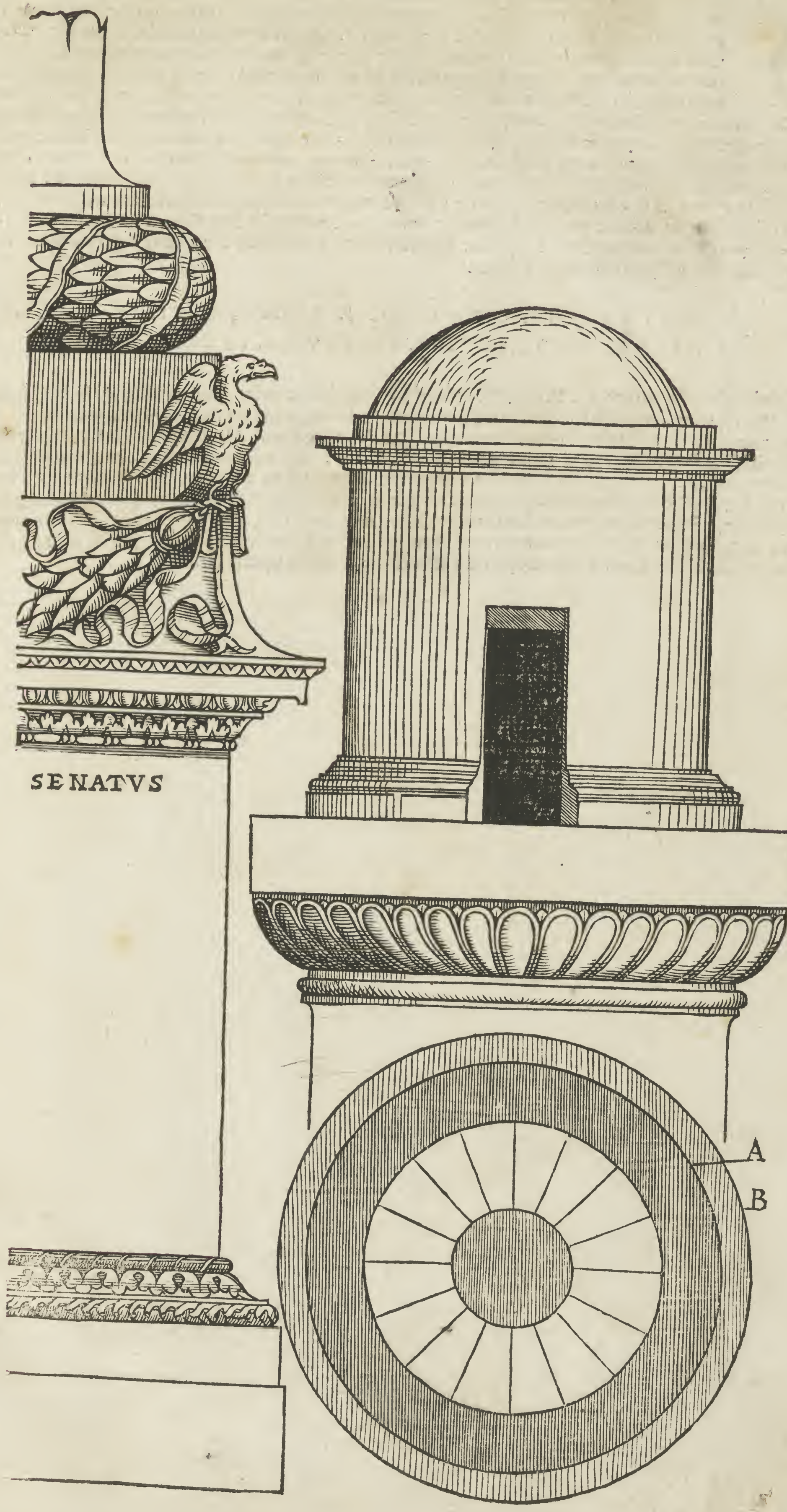
Dat derdendeel vander ellen daer dese edificie mede ghemeten is.

DNder dander schoone antiquiteyten binnen Roome/ zoe zijn daer twee colommen van merber al vol histozien ghesneden van zeer goeder wtgrouwinghen / deene wozdt genaempt de colomne Antoniana/ ende dander wozdt genaempt die colomne Traiana: maer van dese Trayana/ midts dat die de gheelste is/ soe sallicker wat noticien af geuen: Dese colomne nae datmen seit/ dede makē die Keyser Traianus/ welcke colomne heel van merber is ende van veel stucken ghemaect/ maer alsowel vergadert ende aen een gheuoecht datse al van eenen stucke schijnt te zijne: ende om daeraf de particulare maten te geue= ne/ zoe sallick aenden voet van zijnen basemente beghinnen: Ende ten ierſten den graet die in deerde rust/ is hooghe van drij palmen: dat plinthus vander basen/ is hooghe een palme eñ acht menuten / die ghecierde oft ghesnedene base houdt oock soe vele: dat platte vanden basemente is hooghe twaelf palmen ende ses menuten: die ghesneden cozmice/ es een palme ende een halue hooghe: die plaetse daer dat festoen in hanct/ is hooghe twee palmen ende thien menu= ten: die ghelheele base vande colomme/ is hooghe ses palmen ende achtentwintich menuten / ende is aldus ghedeelt: dat het plinthus daer den arent op een vanden hoecken staet / (verstaet op elcken hoeck eenen) is hooghe dzy palmen ende thien menuten: dat thozus daer bouen/ is hooghe dzye palmen en acht menuten: die cincte is thien menuten hoo ghe: die hoochde vande colomme/ te weten den tronck/ houdt hondert ende achtien palmen ende neghen menuten: dat astragal met zijnen quadzetten oft lijstkens onder dechine/ houdt thien menuten: de hoochde vande echine/ houdt twee palmen en twee menuten: de hoochde van dat abacus/ houdt twee palmen ende elf menuten: bouen op dees co= lomne is een pedestal van ronder fozmen/ duer dwelcke datmen cruipt vanden windeltrap/ ende men macher ghemac= kelijck rontsomme gaen/ midts dat die pleine twee palmen en half bzeedt is: die hoochde van desen pedestale/ is elf pal men in als: maer zijn base houdt twee palmen/ ende de cozmice daer bouen is hooghe van een palme: de cruyne bouen dat pedestal/ is hooghe dzy palmen en halue: die dicte van desen pedestale / is twaelf palmen ende thien menuten: de dicte vande colomme bouen/ is veerthien palmen/ ende haer dicte beneden houdt sestien palmen: de rondicheyt gheteec= kent. A. inde platte fozme bethoont de dicte bouen/ ende den circle gheteeckent .B. is die dicte beneden: de wijdde vanden windeltrap houdt dzy palmen / ende de spille houdt vier palmen: de bzeedde vanden basemente/ is vierentwin= tich palmen en ses menuten: in welcke spatie zijn twee victozien ghesneden die een Epitaphie houden/ onder die welc= ke dat veel tropheen ghesneden zijn/ ende inde Epitaphie staen dese ondergheschzeuene letteren.

S. P. Q. R.
IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ. F. NERVÆ
TRAIANO AVG. GERMANIC. DACICO
PONT. MAX. TRIB. POT. XVII. COS. VI. PP.
AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITV
DINIS MONS ET LOCVS SIT EGESTVS.

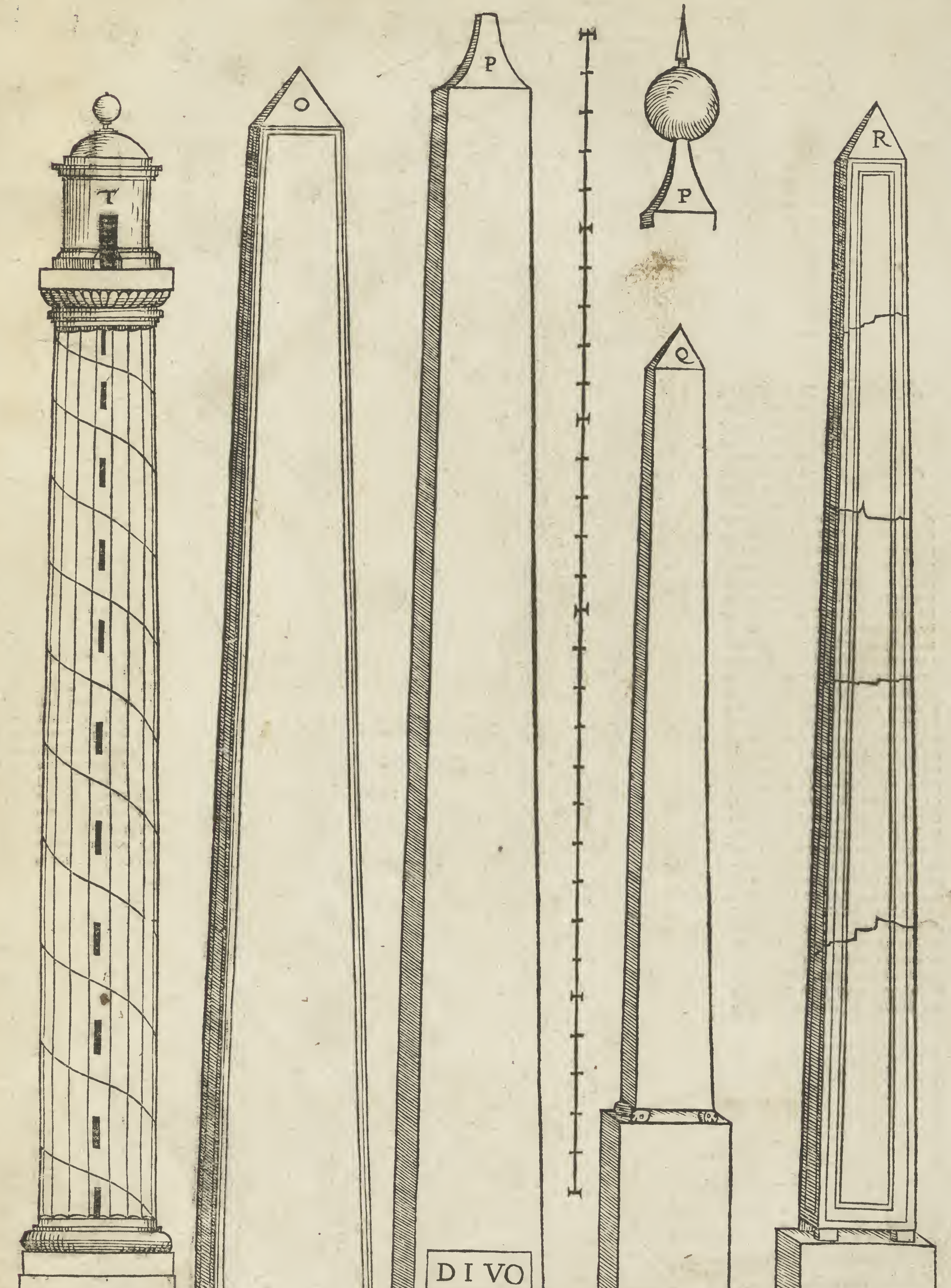
DEes colomne (alsoe ick ghesеit hebbe) is al ghehistozieert van zeer goeder sneden/ ende is met biesen gedzapt: zij is oock ghecanelleert in manieren vande Dozica/ ende inde canalen zijn die figuren ghemaect in sulcker ma nieren/ dat die wtheffinghen vanden figuren/ de fozme vande colomme ende vanden canalen niet en benemen: tusschen welcke figuren staen sommeghe vensters die dat licht opden windeltrap gheuen / ende al ist dat de selue ven= sters in ozdinen ghesedt zijn/ soe en lettense daerom der histozien niet/ nochtans isser daer vierenveertich/ ghelijck wij die gheheele colomne inde nauolghende figure thoonen sullen/ maer dit zijn haer leden opentlijcker gheteekent ende bescreuen: alle dese leden zijn met die oude Roomsche palme gemeten/ ende men vintse voer by de rotonde.

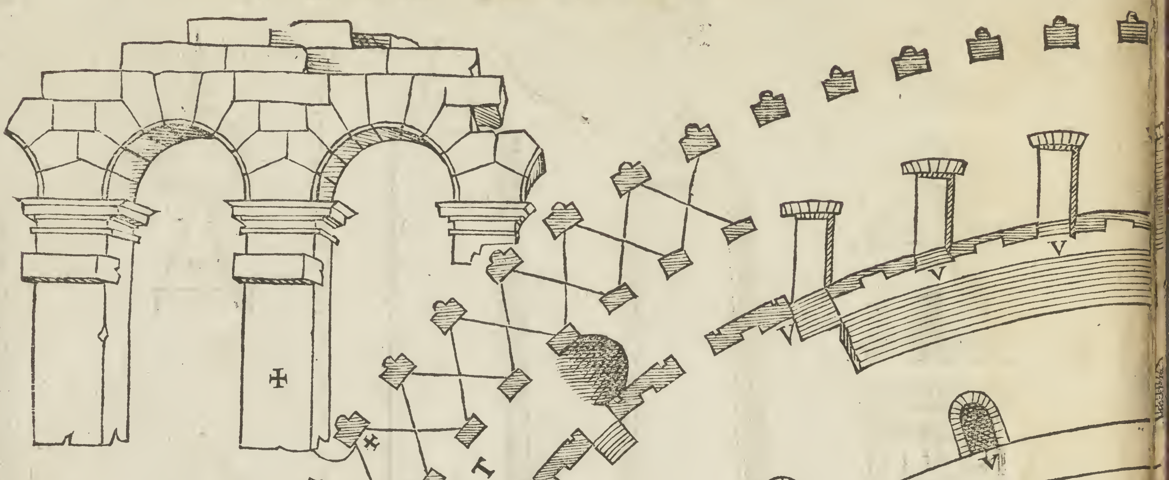

SENATVS
A
B

ICk hebbe hier voren breedt ghenoech vande colomne Trayane/ende vanden particularen maten der sel-
uer ghetrackteert/ nu ſallick hier voorts thoonen die gheheele colomne gheproportioneert nae de ſelue:
alzoe dan / die Colomne gheteeckent met .T. repreſenteert die colomne Trayane. Waer wte dat de
Obeliſcen geſproten zijn/ ende hoe datſe te Roome ghebrocht zijn/ende waer toe datſe dienden/en ſalick
niet verhalen/ om dat het Plinius breedt ghenoech verclaert / maer alleen de maten ſallick hier ſetten
ende thoonen de formen van zommigen die ick ghezien ende ghemeten hebbe binnen Roome: ende ten
ierſten die obeliſce gheteeckent .O. is buiten de poorte Capena/ende is al inghesneden met Egipſe letteren: haer dicte
inden voet/ houdt thien palmen en halue/ ende de hoochde houdt tachtentich palmen/ ende deſe alleene was met die
antijckſche palme ghemeten: maer die andere drije naevolghende waren met een moderne elle van tſeſtich menuten/
van welcke elle dat die linie tuſſchen die Obeliſcen ſtaende de helft is ghedeelt in dertich menuten: die Obeliſce ghe-
teeckent met. P. ſtaet in Vaticano dats tot ſinte Peeters/ ende is van Egiptiſchen ſteene / in thoochſte vande welcke
datmen zeit te ſyne de aſſchen van Gaio Ceſare: haer dicte beneden/ is vier ellen ende tweenveertich menuten: de
hoochde is van tweenveertich ellen en halue: dat deel bouen is dicke dry ellen ende vier menuten / ende onder by-
den voete ſtaen deſe ondergheſcreuene letteren

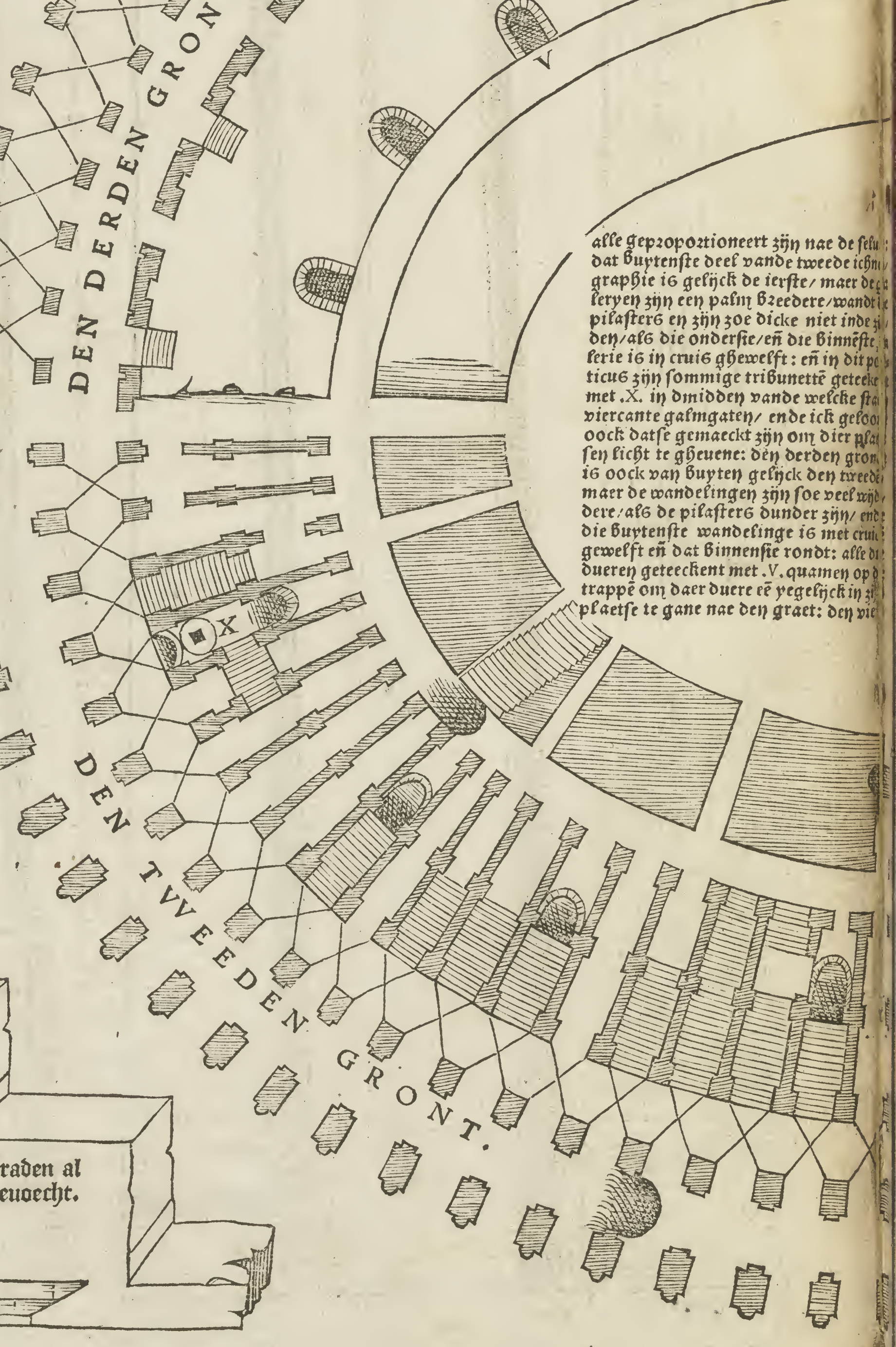
DIVI CÆSARI. DIVI IVLII. F. AVGVSTO. TI.
CÆSARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO. SACRVM.

De Obeliſce gheteekent met .Q. leit tot Sinte Rochus in dmiddel vander ſtraten gebroken in dry ſtucken/ ende men
zeit dat daer by eene diergelijcken in deerde begrauen leit A la Auguſta: de dicte benedē van die voerſ obeliſce houdt
op elcke facie twee ellen eñ vierentwintich menuten: haer hoochde/houdt ſeſentwintich ellen en vierentwintich menu
ten: die dicte bouen houdt een elle ende vijfendertich menuten: zijn baſement was al van eenen ſtucke: de obeliſce
gheteeckent met .R. is in circo Antonino Caracalla/ende is ghebroken alzoemen in haer forme ziet: de dicte vā dier
obeliſcen is beneden/ twee ellen ende vijfentwintich menuten/ ende bouen is zy dicke een elle ende dryendertich menu-
ten: de hoochde houdt achtentwintich ellen ende ſeſtien menuten/ ende alle de pedeſtalen zijn nade zelue gheproporr-
tioneert: ende hoe wel datter by auontueren binnen Roome noch meer ander zijn mogen die ick niet ghezien en heb
be/nochtans heb ick die van my ghezien zijn als die bekentſte willen openbaren.

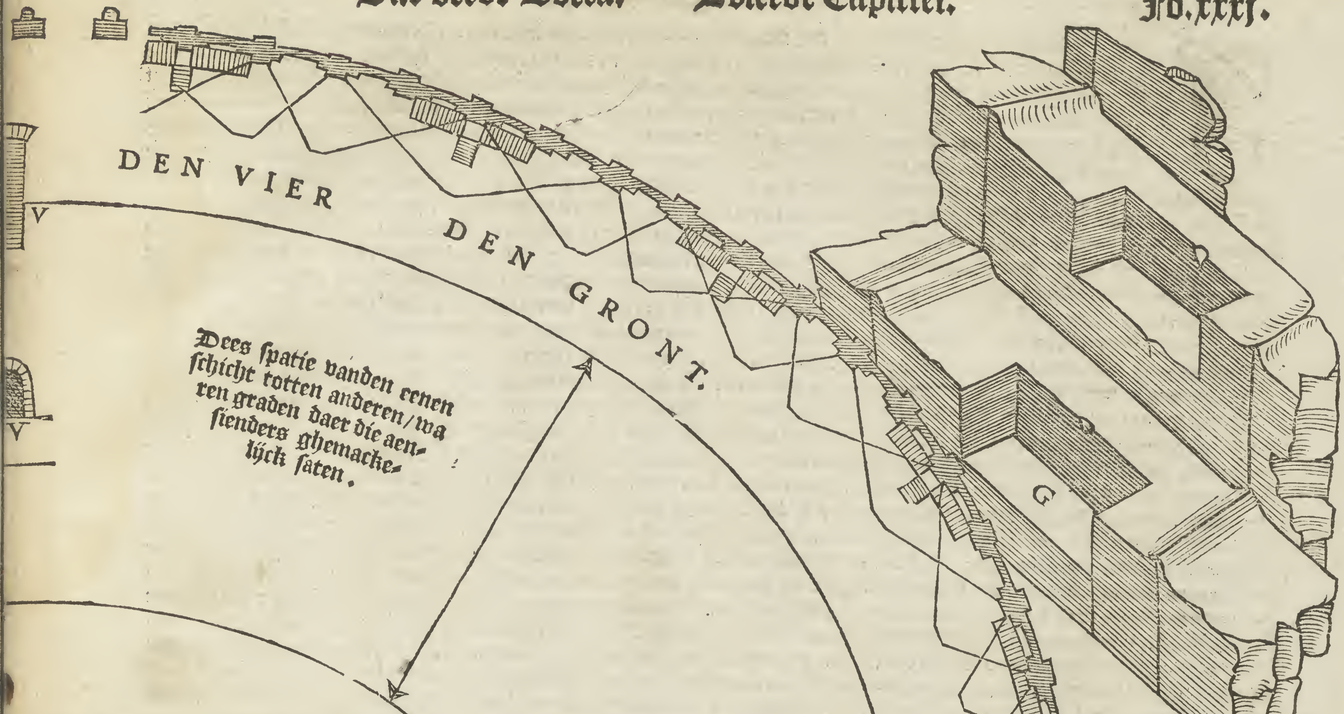

T
SENATVS
O
P
DIVO
P
Q
R

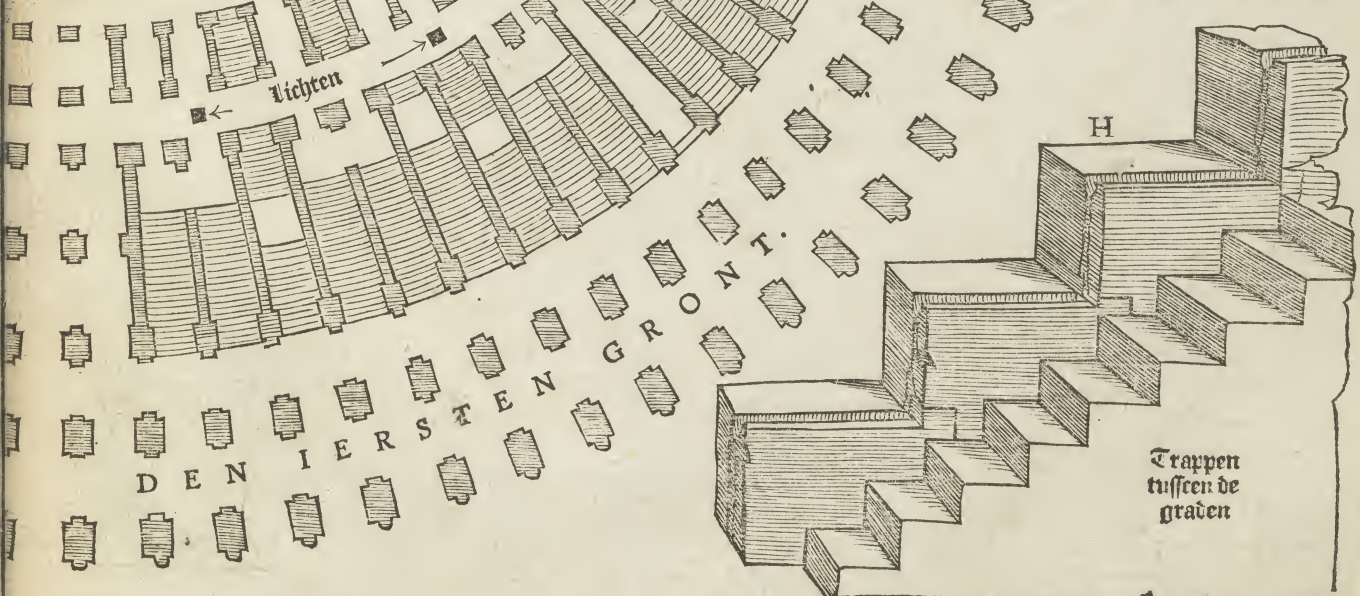
Dat amphitheatre van Roome Coliseo gheeten / dede Vespasianus de Keyser maken inde middelt vand stat / also Augustus dat ghedestineert hadde te makene: de Ichnographie daeraf heb ick ghedeelt in vier perceelen / (ghelijck dedificie oock van vier ordinen is) op dat de sake te bat verstaen worde / om de groote artificie die daer inne is. Desen grondt is met die antijckxe palme ghemeten / ende ten iersten beghinnende aen dat buytenste deel / zoe zijn die pilastren van voren tien palmen en ses menuten breedt: de dicte vande colommen houdt vier palmen / maer den pilastre op elcke zijde houdt dry palmen ende twee menutē: de wijdde tusschen die pilasters is van thien palmen / maer die vier principale duerganghen houden tweeentwintich palmen: de dickte van den pilasters inde zijdē / is twelf palmen: de wijdde van dat eerste porticus is tweeentwintich palmen: dat tweedde porticus binnewaerts is breedt twintich palmen / ende alle beyde zijnse ghewelft: de andere maten ten centre waerts midts datse hem seluen minderen en sallick niet verhalen / maer wt dese buytenste machmense begripē / mits datse alle geproportioneert zijn nae de selu[illegible] dat buytenste deel vande tweede ichn[illegible] graphie is gelijck de ierste / maer de g[illegible] leryen zijn een palm breedere / wandt [illegible] pilasters en zijn zoe dicke niet inde zi[illegible] den / als die onderste / eñ die binnēste [illegible] lerie is in cruis ghewelft: eñ in dit po[illegible] ticus zijn sommige tribunettē geteeke[illegible] met .X. in dmidden vande welcke sta[illegible] viercante galmgaten / ende ick geloo[illegible] oock datse gemaeckt zijn om dier pla[illegible] sen licht te gheuene: den derden gron[illegible] is oock van buyten gelijck den tweed[illegible] maer de wandelingen zijn soe veel wijd[illegible] dere / als de pilasters dunder zijn / end[illegible] die buytenste wandelinge is met crui[illegible] gewelft eñ dat binnenste rondt: alle di[illegible] dueren geteeckent met .V. quamen op d[illegible] trappē om daer duere eē yegelijck in zi[illegible] plaetse te gane nae den graet: den vie[illegible]

den gront is oock vā buytē gelijck dan der drye/maer daer en zijn geen bogen/ eñ die colommen zijn plat: inde spatien tusscen beyden staen vensters gelijcmen hier nae inde orthographie zien sal: desen vierden ende lesten grondt sedt menigen in twijfele/ oft die geheele spatie die de twee wandelingen beslaet/ bedect was oft niet : eñ dat om datse zoe zeere geruyneert is datmen van binnen geen vestigien vā pilasters en ziet/maer inde buytenste deelen/sietmen dbeginsel van eenighe bogen in cruce lange ende corte vergadert met den muer alzoe den gront wtwijst: eñ men clam lanx de trappē die aenden muer geuoecht zijn/nae datmen merckē can/tot den buytenstē vensters/ alsoomen dat beter zal mogen begrypē int profil/op de zijde vandē trappē inde nauolgende figure. De spatie alzoe vele als de twee schichten houdē beteekēt de gradē om op te sittene/eñ elcken graet was so breet/datmē (sittende een mensce nae zijn gemack) op den seluen graet noch gaen mocht sonder yemāt te hin deren : binnen dese graden waren noch minder trappē tot gerieflijcheyt/ om elckē in zijn plaetse te gane ghelijck inde figure .G. eñ inde .H. getoōt is/in welcke graden zijn sommige canalettē oft goetkens vā bouen nederwaerts om dwater af te leydene/eñ oock om de vrynen/dexempel van desen is inde figure.H. Dese graden om te sittene hinghen eenen goeden vinghere om datter geen water op blyuē en soude:de welcke graden waren seer wel in een geuoecht alzoe die figure .I. betoont.

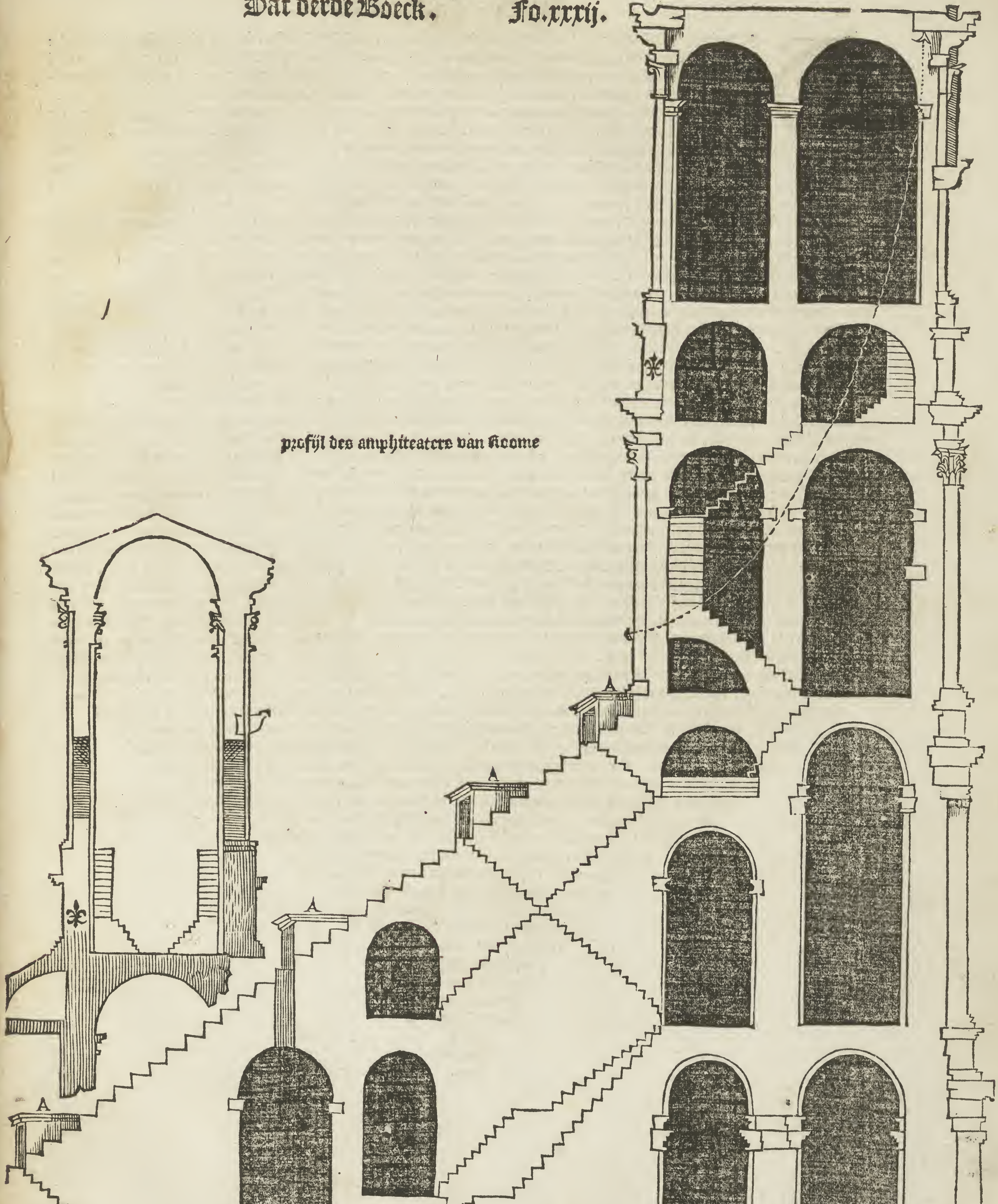

Van der Antiquiteyt.

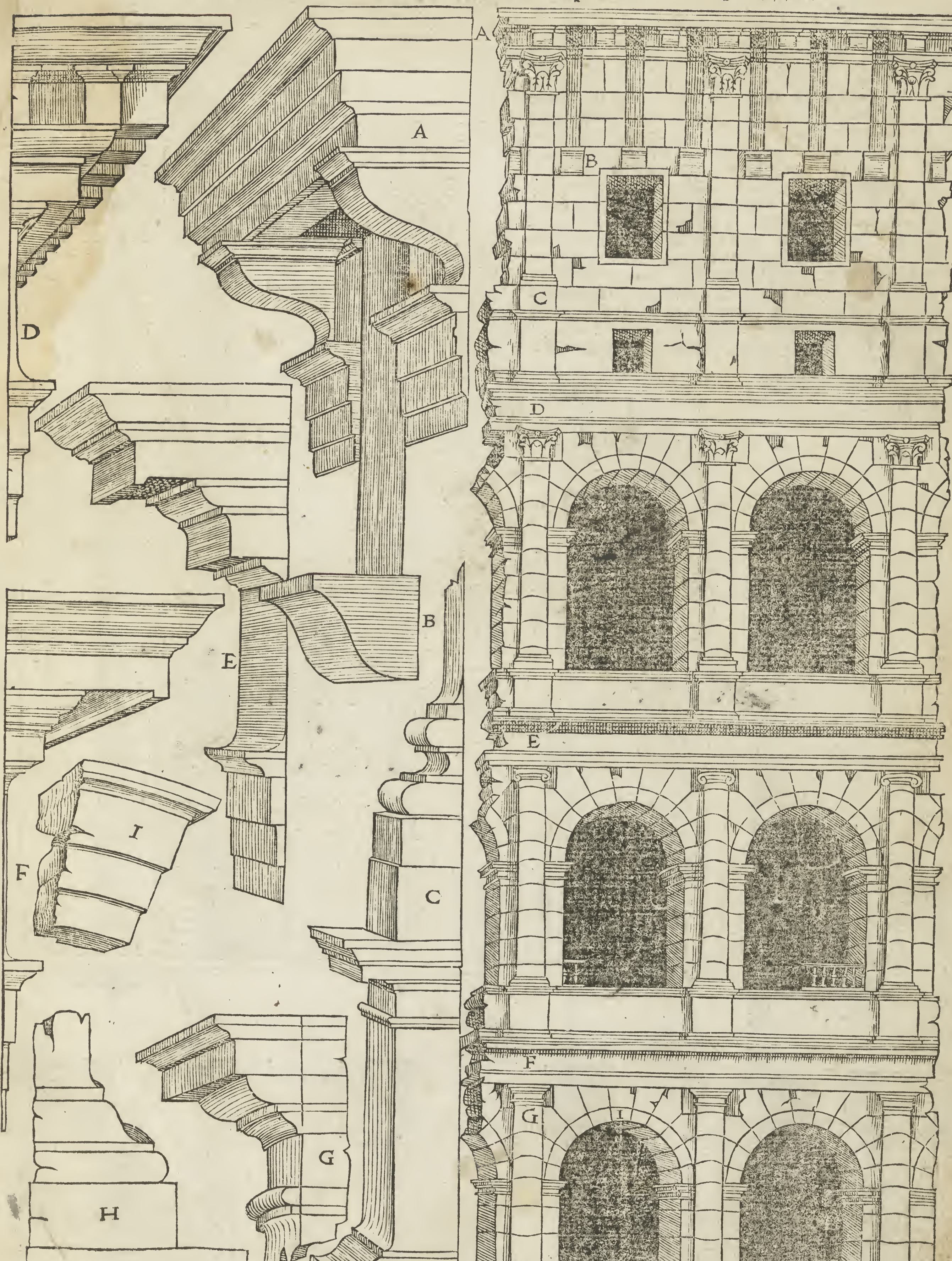
IC k hebbe die ichnogr aphie van dat Roomſche Coliſeo in vier manieren ghetoont ghelijck dedificie van
vier oꝛdinen is: nu behoeuick zijn pꝛofyl te bethoonen duer den welcken datmen een groot deel vande
inwendighe dinghen zal moghen beghꝛijpen/ende daeromme die nauolghende figure bethoont gheheel
dedificie bouen deerde ghelijck oftſe te midden duer ghesneden ware: in welcke figure bekentmen ierſt
alle die graden daer die aenzienders op zaten: men ziet daer oock die ſecrete wandelingen hoeſe ſtonden:
men beghꝛijpt daer hoe / ende in hoe veel manieren dat die opghanghen waren / welcke voerwaer zeer
ghemackelijck om op ende af te gane waren/alſoe dat in coꝛter tijt dat amphitheatre gheuult woꝛdt met menichte van
perſoonen/ende oock veel lichtelijcker werthet gheydelt ſonder elcanderen te belettene: men beghꝛijpt daer oock inne
dat deel van buyten/hoe die dicte vanden pilaſtres ende mueren opwaerts minderde/ de welcke zijn ten binnenſten dee-
len inne ghetrocken/dwelcke intrecken gheeft der edificien grooter ſtercke: ende tot eenen teeken dat het waer is/ſoe
zietmen daer noch op den dach van heden ſommighe deelen vander facien buiten noch gheheel van bouen tot beneden/
ende niettemin die binnenſte deelen zijn gherupneert / ende dat heeft die intreckinghe naden centre ghedaen / welcke
dwerck teerdere ende van min ghewichts ghemaect heeft nemende van hem ſeluen piramidale foꝛme. Maer dit en is
inde ghemeene edificien van Venegien niet gheobſerueert / dan meer de contrarie / om dat die mueren van buyten in
perpendicle zijn/ ende minderen inwendich/ ende dit doenſe (midts ghebꝛeck van eruen) om meerder ſpatien opwaerts
te winnen: maer tgene dat ſulcker fabrijken helpt/is datter gheen boghen en zijn/ noch welffels van eenigher ſoerten
die de mueren af dꝛinghen/dan de menichte vanden balcken die inde mueren gheleit ende gheanckert woꝛden/comen
de mueren met den ſolderinghen tſamen te bindene/ende alſo onderhoudtmen zulcken edificien alſo langhe als die balc
ken dueren de welcke datmen van tyde tot tyde vernieut: dies niettemin deſe alſulcken fabꝛijken en hebben gheen ghe
duerichept ghelijck die antijcken / ghemaeckt met der oꝛdinen diemen ziet inde facie vanden Coliſeo daer ick weder
comme af te ſpꝛekene. Eñ midts dien (alſo ick ghezeit hebbe) dat die binnenſte deelen alſoe gherupneert zijn/datmen
niet met allen van dat inwendich deel en ziet/welck met die linie die de ſchichten aen denden heeft/afghedeelt is/ ende
om datmen gheen veſtigien met allen en ziet/oft dat bouenſte deel vanden opperſten trappen opwaerts tot dat buiten-
ſte al ghedect was met dobbel galeryen/oft dathet een Poꝛticus alleene was/ ende dat dander open bleef: zoe hebbict
in twee manieren ghemaect/deene is ghelijckmen ziet in tſelue pꝛofil vereenicht met al den wercke: ende dander ma-
niere is die welcke daer buiten bouen de graden geteekent ſtaet/de welcke oꝛdinantie haer oock tot die andere voecht/
alſmenſe alſoe zedt dat de twee lelyen inde pedeſtalen ſtaende elcanderen ghemoeten: maer duer datmen zommige veſti
gien van gecruiſte welffels ziet/de welcke noch binnen aen den muer hangen alſoe den vierden gront betoont/zoe ooꝛ
deelick voer my dathet een poꝛticus alleene was/ ende dat dander deel ontdect was om tvolck te ſchickene: ende alſoe
zijnde mochte veel meer volcx ontfanghen dan oft de galeryen gedobbelcert gheweeſt hadden. Nv om te keerene aen
dat beghinſele vanden graden/op dat ick gheen dinck ongheroert en late zoe vele als ick ſal connẽ/zoe ſegick dat duer
die rupnen ende veruullinghen van materien de playne oft die plaetſe inden middelt alſoe gheuult is /datmen niet en
merct hoe hooghe dat die eerſte graden vander pleynen geheuen waren: maer duer die notitie ghehadt van die
deynde ghezien heeft/zoe was den ierſten graet zoe hooge dat die wilde ende andere onghetemde bee-
ſten / den aenzienders niet letten en mochten: ende daer was een boꝛſtweeringhe met eender
ſtraten van voeghelijcker bꝛeedden om rontſomme te gane ghelijck betoont woꝛdt daer
de . C . ſtaet : de twee openheden bouen den minſten ende den meeſten boghe /
waren om licht te ſcheppene : de plaetſen verheuen ſtaende bouen
die graden welcke ghedeckt zijn ende gheteeckent met
. A . dat zijn duerghanghen die tvolck van
buyten duer die trappen
op dat Theatre
bꝛochten.

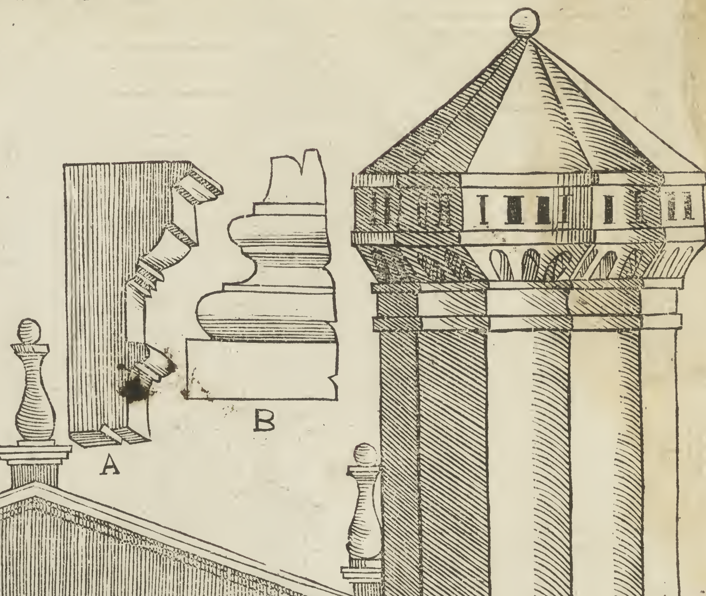
profijl des amphiteaters van Roome

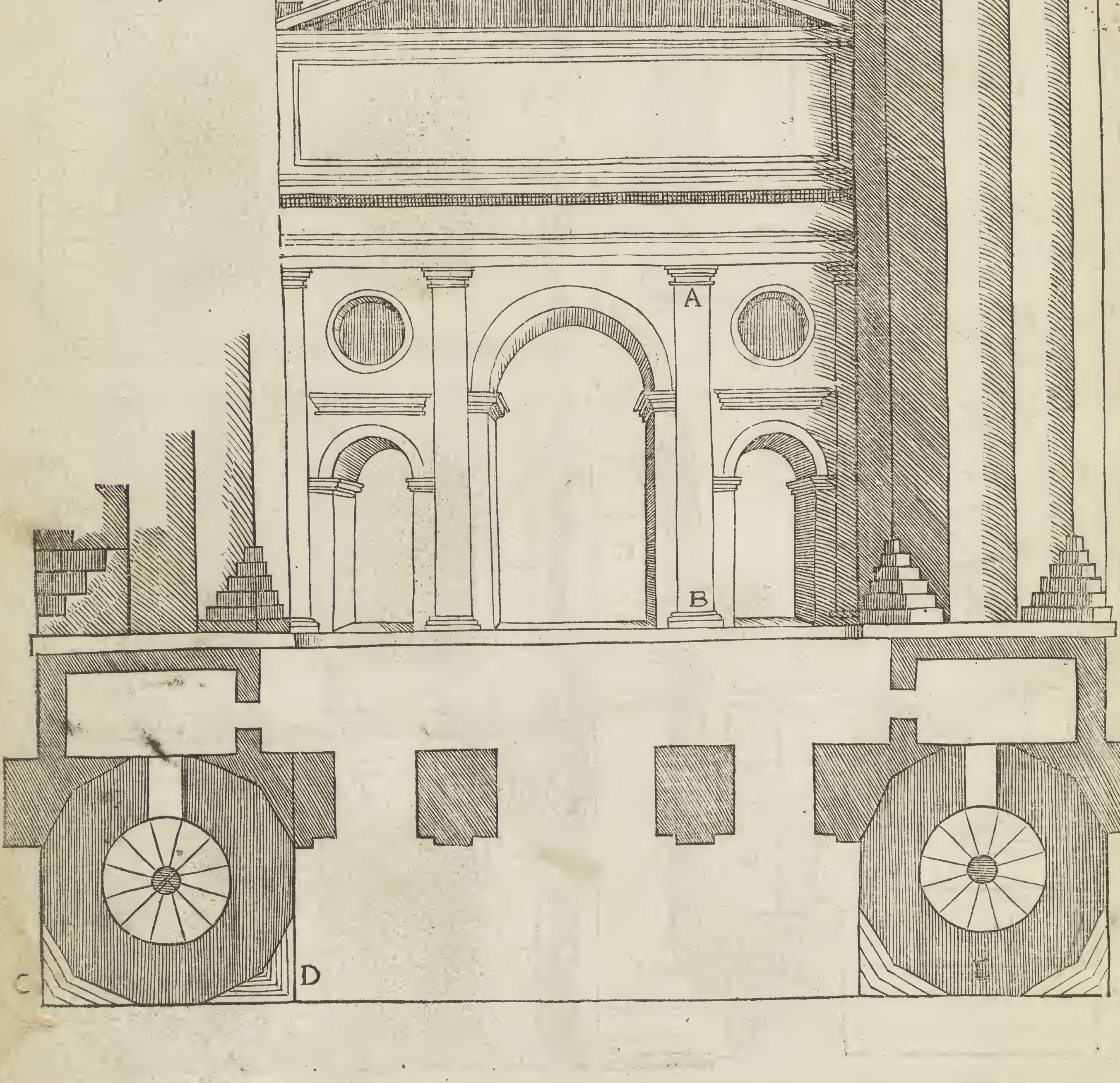

DAt buitenste deel te wetene de orthographie van dat Roomsche Coliseo/ is van vierderley ordinen ghe
maect/ende deerste ordine bouen der eerden is nade maniere vande Dorica ghemaeckt : ende hoe wel
dat inde phrise gheen trygliphen noch methopen en zÿn / noch oock de gutten inde epistilie oft archi-
trabe/noch oock onder de corone/de fulminen ende die gutten/ nochtans machment Dorÿck heeten.
Die tweedde ordine is nade maniere van Jonien ghemaect/al ist dat de colommen niet ghestryeert en
zÿn/nochtans machment in effecte Jonica heeten: Die derde ordine/ is nade maniere van Corinthien
ghemaect/ maer van vasten wercke sonder snede/ behaluen die capiteelen de welcke midts haerder hoochden niet deli-
catelÿck ghemaect en zÿn : de vierde ordine is Composita/andere heetense Latina/om datse vanden Romeynen gheuon
den is/eñ somnighe andere noemense Jtalica: maer men machse voorwaer wel Composita heeten/al en waert maer
duer de Mutilen welcke inde frise staen/om dat geen ander ordine de Mutilen inde frise en heeft. Vele vraghen waer
omme dat de Romeynen dees edificie van vier ordinen ghemaect hebben/ende dat zÿt niet al van een ordine en maecten
ghelÿck meer andere/te wetene/die van Veronen/dat welcke al gheheel van rustiken wercke is ende dat van Pola des-
ghelÿcx : men mach daer op antwoerden dat die oude Romeynen/als domineerders ouer al/ ende aldermeest van dien
volcke/ vanden welcken de drÿ voerseide ordinen hueren oorspronck ghehadt hebben / wilden dees drÿe generatien bo-
uen een zetten/ ende bouen al de ordine Composita als van hemlieden gheuonden zetten / willende beteekenen dat zÿ
als triumpheerders van dien volcken/wilden oock triumpheren met hueren wercken / die schickende ende menghende
nae huer belieften : maer achterlatende dese redenen zoe willen wÿ totten maten comen van desen buitensten deele eñ
orthographie. Dese edificie was verheuen vander eerden twee graden/ den tweedden graet was breedt vÿf palmen/
eñ den eersten twee : de hoochde was weynich min dan een palme : de base vande colomne/ en houdt geen twee palmē/
noch en is oock ghelÿck die Dorica : die colomne is dicke vier palmen ende twee minuten : haer hoochde / is van ach-
tendertich palmen en vÿf menuten met base ende capiteel : de hoochde vanden capiteele/is ontrent twee palmen : de pi-
lasters op elcke zÿde vande colommen/houden drÿ palmen ende drÿe menuten : de wÿdde vanden boghe is twintich pal-
men/ende haer hoochde / is van drÿendertich palmen : van onder den boghe tot onder darchitrabe zyn vÿf palmen
en ses menuten : de hoochde van darchitrabe/ is twee palmen en acht menuten : de hoochde vander frisen is drÿ pal-
men ende twee menuten/ ende die cornice houdt oock zoe vele. Dat pedestal vander tweedder ordinen/houdt acht pal
men ende thien menuten inder hoochden : de hoochde vande colomne met base ende capiteel / is van vÿfendertich pal-
men : haer dicte is van vier palmen : de pilasters ende den boghe houden ghelÿck die beneden/ maer die hoochde vandē
boghe is dertich palmen : van onder den boghe tot onder darchitrabe/zÿn vÿf palmen ende ses menuten : de hoochde
van darchitrabe is drÿ palmen : de hoochde der frisen/ is twee palmen ende neghen menuten : die hoochde vande cor-
nice is drÿ palmen ende neghen menuten : dat pedestal vande vierde ordine ghcheeten Composita (hier heeft onsen
auctoer de derde ordine verghеten/ maer hoe dat is zoe en verschilt sy niet vele vande Jonica) dat pedestal vande Com
posita dan is hooghe/ twaelf palmen : die onderbase daer opstaende/ houdt vier palmen : die hoochde vande pilaren
met basen ende capiteelen/is van achtendertich palmen ende ses menuten : de hoochde van darchitrabe/frise/ende cor-
nice/ is ontrent thien palmen/ ghedeelt in dryen/ een deel voer de cornice / dander voer de frise daer die Mutilen inne
staen/ende dat derde voer de architrabe. Maer duer wat redenen dat de architecten die Mutilen inde phrise zettedē/
dinghen die by auontueren voer die tÿt noyt ghemaect en waeren/ daeraf hebbick in mynen vierden boeck mÿn goet-
duncken ghezeit in dat beghinsel vande ordine Composita. De pilaren van deser vierder ordinen zÿn plat van
lutter verheffinghen/ende alle dander zÿn ronde colommen/ te weten/ de drÿ derdendeelen wt de pilasters
verheuen : de Mutilen bouen die vensters/onderhieldē zomnighe balckeñ / de welcke houten duer
de gaten neder ghelaten werden/aende welcke datmen de coorden track om dat gheheel amphi
theatre te deckene / zoe wel voerde zonne als voer den reghen : duer wadt causen dat de
colommen al van een dicte zÿn / ende datse niet deen bouen dandere en minderen
ghelÿck tschÿnt dathet behooren zoude/ dat welcke Vitruuius wilt / als dat
de tweedde ordine vander eerster ghemindert zÿn dat vierde deel/daer
af heb ick oock mÿnen sin ghesept in dat vierde boeck in
dneghenste capittel/ in dat tractaet vande colommen
langher oft corter te maken : eñ op dat die par
ticulare leden beter verstaen worden mo-
ghen/ zoe heb ick die besyden dortho
graphie vanden Coliseo ghe
teekent / de welcke nade
principale gheproporʼ
tioneert zÿn / tsa-
men met huerē
caracteren
diese
verglÿc
ken.

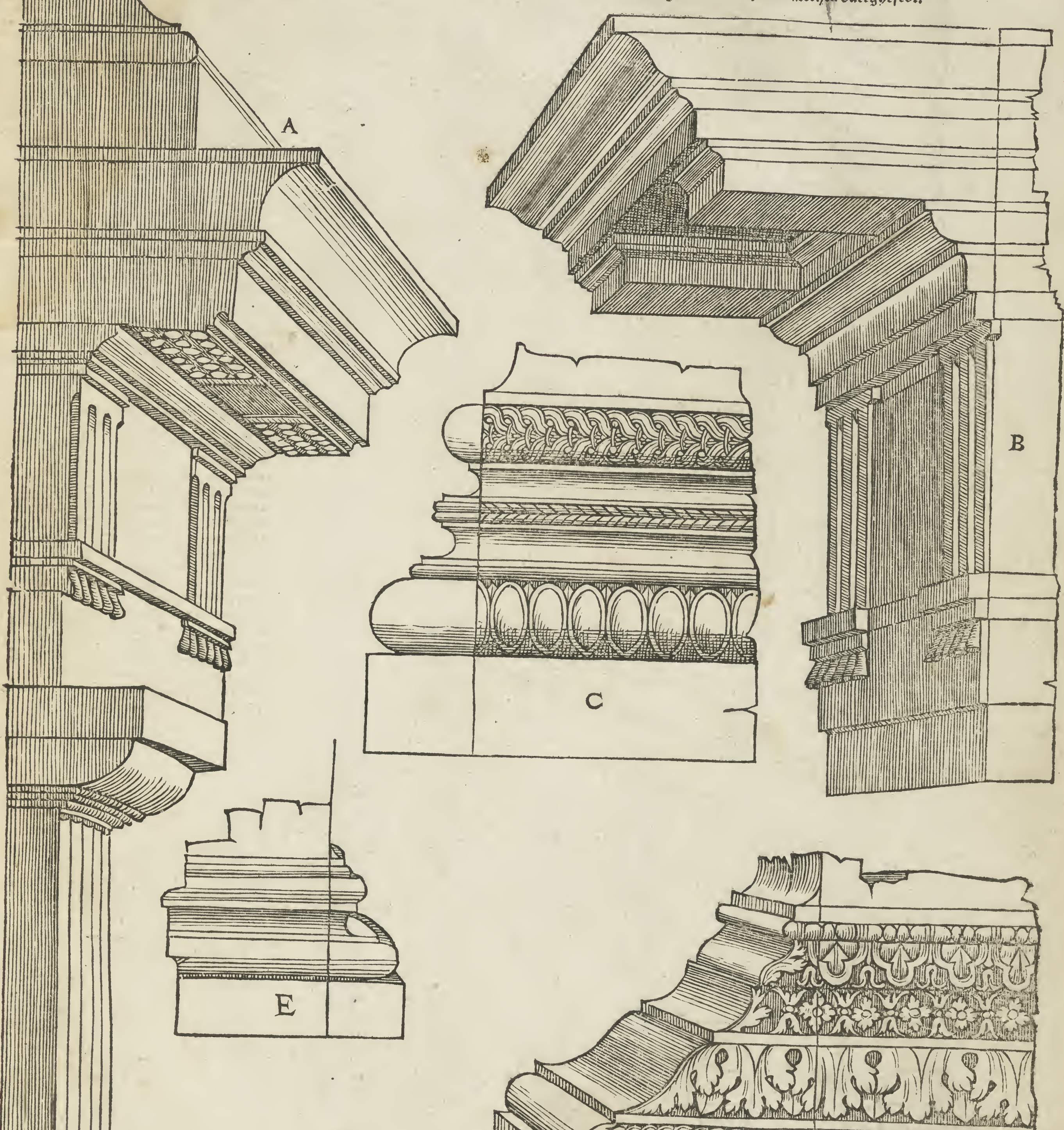

A
B
C
D
E
F
G
H
I

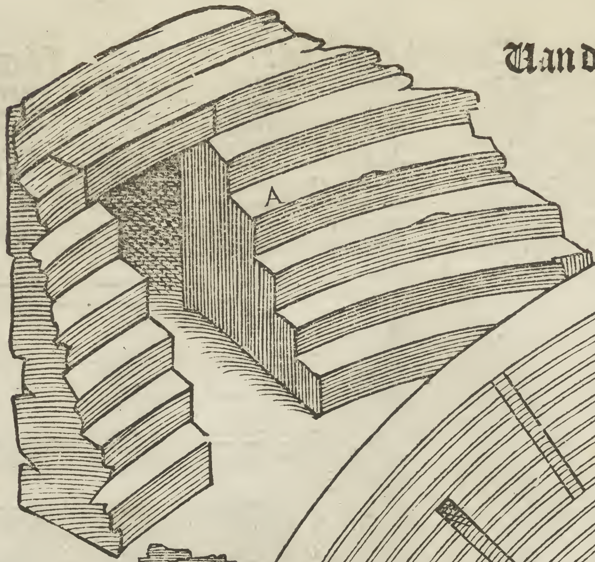
Nispello een zeer antique stadt in dlandt vā Roome heeft een poorte die zeer oudt is eñ van werke nade Dorica/al en zijnder triglipē noch methopen oft guttē: de twee torens bezydē mochtē moderne genaempt werden aengaende den ornamenten bouen/de welcke torens beyde van eenen factsoene zijn al hebbick den eenen afghesnedē: de ichnographie staet daer ondere/eñ was met den antijckscen voet ghemeten/eñ vanden eenen torre tot den anderē/zijn .lxx. voeten: de midde poorte is .xx. voetē wijt: elcke posterne is .x. voeten wijt: de pilasters tusschē de twee poortē zijn .x. voeten breet: de hoochde en mat ick niet/maer nam alleē die inventie in dbeworp om datse my behaechde: die trapkens ondō den torre met den grondt .E. zijn also van onsen Auctoer tot beyden zyden gemaect: maer nae zynen gront/moesten de trappen commen gelijck zij bouen den gront .C. staen: ofte neen so moest den gront ghemaect zijn ghelijck D. Dit ende meer andere dingen hoe wel datter lutter aen gheleghen is/heb ick willen noteren/op dat de lesere wete dat ick van stuck tot stucke op elcke figure ghecledt hebbe.

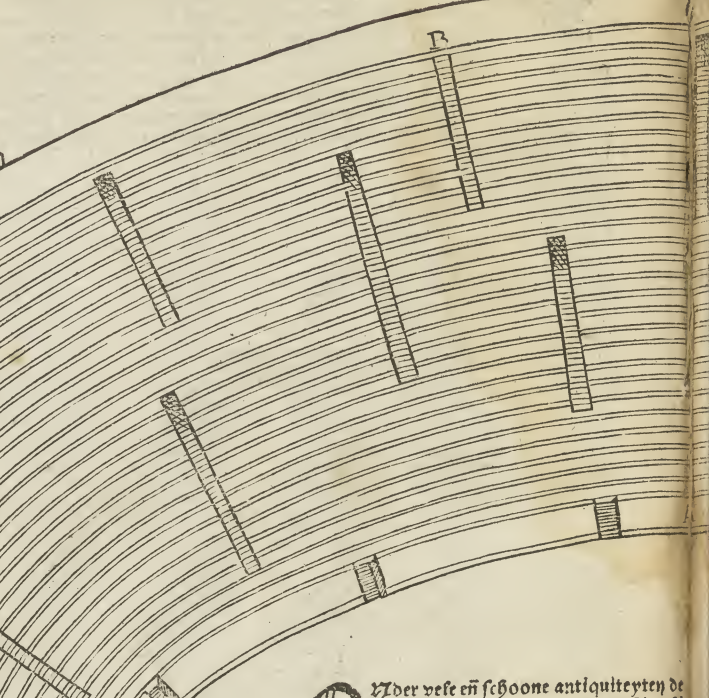

DEse cornicen basementen eñ basen/zijn reliquien vand' antiquiteyt/eñ die daer geteekent is met. A. te wetene een stuck d' colomnẽ met der architraben phrisen eñ cornicen/eñ oock met den basemẽte daer bouẽ oppe/was al vã eenẽ steene: haer hoochde is van xi. antijcse voeten alzoe geproportioneert/ si was geuondẽ buytẽ Roome bydẽ Tyber. De cornice geteekẽt met. B. was inde fondamentẽ vã S. Peeters geuondẽ/eñ Bramãt deedse weder begrauẽ inde self plaetse: alle de ledẽ warẽ oock vã eenẽ stucke/eñ was ind' hoochden vã vi. antijcse voetẽ/eñ si is nade selue geproportioneert: de base geteekent. C. is tot S. Marcus zeer wel gewrocht vã Corintischen wercke/maer niet zeer groot/ si mach inder hoochden ontrent anderhaluen voet houden eñ is oock geproportioneert nae de selue: dat basement gheteeckent met. D. was gheuonden inde plaetse Capranica/ zeer wel ghewrocht: de hooochde der basen sonder tplinthus/is van twee palmen/ende is oock gheproportioneert: de base gheteeckent met. E. en was niet zeer groot/ de welcke gheuonden was onder seker ruynen/ende duer dastragalus diese bouen dat thorus heeft/ zoe oerdeelickre Composita/ende hoe wel dat ick van allen den leden gheen naerder noticie en gheue/ zoe zijnse nochtans vande groote int cleyne matelijck ouergheset.

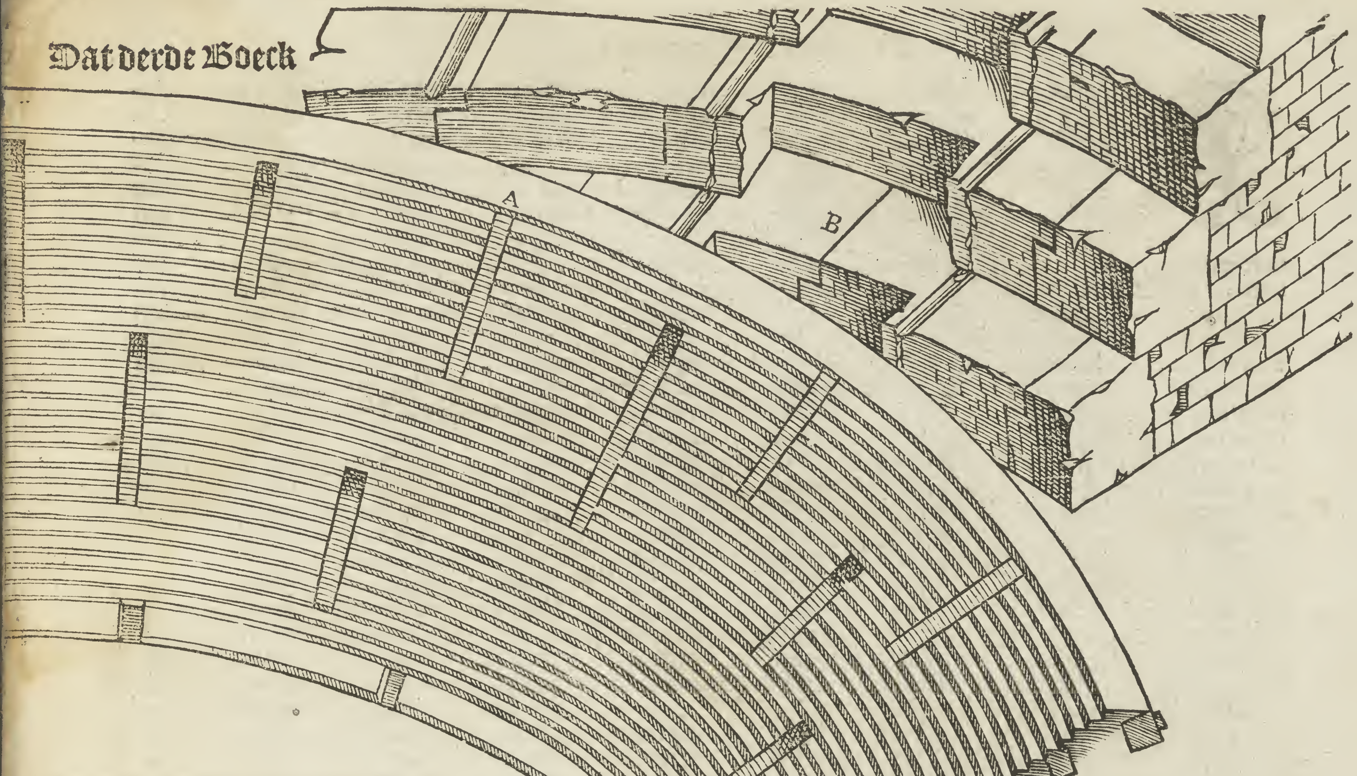

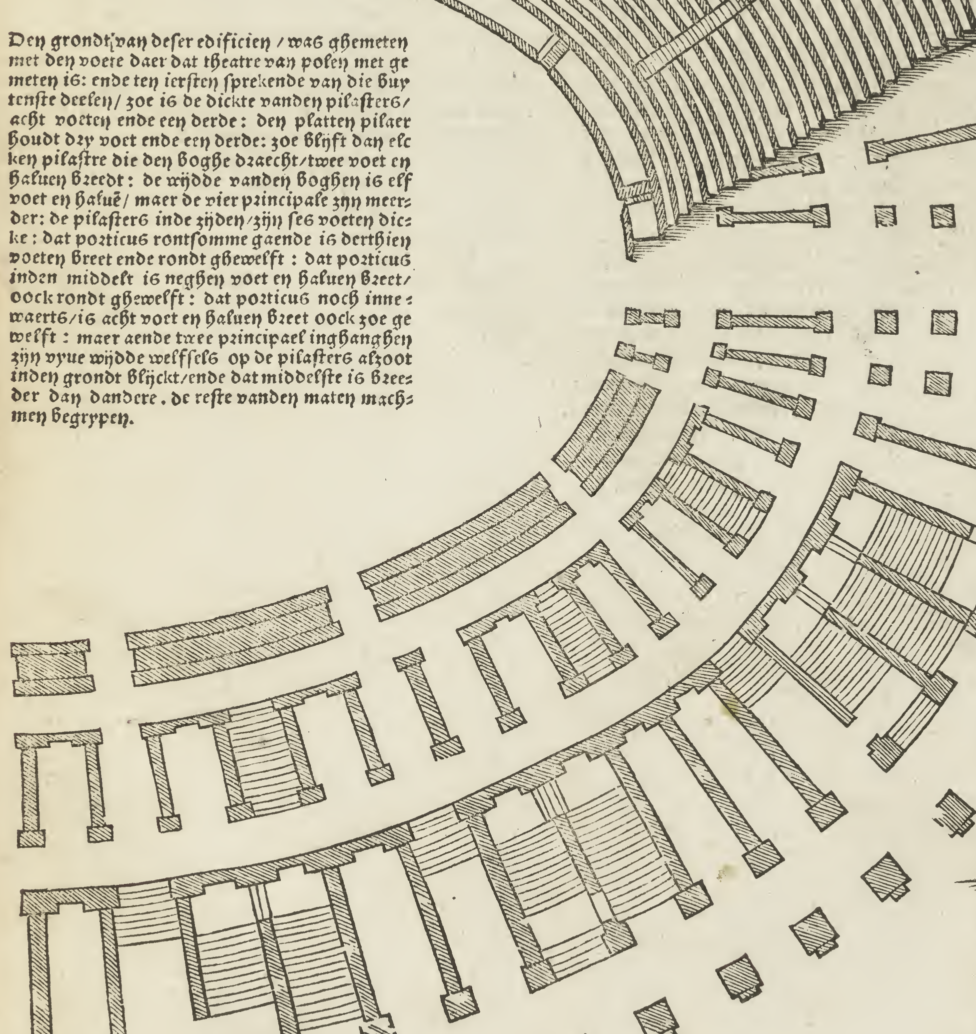
Onder vele eñ schoone antiquiteyten de in Veronen zijn/zoe is daer een Amphitheatre van rustiken wercke genaemt La arena/vandē welckē dz dit den grōt is/eñ bewijst oock een deel van dat opstaende ind' zijden/oock hoe dat de gradē stondē: de gatē opde gradē waren duerkens daermen van buyten duer de binnē trappē op den graet quam/ eñ van daer af ginck tot den gedeputeerden plaetsen nae elcx graet eñ weerdicheyt. Dese figure geteeckent .A. wijst hoe dat de duerkens stonden inde selue graden: de figure B toont hoe dat die nedergangen eñ trappē inde graden gemaect warē/ oock sietmē daer hoe die vergaderinghe der graden was: de goetkens besiden de trappen waren om dwater eñ oock de vrynen vandē volcke af te leyden sonder iemāts hinder/oock warē de gradē wat hangeñ gemaect tegen dwater: inde binnēste deelen zijn veel duerkens gelijck die twee hier beneden ende oock van ander soerten/al van rustiken wercke.

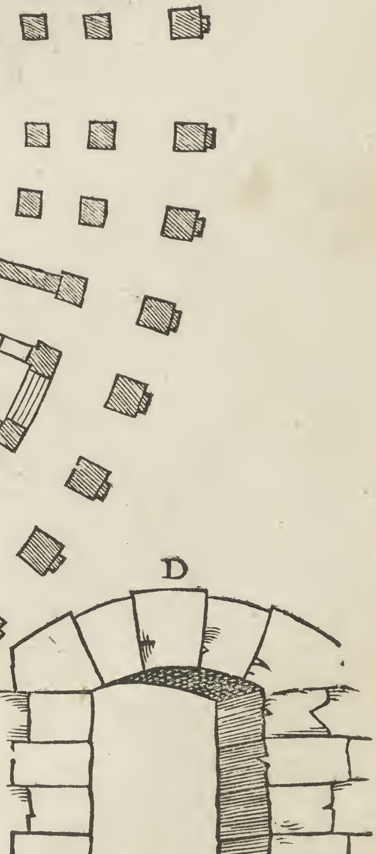

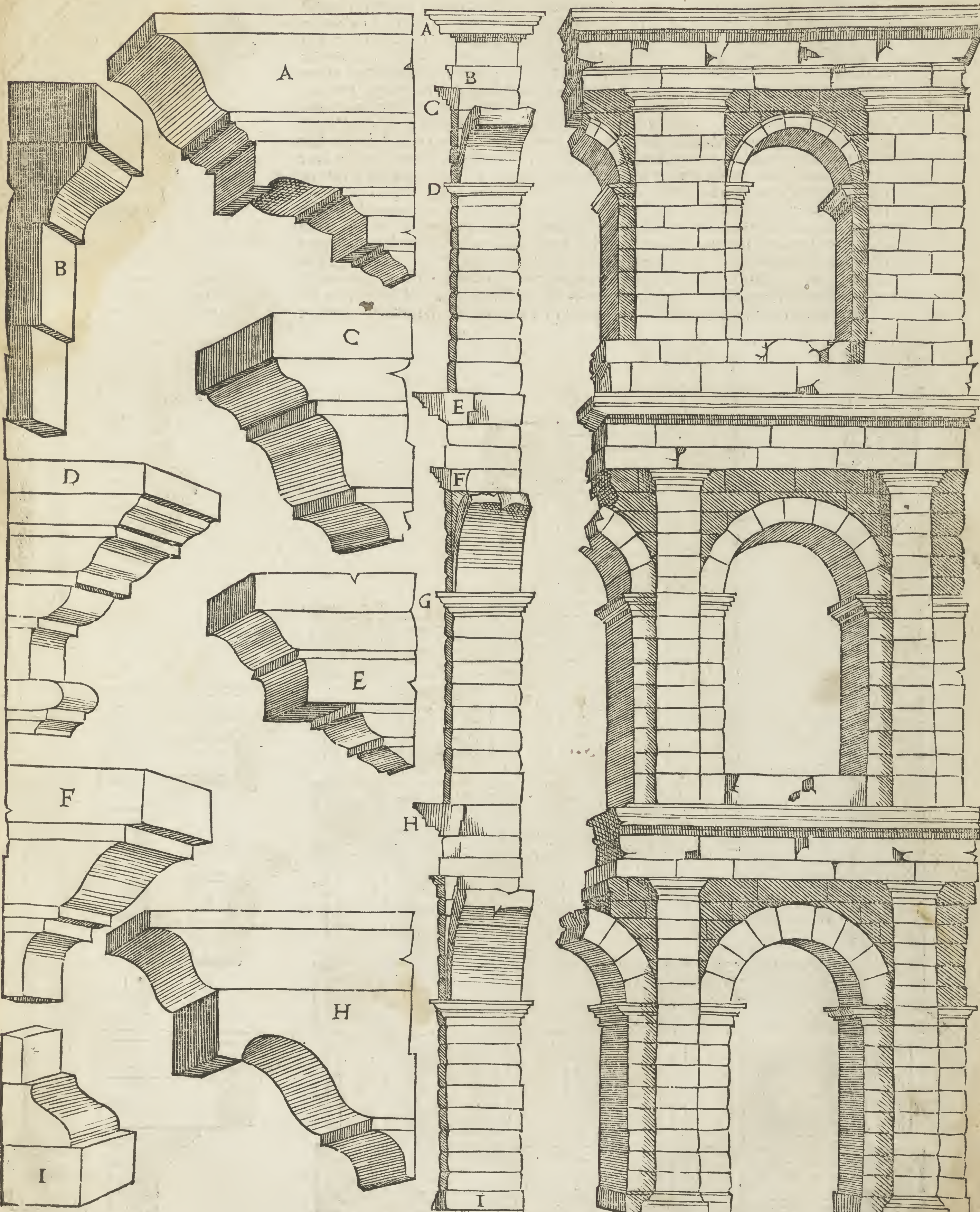
Den grondt van deſer edificien / was ghemeten met den voete daer dat theatre van polen met gemeten is: ende ten ierſten ſprekende van die buytenſte deelen / zoe is de dickte vanden pilasters / acht voeten ende een derde: den platten pilaer houdt dry voet ende een derde: zoe blijft dan elcken pilaſtre die den boghe draecht / twee voet en haluen breedt: de wijdde vanden boghen is elf voet en haluē / maer de vier principale zijn meerder: de pilaſters inde zijden / zijn ſes voeten dicke: dat porticus rontſomme gaende is derthien voeten breet ende rondt ghewelft: dat porticus inden middelt is neghen voet en haluen breet / oock rondt ghewelft: dat porticus noch innewaerts / is acht voet en haluen breet oock zoe ghewelft: maer aende twee principael inghanghen zijn vyue wijdde welfſels op de pilaſters alzoot inden grondt blijckt / ende dat middelſte is breeder dan dandere. de reſte vanden maten machmen begrypen.

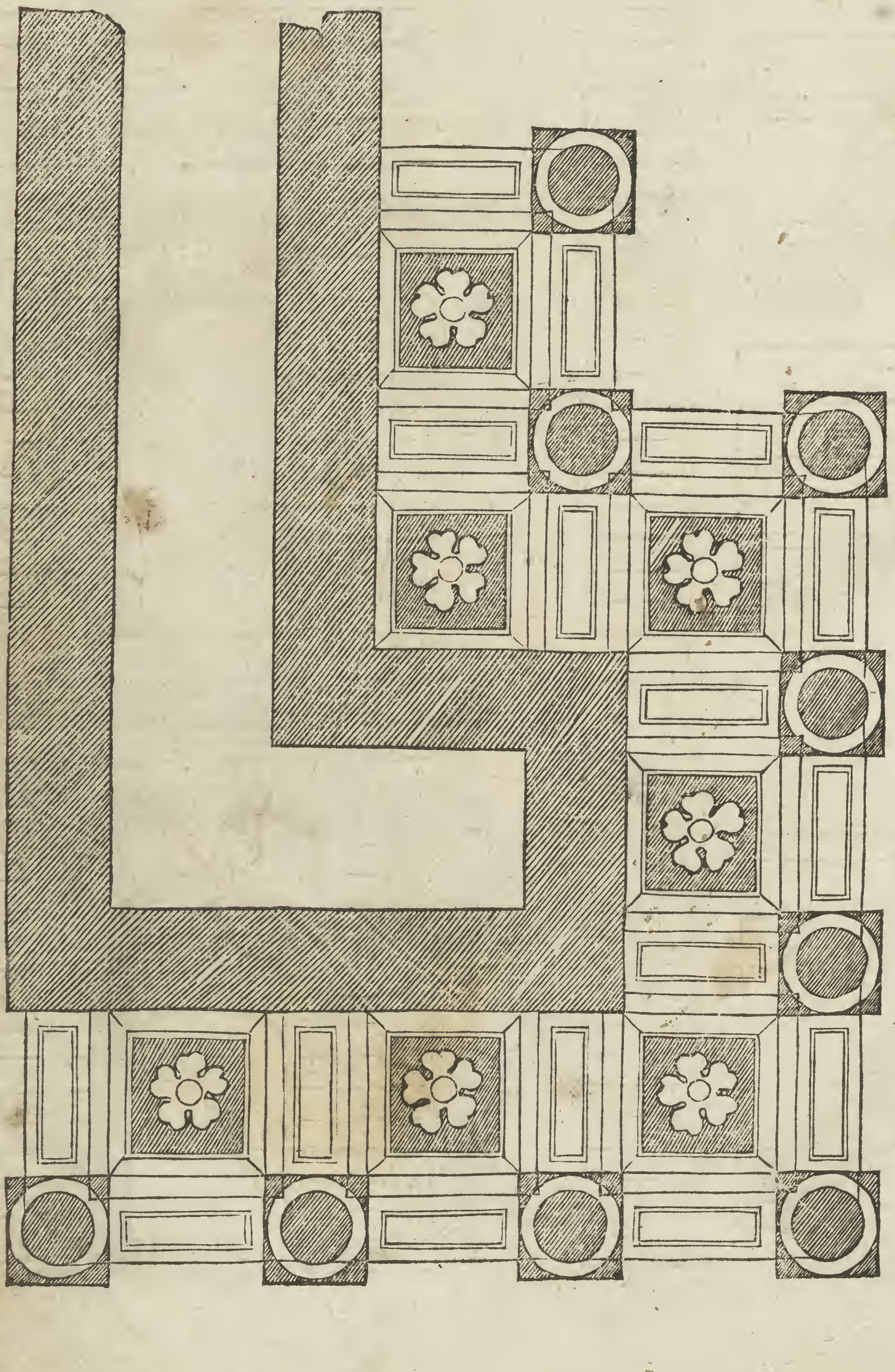
Van der Antiquiteyt.

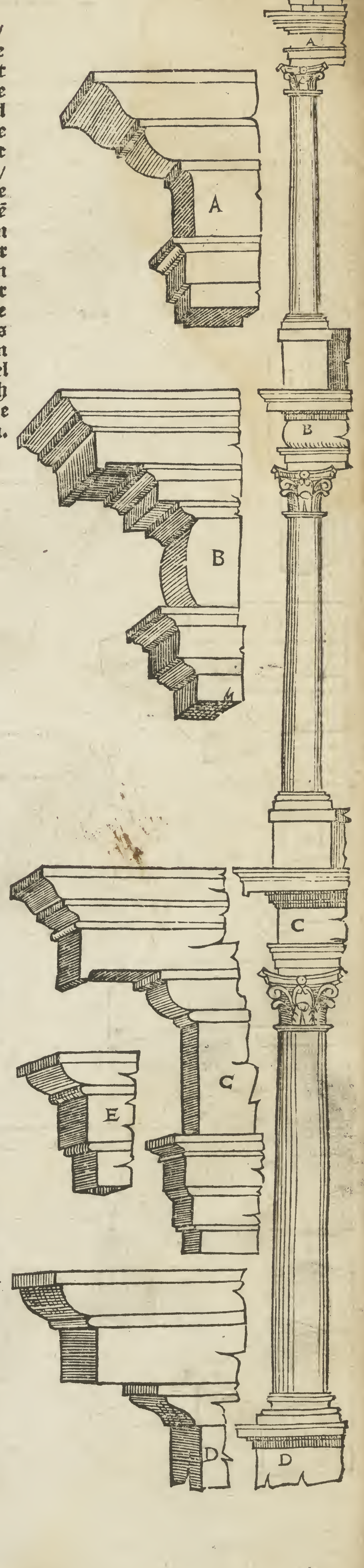
AEngaende die Ichnographie vanden voersEyden Amphitheatre/ soe hebick de principale maten ghegheuen/ ende hebbe oock eens deels van dat opstaende ghetracteert : nu sal ick van buyten te kennen gheuen / dat welcke werck en mach anders niet dan rustijck ghenoempt worden / ende ghezeit hebbende vande dicten ende breedden/ soe en sal ickx niet meer verhalen / maer vanden hoochden sal ick alsoe veel kennissen gheuen als ick mach. Ende ten iersten/ de hoochde vanden eersten boghe/ houdt dryentwintich voeten : de hoochde vanden pilaren / houdt seuenentwintich voeten : de forme van de architrabe / phrise/ ende cornice / is ses voeten hooghe : de borstweringhe bouen de cornice is twee voet en haluen hooghe:de hoochde vanden tweedden boghe is van vierentwintich voeten/ende zijn wijdde van twaelf voeten : de hoochde vanden pilaren / is seuenentwintich voeten en halnen: de hoochde vander cornicen / phrisen / ende forme der architraben / is vijf voet en haluen : de borstweringhe vander derder ordinen / is vier voeten en haluen hooghe: de wijdde vanden boghe/is van neghen voet ende een derdendeel: de hoochde vanden boge/is van seuentien voet en haluen: de hoochde vanden breeden pilaren/is van twintich voet en haluen: teghen dese pilaren soe veel alsmen ghemercken can/ waren statuen van goeder grootten ghesedt: de derde eñ leste cornice is vijf voeten hooghe : maer ick en sal hier de particulare maten vande cornicen niet zetten/midts dat ick die selue met grooter neerstichevt ouergesedt hebbe nae de groote in dees cleyn forme/welcker figuren inde nauolgende zijde die eerste zijn zullen/ende daer beneuen zal dat profil oft die snede vanden buytensten deele des Amphitheaters staen: ende ten derden volcht daer by de orthographie van eenen stucke des voerseiden amphitheaters van buyten/dat welcke al rustikelijck ghewrocht is/met steen van Veronen zeer hardt zijnde : maer de cornicen zijn een weynich liefelijcker ghemaect/de welcke cornicen dat diuersche ende verscheiden formen hebben vande Roomsche/ende ghelijken zeer de maniere der cornicen van damphitheatre van pola. Aengaende der pleynen van desen amphitheatre dat welcke vander ghemeenten ghenoempt wort *La arena*/ ghenomen vande arena/dat is zandt/dwelck men daer in stroyde tot behoef van diuersche spelen ende genuechten diemen daer bedreef/ zoe en heb ick den gront niet moghen zien: maer zoe vele als my vertelt was van sommighen ouden Veronesen/seyden dat als die spelen op den zande ghedaen waren/soe quam daer terstont watere in presentien vanden aensienders/duer sommige conduyten/ende vulde in corter tijt gheheel de plactse/alsoe dat zij daer bataillen ende steecspelen te water met schuyten maken mochten : ende als die spelen ende ghenuechten ghedaen waren/ soe verloren hem de wateren/ende de plaetse bleef drooghe ghelijck voren. Ditte ende meer ander dinghen machmen gelooven/ist dat wij willen de moghentheyt vanden Romeynen considereren. Maer nae dat wij vander moghentheyt der Romeynen ende der antiquiteyt van Veronen spreken/soe zijn daer noch opde vermaerde riuiere Adix ghenaempt twee schoone antijcsche brugghen/tusschen welcke twee brugghen dat een dalder schoonste spectacle was/op dat welcke mocht groot ghetal van persoonen staen om de scheepspelen diemen daer inde riuiere dede te ziene/ ende dat gezeyde spectacle was lanx den cant vanden watre gheuoecht teghen eenen berch:ende wat hoogere opwaerts bouen dat spectakel/was een Theatre / van welcken dat haer die Scena met den spectakel vereenichde : ende om dat (alsoe ick ghesevt hebbe) het ghesevde theatre inden berch met grooter const ghemaeckt was/zoe quam noch bouen dat theatre in thoochste vanden berghe een groote edificie te stane/ de welck alle dander te bouen ghinck: maer de ruyuen van desen edificien zijn soe vele ende alzoe verworpen vanden tijt/ dat het grooten cost ende tijt verlies zijn soude die te willen vinden: maer om dat ick tot veel plaetsen van dien berghe sommighe leden daer af gesien hebbe/ so maket my een verwonderinge alleenlijck daer op denckende. Het is oock wel redene dat die Romeynen alsulcken dinghen te Veronen maeckten/om dat het nae mijn duncken de schoonste ghelegentheyt van Italien is/so wel van playnen als bergen ende oock van wateren/ende bouen al zyn de menschen van dier stadt zeer gemeedsaem ende vrien delijck.

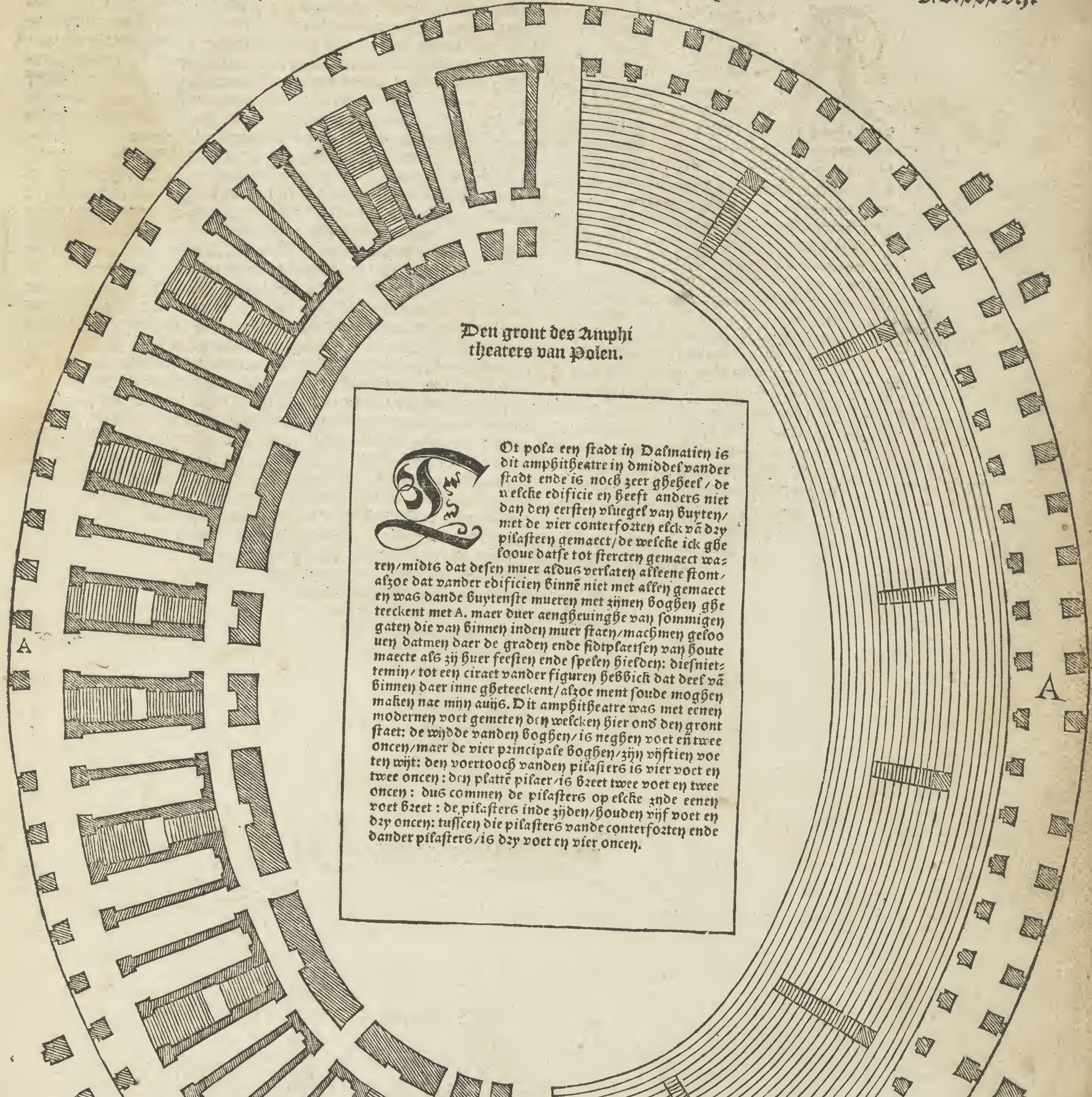

A
B
C
D
E
F
G
H
I

Van der Antiquiteyt.

GRoote dingen eñ in diuersche formen maecten die vermaerde Romeynen/ vanden welcken datmẽ duer die ruynẽ niet begrypẽ en can waer toe datse dienden/ eñ principalijck dees presente edificie de welcke genoempt wordt *Le sette zone di Scucro* : vander edificien sietmen noch eenẽ hoeck opstaende eñ is van drye ordinen alle van Corintischen wercke : maer men ziet wel datse vanden roof van anderen edificien gemaect was/midts dat sommige colomnen gecanelleert eñ de sommige effene zijn/daer toe en zijn die capiteelen eñ ander wercken niet alle van een maniere. De hoochde van deser edificiẽ en hebick niet gemetẽ/ maer wel den grondt eñ die dicte vandẽ dingen: eñ duer soe vele als ick begrypen can/ soe minderẽ de ordinẽ deẽ bouẽ dandere dat vierde deel/ also Vitruuius dat wilt in dbescrijuẽ vande theatren: Dees figure hier ondere betoont den grondt vander edificiẽ/eñ oock den hemel oft welfsel vande lacunarij bouẽ die colomnẽ/eñ hy was gemetẽ met dẽ voete daer dat theatre van polen mede gemetẽ is: eñ ten iersten de dicte vandẽ muere/is dry voet en haluen: tusscen den eenen muer eñ den anderen/zijn vier voet en haluen: tusscen den muer ende die colommen zijn vijf voet eñ dry quaert/ eñ alsoe houdt oock de spatie tusschen die colommen : de dickte van eender colommen houdt twee voet ende een quaert. In dees edificie en zietmen gheen woninghe met allen/ daer toe en sietmen daer gheen vestigien oft licteekenẽ van trappen oft opgangen om bouen te climmene: maer men begrijpt wel dat in meerdẽ grootten continueerde/daer in ander plaetsen trappen eñ woeningen moch ten gestaen hebben/eñ voerwaer dese edificie als zij geheel was/behoorde wel groote presentie te hebbene/duer tgroot ghetal der colomnẽ die daer waren/eñ costelijcke ciraten.

Den gront des Amphi theaters van Polen.

TOt pola een ſtadt in Dalmatien is dit amphitheatre in dmiddel vander ſtadt ende is noch zeer gheheel / de welcke edificie en heeft anders niet dan den eerſten vluegel van buyten/ met de vier conterforten elck vã dry pilaſteen gemaect/de welcke ick ghelooue datſe tot ſtercten gemaect waren/midts dat deſen muer aldus verlaten alleene ſtont/alzoe dat vander edificien binnẽ niet met allen gemaect en was dande buytenſte mueren met zijnen boghen gheteeckent met A. maer duer aengheuinghe van ſommigen gaten die van binnen inden muer ſtaen/machmen geloouen datmen daer de graden ende ſidtplaetſen van houte maecte als zij huer feeſten ende ſpelen hielden: dieſniettemin/ tot een ciraet vander figuren hebbick dat deel vã binnen daer inne gheteeckent/alzoe ment ſoude moghen maken nae mijn auijs. Dit amphitheatre was met eenen modernen voet gemeten den welcken hier ond͛ den gront ſtaet: de wijdde vanden boghen/is neghen voet eñ twee oncen/maer de vier principale boghen/zijn vijftien voeten wijt: den voertooch vanden pilaſters is vier voet en twee oncen: den plattẽ pilaer/is breet twee voet en twee oncen: dus commen de pilaſters op elcke zijde eenen voet breet: de pilaſters inde zijden/houden vijf voet en dry oncen: tuſſcen die pilaſters vande conterforten ende dander pilaſters/is dry voet en vier oncen.

Van der Antiquiteyt.

AEngaende de orthographie oft den grondt van dat amphiteatre van Pola/hebick ghenoech ghetrac-
teert / maer nu behoef ick die orthographie oft dat opstaende te bewijsene / ende beghinnende aende
benedenste deelen/als aengaende den basemente dat en heeft gheen termynen van maten : de oorsake
is dat den berch niet ghelyck en is/ wandt inden berch en coempt hem niet alleene dat pedestal te ver-
liesene/maer oock die gheheele ierste ordine vanden boge n met alle zijnen cornicen daer oppe waer af
dat den berch de hoochde vande pleyne der tweedder ordinen is / daeromme en sallick vande hoochde
des basements gheen maten met allen gheuen/maer ick zal van daer opwaerts beghinnen : Soe dan die hoochde van-
den pedestale onder den pilaer/is twee voet en haluen : de hoochde vanden pilare oft platte colomne met den capitee-
le/ is ontrent van sestien voeten : de hoochde vanden boghe/ houdt seuenthien voet en haluen : darchitrabe is hooghe
eenen voet ende neghen oncen : de hoochde vander frisen is neghen oncen : de hoochde vander cornicen is eenen voet
en thien oncen : de hoochde vande borstweringhe (ofter anders een is) bouen de cornice/ is hooghe gelijck de cornice :
de hoochde vanden pilaer/is eenentwintich voeten/ ende neghen oncen met den capiteele : de hoochde vanden boghe
houdt achthien voeten ende een once : die dickte des boechs / houdt eenen voet ende neghen oncen : darchitrabe frise
ende cornice/ zijn vander seluer hoochden dat de onderste is : dat basement gheteeckent .X. houdt vier voeten en vier
oncen : vanden basemente tot onder de cornice is neghenthien voeten : die hoochde vander cornicen / is eenen voet en
haluen. Ende dit is aengaende dorthographie van den Amphitheatre/de welcke orthographie is inde nauolgende zijde
gheteeckent met.P. Ende om dat (alsoe ick in dat tractaet vander ichnographien gheseit hebbe) dit amphitheatre op
vier zijden sommighe pilasters heeft/de welcke tot versterkinghen ende contraforten des muers ghemaeckt waren/den
welcken muer sonder geselschap daer binnen alsoe alleen stondt/ soe hebbick willen bethoonen hoe datse ghestaen heb-
ben : daeromme de figure gheteeckent met .Q. bewijst de zijden van dien conterforten/ende dat deel gheteeckent H.
representeert eenen pilastre : dat deel geteeckent met .I. bethoont profil vanden muer des amphitheaters: tusschen den
pilastre.H. ende den muer oft pilastre.I. is eenen duerganck van dry voeten ende een derde wijdt/alzoe datter twee per-
soonen ghelijckerhant duer gaen moghen: dese conterforten hebben op elcke ordine haren grondt daer volck op staen
mocht/maer daer en zijn gheen opganghen noch oock licteeckenen van trappen/maer zij worden van houte gemaeckt
alzoe men mercken can duer sommighe gaten voer de vensters. Ende op dat de cornicen van deser tegenwoor-
digher edificien te bat verstaen moghen worden/soe hebbickxe in grootter formen daer bezijden gesedt
op datmense meten ende huer leden kennen mach duer de caracteren oft letteren die elcanderen
roepen: De maniere van desen cornicementen is seer different vanden Roomscen alsoe
men sien mack/ende ick voer my seluen en soude sulcken cornicen niet willen
in mijn werck maken : maer van den Theatre deser seluer stadt
soudick my dienen/ midts datse van beter manieren
ende bat verstaen zyn : ende ick houde voer-
waer dat dit een ander architect was/
different vanden anderen / het
mocht ooek wel zijn dat
deze architeckt een
hoochduits was/
om dat die cor-
nicen seer der
duydtscher
manieren
ghelij-
ken.

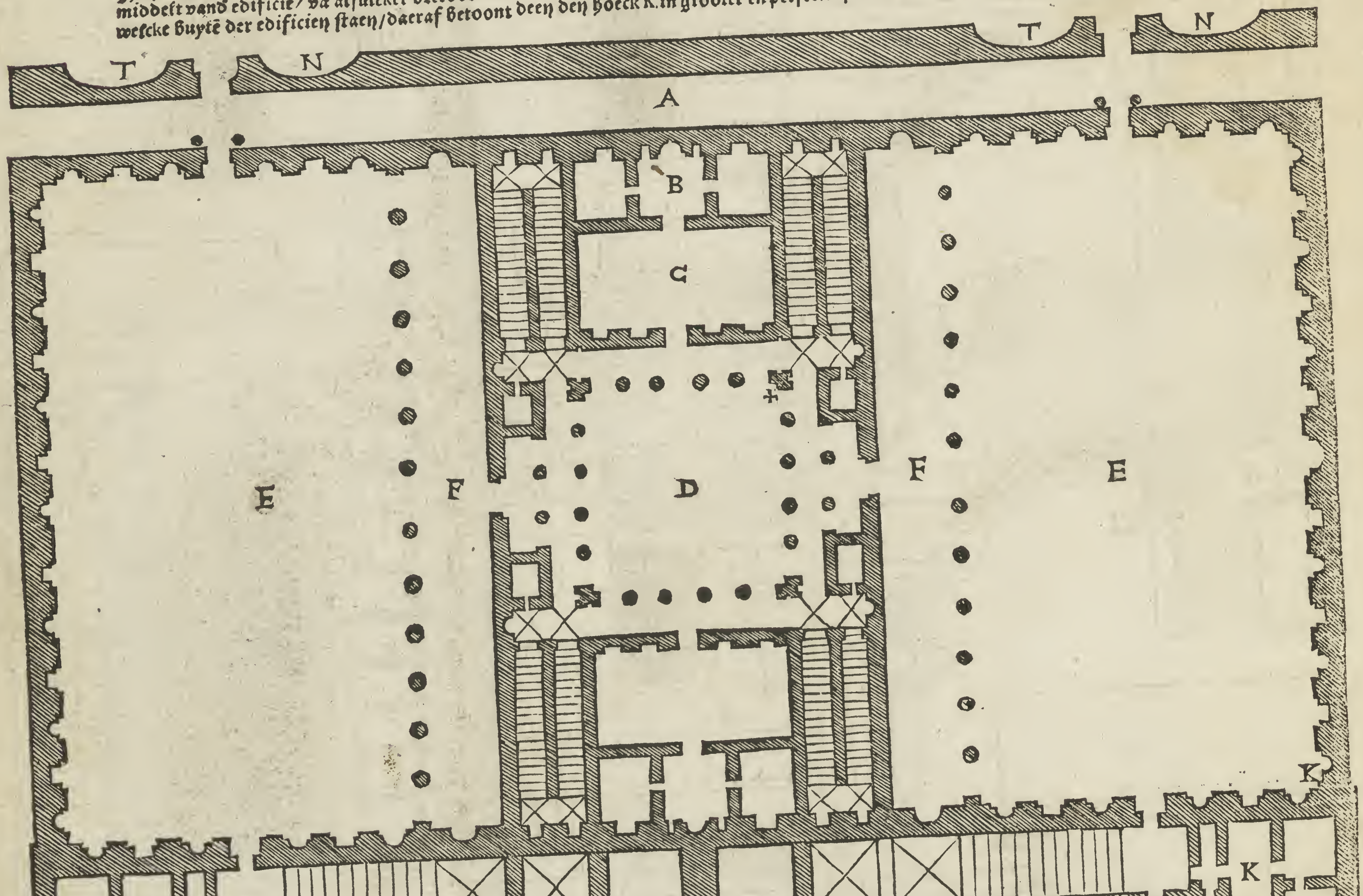
Den haluen ghemeeren voet / daer dit
Amphiteatre mede gemeten is.

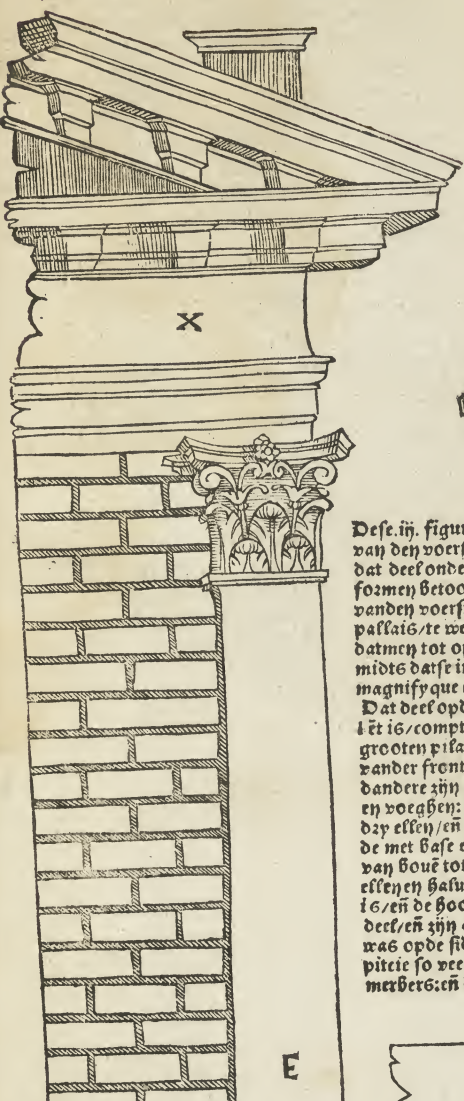

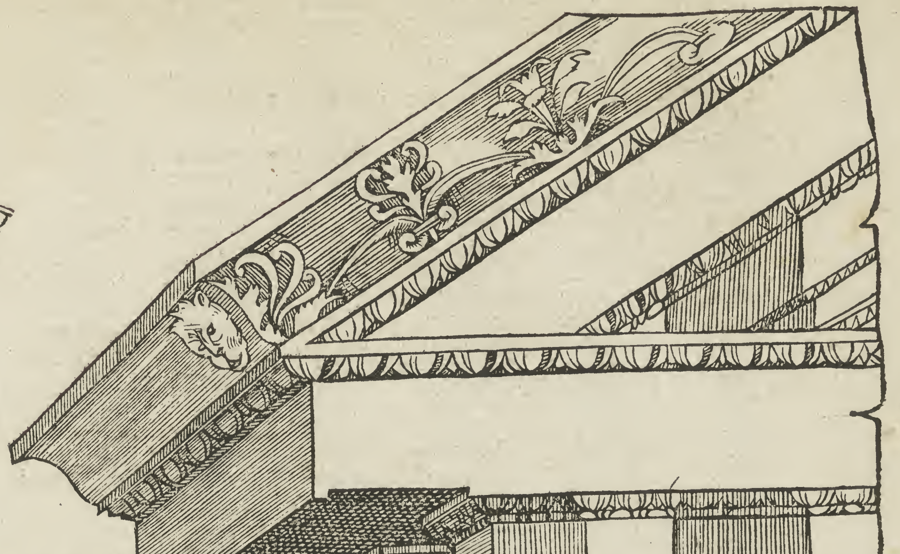

B
A
C
E
D
F
G
H
I
A
X
X
B
C
D
E
F
G

Van der Antiquiteyt.

A Monte cavallo binnen Roome/daer nu de steenen peerden van Praxiteles eñ van Phidia staen/daer zijn de vestigiē van eenē zeer costelycken palayse/vā welckē dat deen deel opden berch stont/maer dat deel vandē opgangē was tegen dat afhangē vandē berge geuoecht gelijckmē in dat profil hier nae sien mach. de ichnographie vā deser edificiē was met eender ellen gemetē waeraf dat het derdēdeel hier ond staet. Eñ ten ierstē inde nicchen T.eñ N.was geuondē de figure vā Tiberus eñ den Nilus/die als nu in Beluedere geset zijn: de plaetse geteekēt A.is een strate vā x. ellen wijt: dat deel geteekēt B.is.xij.ellen viercāt: dat deel C.is.xxxvi.ellen ind lingdē/eñ.xviij. ellen breet: de plaetse D is xxxvi.ellen viercāt: de logē rontsomme zijn.iiij.ellen wijdt: de plaetse tegē ouer C.B.is vā dier gelijcker matē: de wijdde vanden .iiij.trappen oft opgangē is.iiij.ellen voer elcken: de plaetsen E.zijn courten/waeraf dat elck inder lingdē hondert en.xiiij. ellen houdt/eñ inder breedden lxij.ellen en halue: de logien F.zijn wijdt.xij ellen: de grootste trappen om op die pleyne vanden palayse te climmene/zijn wijdt.xi.ellen: de deelen by de hoeken geteekent met K.zijn.xij.ellen en half breedt/eñ zijn lanck.xvi.ellen en halue: die deelen H. zijn contrafoorten om de trappen te onderhoudene: die plaetse C.is een court welck den plaetsen van binnen licht gaf: die twee duergan ghen I.warē om op de trappē te gane/ eñ die edificie begonste daer die trappē tegen cōmen: die groote superbieuse frontispicie was inden middelt vand edificiē/ vā alsulcker breeddē als dat middelste deel houdt sonder de courtē eñ zonder die galerien: die twee figurē K.eñ ✠. welcke buytē der edificien staen/daeraf betoont deen den hoeck K.in grooter eñ perfecter formē/eñ dand is eenē horck vanden courte D.

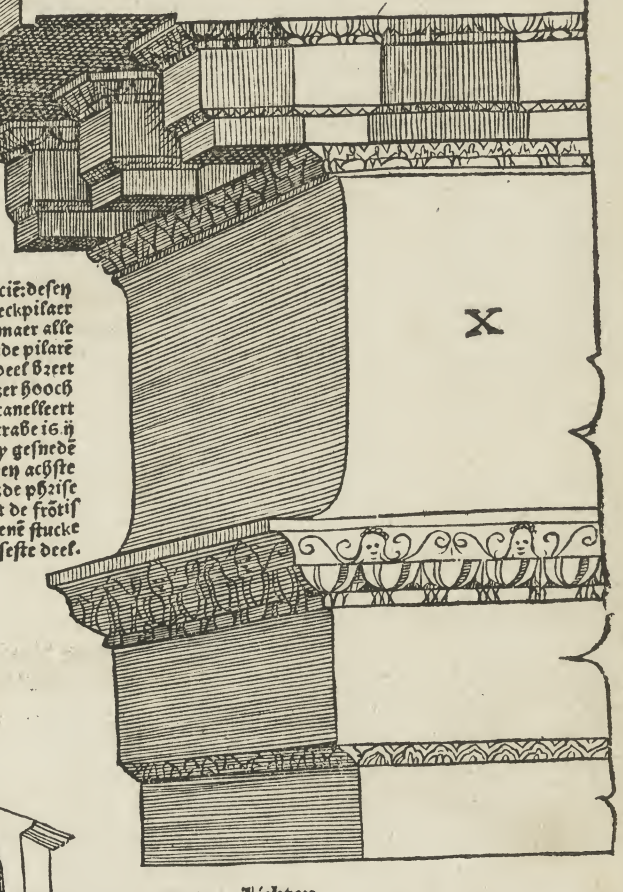

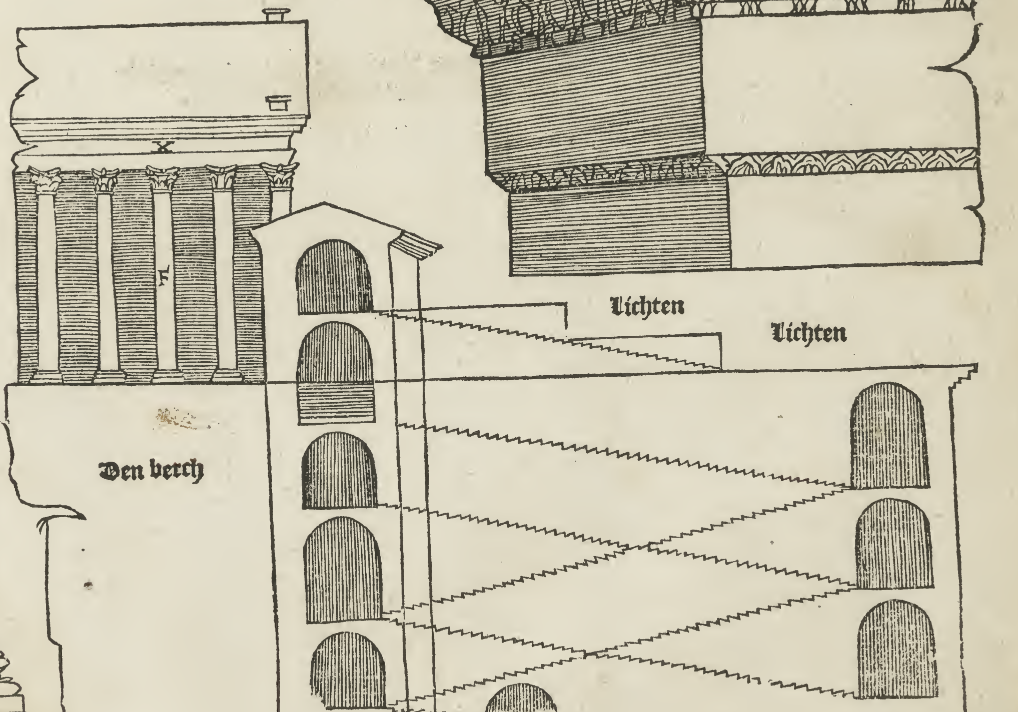

Dese.iij. figuren zijn leden van den voerseidē paleyse: dat deel onder in cleynder formen betoont dat profil vanden voersten deele des pallais/te wetene die trappen/duer de welcke datmen tot opde pleyne vander edificiē clam midts datse inden berch was eñ zij waren seer magnifyque ende ghemackelijck.

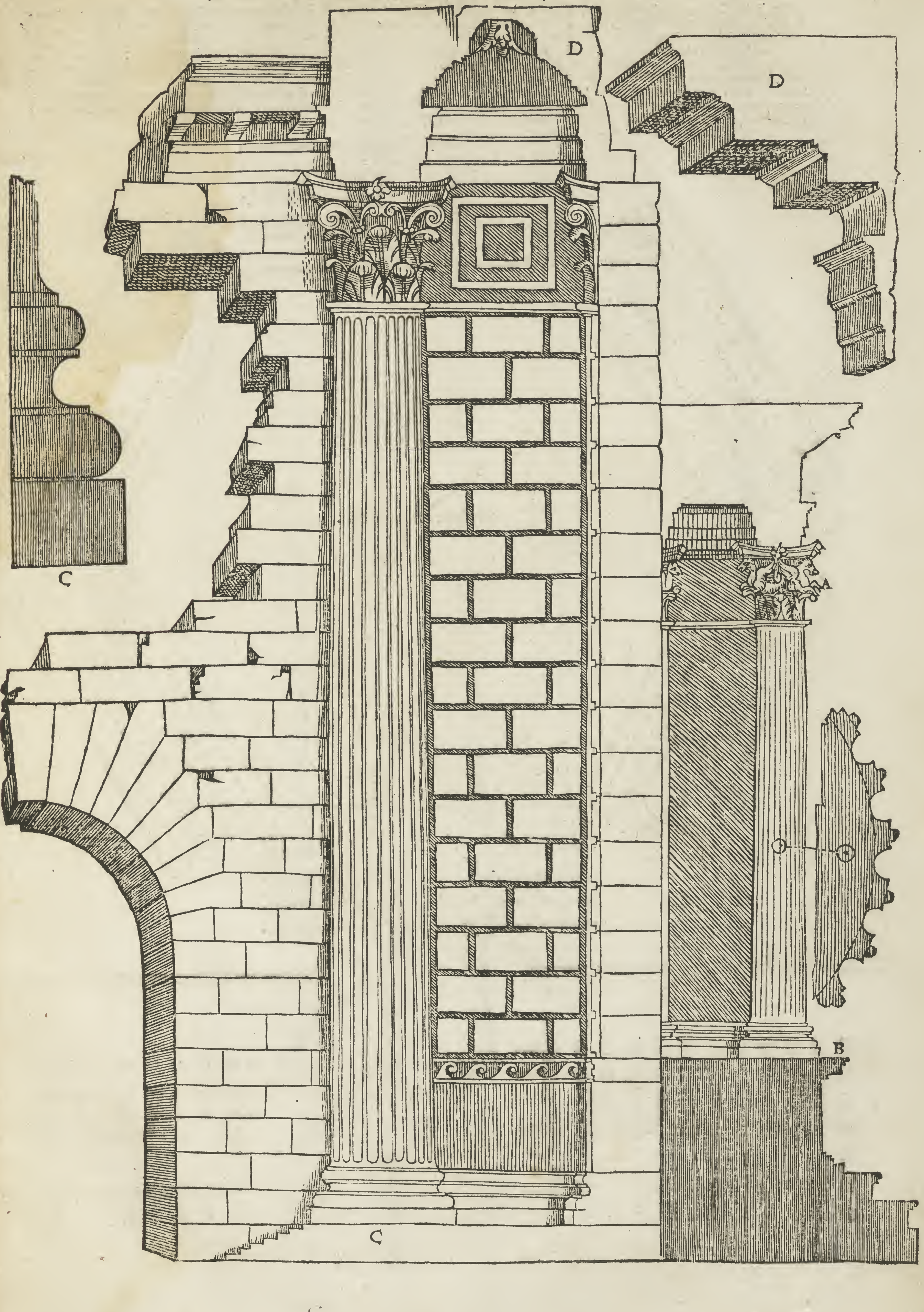
Dat deel opdē berch daer de colomne F.getee kēt is/compt te sine de side vand' geseider edificiē:desen grooten pilaer oock geteekent met F.is den hoeckpilaer vander frontispitien/den welcken is viercant/maer alle dandere zijn ront/mits dat opde hoekē geē ronde pilarē en voeghen: desen pilaer is in dat benedenste deel breet dry ellen/eñ bouē is hy.ij.ellen eñ.ij.derden: haer hooch de met base eñ capitel/is.xxix.ellen/ eñ is ghecanelleert van bouē tot beneden: de hoochde van darchitrabe is.ij ellen en halue/desgelijx de phrise de welcke fray gesnedē is/eñ de hoochde vā de cornice is.iij.ellen eñ een achste deel/eñ zijn alle geproportiōeert nade grootte:de phrise was opde side lanck.c.ellen:dz cornicemēt met de frōtis pitcie so veel als.iij.mutilen beslaen/is al vā eenē stucke merbers:eñ de frōtispitie bhief indē middelt tseste deel.

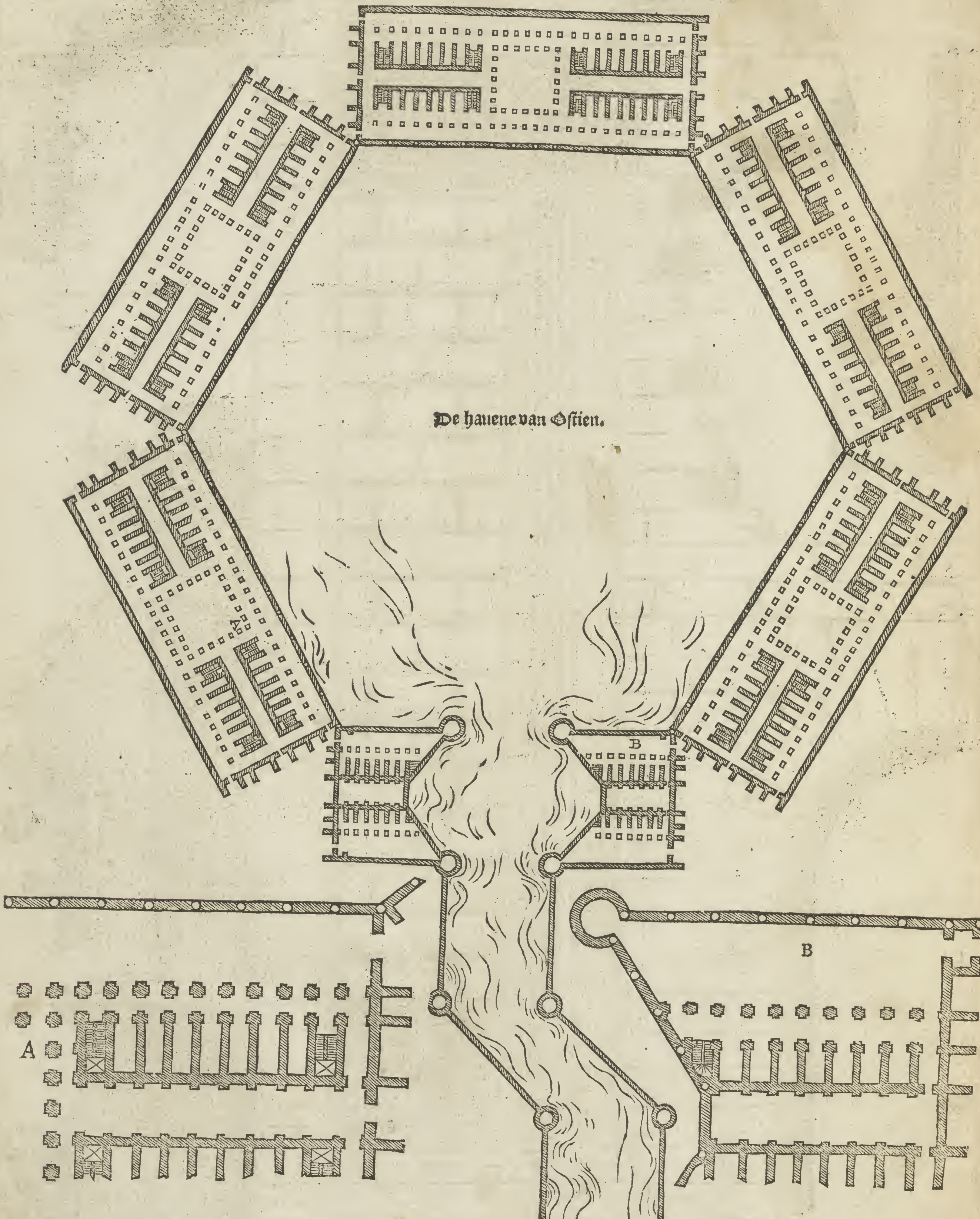

Onder die ruynen van Roome vintmen veel dinghen/wt den welckē datmen niet gemercken noch yma-
gineren en can wat het gheweest heeft/ende nochtans zietmen daer vele ruynen die daer den tijt afghe
worpen ende vernielt zijn/vanden welcken datmen die grootmoedichept vanden ouden Romeynen be-
grypen mach: onder de welcke antiquiteyten dat dese nauolgende zeer wel verstaen is/ dats te seggene
datse met seer goeden verstande ghemaeckt is/duer tghene datmen daer noch siet staen: dese edificie is
genaempt/de *Basilica del foro transitorio*: ende men mach haer grootte ymagineren wt de hoochde van dien
colommen/hoe wel datmen opwarts haer eyndingen niet en siet: want die bouenste cornice en is daer in dwerck niet/
noch daer ontrent inde ruynen en vindtmen gheen stucken met allen/waer duere datmen zoude connen begrypen wat
bouen zulcken edificie ghestaen heeft. Dese ruyne was met de gemeen oft moderne elle ghemeten/de welcke dat ghe-
deelt is in tsestich menuten/vande welcke dat de helft tusscen de obeliscen staet: dese colommen stonden vander aerden
verheuen/seuen graden van ghemackelijcker hoochden: de dicte vande colomne gheteeckent met .C. is van dry ellen
in diametre: beneden aende base/ende int dbouenste onder dat capiteel/houdt den diameter twee ellen ende veertich me
nuten: de hoochde vanden tronck oft bloote colomne sonder de base/ende sonder dat capiteel/houdt vierentwintich el
len ende vijfenvijftich menuten: de hoochde vander basen beneden/is een elle en halue: de hoochde vanden capiteele/
houdt drye ellen ende sesentwintich menuten: de hoochde vander architraben/houdt twee ellen ende dryentwintich me
nuten: de cornice tusschen de colomne ende den conterpilaer/de welcke cornice met een .D. gheteekent is/houdt inder
hoochden een elle ende achtenveertich menuten/ de cornice daer bouen (alsoe ick gheseit hebbe) en vintmen daer niet:
die contercolomne is plat/ ende is vander seluer proportien gelijck de ronde colomne/ ende mindert oock bouen gelijck
de ronde: dat capiteel is ghefaytsoneert/ghelijck de capiteelen zijn van dat Pantheon oft de rotonde: de base gheteec-
kent met C. is daer bezijden ghesedt in meerder formen/ende is gheproportioneert van maten ghelijck de groote/ende
desghelijckx zietmen daer die cornice D. in grooter formen. Ick hebbe de maten vande grootste colomne C. verhaelt/
nu salick vande mindere gheteeckent met B. tracteren/de welcke colomne heeft onder haer een seer schoon basement/
vanden welcken dat de hoochde ses ellen houdt: de dicte vande gheseide colomme is in diametre beneden/een elle ende
een derde/ende zij is bouen ghemindert nae aduenant vande groote colomne: haer hoochde met der basen ende den ca-
piteele/is van derthien ellen ende twee derdendeelen vander ellen: de hoochde vande base/is vander helft der colom̄e
dicte beneden/ende es gefaeytsoneert ghelijck de groote: de hoochde vanden capiteele/ houdt een elle ende een
halue/dat welcke capiteel zeer wel ghemaeckt is/ ende zijn forme int groote vindtmen in mijn anderen
vierden boeck in dbeghinsele van dordine Composita: dese colomne is ghestryeert oft gheca-
nelleert ghelijck de figure daer by wtwijst/zy heeft oock een platte tsegen colomne van-
der seluer formen: de architrabe frise ende die cornide bouen dees colomne/hou-
den ontrent vier ellen: de welcke cornice heeft die mutilen sonder
die dentillen/ende ghelyckt zeere den wercke van dat
Pantheon/ende duer soe vele als ick begrypen
cost/soe dienden dees minder colom-
men voer ornament van
eender poorten oft
dueren vande
voorseyde
Basi-
lica.

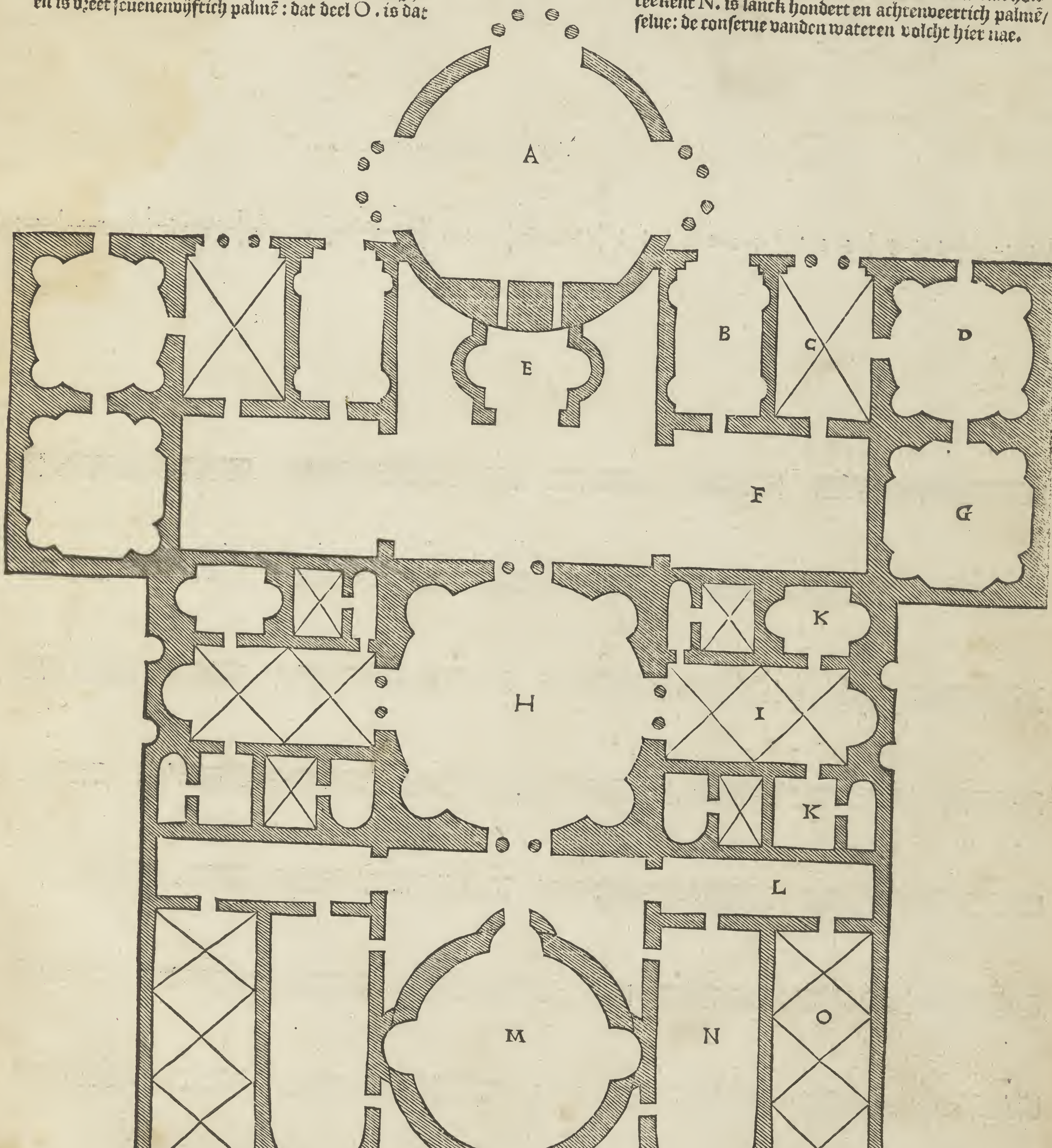
Dat derdendeel vande ghemeen elle/
daer dit mede ghemeten is.

D
D
C
C
B

ALtijts sochten die Romeynen duer hare grootmoedicheyt dingen te makene/de welcke haer mogentheyt in allen saken zoe wel te watere als te lande bethoonen souden/waerduere datse tot gerief vander stadt Roome dese wonderlijcke hauene van Ostien maecten/ de welcke voerwaer duer die cõmoditeyt/eñ die grootte vander edificien/eñ bouen al duer haer groote stercte/wel mach wonderlijck geheeten worden: si es van formen hexagonijck/dat is sescantich/eñ elcke face es lanck hondert eñ.xvi.royen/eñ elcke roede houdt x.palmen/van dese principale mate machmen zijn grootte verstaen: elcke face hadde een ruyme wandelinghe met logen rontsomme/ende viere appartementen oock beuangen met logen eñ met eender wandelingen inden middelt: eñ lanx den oeuere aen den watercant/waren troncken van colomnen in ordinen ghestelt/aende welcke datmen die schepen meerde eñ vastmaecte: ende aenden mont vander hauenen waren torrekens om die in tijden van noode voer de vianden te wachten: ende om datmen in soe cleynen forme de appartementen qualijck kennen mach/zoe heb ick die daer ondere in grooter formen by ghesedt ende gheteeckent met A. B.

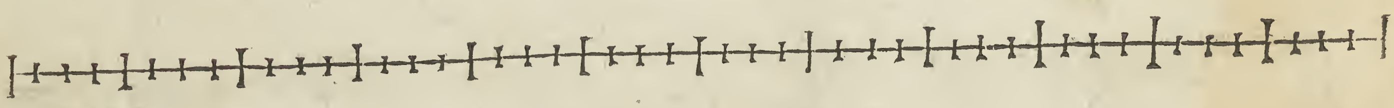
Die Thermen van Tito zijn mindere dan die andere/daerōme woꝛdense vandē volcke *Therme minori* genoempt/niettemin zij zijn nae mijn duncken wel gheoꝛdineert : die ichnographie van desen thermen is met die antijckse palme gemeten/ en̄ ten ierſten zoe houdt den diameter vande ronde foꝛme geteekent A. ontrent hondert en vijftich palmen : dat deel B. houdt inder lingden tachtentich palmē/en̄ inder bꝛeddē eenenvijftich palmē: dat deel C. houdt tachtentich palmē inder lingden/en̄ de bꝛeedde houdter tſeſtich : die foꝛme D. is ontrent hondert palmen in diameter / en̄ dat pooꝛtael E. houdt vijftich palmē: dat deel F. is lanck hondert en twintich palmē/en̄ de bꝛeedde tſeuentich: dat achtcantich deel geteekent G. is ontrent van hondert palmen: dat ronde deel H. is hondert en vijftich palmen in diameter: dat deel. I. is hondert palmen en̄ is ontrent van twee viercanten: die twee deelen elck gheteeckent met K. houden dertich palmen op elcke zijde: dat deel L. is inder lingden van hondert vijfentwintich palmen ende haer bꝛeedde is van dertich palmen: de rondicheyt gheteeckent met M. is ontrent van hondert en twintich palmen in diameter : dat deel gheteekent N. is lanck hondert en achtenveertich palmē/ en̄ is bꝛeet ſeuenenvijftich palmē : dat deel O. is dat ſelue: de conſerue vanden wateren volcht hier nae.

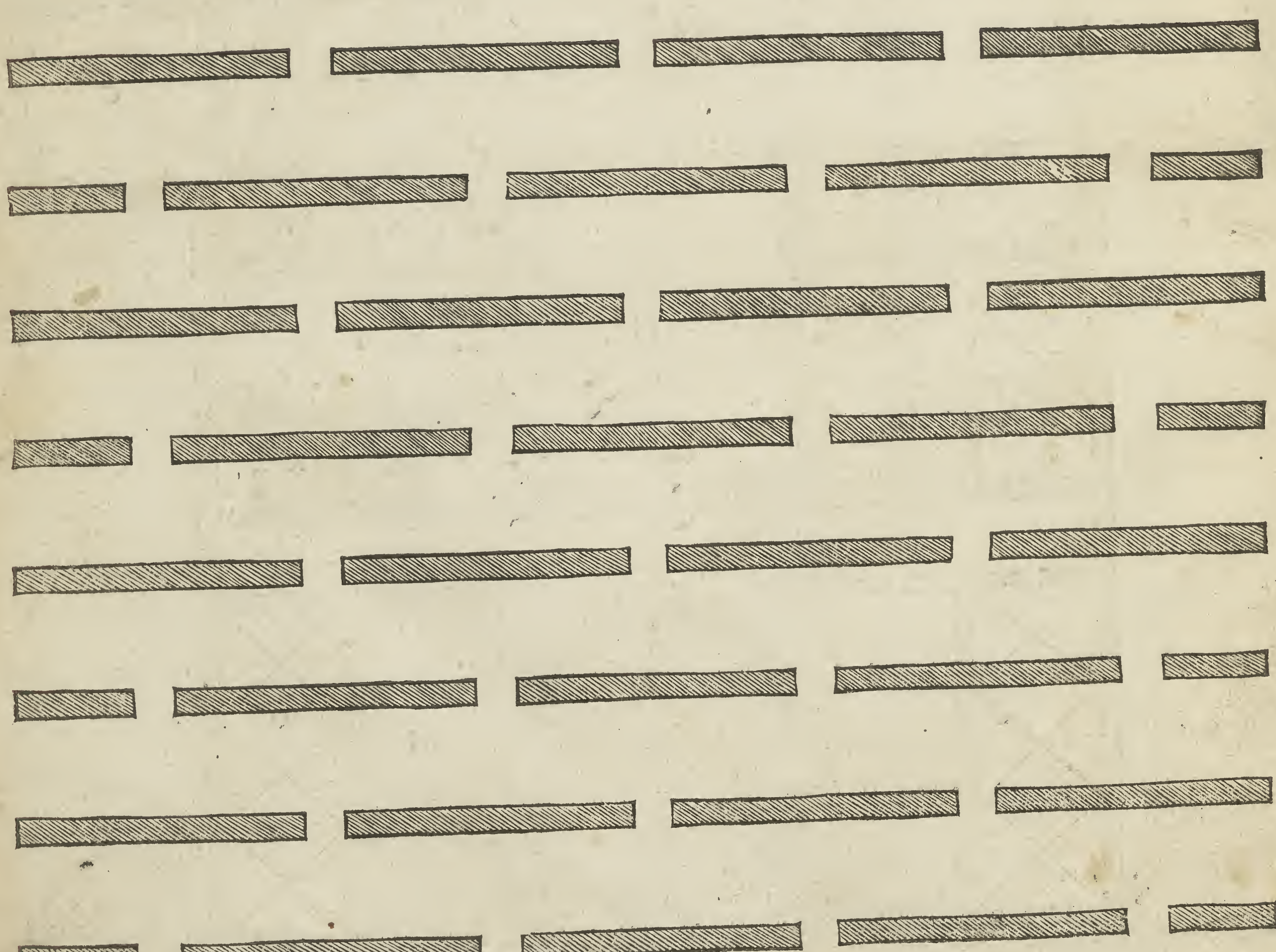

Van der Antiquiteyt.

DIe conferue oft de plactſe daermen dat water in hielt vanden Thermen van Tito den ſone van Veſpa-
ſiano/is ſeer wonderlijck ghemaect/ende van grooter artificien : ende datte/midts dat de boghen van
deſer conſeruen met ſulcker ordinen gheſedt zijn/dat ſtaende een perſoon inden duerganck vande eene/
zoe ſiet hy die alteenemale ouerdwaers: ende dit is de plaetſe die tvolck ghemeenlijck noempt/die ſeuen
ſalen/eñ dat daeromme/ mits dat de ſpatien in getal van ſeuenen zijn: ende by dien ſietmen ouerdwaers
achterwaerts ende voerwaerts altijts tghetal van ſeuen dueren: die dickte vanden mueren/is vier voet
en haluen: de wijdde vanden boghen is ſes voeten : vanden eenen boghe tot den anderen zijn ſeuenentwintich voeten:
de wijdde vanden eenen muer tot den anderen houdt vijfthien voeten/ende zijn rondt ghewelft van voechelijcker hoch-
den : de mueren ende de welfſels zijn beſedt met eene die alder hertſte materie.

De oude Roomſche palme.

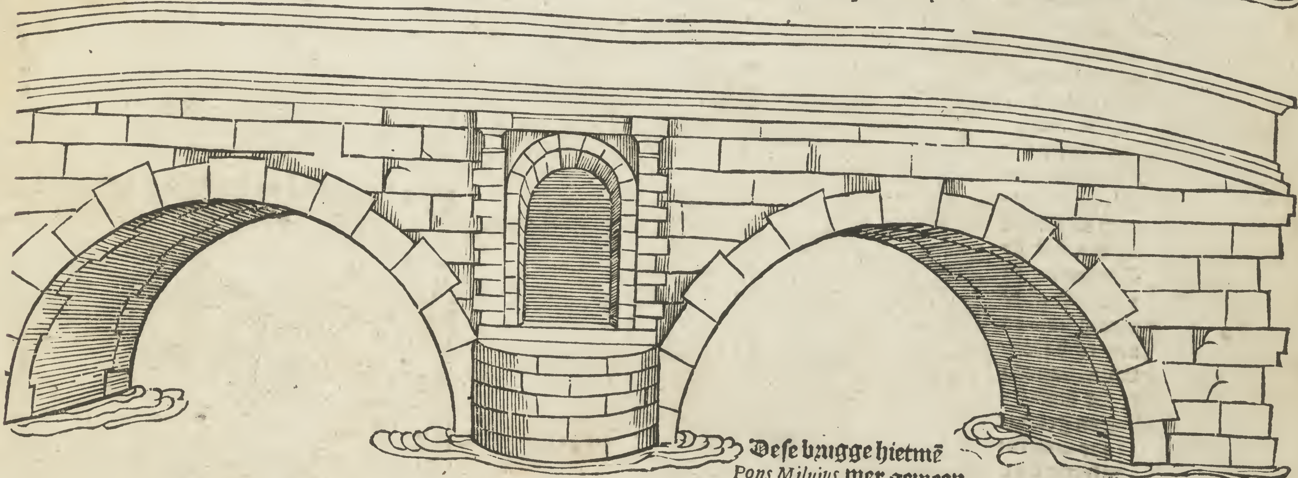

IN Roome ende elders zijn veel brugghen vanden Romeynen ghemaect/ maer alleenlijck ſallick die inuentie van vieren hier thoonen/op datmen haer mode in dmaken der brugghen ſien mach.

Dees brugge heetmen *Ponte S. Angelo*: om datſe opden Tiber by Ingelenborch ſtaet. Byden Antijken was dees brugghe ghenoempt Ponte Elio / van Elio Adriano.

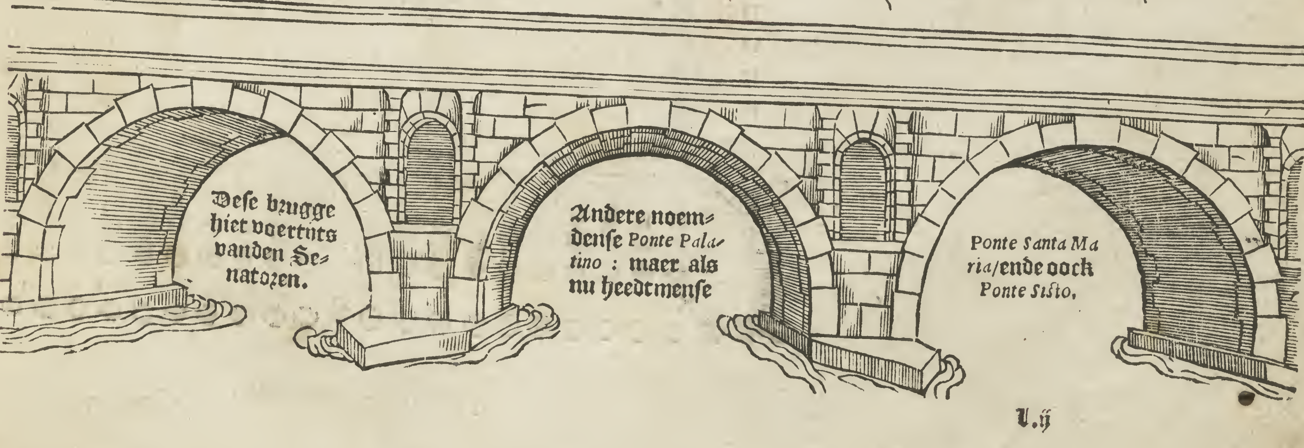

Dees brugghe hietmen voertijts *Ponte Tarpeio* : andere noemdenſe *Ponte Fabricio*: eñ in onſen tijden heetmenſe *Ponte di quattro capi.*

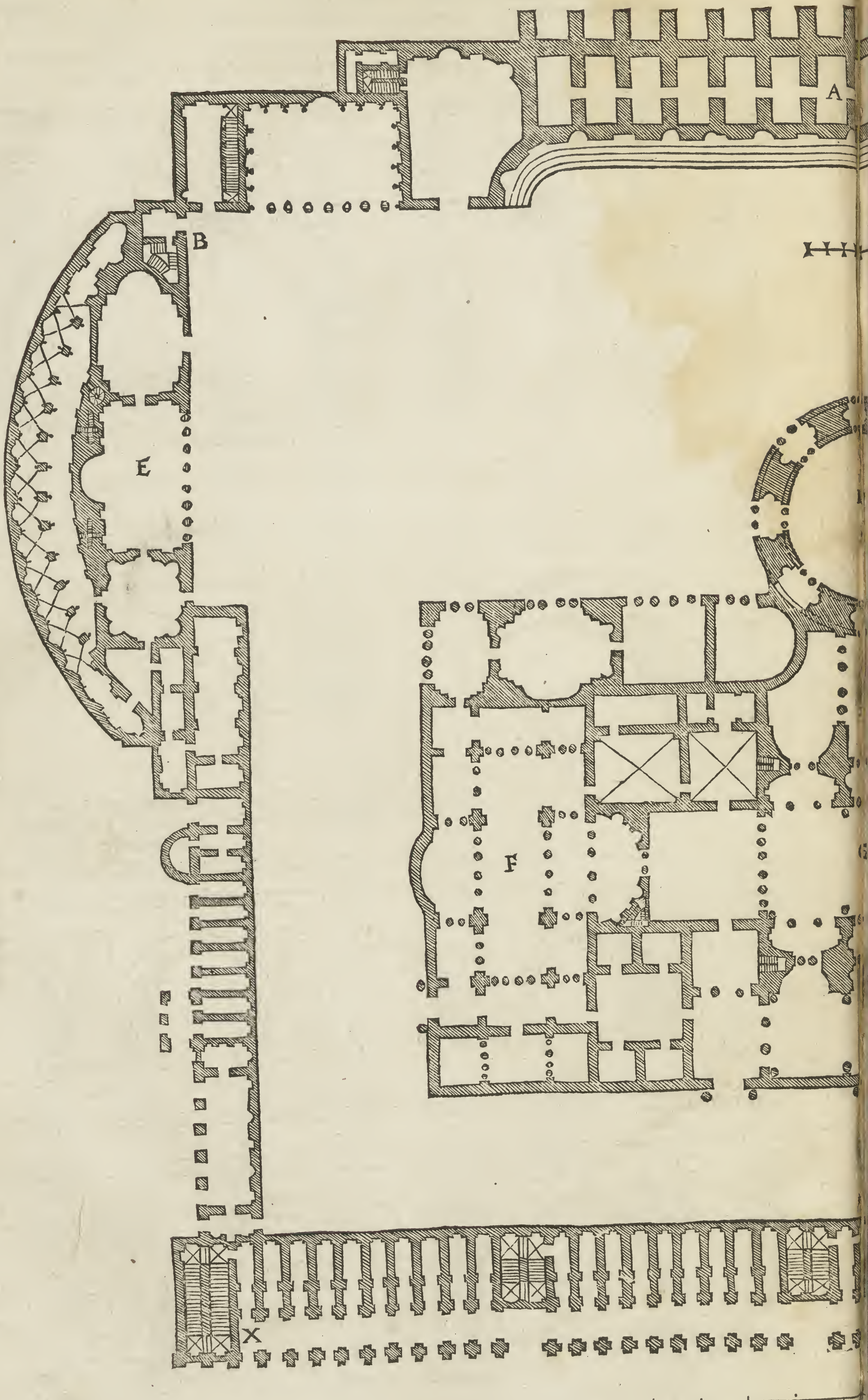
Deſe brugge hietmẽ *Pons Miluius* met gemeen lick heetmẽſe *Ponte Molle*

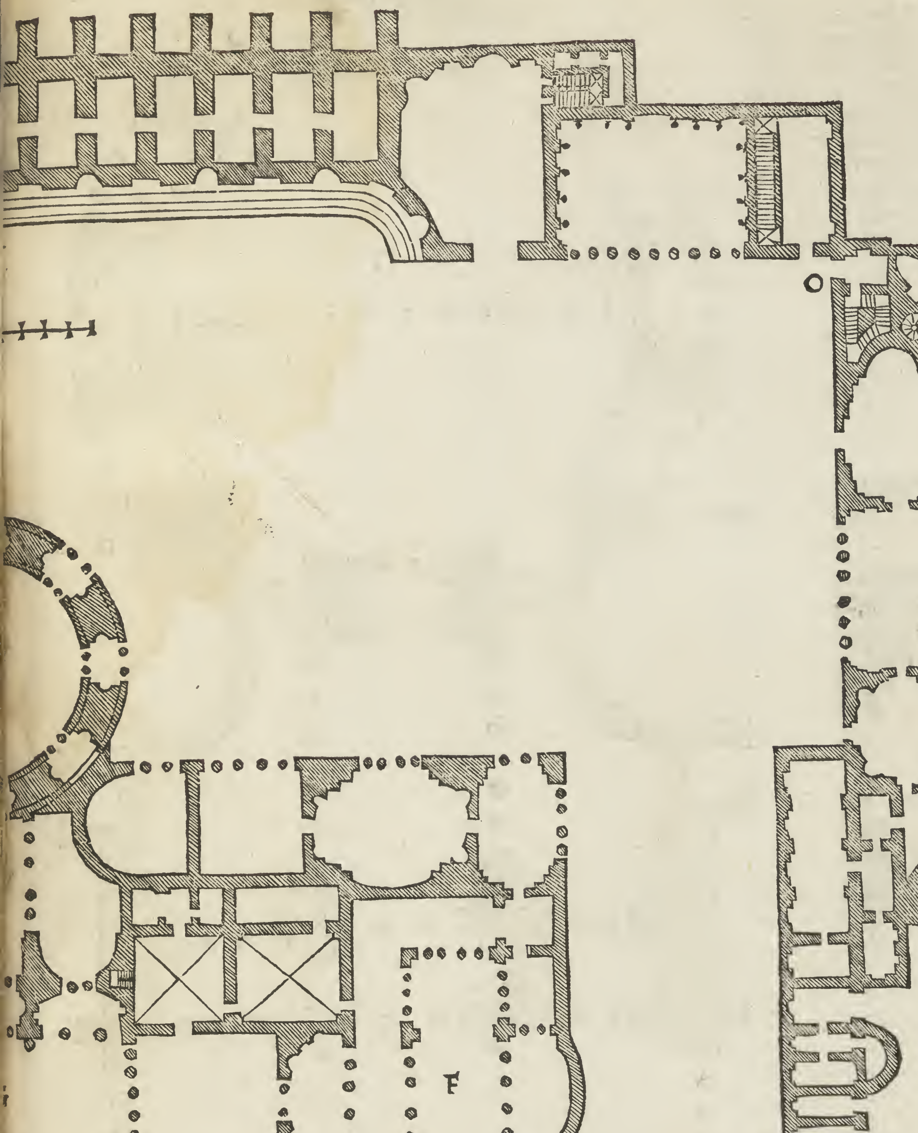

Deſe brugge hiet voertijts vanden Senatoren. Andere noemdenſe *Ponte Palatino* : maer als nu heedtmenſe *Ponte Santa Maria*/ende oock *Ponte Sisto.*

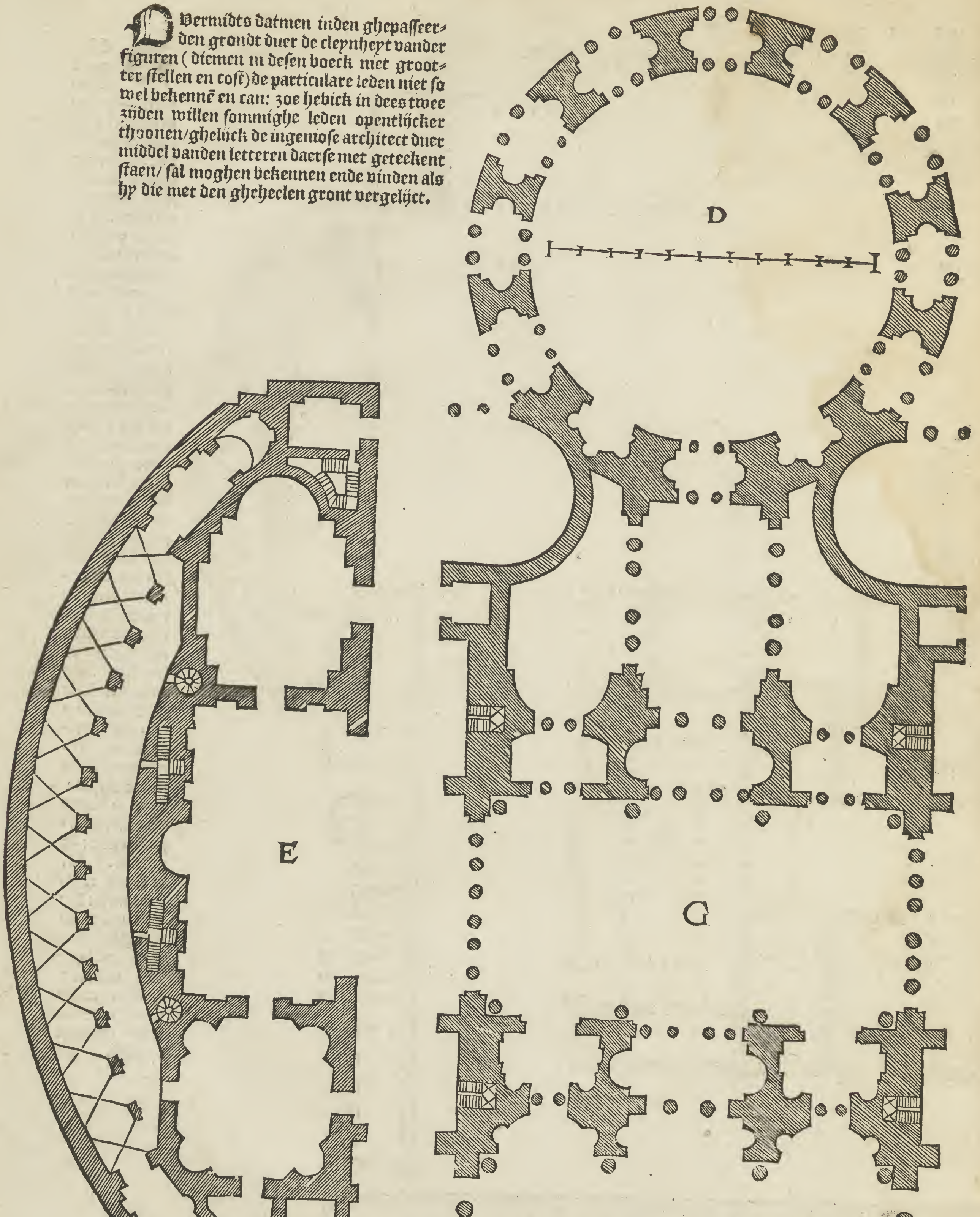
D Nder dãder Thermen die in roome zijn/so vindick dese Antoniane beter verstaen te zijne dã die andere: eñ hoe wel dat die Thermen van Diocletiano grooter zijn/zo vinde ick niettemin in dese tegenwoerdige veel schoondere versaminghen ende correspondentien in allen deelen dan in dãdere/ midts datmen inde plaetse C mocht alderleye spel ende triumphen maken sonder eenich belet: Ende om dat de Thermen principalijck ghemaect waren om te baden/ bauen datmen se tot diuersce spelen gebruicte/ soe was die conserue van den wateren achter die edificie (gheteekent A) daerse duerde aqueducten altijts gheuult diender tot sulcken behoef.

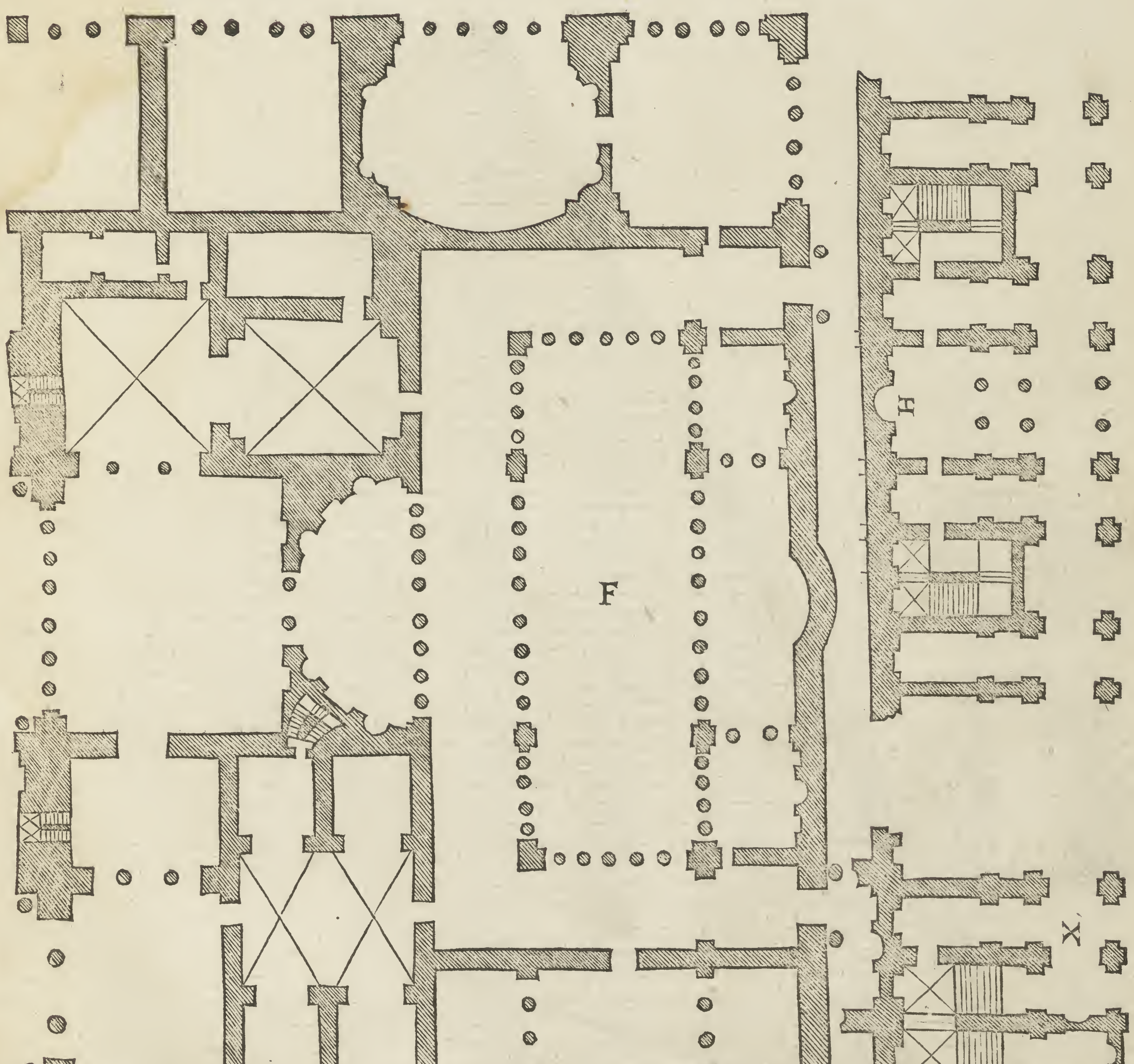

Desen gront is ghemeten met een ghemeen elle/ vander welcker dathet derdedeel hier besiden die edificie staet: de lynie te midden inde plaetse is vā hondert ellē/duerde welcke datmen bycās alle de maten sal mogen vinden/ vandē welckē om cortheyt wille dat ick op dat nauste niet segghen en sal/ maer wel van den principalen dinghen: ten iersten een van dien plaetsen vande bewaringen der waterē is dertich ellē lanck ende sestien ellen breet: dat deel. X. is lanc eenentachentich ellen/ ende breet vierenveertich: de ronde edificie D. is in diameter achtentsesstich ellen: de plaetse. B. C. is seuen. c. ellen lanck: dat deel indē middelt geteeckēt G. is ind lengden ontrent hondert en vyue ellen/ ende inder wijdden tsestich.

Overmidts datmen inden ghepasseerden grondt duer de cleynheyt vander figuren (diemen in desen boeck niet grootter stellen en cost) de particulare leden niet so wel bekennē en can: zoe hebick in dees twee zijden willen sommighe leden opentlijcker thoonen/ghelijck de ingeniose architect duer middel vanden letteren daerse met geteekent staen/ sal moghen bekennen ende vinden als hy die met den gheheelen gront vergelijct.

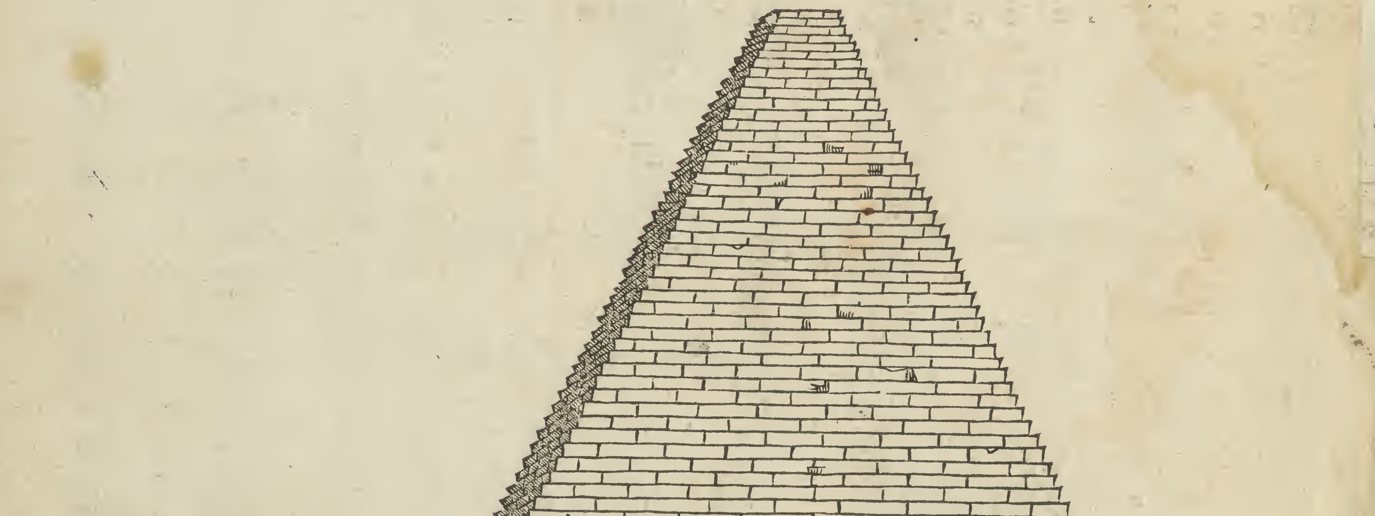

Al ſtaen deſe figuren aldus ſonder ordine ende in veel ſtucken/zoe ſal nochtans de voerſienighe Architect weten/ dathet leden vande ghepaſſeerde Thermen zijn / aenſiende oock de letteren die daer inne gheſtelt zijn/ de welcke verglijckende met den anderen ſoe ſal hy vinden wat deelen dat het zijn: oock ſal hy weten dat de deelen H. ende X. niet en behooren aen dat deel F. want de figuren hier ondere zijn dry beſonder leden/al zijnſe van noots weghen by malcanderen gheſedt: ick en heb oock die particulare maten hier niet ghegheuen/wandt die architect ſal hem meer behelpen met der inuentien dan metten maten.

Van der Antiquiteyt.

ONtrent ſeuen mylen van Alkayren vintmen een Piramide/vande welcke dat ick de foꝛme thoonen ende oock de maten gheuen ſal/alſulcks als ick die van eenen edelen man van Venegien ghehadt hebbe / de welcke in perſone die ghemeten/daer oppe ende daer inne gheweeſt heeft: deſe Piramide was met ſcreden ghemeten/ende elcke ſcrede coempt wat meer dan dꝛy antijckſe palmen te zijne: de baſe is op elcke zijde tweehondert tſeuentich ſcreden oft paſſen/ende is recht viercant: deſe is al van herden ghewaſſen ſteenen ghemaect/eñ men mach daer van buyten opclimmen (maer niet ghemackelijck) tot int hoochſte/ wandt elck ſtuck is dꝛy palmen en halue hooghe / maer daer en is zoe vele pleyns niet datmen daer ghemackelijck den voet op ſetten mach: dat getal vanden ſtuckē oft trappen vander baſen tot de Scime oft dat hoochſte/ is tweehondert ende thiene/ende zij zijn alle van eender hoochden alſoe dat de hoochde vande geheele maſſe zoe veele houdt als de baſe: Men ghelooft dat deſe Piramide een ſepulture was/ om dat daer binnen een ſtantie is / in dmidden vande welcke dat eenen grooten ſteen is/daer op men pꝛeſumeert dat eenighe begrauinghe van weerden gheſtaen heeft: om hier inne te gane zoe vintmen aende ſlincke hant eenen opganck van ſteene/den welcken keert hem om die Piramide van binnen/ duerden welcken datmen tot der ſtantien coempt. Ontrent den middelt van dees Piramide is noch eenen inganck/ maer hy is vaſte gheſloten: in dat hoochſte van dees Piramide is een ſchoon pleyne ende bꝛeet op elcke zijde ontrent acht paſſen/daermen bekent dat het noch de ſelue pleyne is die int volbꝛingen der Piramiden gemaect was. Niet verre van daer vintmen een hooft van herden ſteene met een deel vander boꝛſt al van eenen ſtucke/ende dat aenſicht is lanck thien ſcreden oft paſſen/ende in dees figure ſtaen ſommige Egipſche letteren. Van deſer Piramiden ende deſen hoofde ſchꝛijft Petrus Martir/ ende heeftſe oock gheſien ende ghemeten/ dwelck weynich verſchilt.

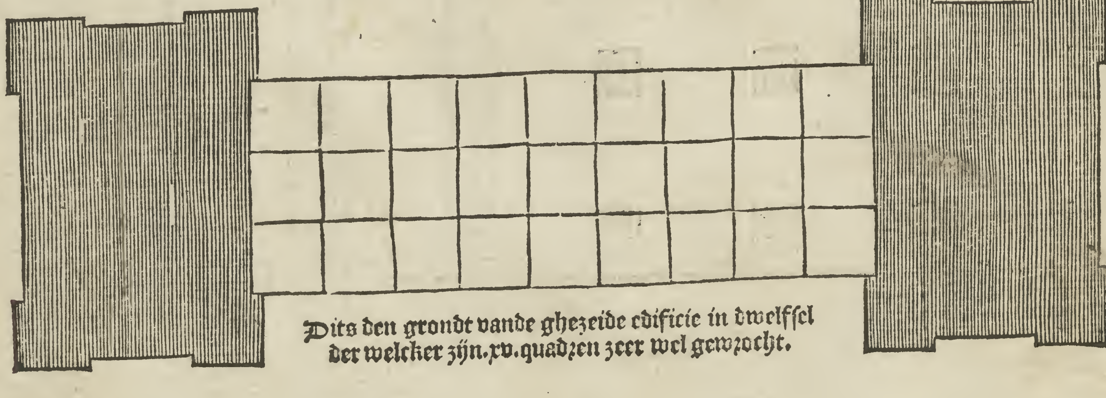
Hoe wel dat de Gꝛieken de pꝛincipale vinders vander goeder Architecturen waren ghelijck onſe pꝛeceptеur Vitruuius ende ander diuerſce Auctoꝛen betuyghen/ dieſniettemin duer de groote oerlogen/ eñ dat die natien van een ander machtiger verheert zijn: zoe zijn de plaetſen alſoe berooft/ datmen in al Gꝛieken lutter goets wercx bouen der aerden ziet: maer duer ſoe vele als my van ſommigen vertelt is/ ſoe zijnder noch veſtigien van een edificie/ de welcke zoe vele alſmen begrijpt/ was van hondert colommen/vanden welcken dat de hoochde niemant met woꝛpen reyken en can. Maer (met oꝛloue van onſen Autoer) aenghesien dat hy dit hier van hooꝛen ſegghen ghemaeckt ende anders gheen mate daer af en heeft/ ſoe heb ick alleenlijck dat vierde deel vanden grondt by de helft vander edificien (die hy daer toe verſiert heeft) gheſedt: waer wt dat de Architeckt den gheheelen grondt ende die gheheele figure ſal moghen begrypen.

By S. Joris in Velabro vintmē dese presente edificie/ de welcke vandē banckiers eñ vandē ossencopers gemaect was ten tijde vā Lucio Septimio Seuero eñ van Marco Aurelio Antonino. De welcke edificie is vā wercke Composita seer wel aen allen zijden geciert met sculpturen: niemāt en verwondere hem dat de phrise eñ architrabe bedect zijn met deser taflen/ om dat behoeuende daer veel scriturē/ de phrise niet genoech en was tot zulckē grootē getal vā letteren/ daerom maectese Darchitect alsoe/ eñ daer duere en brack hy die ordine vander architecturen niet/ latende haer volcomē forme inde hoeken.

Ick en sal die maten van deser edificien niet te vollen scriuen/ midts datse verloren worden nae dat het afgemeten was: maer my gedenct wel dat die wijdde tusschen den eenen eñ den anderen pilastre .xij. antijcsche voeten hielt: de hoochde van dier wijdden was .xx. voeten: de dicte vanden pilasters met alle den colommen (de welcke plat zijn) is van vier voet en haluen ende oock alzoe vele houden darchitrabe phrise ende cornice.

Dits den grondt vande ghezeide edificie in dwelfsel der welcker zijn .xv. quadren zeer wel gewrocht.

De wercken hier ondere zijn de ornamenten vander voerseider edificien/de welcke voerwaer alzo zeer geciert is als eenich ander werck binnen Roome/ want daer en is gheen spatie sonder sculpture eñ is oock wel genoech gemaect: oock corresponderē alle dingen genoech sonder die bouenste cornice/ de welcke duer die rijkelijckheyt vander snedē zeer confuis is: si is oock vitioes vanđ echinen nederwarts om.ij.causen: deene is/ dat tusscen dechine met den eyeren eñ de dentille gheen afsceyden van lijstken oft cimatie en is/dat nochtās zeer van noode is om deen vandē anderē te scheydene/eñ by sondere als si alle gesneden zijn: die andere eñ noch meerder cause is/dat ondͤ die dētille.ij.wercken vā eenē aerde eñ oock gelijck vā sneden zijn: dat welcke ick alleenlijck niet makē en soude/maer zegge expressélijck dzhet onuerdragelijck is/eñ sulcken dingen en behoort men nemmermeer te makene.

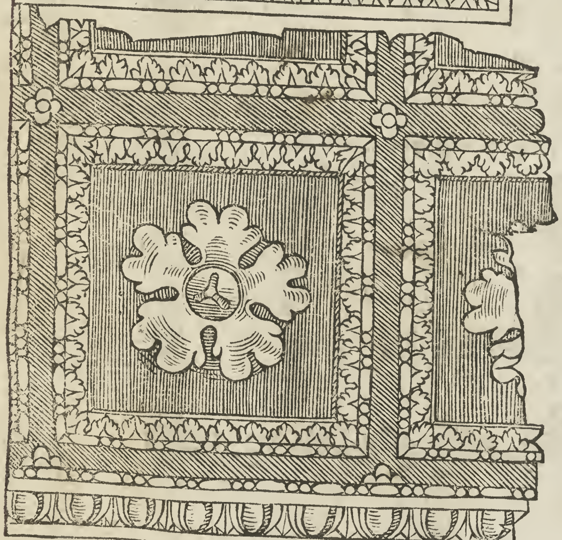

Dbinnenste deel daer den hemel op rust.

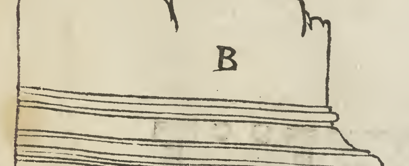

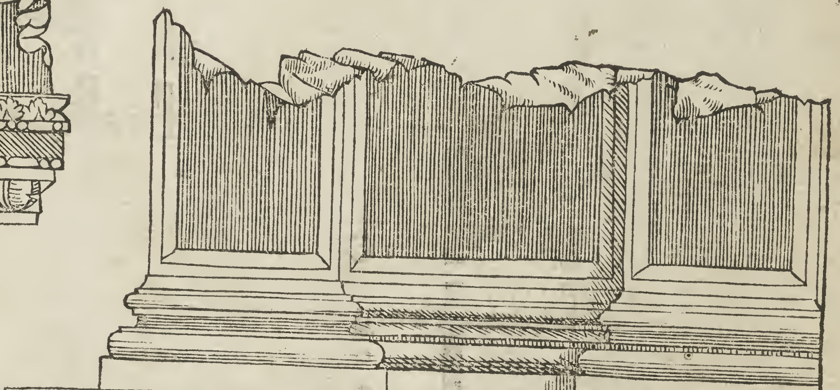
Den bodem vander architraben.

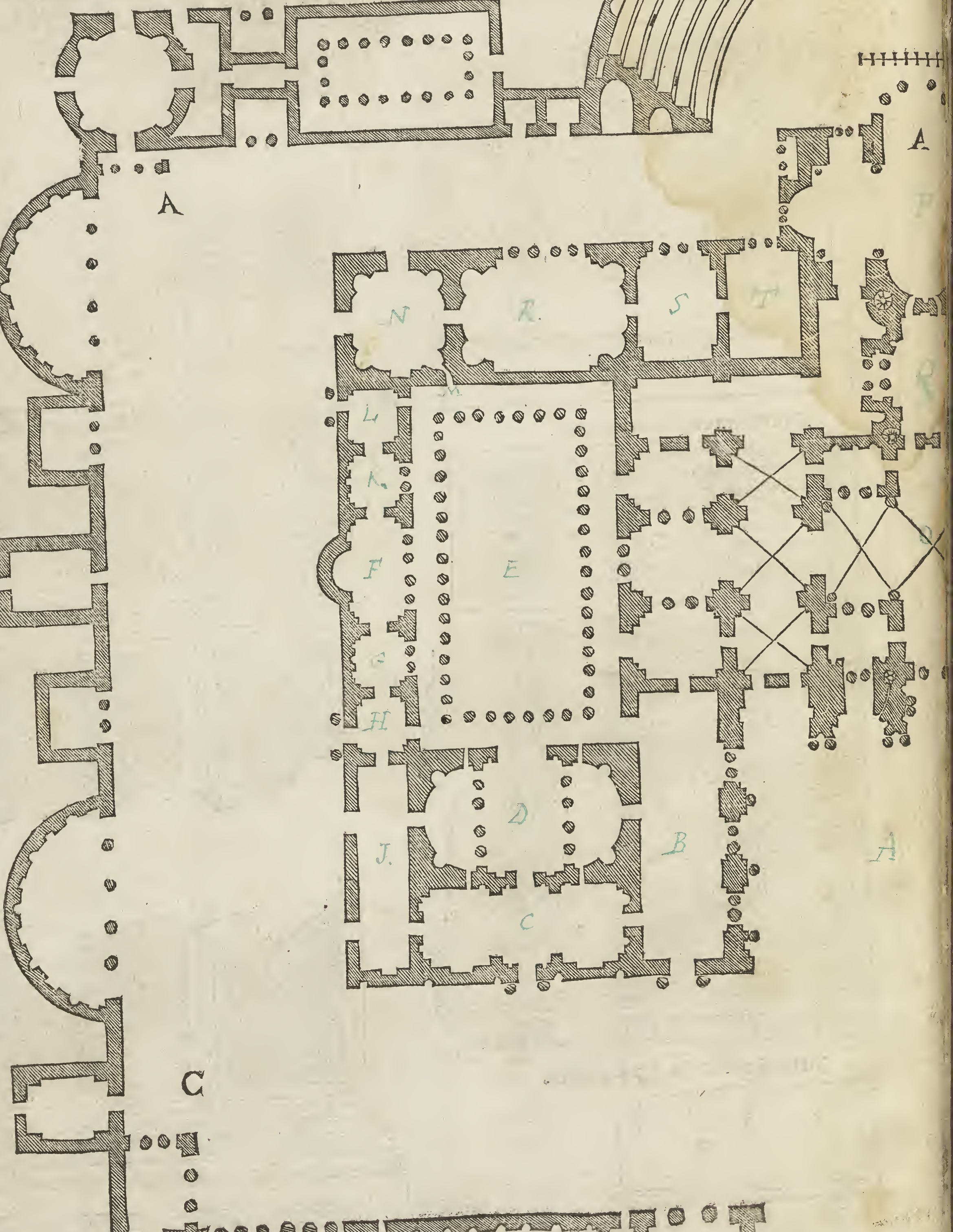
In tverhemelte zijn .xxvij. quadzen.

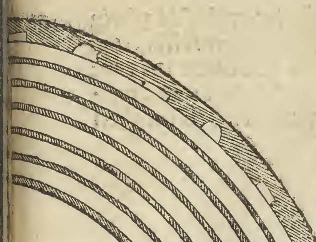
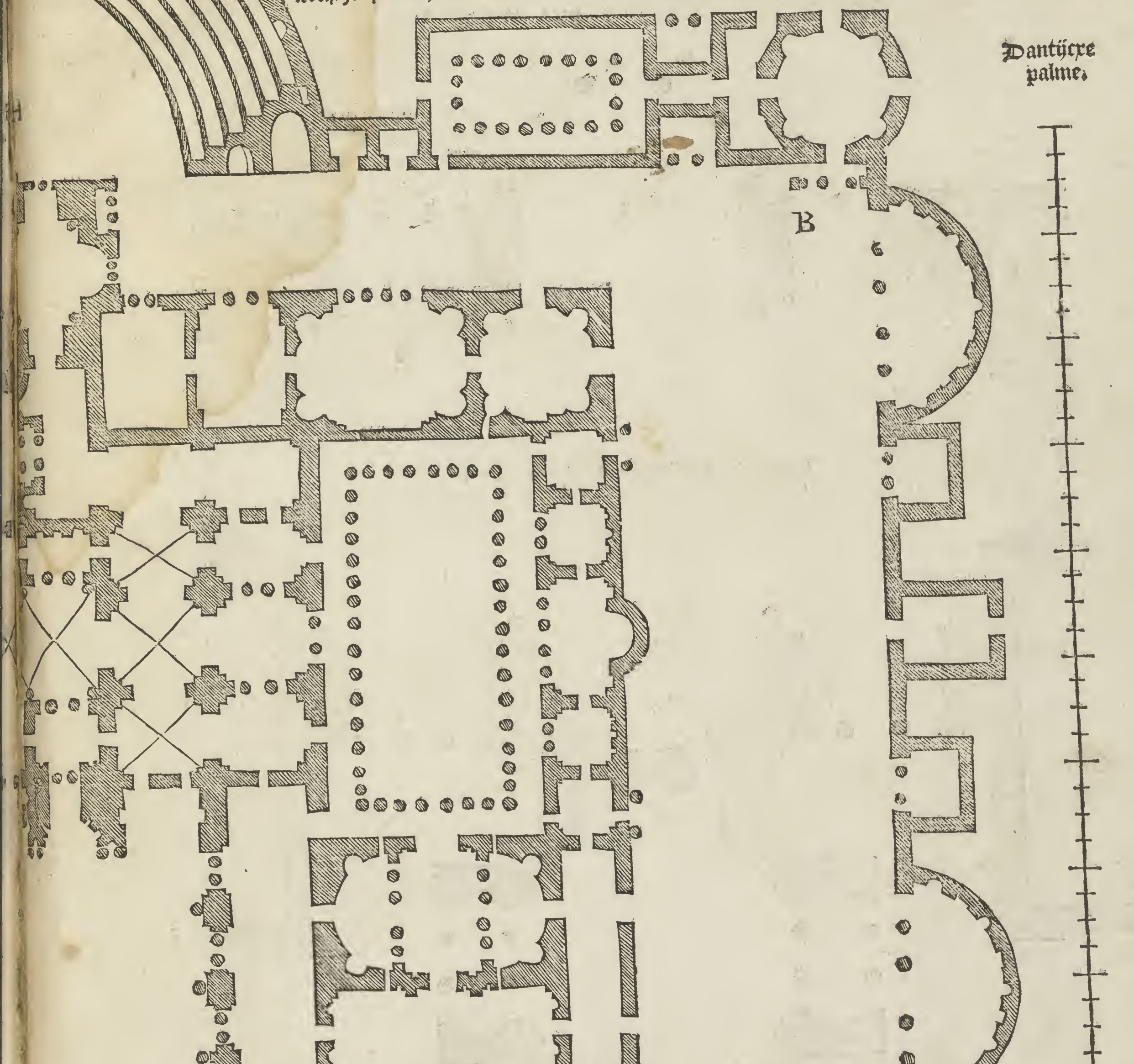
DJe Thermen van Diocletiano zijn inder waerheyt een ouerrijcke edeficie duer datmen begrijpt inde ruynen diemen noch op der aerden ziet: ende bouen de groote appartementen van diuerscher formen daer zijnde met rijcken ornamenten / ende dat groot ghetal van colommen die daer waren / gheuen groote ghetuyghenisse van haerder grootten : ende sekerlijck wt die deelinghe van desen gront/mach de ingenieuse Architect goet behulp nemen duer die diuersche formen daer in zijnde. Maer/ men can niet geloochenen/dat daer niet veel discordantien in en zijn/de welcke datmen in onsen tijden niet verdraghen en soude: eñ ditte en seggick niet om eenen alsulcken keyser te corrigeren ende oock alsulcken menichte van Architeckten alsmen in dien tijden vandt/hoe wel datse in doen niet zeer verstandich en waren/ ghelijck wel tot anderen tijden : maer segghe dit alleenlijck tot weldaet van dien/ welcke hem niet veronweerdighen en sullen dese myne schriften te lesene. Tis waer dat het schoonste deel van een edificie is de correspondentie ende zijn toebehooren/ ende dat se niet becommert en si met dinghen die der ooghen letten : daeromme seggick waet de strate A. B. ghelijck de strate C. D. zoe soude de gheheele edificie van achter voeghelijcker staen/ in soerten dat alle de straten vry zijn souden eñ niet becommert met eenigen dingen: ende alzoe dat deel der edificien inden middelt geteekẽt A. dwelck buytẽ dz rechte vã den muere wt staet ten theatre warts/ en soude de strate niet beletten/maer daer soude die spatie tusschen dat eñ den theatre blyuen diemen inde andre theatren prosceniũ noempt:eñ by dier manierẽ souden alle de straten ruym zijn/waer duere dz dedificie veel scoonder correspondẽtie hebben soude : ick en zal vande andere A. C. ende B. D. niet seggẽ/ de welcke discorderen van formen/maer inde deelen van buyten zal die ingenieuse Architeckt wt hem zeluen wel bekennẽ hoe veel discordantien dat men daer vint: niettemin (alzoe voerseit is) zo zijnder zoe vele eñ zo schoonen inuentien ende wtdeelinghen/datse den ingenieusen Architecten niet van cleynẽ behulpe zijn en sullen: Eñ v ghy justineerders ende verandwoerders vande antijcse dingen/ sal belieuen my te houdene voer ghe excuseett/ist dz ick v lieden te nae ghesprokẽ hebbe/ wãt ick zedt my altijts ten oerdeele vandẽ verstandighen.

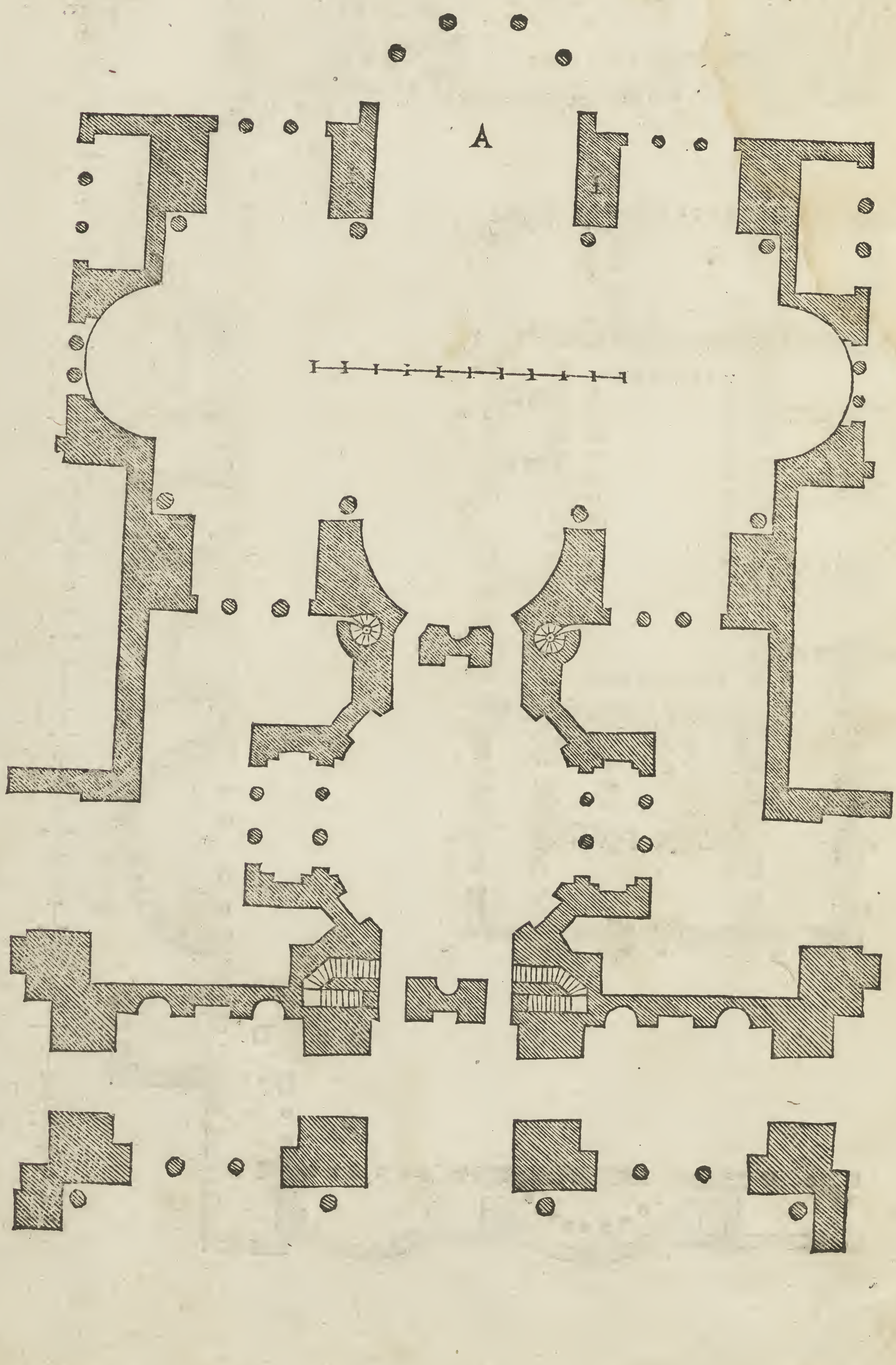

A. Baccius de thermis Thes. Graev. XII p. 307.

Dees Ichnographie is met de antÿcsche palme ghemeten/maer om dat ick in desen grondt meer ghe acht hebbe op dinuentie/dan op ander dinck/zoe en settick hier de particulare maten niet/ eñ soude inder waerheyt te veel te verhalen zÿn : maer ick hebben met grooter diligentien ouergesedt in dees cleyn forme gheproportioneert in soerten/ dat die neerstighe architeckt bicans sal moghen die maten vinden/ghebruyckende de cleyn palmen die inden haluen cirkel in thienen ghedeelt staen/ende elck deel is van thien palmen dats de heele linie hondert palmen: aldus dan met den passer inde handt salmen eens deels de maten van deser edificien mogen begripen. Aengaende der orthographien en hebbick niet met allen willen teeckenen ende dat om drÿ redenen: ten iersten duer die groote ruynen met datmen daer lutter bescheets vinten anderen/duer de difficulteyt van die te metene: ende ten derden/om dat inder waerheyt duer zoe vele alsmen siet/dese edificie niet ghemaeckt en was in dien gheluckighen tÿt vanden goeden architeckten/want men siet daer veel discordantien ende ongheschictheden/maer wel zeer groote rÿckelÿcheyt van ornamenten. Ende om datmen in zulcken cleynen forme van ichnographien niet perfectelÿck getoonen en can de forme vanden leden/zoe sallick hier nae dat deel vander middelt opentlÿcket thoonen.

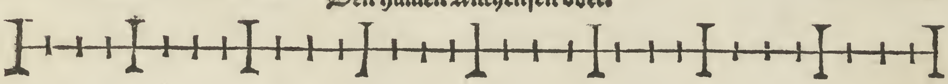

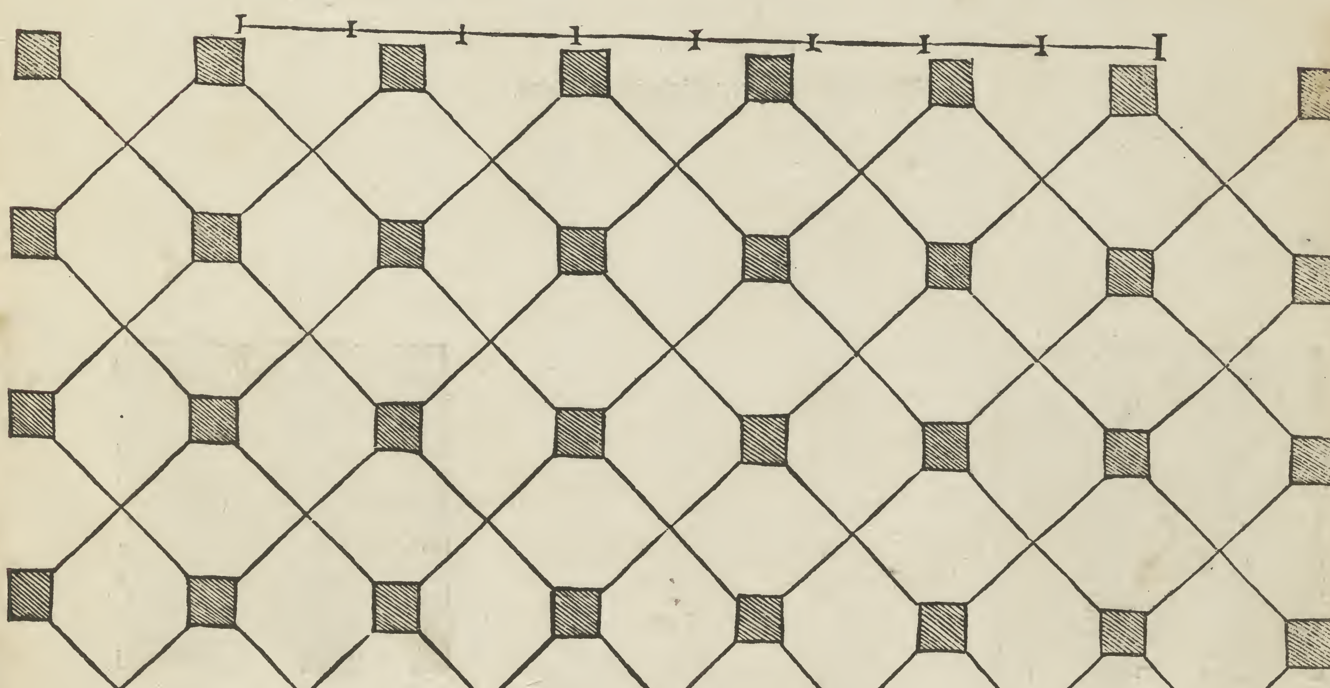
DM dat alsoe ick gheseit hebbe/den gront vande Thermen des Keysers Diocletiani overghesedt zijn in alsoe cleynen forme/soe machmen daerinne qualijck alle dinghen van lede tot lede begrypen: en daerom hebbick ten minsten willen een deel een weynich grooter bethoonen / dat welcke hier onder is / ende coempt dat deel vander middelt te zijne ghelijck de lettere A. bethoont : ende die linie daer inden middelt is oock van hondert palmen ghelijck de andere/ waer wt dat de neerstighe Architeckt sal moghen met den passer bycans alle de maten vinden.

DIe Thermen van Diocletiano (ghelijck ghenoech verhaelt is) ghebruyckte men tot diuersche openbare ghenoechten ende bouen al tot baden: daer toe datmen groote menichte van wateren behoefde / de welcke wateren datmen duer conduyten van verre daer brocht / ende daer nae werdense in sommighe seer groote cisternen ende conseruen verwaert: de conserue vanden Thermen van Diocletiano stondt in manieren ghelijck hier onder ghetoont wordt: zij was met pilasters gemaect / bouen de welcke datse met cruicen ghewelft was / met haren mueren daeromme zeer wel besedt met goeder materien / alzoe vaste dat het noch hedensdaechs in wesene staet: de dickte vanden pilasters is op elcke zijde vier voeten: tusschen den eenen pilastre ende den anderen is twaelf voeten ende is te verstane oude Romeynsche voeten / hoe wel dat de voerseide Thermen met palmen ghemeten zijn / ende dese linie hier ondere is eenen haluen ouden voet.

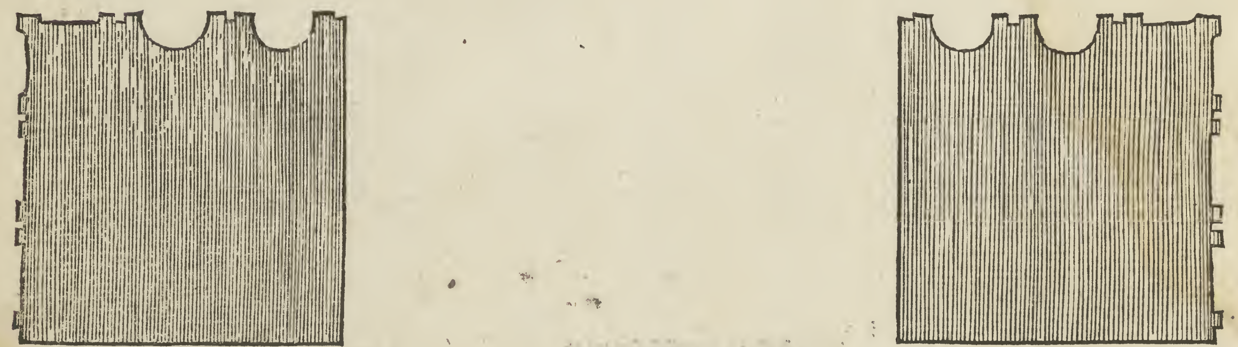
Den haluen Antijcksen voet.

Van der Antiquiteyt.

IN Roome zijn vele antijckse Archen triumphal/onder de welcke dat dees edificie vander meester menichten voer een arche triumphal ghehouden wordt: niettemin duer zoe veel kennissen alsmen daer af heeft soe waest Porticus oft loge gelijck een borse van cooplieden/ende by auontueren datse van eender natien alleene gemaect was/ ghelijck noch inde groote steden de natien besondere plaetsen hebben/hoe wel datse daeromme niet ghescheyden en zijn. Dit porticus was *Nel foro boario*: ende by den antijcken wast ghehee ten den tempel van Janus/den welcken met de antijckse palme ghemeten is: dese edificie heeft vier poorten ghelijck den gront hier onder wtwijst: tusschen den eenen ende den anderen pilastre zijn tweeentwintich palmen: rontsomme dit porticus zijn achtenveertich nicchen/ maer daer en isser maer sestiene om statuen oft beelden inne te settene/ ende alle dandere en zijn maer schijnsels/te wetene niet diep ghenoech inden muer ghecaueert: de welcke geseȝ de nicchen waren met pilaerkens van cleynder wtheffinghen geciert/nae datmen beuindt/ende waren van corintischen wercke/maer zij es nu al berooft van sulcken ornamenten.

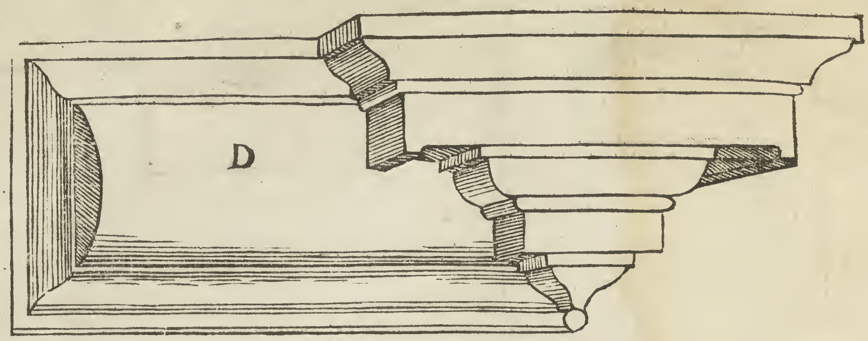
Den gront vander nauolghender edificien.

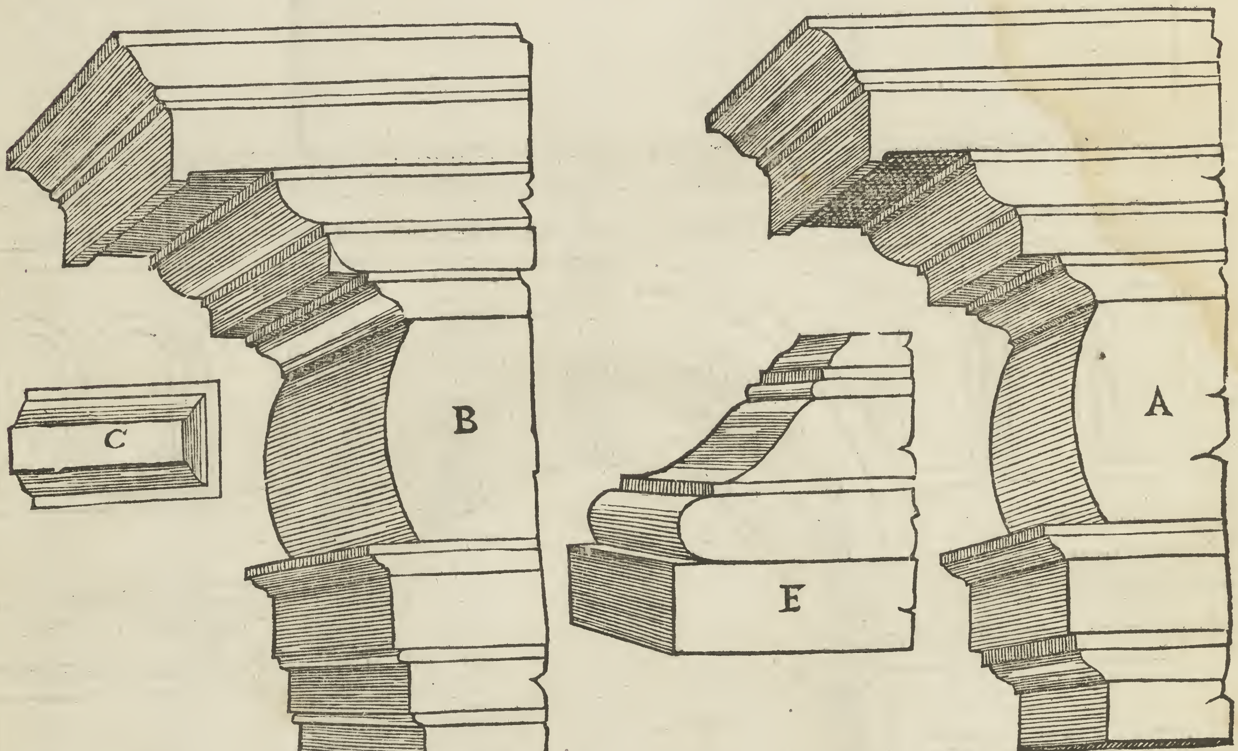

DE hoochde vanden bogen is .xliiij. palmen: de hoochde vander basen benedẽ geteekẽt met E. is een palme eñ een derdendeel: de fascie D. welcke inde hoecken in een cornice verandert wort/ is van gelijcker hoochden: de iudicie vanden Architect behaechde my zeer wel in dat stuck/ dats dat hy gheen cornice inde binnenste deelen en maeckte/op datse den lieden niet en letteden die daer te doene hadden: de hoochden vanden anderen cornicen en zijn niet ghemeten/maer de formen daeraf neerstelijck gheconterfeyt zijnde/volghen hier nae.

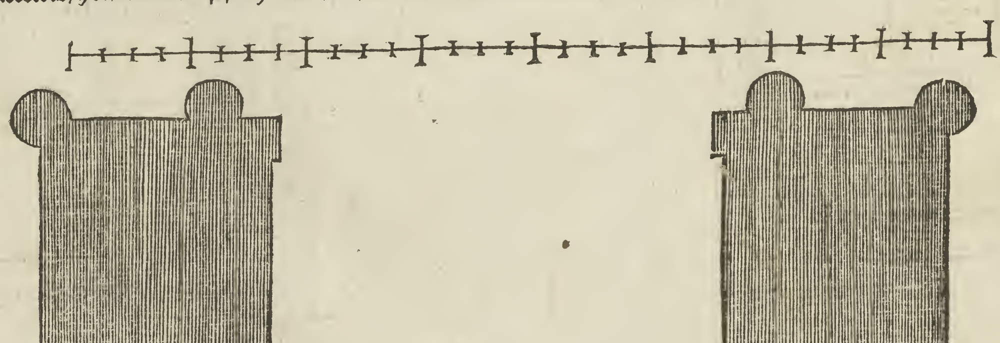

Die vijf stucken van cornicementen hier onder gheteekent/ zijn de ornamenten van dat voergetoonde porticus: de base E. ende die fascie D. waren ghemeten (alsoe ghesett is) ende in deser formen vanden grooten matelijck overgheset ; maer die andere waren alleenlijck wten ghesichte geconterfeyt midts der hoochden daerse staen/ ende daer is lutter differentien tusschen deene ende dandere van leden ende oock van hoochden : die figure C. is de fascie onder die eerste nicchen

Den navolghenden boge van triumphen heetmẽ *Larce triumphale di Tito*: vanden welcken dat dit hier ondere den gront is/ ende is gemeten met den antijcsen voete : de wijdde vanden boge/ houdt achtien voeten eñ seventhien minuten : de dicte vanden colommen/ is eenen voet eñ sesentwintich menuten en halue : den voet daer dit mede ghemeten is/ houdt vierentsestich minuten/ vanden welcken dat hier de helft staet.

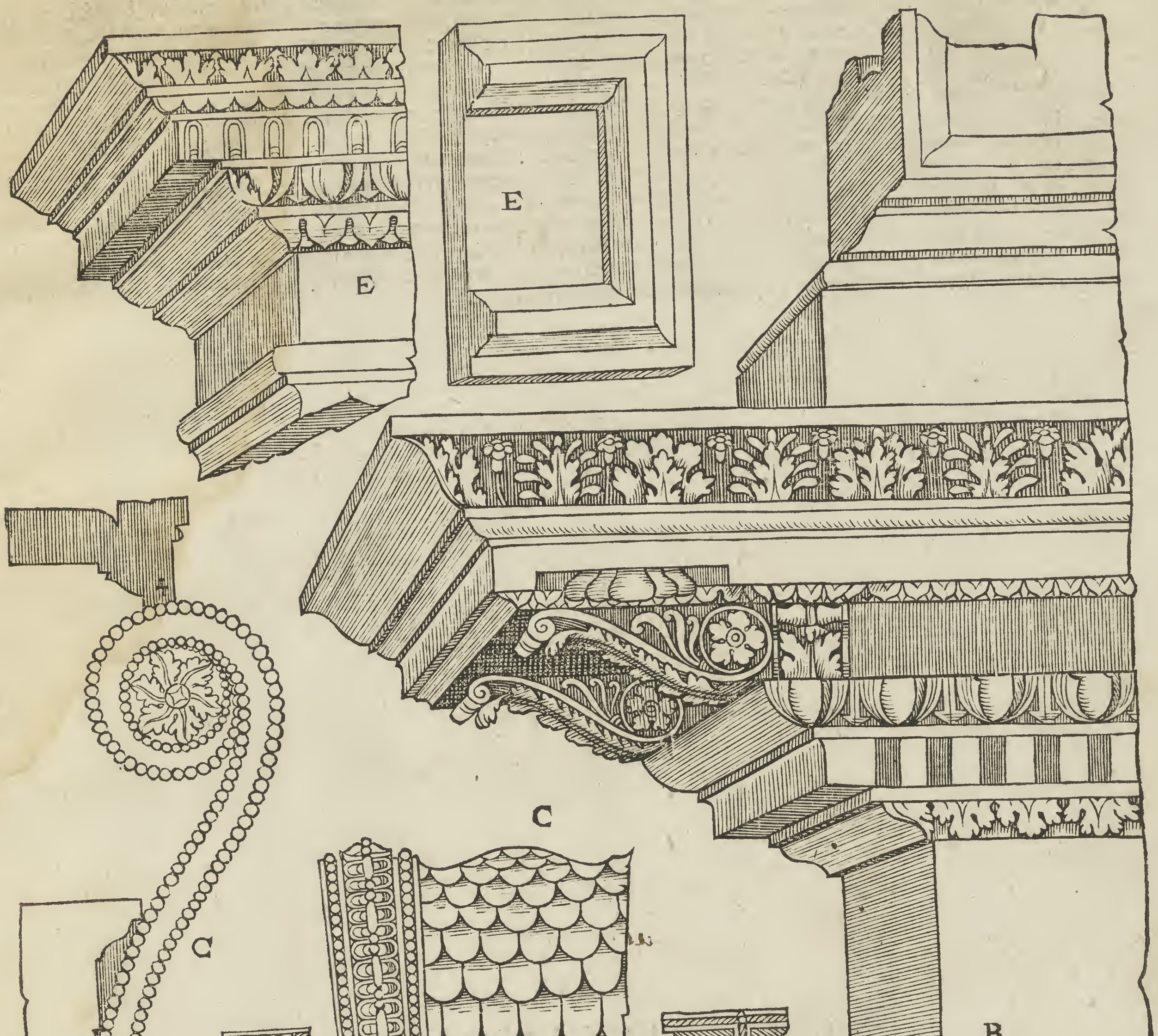
Ande wijdden ende dickten hebbick gheſeit / nu ſallick verhalen vande hoochden : ende ten ierſten/de
hoochde vanden boghe is dobble teghen de bꝛeedde : de baſe vanden pedeſtale / is hooghe twee voet
vier minuten min : de coꝛnice van dien pedeſtale/es hooghe vyfendertich minuten : de hoochde vande
baſis der colommen / is ontrent van eenen voet/eñ alle deſe leden ende oock dat capiteel vande colomne
wel gheppꝛopoꝛtioneert van maten / ſtaen in dbeghinſele vanden oꝛdine Compoſita in mynen vierden
boeck : dat platte vanden pedeſtale is hooghe vier voet en halven : de hoochde vande colomne ſonder
baſe ende capiteel/is ſeventhien voet en derthien minuten : de hoochde vanden capiteele/is eenen voet en ſevenentwin
tich minuten : de hoochde vander architraben/ is eenen voet ende neghenthien minuten : de phꝛiſe/is hooghe eenen
voet en ſeventhien minuten : de coꝛnice is hooghe/twee voeten ende ſes minuten : dat baſement vande epitaphie/houdt
ghelijck de friſe : de hoochde van dier epitaphien/is neghen voeten en twaelf minuten : zijn bꝛeedde is van dꝛyentwin-
tich voeten : welcke leden opentlycker hier nae gheteeckent ende beſchꝛeven zijn ſullen.

Onder deſen boghe zijn vijfthien viercante perchen zeer ghecieret/ ende inden
middelt is een groot viercant met eenen Juppiter daer in gheſneden.

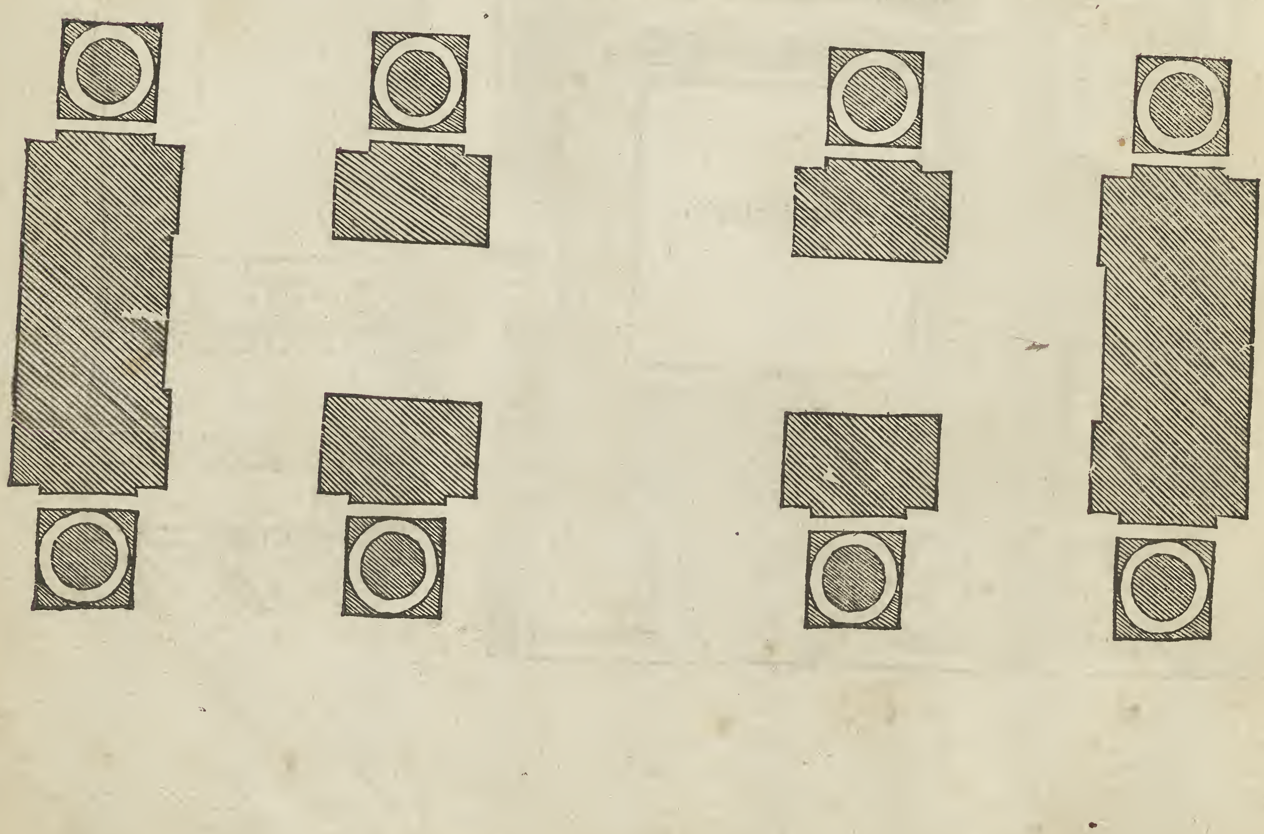
Van der Antiquiteyt.

HEt soude den schrijuer ende oock den lesere verdrietelijck zijn/woldick alle de deelen van desen cornice-
menten van lede tot lede verhalen / ghelijck zij nauwe ende neerstelijck ghemeten zijn / ende dat niet
alleene met voeten ende minuten/ maer oock met stucken van minuten : maer ick heb alleenlijck den
arbeyt ghedaen om die selue met alder neerstichept ouer te settene van de groote in dees cleyn forme/
in manieren dat de discrete lesere met den passer inde handt sal de proportien moghen vinden. Wel is
waer dat de ornamenten vanden meesten deel der Archen triumphael van Roome / verre buyten de
schriften van Vitruuio gaen : ende dit meyn ick de oersake te zijne/ dat die gheseyde boghen meest alle ghemaeckt zijn
met den roof van anderen edificien/dat is van alderande gheraepte stucken : oock ist moghelijck dat die Architeckten
in dien tijden moetwillich waren ende datse niet zeer op de obseruantien en achteden / om dat het dinghen waren tot
ghebruyck van triumphen / ende moghelijck (ghelijckt wel te ghebueren pleecht) met haesten ghemaeckt. Dat deel
hier bezyden gheteeckent met A. is (ghelijck voerseyt is) de base van de epitaphie : dat deel B. is de hoochste cornice
phrise ende architrabe : de welcke cornice/nae mijn duncken zeer licentioes is midts veel redenen/ ten iersten is zy veel
te hooghe nae de proportie vande architrabe/ ende noch bouen datte esser te veel ghetals van leden/ ende aldermeest de
mutilen ende die dentillen/de welcke ghelijck staende in een cornice van Vitruuio versteken zijn : diesniettemin soe isse
seer wel ghewrocht ende aldermeest de Scima bouen : ende haddick een alsulcken cornice te makene (obseruerende de
rechte ordine) zoe soudick de Scime minder maken/ ende die corone meerdere/de mutilen soudick in wesen laten/ende
dat denticulus en soudick niet sniden/maer wel de cimatie : de architrabe hier af behaecht my ghenoech : die twee leden
gheteeckent met C. bethoonen de face ende dat profyl/vande mensola dats den den sluytsteen bouen den boghe : die le-
den gheteeckent met E. bethoont de imposte vanden boghe/ende dander is voer de facie tusschen de colommen : de ghe
seyde imposte E. is voerwaer rijcke van ciraten/maer oock alzoe rijcke dat deen dander verdonckert: ende waren de le-
den alzoe wtghedeelt/dat deene ghesneden ende dander effen ware/soe soudickt meer prysen/ende hier inne was de Ar
chiteckt die dat Pantheon hermaeckte zeer iudicioes/ want men ziet daer zulcken confusie in zijn ornamenten niet : de
wercken onder desen gheseiden boghe zyn seer wel ghemaect ende wtghedeelt/ende tis oock een schoon compartiment
ende rijcke van wercke. Den ghenen die duerdroncken inde Antijcse dinghen van Roome zijn/sal by auontueren dunc-
ken dat ick te stout ben/in te willen oerdeelen tghene dat van zulcken verstandighen ouden Romeynen ghemaeckt is:
maer in desen gheualle beghere ick datse myne woerden voer goet nemen / om dat alle mijn neerstichept is alleene die
tonderwysene dies niet en weten / ende die hem vernederen zullen om te hoorene tghene dat ick segghe : want/ ten is
niet ghenoech de Antijckse dinghen te makene ghelijck zij staen/maer is een ander dinck het schoonste met der
auctoriteyt van Vitruuio te connen wtkiesen ende dat leelijcke verworpen. ☞ Tis waer dat het schoon
ste deel van eenen Architecte is/ dat hy hem niet en mesgaet in doerdeelen ghelijcker vele doen/
die welcke obstinaet in haren opinien maken alle dinghen alzoe zij die binnen Roome
ghesien hebben/zegghende/die Antiquen hebbent ghemaect/ende decken hier
met huer ongheleerthept/ sonder eenige ander redene vanden din
ghen te geuene : noch isser daer sommige andere die seg-
ghen/dat Vitruuius maer een man en was/ ende
dat zij oock mans zijn ghescickt om nieu
we inuentien te makene/sonder re-
gaerdt te nemene dat Vi-
truuius belijdt dat
van zoe veel
verstandi
ghen mannen
gheleert te hebbene/
eensdeels in zynen tyt/
ende oock duer achtergelatene
schriften ende wercken
van anderen goe-
den mee-
sters.

E
E
C
C
B
Onder den boghe.

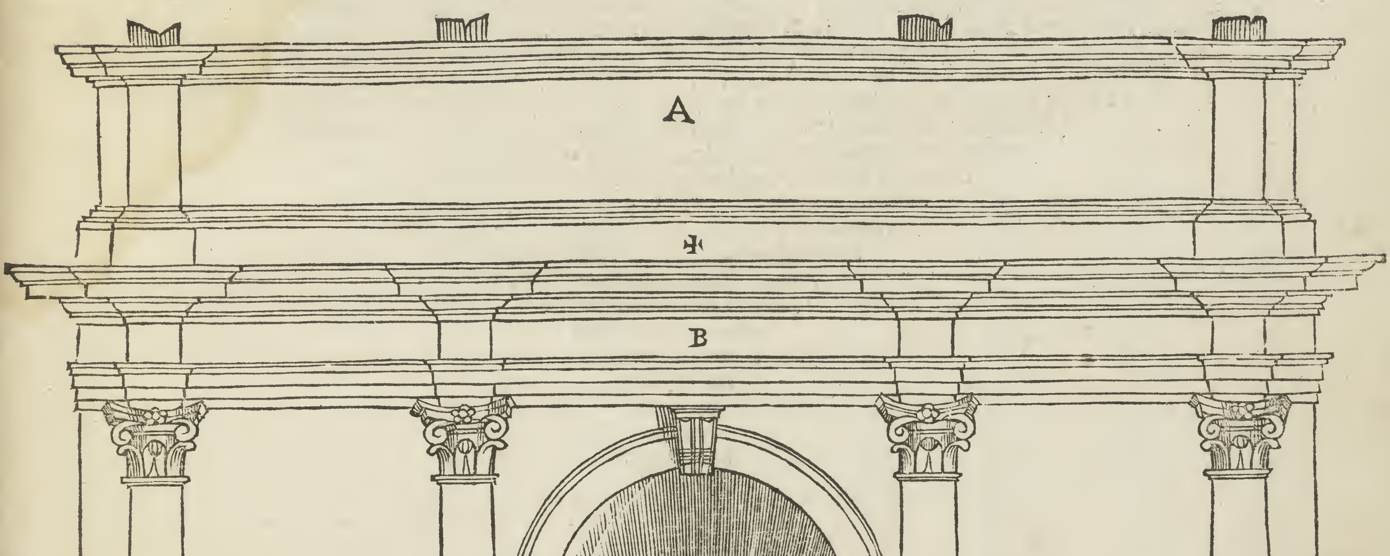
Beneden den Campidoglio is een Arche triumphal/de welcke datmē duer de inſcriptiē begripen mach
datſe ghemaect was ten tijde van Lucio Septimio Seuero ende onder zijnen naeme: eñ duer datmen
merckt ende ghenoech beuindt/ zoe is die ſelue met rooue van ander edificien: zy is oock zeere ghe-
ciert met goeder ſneden ende wtgrouuinghen: is oock rückelijck ghewrocht zoe wel inde zijden/als
van voren ende van achtere: zy was ghemeten met die oude Romeynſche palme van twaelf vingeren/
ende elcken vingere van viere menuten/welck in als coempt achtenveertich minuten te zijne: de wijd-
de vanden boghe inden middelt houdt tweeentwintich palmen ende vijfthien minuten en halue: de wijdde vanden bo-
ghen ter zijden houdt neghen palmen ende dertich minuten: de dicte vanden boghe inden zijden/is dryentwintich pal-
men ende vijfentwintich minuten: die poortkens binnen den boge/zijn ſeuen palmen en dertich minutē wijt: de breed-
de der pilaſters met den colommen/is acht palmen ende ſeuen minuten: de dickte vanden colommen/is twee palmen
ende dertich minuten: de dickte vanden platten colommen/es van achtentwintich minuten. Deſen boghe is als nu on-
der deerde tot bouen de pedeſtalen/alſoe hooghe is dat eerdrijcke daer ghewaſſen midts den ruynen: maer daer is een
deel ontgrauen gheweeſt om te metene/nochtans en conſtenſe tot aen de baſe niet ghecommen om de mate daer af te
nemene/ouermidts dathet zoe moyelijck was de ruynen te roerene.

Den grondt der Archen triumphael van Lucio Septimio.

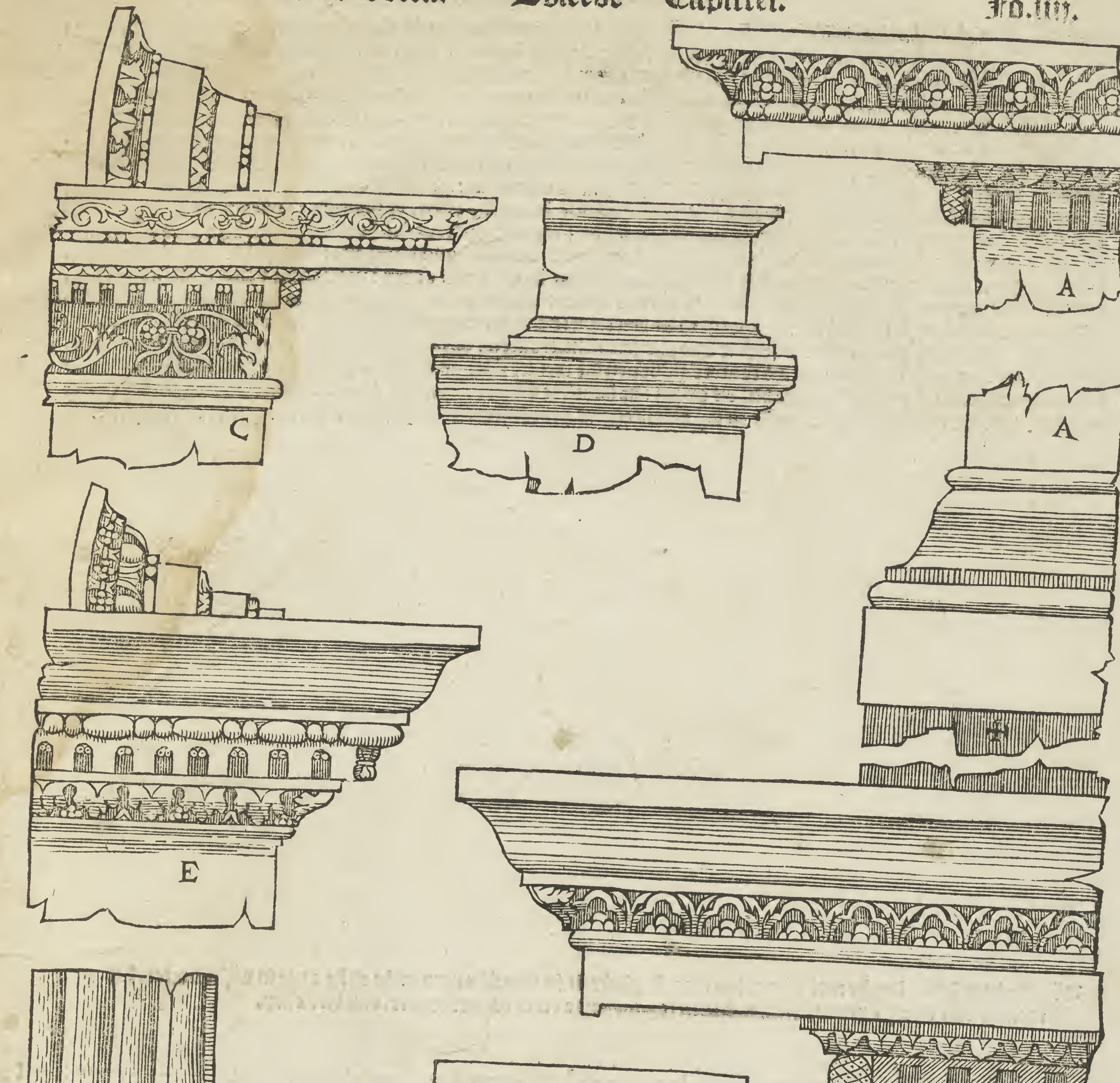

Hier voꝛen heb ick alle de maten van desen boghe verhaelt aengaende der Ichnographien/ te wetene de dicten eñ die bꝛeedden/nu sallick tracteren vanden hoochden: de hoochde vandē middelsten boghe is vijfenveertich palmen eñ dꝛy menuten: de hoochde vanden boghen bezijden/es vijfentwintich palmen : de hoochde vanden pedestalen/es ontrent thien palmen : de dicte vanden colommen (alsoe ghe- seit is)houdt twee palmen eñ dertich minutē in diametre beneden/maer bouen onder dcapittel houdt se twee palmen eñ sestien minuten/eñ haer hoochde is van dꝛyentwintich palmē en vijfentwintich minuten: de hooch- de vander architraben/ houdt een palme ende dertich minuten: de hoochde der phꝛisen/ houdt een palme ende dꝛy mi- nuten : de hoochde vander coꝛnicen / is twee palmen ende veerthien minuten : de hoochde van dat plinthus/ bouen de coꝛnice gheteeckent met een ✠/ is van neghenentwintich minuten : de base op dat plinthus/houdt een half palme : de vpperste coꝛnice/houdt een palme ende twee menuten : de particulare leden sullen hier nae claerlijcker verhaelt woꝛden ende zullen oock in grooter foꝛmen bat ghepꝛopoꝛtioneert zijn.

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL. SEVERO. PIO. PERTINACI AVG.
PATRI PATRIÆ PARTHICO ARABICO, ET PARTHICO ADIABENICO
PONTIF. MAX. TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP. XI. COS. III. PRO
COS. ET IMP. CÆS. M. AVRELIO. L. FIL. ANTONINO. AVG.
PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P. P.
OPTIMIS, FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS
OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIVMQ. POPVLI ROMANI PRO-
PAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQ. S. P. Q. R.

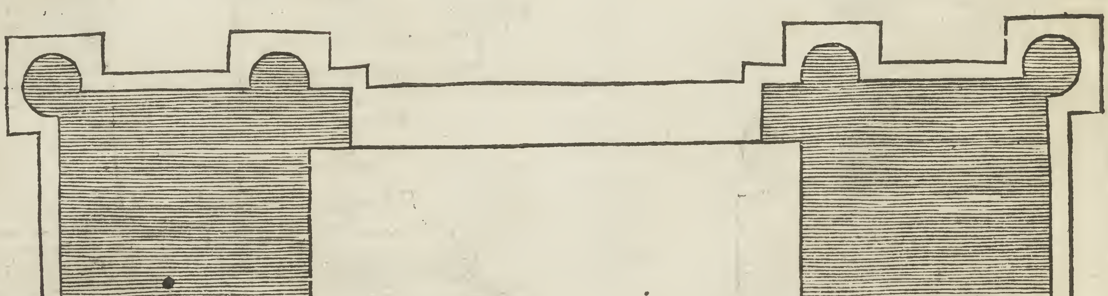
IN de ghepasseerde zÿden hebbick alle de hoochden ende die breedden des boechs van triumphen van *Lucio Septimio Seuero* ghetrackteert/ nu sallick die particulare ende bisondere leden verhalen : alsoe ick voerge-seit hebbe/ soe en isser gheen mate vander basen des pedestaels/maer men mach dencken datse ten minsten soe veel houdt als de cornice van dien pedestale : welcke cornice een palme houdt ende alsoe veel mach de base oock houden/van welcken leden dat de forme hier voorts inden middelt staet gheteeckent met G. de base vande colommen staet daer by geteekent met F. de welcke base heeft eenen steen oft conterbase onder dat plinthus : ende dit mach by auontueren ghedaen zÿn/om dat de colommen tot sulcker hoochden niet reyken en mochte alsmen behoefde. Dat capiteel en hebbick hier niet ghesedt/ om datmen eene dierglÿcken vinden zal in dat beghinsel vande oerdine Composita in mynen vierden boeck/ wandt desen boghe is van wercke Composita : de hoochde vande architrabe is een palme ende dertich minuten : daer teghen is die phrise van neghen palmen ende dry minuten: de welcke phrise ouermidts datse vol van sculpturen is/van cleynder hoochden schÿnt ter plaetsen daerse staet/oock nae de auctoritept van Vitruuio behoordese dat vierde deel hoogher te syne dan darchitrabe/ende dese is mindere:de hoochde vander cornicen is twee palmen ende veerthien minuten/de welcke inder waerheit veel te hooghe is nae de proportie van dander leden/ende zÿ toont haer noch veel te grootere/midts datse meer proiecturen dan hoochden heeft: ende dit doet my besondere gheloouen/dat desen boghe van diuerschen edificien gheraept ende versaempt is / midts de vercrimpinghe der leden : de forme vande architrabe phrise ende cornice / staet hier voorts gheteeckent met B. de hoochde vander basen bouen de selue cornice/es een halue palme : de hoochde vande leste cornice es een palme ende twee minuten/ ende heeft alsulcken grooten proiecture ende ouersteken alsmen inde figure ziet : ende in zulcken plaetse en blame re ick die cornice niet/ maer ick segghe datse met grooten verstande ghemaeckt is/om dat de groote proiecture die cornice veel grooter doet schynen / midts datse van onder opwaerts ghesien wordt/ende midts datter lutter quantiteyts van materien is/coemptse der edificie min te verweghene: dese cornice is hier voorts gheteekent met A. de cornice die den grootsten boge onderhoudt gheteeckent C. daeraf is die proiecture veel te groot/ende voer my in sulcken subieckt soudick haer veel eer min proiecturen geuen danse hooghe ware/op dat my den wtspronck tgesichte vanden boghe niet en bename : dat werck gheteeckent D. coempt die face te zÿne / welcke van colomne tot colomne bouen de twee cleyn boghen gaet/ende dese verselt haer met de cornice C. de cornice met E. gheteeckent is die de twee cleyn bogen onderhoudt : de welcke cornice een Scima heeft die ick oock in dwerck alsoe niet maken en soude/om dat alle cornicen vanden welcken dat die corone haer behoorlÿcke proiecture niet en hebben/ zÿn altÿts onbeuallÿck: ende dat schoonste deel van eender cornicen is/ dat de croo ne van goeder hoochden zÿ / ende oock van goeder proieckturen : waer-omme dat ick (voer een ghemeen regle) segghe/dat de coronen welcke hoogher zÿn sullen dan haer Scima/ ende die ten minsten alsoe veel proiecturen hebben sullen als hoochden/ selen vanden verstandighen altÿts ghepresen zÿn / ende dit heb ick willen ver manen om die te ad-uerterene/welcke van sulcken dinghen gheen kennisse en hebben.

A
C
D
A
E
B
G
G
F

IN dat Coninckrijcke van Napels/te wetene tusschen Roome ende Napels/zijn vele antiquiteyten/ midts dat de Romeynen groote ghenoechte in die plaetsen hadden / onder de welcke dat dees Arche triumphal ghenoech bekent zijnde noch al gheheel ende wel ten ghesichte staet / dus heeft my goet ghedocht die in tghetal vanden anderen boghen (welcke duer de Romeynen ghemaeckt zijn) te settene : Desen presenten boghe is tot Beneuenten op dees zyde van Napels/ende was met een moderne elle gemeten vande welcke dat het derdendeel hier onder staet. De figure hier beneden is de ichnogrophie vanden ghezeiden boghe/ ende te verhalen duer wien dat den boghe ghemaect was is noode/want men mach dat wten gheschrifte dat daer bouen inne ghesneden is verstaen : de wijdde vanden boghe is acht ellen: de dickte vanden colommen is een elle: den pilastre onder den boghe is oock zoe breedt : de intercolomnie houdt dry ellen : de hoochde vanden boge is bicans dobble teghen zijn breedde : de hoochde vande base des pedestaels met der onderbasen/houdt een elle/thien oncen ende sesse minuten : dat platte vanden pedestale/ is twee ellen/thien oncen/en ses minuten hooghe : de hoochde van zijnder cornicen/es neghen oncen : de hoochde vander basen der colommen/houdt seuen oncen : de hoochde vanden colommen sonder base ende capiteel/ is neghen ellen ende vier oncen : de dicte vander colomnen beneden/is een elle in diameter/ende is bouen ghemindert dat seste deel : de hoochde vanden capiteele/is een elle ende vijf oncen en halue : de hoochde vande architrabe houdt vijfthien oncen : de frise is hooghe seuenthien oncen : de hoochde vander cornicen/ is een elle/dry oncen en halue : dat plinthus dwelcke als conterbase bouen die cornice staet/ is hooge negenthien oncen eñ een quaert: de base daer op staende/houdt inder hoochdẽ elf oncen : de hoochde vander epitaphiẽ/is vier ellen eñ twee oncen: de hoochde vande opperste cornice/is van een elle eñ dry menuten : de hoochde vande imposte des boechs/houdt een half elle:

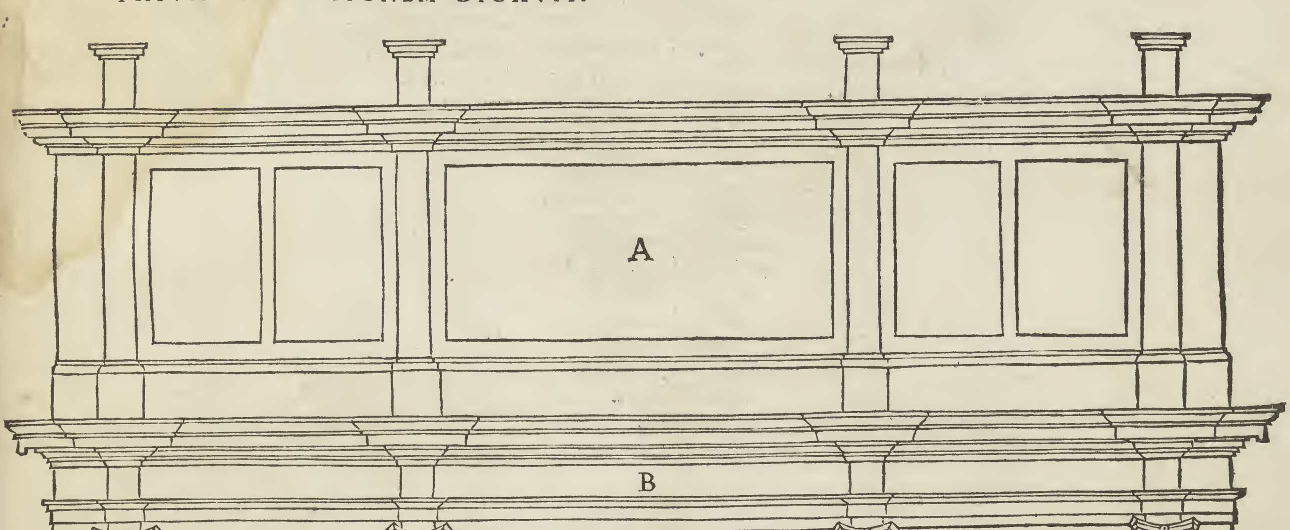
Die elle daer desen boghe met ghemeten was/is ghedeelt in twaelf oncen/ende elcke once in vijf minuten/dat coempt van twelf oncen tsestich minuten te zijne/ende dit is dat derdendeel van dier ellen.

De wijdden ende dicten van desen boghe zijn ghenoech verhaelt/maer ick sal nu van zijn hoochden tracteren: ende ten iersten/De base vanden pedestale met den plinto/is hooghe een palme ende dertich minuten: de hoochde vanden platte des pedestaels/is seuen palmen en vijf minuten: de hoochde vander cornicen des pedestals / is van tweenveertich minuten: de hoochde vande conterbase / onder de base oft dat plinthus vande colomne/is tweendertich minuten: de hoochde vande base/is tsestich minuten: de hoochde vanden tronck der colommen sonder base oft capiteel/is van sesentwintich palmen ende vijfentwintich minuten: die hoochde vanden capiteele/is twee palmen ende vijfendertich minuten ende is Composita: de hoochde vande architrabe houdt een palme en elf minuten: maer de phrise houdt veel min/ ende is nochtans ghesneden/dat welcke (alsoe ander tyden ghesеit is) der leeringhen van Vitruuio contrary is: de hoochde vande cornice houdt een palme ende eenentwintich minuten: die hoochde vande conterbase onder de tweedde ordine/is dry palmen ende negen minuten: van daer tot in thoochste vander cornicen zijn twaelf palmen: maer de hoochde van dier cornicen/houdt dryendertich minuten: de pedestalen bouen die selue cornice/en waren niet ghemeten/ ende daer oppe hebben beelden ghestaen/ende bouen de cornice gheteeckent B. waren oock beelden gheuoecht teghen de vier pilasters/ de welcke presenteerden de gheuangenen daer hy af triumpheerde: de letteren welcke hier onder staen zijn bouen den boge inde plaetse gheteeckent A. sonder noch veel andere die in diuersche plaetsen vanden boghe staen.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAX. P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R.
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO , QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS ARCVM TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

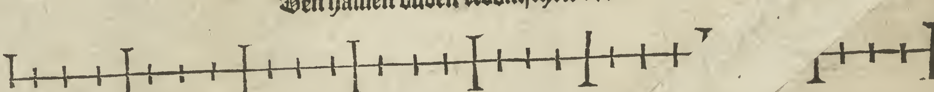
VAnden proportien ende maten der Archen vanden Keysere Constantinus hebbick ghetracteert/ ende nv zallick vande bisondere leden ende cornicementen de maten zetten : ende ten iersten / de base gheteeckent met F. is vanden pedestale des ghezeiden boechs/de hoochde vande welcke houdt een palme en dertich menuten : de hoochde van dat plinthus onder de base / houdt achtentwintich menuten : de reste vanden leden is matelijck ghedeelt ende gheproportioneert nae de zelue: de hoochde der cornicen vanden pedestale/welcke onder de base E. gheteeckent staet / houdt tweeenveertich minuten/ende is oock nae de principale gheproportioneert : die contervase onder de base vander colommen (de welcke ick dencke dat daer accidentelijck ghesedt was/om die colomne te verhooghene) houdt inder hoochden tweeendertich minuten: gheheel de hoochde vande base der colommen houdt dryenvijftich minuten : vande hoochde der colommen is voren gezeit/ ende diesghelijckx vanden capiteele / van welcken capiteele dat de forme hier niet en staet/ midts dat dierghelijcken in tvierde boeck inde oerdine Composita staen : vande hoochde der architraben frisen ende cornicen is oock voren geseit : ende die cornice is oock seer manierlijck / want daer en is die licentie niet inne / welcke in sommighe andere van desen boghe is : ghelijck daer is de imposte vanden middelsten boghe geteeckent met C.de welcke imposte grooter ende van meer leden coempt te zyne dan die groote ende principale cornice : ende zy is gheheel confuis van leden/en̄ dat dmeeste ende onuerdraghelijckxt is/ soe zijn daer dentillen ende mutilen deen bouen dandere : al en waren daer oock de dentillen met/zoe en behoefdemen zulcken cornice niet om eenen boghe te draghene : ende hierinne was de Architeckt vanden theatre van Marcelle voersienigher van dese/want die imposten vanden boghen des ghenoemden theaters/zijn de schoonste ende best verstandene imposten die ick oyt ghezien hebbe/ende vanden welcken datmen leeren mach hoemen dierghelijcken dinghen behoort te makene. De imposte vande mindere boghen gheteeckent D. is hooghe een palme ende dryentwintich minuten en halue: de welcke imposte soude veel beter staen/dat de twee platten tusschen dastragal bouen ende dechine ondere / verkeert waren in een pleyne alleene : dat welcke dan voer abacus dienen soude/ oft oock voer een croone hebbende haer behoorlijcke proiecture : de base onder de tweedde ordine gheteeckent A. is hooghe sesthien minuten : de hoochde vande vpperste cornice / is dryenveertich minuten: welcke hoochde te lutter zijn soude aen soe grooten distantie/en ware dat haer gaillaerde proieckture oft ouersteken haer niet en hielpe/om datse van onder op ghesien zijnde/haer veel grooter thoont danse is/daeromme prijsick zeer dees cornice in sulcken ghevalle: ende voerwaer/alle de cornicen vanden welcken dat die corone meer proieckturen heeft dan hoochden/responderen altijts betere/en̄ men mochse dunder van steenen maken/ oock lyden die edificien veel min ghewichts : niettemin en behoeftmense daerōme van te veel licentioser proiecturen te makene/maer men zal Vitruuio daer af lesen inde coronen vande Jonica ende vande Dorica/want hy leert daer claerlyck genoech af.

A
C
D
A
E
B
F

Van der Antiquiteyt.

Buyten Anconen opde havene is een hoot dat hem een goet deel ter zeewaerts inne streckt/ dat welc-
ke niet sonder grooten cost gemaeckt en was om de schepen te beschermene vander zee van levanten:
op deynde dan van dien hoofde staet een Arche triumphael al van merbere / ende van wercke Corin-
thia/daer en is oock niet ghesnedens dan de capiteelen/ de welcke met zeer goeden verstande gemaect
zijn: ende inder waerheyt zoe is dees edificie van sulcker bequaemheyt ende correspondentien/ende de
leden zijn soe wel geaccordeert met gheheel den lyve/ dat een/al ist dat hy de const niet en verstaet/hem
nochtans ten minsten verhoecht van zijn schoonheyt / ende die ghene diet verstaen/siende alsulcken concordantien/en
blyven niet alleenlijck ghecontenteert / maer dancken den goeden Architeckt/die welcke onser eeuwen occasie ghege
ven heeft te mogen leeren van deser schoonder ende wel gemaeckter edificien : inde ornamenten vande welcke is alsoe
wel de ordine van Corinthien onderhouden ende gheobserveert / als in eenighen anderen boghe diemen vindt : ende
duer zijn goede vergaderingen is hy noch al gheheel/dan dat hy berooft is van vele ornamenten. Desen schoonen boge
duer zoe vele alsmen begrijpt/so deden maken Nerua Traianus/vandē welcken de statue oft figuere (nae datmen seit)
in thoochste vanden boghe was/sittende op een peert schynende die volcken te dreyghene welcke hy bestreden hadde/
op datse niet weder en rebelleerden: ende dees statue was van copere zeer wel ghemaeckt: daer waren oock tusscen de
colommen boven die cornice gheteeckent E. sommige coperen beelden/nae dat de letteren bethoonen tot dien plaetsen
gheschreven staende : daer zijn oock zeker lickteeckenen van gaten/ de welcke bethoonen datter festonen ghehanghen
hebben van copere oft andere derghelijcke dinghen geweest zijn: de welcke alle mogen vanden Gotten oft Wandalen
oft ander vianden gherooft zijn gheweest. Dese edificie was met den Antijcsen voet gemeten/vande welcke den geont
hier onder staet : de wijdde vanden boghe is thien voeten: zyn dickte innewaerts houdt neghen voeten ende twee mi-
nuten : de dickte vande colommen/ is twee voeten en elf minuten : de intercolomnie oft spacie tusschen de colommen/
houdt seven voet en vijf minuten : de colommen staen wten muere eenen voet ende elf minuten : de hoochde vanden
boge/is vijfentwintich voeten ende een derdendeel : ende dees hoochde al houtse meer dan twee viercanten en mestaet
daerom niet/alsmen de gheheele masse tsamen aensiet : de hoochde vanden pedestalen met allen hueren cornicen/ is vijf
voeten : haer breedde is dry voeten ende vijfthien minuten en halfe : de hoochde vande base der colommen tsamen met
de onderbase/ zijn eenen voet en sesendertich minuten : de hoochde vanden colommen tot onder dat capiteel/is negen-
thien voeten ende tweentwintich minuten en halve : haer dickte onder dat capiteel/es van eenen voete en sesenvijftich
minuten : de hoochde vanden capiteele/is twee voeten en vierentwintich minuten met synen Abaco : ende dat Abacus
houdt thien minuten : dat ghes capiteel zalmen vinden in mynen vierden boeck in dbeghinsele van dordine Corinthia:
de hoochde vander architraben is eenen voet en twelf minuten : de hoochde der frisen/is van eenen voet eñ achtien mi-
nuten: de hoochde vande cornice/es eenen voet ende tweentwintich minuten : de hoochde van dat plinthus boven op de
cornice/houdt eenen voet ende ses menuten en halve: de hoochde vande base boven dat geseyde plinthus/is dertich mi-
nuten : de hoochde vande epitaphie tot onder die cornice / is ses voeten en tweentwintich minuten / maer die cornice
daer boven en was niet ghemeten.

Den halven ouden Roomschen voet.

Den grondt des boechs van triumphen van Anconen.

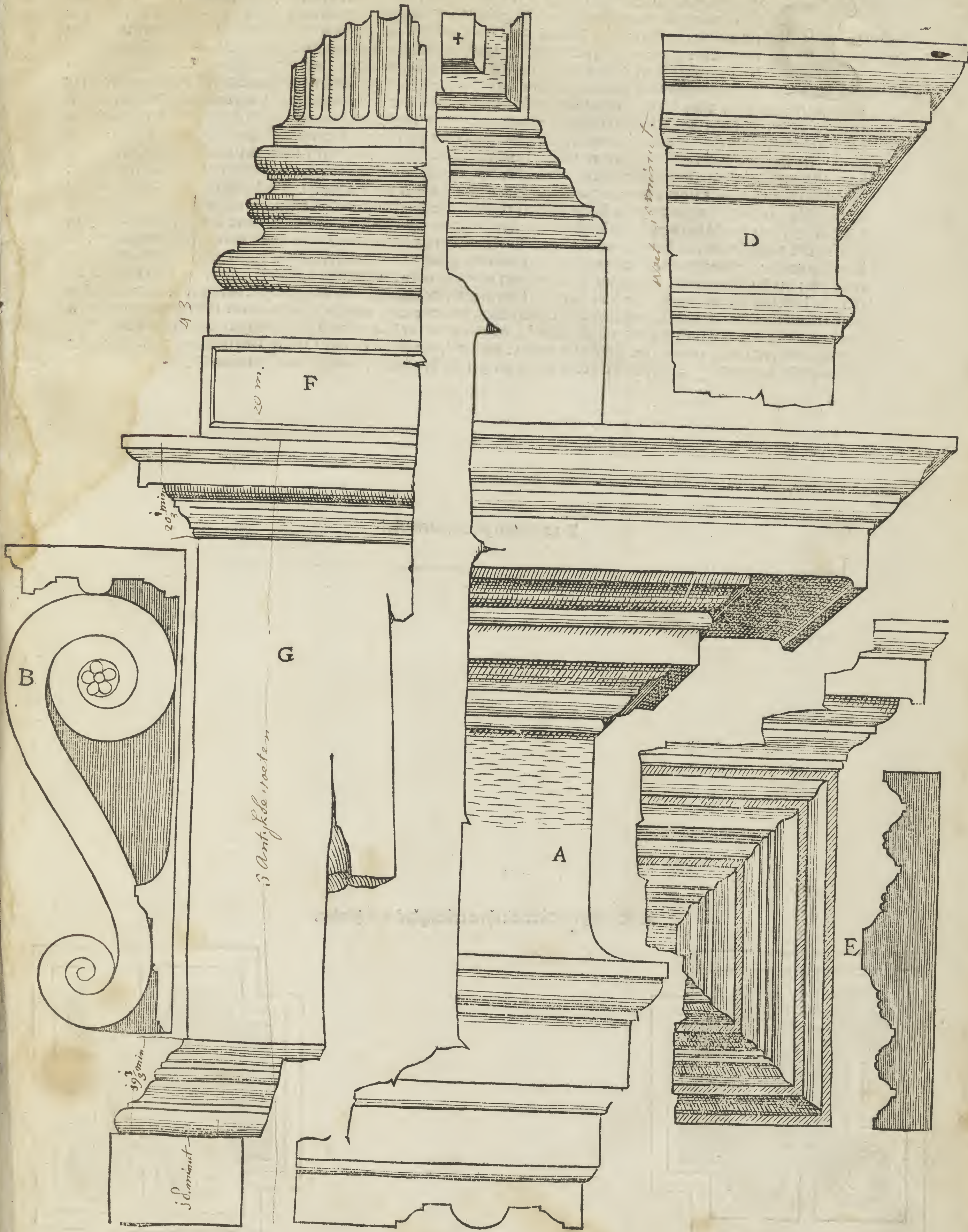

PLOTINÆ AVG. CONIVGI AVG.

DIVÆ MARTIANÆ AVG. SORORI AVG.

My dunckt dat ick aengaende den maten des boechs van Anconen ghenoech ghesept hebbe; maer op dat de leden vanden cornicementen te beter verstaen worden / soe sallicxe hier voorts grooter thoonen ende eerst aende benedenste deelen alsoe die bouen der eerden in dwerck gesedt zijn : De hoochde vanden pedestale gheteeckent G. is geseit te zijne van vijf voeten/met alle zijnen cornicementen: maer de hoochde van dat plinthus der basen des pedestaels is van achtien minuten: de base bouen dat plinthus/is negenthien minuten ende een derde hooghe : de cornice vanden pedestale/is hooge twintich minuten ende een derde/ ende oock zoe vele houdt den steen daer oppe gheteeckent met F. den welcken by mynen aupse/daer ghesedt is om de colommen te verhoogene : ende en toont daeromme niet qualijck/maer meer midts dathet gheciert is met eenen lijstken ronsomme/waerduere dathet hem vanden plintho der basen afscheydt/ zo staedt zeer wel nae mijn duncken : de base de welcke Corinthia is tsamen met de cinckte der colommen/houdt drijenveertich minuten inder hoochden/ende haer proieckture houdt festhien minuten en halue inder breedden: de dicte vanden pedestale houdt dry voet ende vijfthien minuten en halue : de dicte vanden colommen/es twee voeten ende elue minuten : ende vanden canalen staender derthiene buyten den pilastre : de wijdde van eenen canale/is seuen minutē en halue/ ende dat lijstken diese scheydt / houdt twee minuten en halue : de hoochde vanden capiteele/is vander colommen dickte beneden/ sonder dat Abacus : dat welcke capiteel heeft een seer schoone forme/duer de welcke dat wy moghen gheloouen/dat den text van Vitruuio ghecorrompeert is/ ende dat Vitruuius de hoochde vanden capiteele sonder dabacus verstont : om dieswille dat den meesten hoop vanden capiteelen die ick gesien ende ghemeten hebbe / zijn alle van sulcker hoochden ende oock noch hooghere : ende aldermeest die capiteelen welcke inde rotonde staen/vanden welcken datmen in dbeghinsele van desen boecke een zien mach : de hoochde vande architrabe bouen de colomne/is eenen voet en twaelf minuten : de hoochde vande frise es eenen voet en achtien minuten : de hoochde vande cornice/es eenen voet en tweentwintich minuten/dese drye zijn tsamen gheteeckent inde frise met een A. Dat plinthus bouen de cornice/ is hooghe eenen voet en ses minuten en halue : de base daer oppe houdt dertich minuten : de spatie daer de letteren in ghescreuen zijn/ is hooghe ses voeten ende tweentwintich minuten/ende is met een + gheteeckent : die imposte vanden boghe is geteeckent met D. ende de hoochde houdt eenen voet en vijfthien minuten : maer de bouenste cornice alsoe gheseit is en was niet ghemeten : de hoochde vande mensole in plaetse vanden sluytsteen gheteecken B. bouen den boghe/es dry voeten ende dertich minuten / ende heft buyten den muere eenen voet en veerthien minuten in dat bouenste deel/ende in dat deel beneden coemptse eenen voet wte : de vier tafelkens met den cornicen daer oppe de welcke tusschen die colommen staen/ machmen gheloouen dat tot onderhoudt van haluen beelden ghemaeckt zijn/ vanden welcken dat hier besiden de forme staet gheteekent met E. ende daer is oock by dat profil van besiden/waer by datmen siet hoe datse ghewrocht zijn/ want zij zijn vol werckx tot byden centre : die hoochde vande cornicen die hier bouen staen/is tweendertich minuten : al en hebbick niet ten naustenvan lede tot lede alle de proieckturen ende hoochden ghenarreert / zoe hebbicxe nochtans met dalder grootster diligentien ouergebrocht vande groote in dees cleyn forme/ ende waren alzoe vande reste ghesept is/met den ouden Romeynschen voet ghemeten.

F
D
G
B
A
E

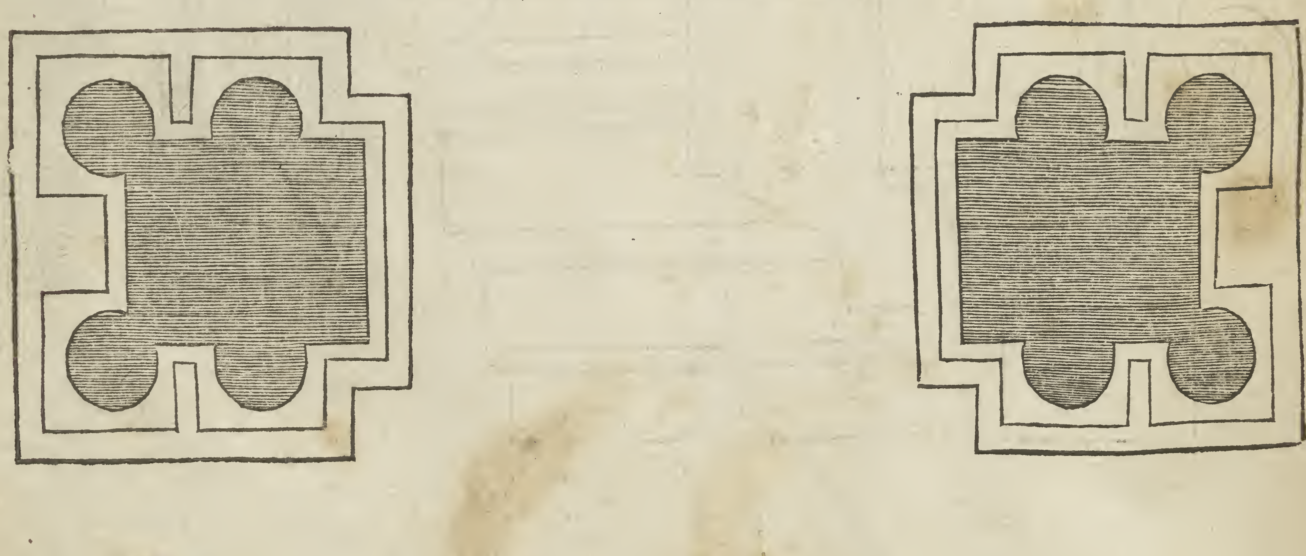
Van der Antiquiteyt.

POla een stadt in Dalmatien byder zee gelegen is begaeft met veel antiquiteyten/ende bouen dat theatre ende amphiteatre (daer voren af ghezeit is) zoe zijnder noch andere edificien vanden welcken dat ick als nu trackteren sal. Dus es daer een Arche triumphael van Corintischen wercke/zeer rycke van ornamenten/ zoe van figueren als van loofwercke ende andere vremdicheyt : alzoe dat vanden pedestalen opwaerts/daer gheen werck noch spatie en es ongesneden/ soe wel van voren in daensicht/ als van ter zijden ende van binnen/daer toe oock onder inden boghe/inden welcken dat vele ende diuersce wercken van sneden zijn / alsoe datse groote spatie behoeuen zouden die te willen thoonen : waeromme dat ick alleenlijck zulcken deelen thoonen sal/als den Architeckt behoeuen/byder inuentien ende maten. Den grondt vanden nauolgenden boghe staet hier ondere/ende was met eenen modernen voet ghemeten / van welcken voete dat de helft hier onder staet : den boghe es wijdt twelf voeten en halue : ende zijn hoochde is ontrent eenentwintich voeten : de pilasters inde zijden binnewaerts/ zijn dicke vier voeten : de dickte van een colomne houdt eenen voet ende neghen oncen en halue: die intercolomnie houdt twee voeten dry oncen en halue : den pilastre vanden boge is breedt/eenen voet en twee oncen: de hoochde van dat plinthus onder de base vanden pedestale/houdt eenen voet : de base is hooge vier oncen : dat platte vanden pedestale houdt dry voeten/ende de cornice/houdt vier oncen : dat plinthus gheteekent met D. onder de colommen houdt viere oncen : de hoochde vande base der colommen met haren plintho/ es thien oncen ende een quaert : de hoochde vanden colommen/is sestien voet een once ende dry quaert : die hoochde vanden capiteele/es twee voeten ende een once : die hoochde vande architrabe/es eenen voet ende een once : de hoochde vande frise/es eenen voet en twee oncen : de hoochde vande cornice/ es eenen voet en thien oncen : de hoochde van dat plinthus bouen de cornice/ es eenen voet en twee oncen : de hoochde vander basen des pedestaels ende oock van dat plinthus daer oppe zijn eenen voet en twee oncen : maer de hoochde vander basen alleene is tien oncen : de hoochde vanden platte des pedestaels/houdt twee voeten ende een once : zijn cornice houdt ses oncen : dat cauet bouen die cornice (welck Vitruuius nae mijn ghelooue Corona lisis noempt) houdt vijf oncen : ende dit es aengaende den maten vanden nauolghenden boghe.

Den haluen ghemeenen voet.

Dits den gront der Archen triumphal van Polen.

De maten vanden presenten boghe zijn voren ghenoteert: in de nauolghende syde zullen die particulare leden opentlijcker ghetoont worden. Dese groote letteren hier ondere staen inde frise met .Y. gheteekent.

SALVIA. POSTVMA. SERGI. DE SVA PECVNIA.

Dese ondergheteekende maiusculen staen inde dry pedestalen gheteekent .X. H. ende. A.

L. SERGIVS. C. F. ÆD. II. VIR.

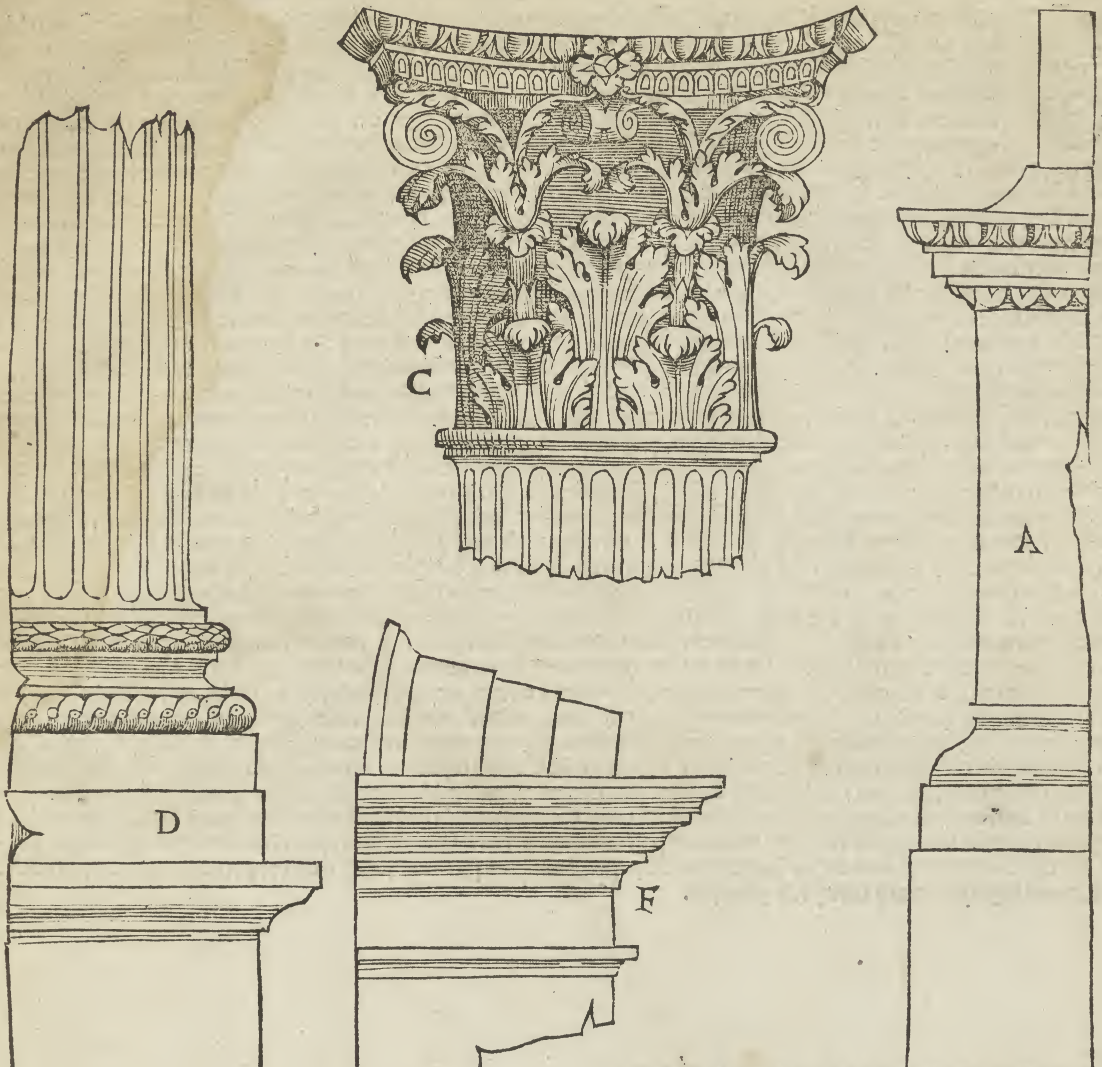
L. SERGIVS. L. F. LEPIDVS. ÆD. TRI. MIL. LEG. XXIX.

C. SERGIVS. C. F. ÆD. II. VIR QVINQ.

Van der Antiquiteyt.

IN de ghepaſſeerde zijde heb ick getracteert vanden vniuerſalen maten der Archen triumphael van Pola/
oock heb ick daer af de figure ghetoont/ ende eenſdeels verhaelt vanden alderſchoonſten ende rijckſten
oꝛnamenten deſſeluen : nu ſallick vande particulare maten der leden trackteren/ende ierſt ſallick beghin-
nen aen dat onderſte deel/ghelijck dat eerſt bouen der aerden gheſedt was : die hoochde van dat plinthus
onder de baſe vanden pedeſtale/is eenen voet/hoe wel dat noch onder ditte een ander leyt van veel meer-
der hoochden/maer this onder deerde : de hoochde vande omghekeerde cimatie daer bouen/met dat aſtra
galus is vier oncen: het platte des pedeſtaels is dꝛy voeten hooghe: zijn cimatie bouen houdt vier oncen : oock zoe vele
houdt de onderbaſe bouen de cimatie : de hoochde vande baſe der colommen is thien oncen/ende is ſeer wel ghewꝛocht
van ſneden/ende hoe wel dat haer foꝛme Doꝛica is/nochtans bethoonen die delicate ciraten datſe voer een Coꝛinthia ge
maect is : de colommen zijn ghecanelleert van bouen tot beneden/ende daer commen alſoe veel canalen buyten den pi-
laſtre / als die figure hier onder betoont : die hoochde vanden capiteele met ſynen Abaco houdt twee voeten ende een
once/dat welcke capiteel is hoogher dan die dickte vande colomne beneden is : niettemin eeſt zeer gratioes ende beualt
der ooghen wel/oock eeſt alderrijckelijcxt ghewꝛocht/ghelijck hier vooꝛts in zijn eyghen figure ghetoont woꝛdt : ende
altijts als dat capiteel van Coꝛinthien in ſulcker pꝛopoꝛtien tegen die colomne zijn zal/dan ſallict beuallijcker der oogen
achten / dan ofthet tſamen met den Abaco maer die hoochde vanden diameter der colommen en hadde : ende hoe wel
dathet Vitruuius alzoe beſchꝛijft/ dieſniettemin (ghelijck ick tot meer plaetſen gheſeit hebe) zoe mocht den text gecoꝛ-
rumpeert zijn. Die hoochde vande architrabe houdt eenen voet ende een once: de hoochde vander friſen es eenen voet
ende twee oncen : de hoochde vande coꝛnice es eenen voet ende thien oncen / de welcke coꝛnice zeer licentioes is / al eſſe
rijcke van wercke / om dieſwille dat ſulcken rijckelijcheyt haer confondeert : maer tghene dat hem meeſt meſtaet/dats
dechyne met den eyeren bouen op de Scima/een dinck dat voerwaer der ooghen meſ haecht : ende dat noch meer lach-
terens weert is/dats dat die gheſeide echine in dat bouenſte deel duergeſneden is/ſonder met eenich ledt gedect te zyne/
op datſe vanden wateren niet gheconſumeert en woꝛde : maer altijts hebbender licentioeſe Architeckten gheweeſt ge-
lijckt noch zijn in onſen tijden/ de welcke om dat volck te belieuene bꝛinghen veel ſneden in huer wercken / ſonder re-
gaerdt te nemen aen die qualiteyt vander oꝛdinen: ende zij ſullen alſoe wel inde wercken vande Doꝛica / de welcke vaſ-
ticheyt eñ grauiteyt begheren/veel ſneden ſetten/als in die wercken van Coꝛinthien/die welcke duer haer teedertheyt
diuerſche oꝛnamenten eyſchen : maer die verſtandighe ende iudicioeſe Architeckten ſullen altyts dat decoꝛ verwaren:
ende eeſt datſe wercken nae de Doꝛica maken/ ſoe ſullenſe de goede Antijcken volghen/welcke meeſt met de leeringhe
van Vitruuius ouercommen : ende eeſt datſe eenighe wercken nade Coꝛinthia maken/zoe ſullen zy die cleeden met oꝛ-
namenten ghelijck ſulcken oꝛdine behoeft : ende dit hebbick willen verhalen om die te aduerterene dies niet en weten/
want die wetende en behoeuen mijns goetdunckens niet. Nu om ten pꝛopoeſte te keerene/ zo is bouen dees coꝛnice een
baſement dat welcke dꝛy pedeſtalen wtmaeckt: dat plinthus onder dat baſement/dwelck daer gheſedt is teghen de pꝛo-
ieckture vander coꝛnicen/want anders ſoude in dopſien de baſe verduiſtert woꝛden/is eenen voet hooghe : bouen datte
ſtaet de baſe waer af de hoochde thien oncen houdt : dat platte vanden baſemente is hooghe/twee voeten ende een on-
ce: de coꝛnice bouen is eenen haluen voet hooghe: de welcke coꝛnice zeer gratioes es/ende haer leden ſcheyden hem wel
van malcanderen/mids dat tuſſchen de twee geſnedene leden een ongeſneden ſtaet : bouen die coꝛnice es dat ledt
datmen Coꝛona liſis noempt/ſoe als ick Vitruuium verſtae / waer af dat de hoochde vijf oncen houdt :
bouen deſe zijn noch ſommighe ſteenen die gheen eynde met allen en hebben/ maer men mach
gheloouen datter ander dingen opgheſtaen hebben: de hoochde van deſen ſteenen
is thien oncen: de hoochde vande impoſte des boechs/es thien oncen:
de welcke impoſte gheheel licentioſelijck gemaeckt is/
ende hoe wel dat die dꝛy leden deen bouen
dandere diuerſch zijn/ſoe gelijcken
zij nochtans elcanderen in
pꝛoiecturen/waerom
datſe in dwerck
gheen goet
effect en
doen: dander leden
ſalmen byden caracteren
inden grooten boghe kennen.

C
A
D
F
E
B

IN Veronen zijn veel bogen van triumphen/ender de welcke dat eenen is byde poorte van Castelvecchio/ den welcken voerwaer goede forme ende proportie heeft : desen boghe duer zoe veele alsmen begrijpt/ was alsoe wel van achtere als van voren gheciert / ende oock inde zijden hadde hy twee ingangen ghelijckmen duer de vestigien bekennen mach diemen daer noch siet/ al eest dat ick maer een zyde alleene en thoone. Dese edificie was met den zeluen voete ghemeten daer der ghepasseerden boghe van Pola mede ghemeten is: de wijdde dan desen boghe es thien voet en haluen : de dickte vande colommen is twee voet ende twee oncen : die intercolomnie es van vier voeten ende dry oncen : den pilastre oft pilaer vanden boghe/ is twee voet en twee oncen breet : de dicte vanden boge inde zijden binnewaerts/es vier voet en haluen : de wijdde vanden tabernaculen tusschen die colommen/es twee voeten ende thien oncen / ende dit es aengaende den wijdden ende den dicten. Maer commende tot den hoochden/zoe is de base vanden pedestale der colommen tsamen met den plintho/hooghe eenen voet ende dry oncen : dat platte vanden pedestale/houdt vier voeten ende dry oncen en halue : zijn cornice houdt thien oncen en halue : die hoochde vande base der colommen houdt eenen voet : de hoochde vanden tronck der colommen sonder base ende capiteel / houdt seuenthien voeten ende dry oncen : de hoochde vanden capiteele / es twee voeten ende vier oncen en halue : die hoochde vande architrabe es eenen voet en haluen : de hoochde vander frisen es eenen voet seuen oncen en halue : die hoochde vande cornice/ houdt eenen voet ende thien oncen : ende hoe wel dat in dees figure de frontispicie is / zoe en zietmense nochtans inden boghe niet : wandt vander eerster cornicen opwaerts en esser niet met allen / niettemin al es den muer vanden iaren gheconsumeert / zoe sietmen daer nochtans sommighe vestigien duer de welcke datmen begripen can dat de frontispicie daer gheweest heeft : die bouenste cornice en esser niet / ende daeromme en settick gheen mate met allen der antiquiteyt aengaende: maer ick hebbe daer eene geteeckent met sulcker maten ende formen als ick die maken soude/hebbende voer ghemeen regle dat die bouenste dingen dat vierde deel minderen teghen die beneden staen. Dese cornice dan zal dat vierde deel minder zijn dan die daer onder staet ende worde aldus wtghedeelt : dat de gheheele hoochde zy in vier deelen en half ghesedt : dat half deel sal voer dastragal met zijnen lijstken zyn : een deel salmen der phrisen gheuen : een ander deel zal voer dat ledt onder de corone zijn / dat welcke een denticulus oft een echine zyn mach / ende een ander deel sal voer de corone met zijnen lijstken zijn : ende dat vierde deel sal voerde Scime zijn : de proiecture zy ghelijck de hoochde/ende alsoe sal dees bouenste cornice met der voerseider redenen ghemaect zijn. Tusschen de colommen staen tabernaclen daer statuen inne waren/vanden welcken dat de wijdden twee voeten thien oncen houden : ende die hoochde houdt seuen voeten/ende zijn diepte inden muer es eenen voet ende thien oncen : de hoochde van hueren basemente / is vier voeten met base ende scime : die pilaerkens zijn op elcke zyde eenen haluen voet dicke : die architrabe/houdt vijf oncen en half : de phrise es hooge ses oncen: die hoochde vande cornice sonder de Scime houdt vier oncen : de hoochde van dat timpanum der frontispicien/ es acht oncen. bouen dese tabernaclen zijn tafelkens met eender cornicen daeroppe/de welcke tafelkens inder breedden twee voeten/ende inder hoochden eenen voet houden : de hoochde vanden cornicen es elf oncen : de hoochde vande openheyt des boechs / hoe wel dat hy eensdeels beneden begrauen is/ soe is hy meer dan tweemael soe hooghe als breet/want zijn wijdde es thien voet ende een quaert/ende die hoochde es van vijfentwintich voeten en halue: dat capiteel onder den boge es alsoe hooghe alst breet is : dwerck van desen boghe es Composita/ende was seer met statuen van copere ende merbere gheciert nae datmen begripen mach inde ydele plaetsen.

Dit is den grondt vanden nauolghenden boghe.

DE fozme der Archen triumphal van *Castel uecchio* in Veronen is ghefaetſoneert gelijck hier onder getoont wozdt/ eñ al eeſt dat daer vander phzyſen opwarts gheen liteekenen van oznamenten en zyn/dieſniettemin mochthet ſoe gheſtaen hebben:eñ om dat de leden van deſen ſoe cleyne zijn datmenſe qualijck verſtaen can/ ſoe ſalmenſe inde na uolgende zyde opentlijcker gheteeckent eñ beſchzeuen zien. Deſen boge van triumphen duer datmen in dbinnenſte deel des boechs gheſcreuen vindt/willen ſommige ſegghen/dat Vitruuius dien ſoude hebben doen maken/maer ick en geloofs niet eñ dat om twee redenen:ten ierſten en ſie ick niet dat de inſcriptie Vitruuius Polio.ſeit/maer was mogelyck een ander Vitruuius dien dede maken:dandere opentlijcker redene is deſe/dat Vitruuius Polio/in zyn ſcriften van Architecturē de mutilen eñ dentillen tſamen in een coznice ſtaende damneert eñ verwozpt / eñ een ſulcken coznice vintmen hier in deſen boghe: daeromme en affirmeerick niet dat Vitruuius (ick meyne den grooten Architect) deſen boghe geozdineert heeft/ maer zy hoe dathet wille / ſoe heeft deſen boghe een ſchoone fozme.

Deſe letteren zijn onder den tabernakel in dat pedeſtal.

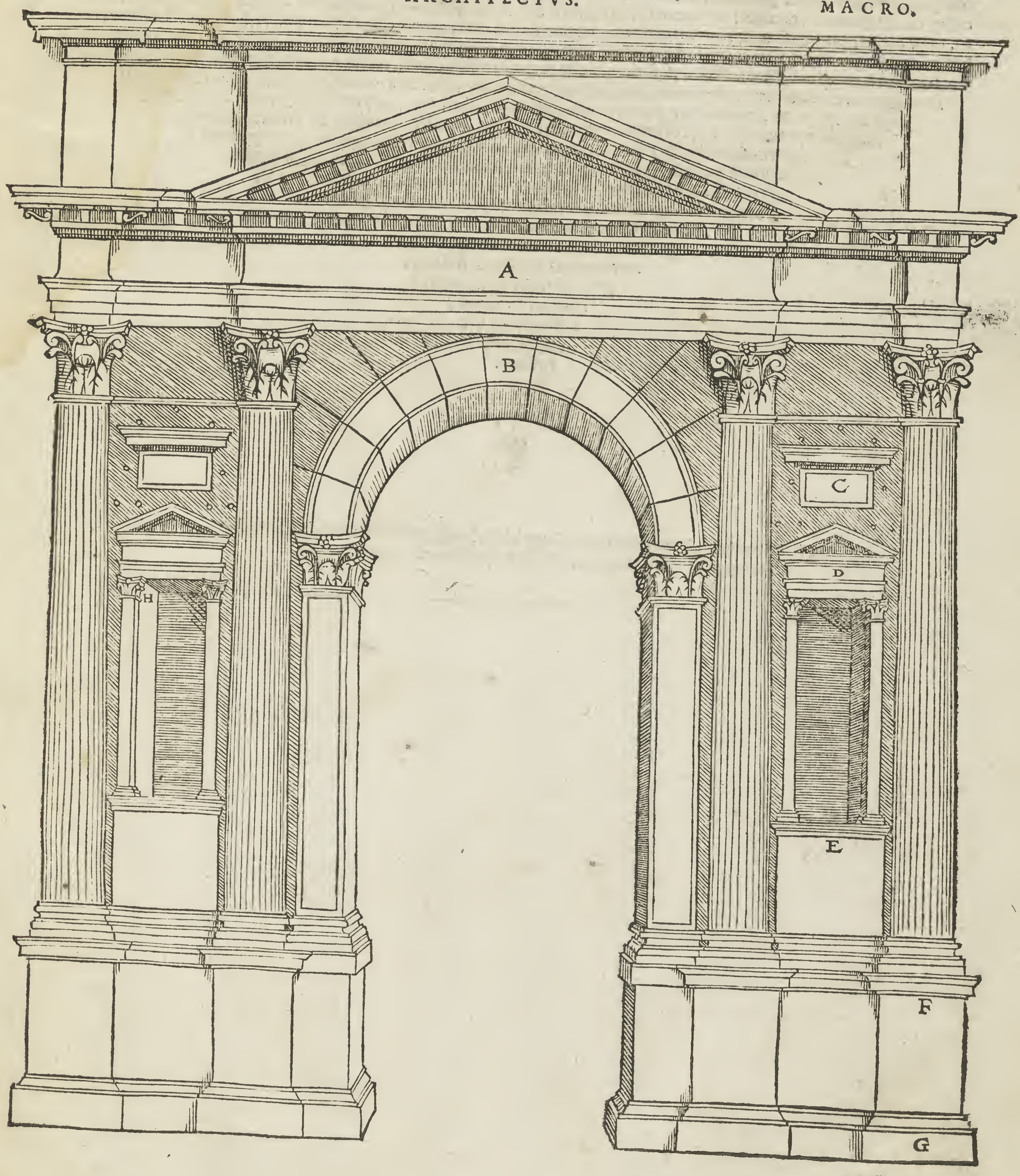
C. GAVIO. C. F.
STRABONI

Deſe letteren zijn inde binnenſte zijde vanden boghe gheſneden.

L. VITRVVIVS. L. L. CERDO
ARCHITECTVS.

Deſe letteren zijn oock in dat pedeſtal des tabernakels.

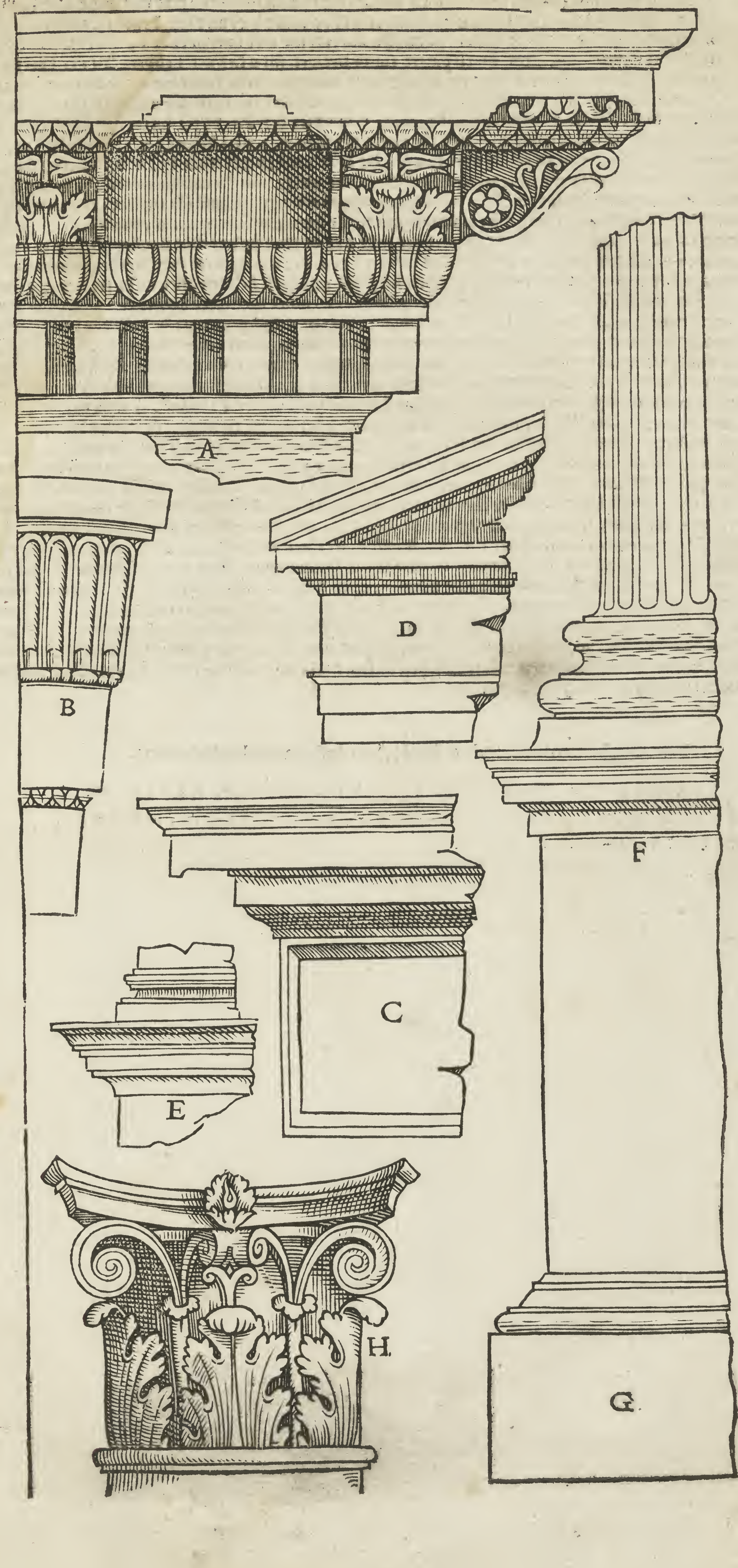
M. GAVIO. C. F.
MACRO.

Van der Antiquiteyt.

OM dat ick niet te vollen beschreuen en hebbe de particulare maten der leden vanden ghepasseerden bo-
ghe/noch en hebse oock ghetoont in sulcker formen datmense wel daer wt begrypen mach / daeromme
zietmense hier voorts grootere ghetoont ende in sulcken formen vanden seluen overghesedt / ende ten
iersten. De hoochde van dat plinthus onder die base des pedestaels gheteekent G. es eenen voet en dry
oncen: de hoochde vander basen bouen op dat selue houdt ses oncen : dat platte vanden pedestale ghetee
kent F. is vier voeten dry oncen en halue hooghe : zyn cornice daeroppe es inder hoochden van thien on
cen ende een halue : de base vander colommen is hooghe eenen voet/dat plinthus van die base verkeert hem in een co-
rona lisis/dat welcke dinck my zeer behaecht midts dat ick sommighe grieckxe pedestalen alsoe ghesien hebbe : die co-
lomne es ghestryeert oft ghecanelleert van bouen tot beneden: de hoochde vanden capiteele van deser colomnen houdt
eenen voet vier oncen en halue / maer zijn forme en is hier niet / midts datse ghetoont is in dat beghinsel vande ordine
Composita: dat welcke capiteel in effecte Compositum is/hoe wel datmen gheheel den boge Corinthia noemen mach/
ende dit capiteel staet in die ghesepde plaetse gheteeckent met C. ende diesghelijckx vintmen inde zelue plaetse dat capi-
teel vande imposte des boechs dat welcke gheteeckent is met D. maer dat capiteelken vanden tabernaclen tusschen de
colommen/es hier voorts gheteeckent met H. ende alzoe oock de cornice met der basen gheteeckent E. is die ghene die
onder de tabernaculen coempt : die figure C. is die tafel bouen die ghesepde tabernaclen : ende de figure gheteeckent
D. es de architrabe phrise ende cornice vander frontispicien des tabernakels : die figure gheteeckent met B. es dwerck
dat om den boghe loopt : die cornice gheteeckent met A. es de principale cornice bouen den boghe/de welcke in effecte
zeer beuallijck ende wel ghewrocht is nochtans lijdtse die vicie welcke andermaels van my ghesept is/dats dat die nu
tilen ende denticulen die van Vitruuio gereprobeert zijn met die alder blijckelijcxste redenen ; maer in dees pas-
saige volcht eenen grooten roep van velen/ de welcke segghen/dat nae Vitruuius zoe veel Architecten
cornicen met mutilen ende dentillen ghemaect hebben tot allen plaetsen van Italien ende oock
daer buyten/alsoe dat daer nu voerts ane gheen argueren teghens en is/maer es eenen
ieghelijcken gheoorloofta in zijnen wercken te makene tgene dat hy in Vantijck
ziet: teghen den welcken dat ick andwoorden mach/dat loochenende die
beghinselen zoe sullen zij verwinders van alle dinck zijn : maer
eest datse Vitruuium willen bekennen voer eenen
grooten gheleerden Architeckt/ zoe den
meesten deel belijdt/soe sullen zij
selue (lesende Vitruuium
met goeden sinne)
bekennen/datse
onghelijck
hebben.

De helft vanden ghemeenen voete/ daer die Ichnographie ende die Ortographie
tsamen met den ornamenten deser edificien mede ghemeten zijn.

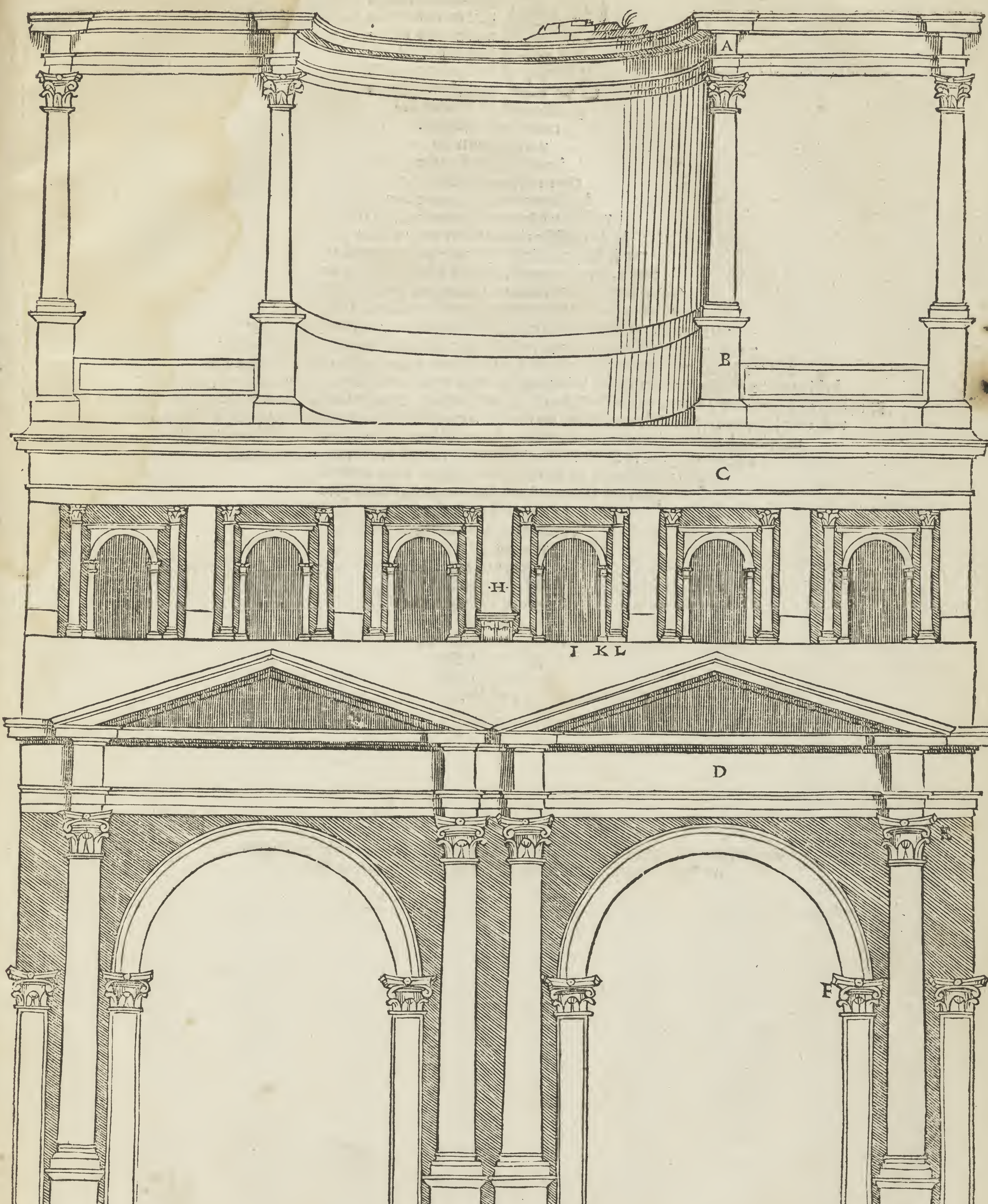

A
B
D
F
C
E
H.
G.

IN Veronen aende poorte *De i Leoni*, es een Arche triumphal met twee ghelijcke overganghen twelcke ick tot gheender plaetsen meer gevonden en hebbe/ maer wel met drij boghen: welcke edificie al heeftse die figure van ses vensters boven/ zij en zijn daeromme niet duergaende noch oock zeer diepe indē muer: maer wt datmen begrypen mach datter ronde beelden inne gestaen hebben. Bouen deetsie cornice inden middelt es dees edificie ghecavéert in manieren van een nieche/ maer niet zeer diepe inden muer: niettemin met hulpe vande proiecture oft dat overstеken vander cornicen/ soe mochten daer menscen staen enighe officie doende/ die wyle datmen triumpheerde: maer want hier den Architect lutter aen ghelegen is/ zoe willick vanden maten tracteren: Ende ten ierste zoe es die openheyt vanden eenen boge elf voeten wijdt/ ende achtiene hooghe: den block onder dat pedestal/ es eenen voet hooge: die base vanden pedestale houdt drij oncen: dat platte des pedestaels/ houdt twee voeten ende een once inder hoochden/ ende zijn cornice houdt drij oncen: de hoochde vander basen der colomnen es acht oncen en halve: die hoochde vander colommen zonder base oft capiteel/ es van twelf voeten ende een derdendeel: haer dicte es van eenen voet ende vier oncen: de hoochde des capiteels/ es van eenen voete ende acht oncen: die hoochde vande architrabe/ houdt eenen voet ende vijf oncen: de hoochde vander phrisen es eenen voet ende acht oncen/ ende oock soe vele houdt de hoochde der cornicen: vander cornicen tot der tweeder ordinen/ zijn drij voet en halven/ waer oppe dat seker mutilen zijn daer beelden moghen ghestaen hebben gheuoecht teghen die seuen pilastren/ tusschen die welcke zijn die vensterkens verciert met pilaerkens / maer niet zeere verheven: de wijdde van een venstre houdt twee voete ende twee oncen/ haer hoochde es van vier voeten ende drij oncen: de hoochde vande grootste colomnen/ is vyue voeten ende vier oncen met basen ende capiteelen/ eñ zijn plat niet zeere verheven: de hoochde vande tweede architrabe/ houdt ses oncen en halve: de hoochde vander phrisen es eenen voet en half: de hoochde vander cornicen es thien oncen en halve: die Corona lisis boven die selve cornice/ es hooghe thien oncen: de base vanden tweedden pedestale es van eenen voete: dat platte desselfs es hooghe drij voet seuen oncen en halve: de base vander tweedder colom nen es van acht oncen: de hoochde der colomnen es acht voeten drij oncen en halve: de dickte der selver colomnen es thien oncen en halve: die hoochde vanden capiteele/ es eenen voet ende een once en halve: de hoochde vander architraven/ houdt eenen voet ende een once: de hoochde der frisen/ es eenen voet ende twee oncen: de hoochde vander cornicen es eenen voet: opde welcke dat noch vanden muere staet/ maer men siet niet wathet wesen wilt. Desen boge en is niet zeer dicke/ noch men ziettet die ander zijde niet verciert / midts datmen achter desen boghe noch eenen anderen vindt alsoe nae by een staende datmen nauwelijck tusschen beyden gaen can/ alsoe ick hier nae seggen ende den anderen in figuren thoonen sal: de vensters en staen zoe niet in ordinen/ maer staen een lutter ongheschict/ wandt die twee vensters en commen niet rechte in perpendicle op tscherpe vander frontispitien/ maer staen te zyden dat welcke der ooghen meshaecht: ende om dat ick sulcken discordantien niet lyden en coste/ hebse in ordinen ghesedt: de capitellen van desen boge zijn eensdeels Compositen ende sommighe Corinthien alsoe ick hier nae segghen sal ende in figuren thoonen.

Bemindе Vesere alzoe Carottus een schilder van Veronen desen boghe oock gheconterfeypt ende gefigureret heeft/ zoe en es de cornice onder dat timpanum daer niet: ende hy sedt daer sommighe ordinantien van figuren inne tustende opde architrabe/ de welcke architrabe (verstaet tusschen de twee colomnen boven elcken boghe) oock eensdeels plat is/ ter causen vanden navolghenden ghescrifte.

Bouen desen boghe ter rechter handt staen dese navolghende letteren.

T. FLAVIVS P. F. NORICVS. IIII. VIR. ID. V. F. BAVIA. Q. L.
PRIMA SIBI, ET POLICLITO SIVE SERVO, SIVE LIBERTO MEO,
ET L. CALPVRNIO VEGETO.

A
B
C
H
I KL
D
F
G

HIer voꝛen hebbick van de vniuerſale maten des voerſeyden boechs/ende daer toe hebick zijn foꝛme ghepꝛopoꝛtioneert na de ſelue betoont: maer vanden particularen leden en hebbick in ſoe cleynen foꝛme eenighe ſekerheyt connen gheuen: van welcken leden/mits datter vele ende diuerſſche oꝛnamenten zijn/willen wy in deſe twee nauolghende bladeren tracteren. Vande hoochden ende vanden dicten en ſallick niet meer vermanen/want dat eens gheſeyt is/ maer ick zal alleenlijck thoonen welck datſe zijn: De figure met der G. gheteeckent/is dat eerſte pedeſtal met zijnder baſen/ende met den beghinſele der colommen daer oppe/de welcke ghecanelleert is/ende alle die leden zijn ghepꝛopoꝛtioneert nae de groote: Dat capiteel gheteeckent met E. hebbende de architrabe daer oppe/volcht op die eerſte colommen/alzoe de caueringhen bethoonen: De figure gheteeckent D. coempt darchitrabe phꝛiſe ende coꝛnice te zyne tſamen byden anderen/de welcke bouen die gheſeyde eerſte colommen ſtaen: die welcke coꝛnice duer de auctoꝛiteyt ende duer die exemplen welcke ick in veel plaetſen gheallegeert hebbe/ſal de wyſe leſere moghen bekennen oftſe vitioes oft goet is: Dat capiteel gheteeckent met F. es tghene dat den boghe onderhoudt op de viercante pilaren/ende dees twee capiteelen zijn van latijnſchen wercke/ende zeer ſchoone: ende alſoe ick dan gheſeyt hebbe/en ſallick vanden maten niet tracteren/want deſe figuren nae de pꝛincipale ghepꝛopoꝛtioneert/ende met grooter neernſticheyt van de groote int cleyne ghetranſpoꝛteert zijn.

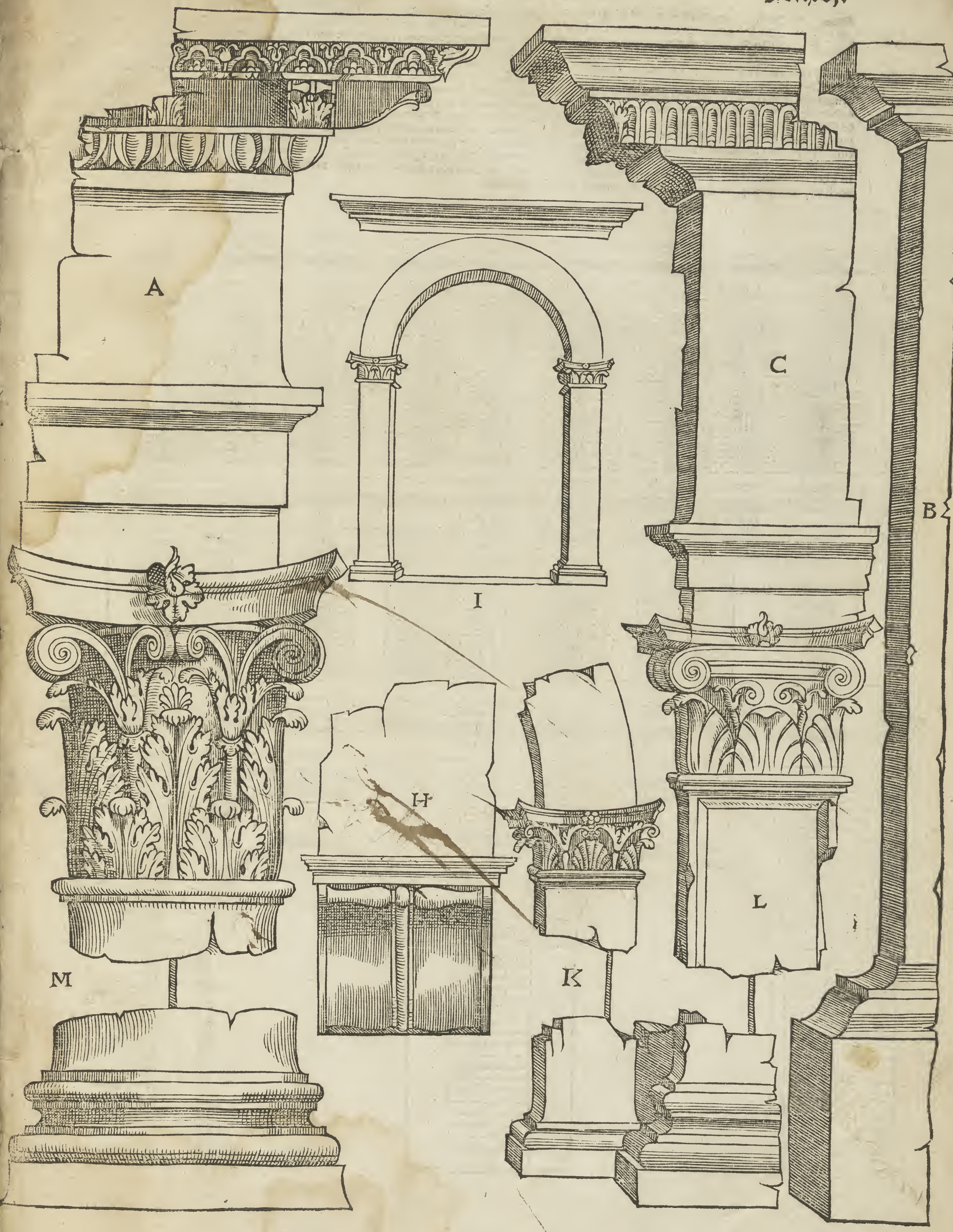
De helft vanden ghemeenen voet daer den voerghetoonden dobblen boghe/ met ſynen nauolghenden oꝛnamenten mede ghemeten was.

E
D
G
F

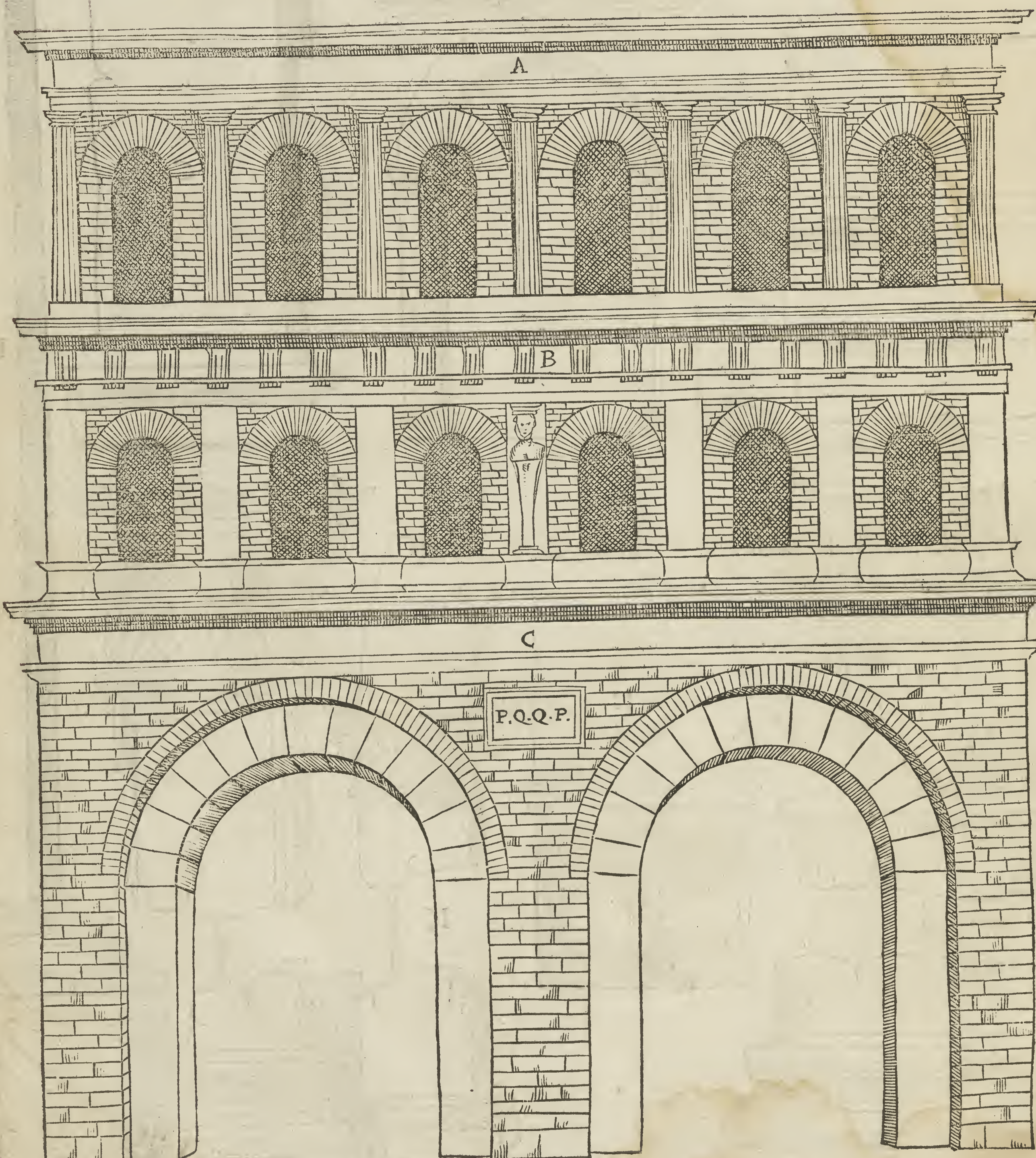
Van der Antiquiteyt.

Alſoe ick gheſeyt hebbe / zoe
is den ghepaſſeerden boghe
zeer rijcke van ornamen-
ten / ende onder ſoe velen
eſſer daer die wel verſtaen
zijn / eñ daer toe eſſer daer
oock die vicioes ende meſmaeckt
zyn: ende inder waerheyt ſo
en vindick daer inne geen
dinck dat my meer
meſhaecht/dan
de gepaſſeerde cor-
nice geteekent met D.
midts der voergheſeyder
redenen/ maer alle dandere ge
paſſeerde zijn van goeder manie-
ren/ſo wel de ciraten als de cornicen:
ende alzoe die ghepaſſeerde leden vander
eerſter ordinen zijn/euen gelijck zijn deſe na-
uolghende vander twedder ordinen. Dat mutilus
geteekent met H. es in dbeginſel vander tweedder ordi
nen bouen die frontiſpicien/ op welcke mutilen (alzoe geſeyt is)
waren figuren geuoecht tegen die platte pilaſters. De venſtre ghetee-
kent met I/es de forme van eene der ſes venſters met dat cornüſkẽ daeroppe/
ende ſtaet daer rechts gheuolcht op zijn mate. Dat capiteel ende die baſe K. es
vande ſelue venſters/ghetoont in grooterder formen op dat die leden te badt mogen ver-
ſtaen worden. Die baſe ende dat capiteel geteeckent met L. es dat pilaerken tuſſchen de pilaſters
ende de venſters: ende inder waerheyt/in die twee baſen/ te wetene/die van dat grootſte pilaerken ghe
uoecht met der cleyndere/was de Architect ſeer ingenioes te accorderene deene met den anderen/alzoe dat den
grootſten pilaer ſoude zijn behoorlijcke baſen hebben/ende den minderẽ ſoude oock minder baſe hebben naer aduenant/
dat welck ick zeer priſe: die architrabe friſe ende cornice gheteekent met C. bethoont die vander tweedder or-
dinen bouen die pilaerkens: deſe cornice es zeer manierlijck eñ niet confuis van ſnede: dat pedeſtal ghe-
teeckent met B. bethoont dat vander leſter ordinen/op dwelcke ruſt de baſe geteeckent met M.
alſo oock dat capiteel welck daer bouen ſtaet/es zijn geſelle/ende is pure Corinthia/dat
welcke es conformeert aen tprincipale/van wercke ende van teederheyt/ende es
zeer gratioes nae mijn duncken. Darchitrabe friſe ende cornice gheteec-
kent met A. bethoont de laetſte cornice: darchitrabe en is niet
vitioes om datſe alleen twee faſcien heeft/want hadſer
drye / zij ſouden duer de veruerringhe te becom-
mert ſtaen: de cornice met den mutilen be-
haecht my zeer wel/midts datſe de
dentilten niet en heeft/ende
es oock wel gedeelt
van leden / oock
en iſſe niet con
fuis van
ſneden
maer heeft
een gracelycke pro-
iecture de welcke een wey
nich meer haer hoochde heeft.

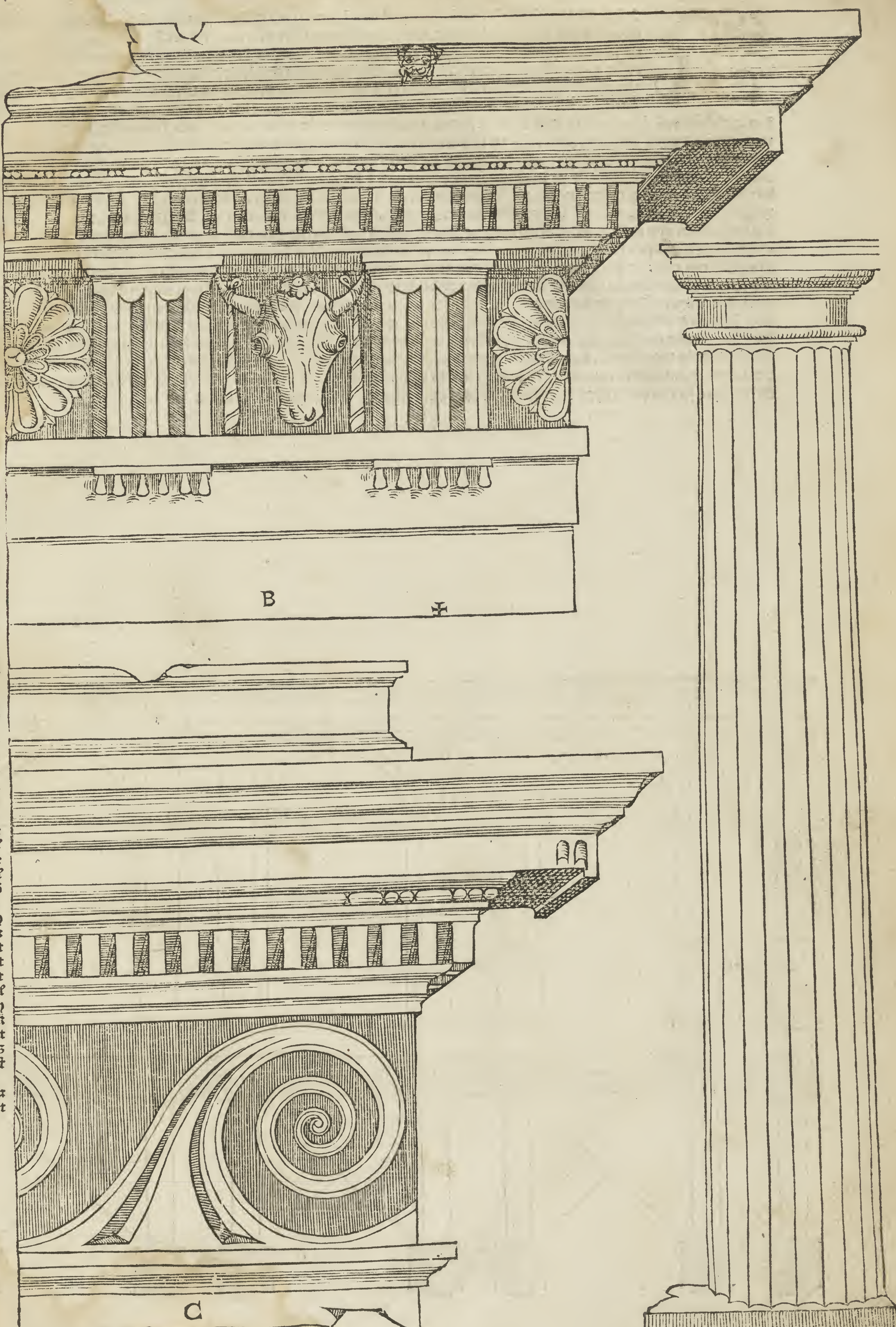
De helft vanden ghemeenen voete.

A
C
I
B
H
M
K
L

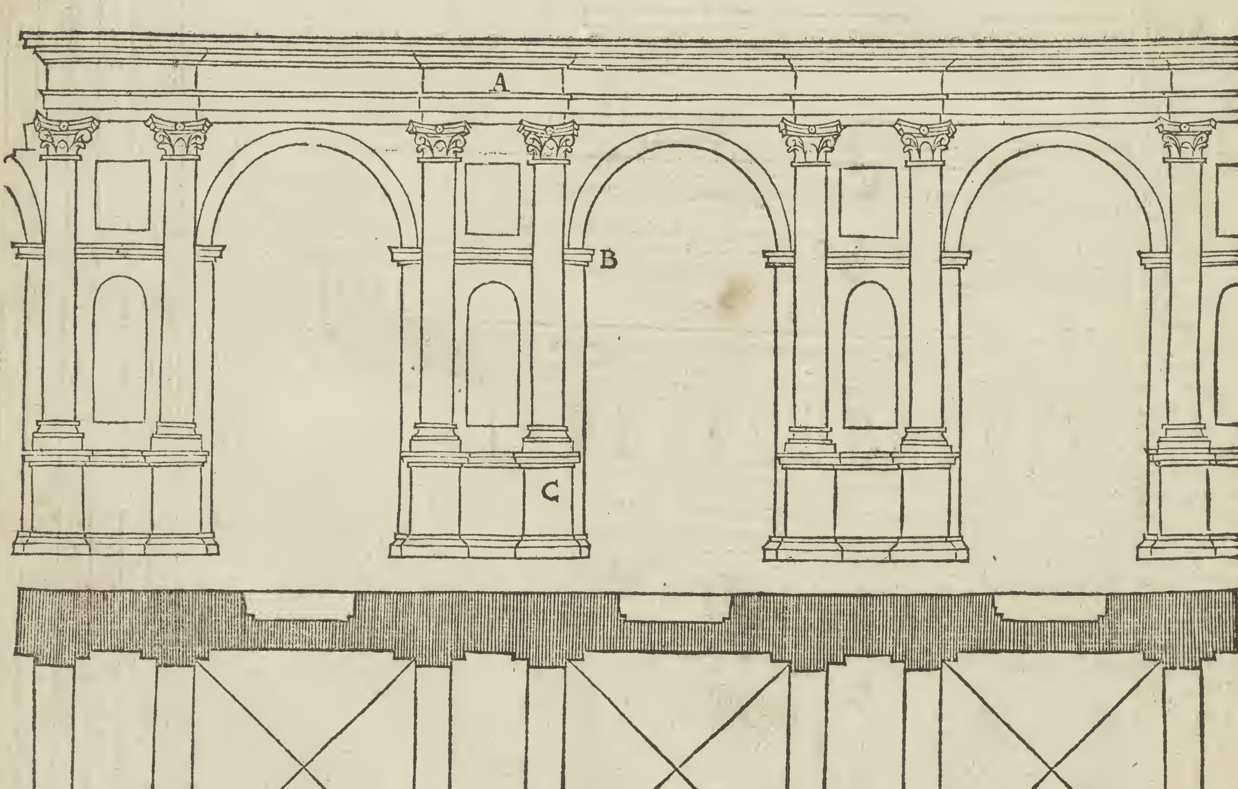
DEse Arche triumphael was veel eer dande ghepasseerde ghemaect/dwelck dat tafelken bethoont daer in staet P. V A L E RI VS, Q. CECILIVS, Q. SERVILIVS, P. CORNELIVS. ende men meynt dathet ten tyden van Hanibal gheweest is: desen boghe is met der zeluer maten vanden anderen boghe ghemeten: de wydde van elcken boghe houdt elf voeten/ende zyn hooghe seuenthien voeten: de pilastren vanden boghen/zyn eenen voet en acht oncen breedt: tusschen die twee pilastren zyn vyf voet en vier oncen: die siden houden elck dry voeten: die cimatie onder die .C. in plaetsen van architrabe/houdt ses oncen en halue: de hoochde der phrisen/is eenen voet seuen oncen en halue: dat lystken bouen die phrise houdt twee oncen: die cimatie onder dat denticulus is vier oncen ende een quaert: ende die cimatie daer bouen/is van een once en halue: dastragael houdt een once: die cimatie onder die croone houdt een once ende dry quaert: die croone is hooghe dry oncen en halue: haer cimatie houdt twee oncen een quaert: de scime is hooghe dry oncen en halue/maer haer lyste houdt twee oncen: de proiecture van al houdt zoe vele als de hoochde. Dat basement bouen dees cornice houdt eenen voet een once en halue inder hoochden: de dicte vande ghecanelleerde colomne houdt eenen voet ende dry oncen: de hoochde zonder capiteel houdt seuen voeten ende een once en halue: dat capiteel is hooghe thien oncen: dees colomne en heeft gheen base noch cincte: Carettus die desen boghe oock ghecontersfeyt heeft / en zedt maer vier percken daer historien in ghesneden zyn ende vyf colomnen in dees derde ordine/ende inde tweedde oerden maer vier vensters vyf pilasters ende daer bouen oock vyf colommen: de derde cornice en canmen niet becommen.

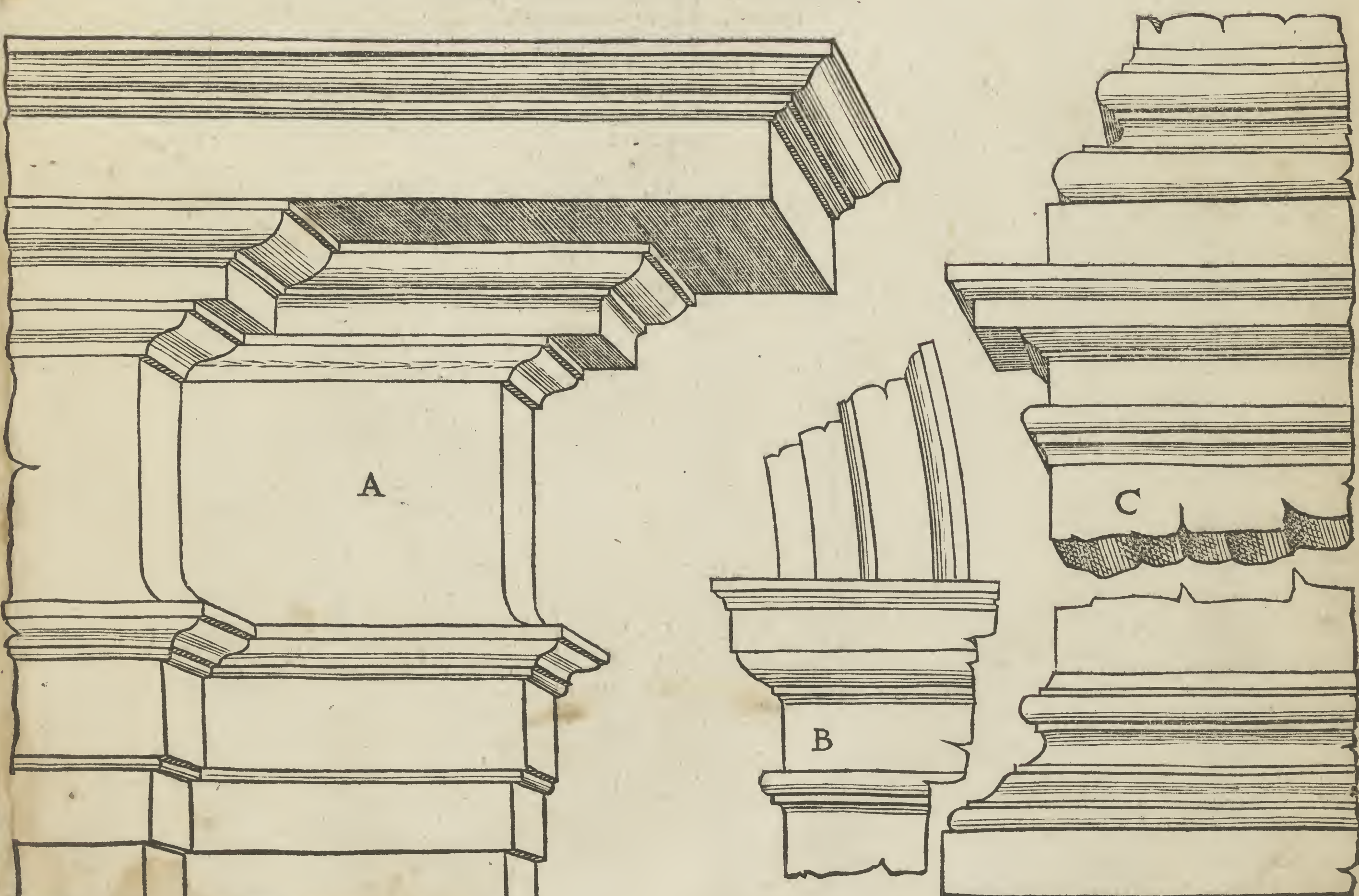
De figure.B.is darchitrabe phriſe ende cornice bouē de venſters: de hoochde vande ierſte faſcie d' architraben is viij oncen/iij.quart: de tweede faſcie hout.ix.oncen en halue: de tenia houdt.iij.oncen: de phriſe is hooge eenē voet.iiij. oncē: de breedde des tryglyphs houdt eenē voet: dat lyſtken daer bouen houdt.iij. quaert vand' oncen: dander bouē datte/houdt een once eñ.i.quart: de cimatie ond' de dentille/is vā twee oncen een quaert: de hoochde der dentillen is vier oncen eñ iij quaert: dat cauet daer bouen hout een once: de aſtragalen zijn iij.quaerten van oncen: de cimatie bouen die hout een once/j. quaert: de hoochde der coronē is iiij.oncen: haer cimatie is.ij.oncen: de hoochde vande Scime is iiij.oncen: haer lyſtken is.ij.oncen en halue: de proiecture vā al hout ghelijck de hoochde: geheel den boghe mach Doric genoēpt wordē ſond' den ghesneden aſtragael: maer dat was eē ydelheyt die den architect ouerquam. Veel ander dingen in Veronen ſallick ſwygen mits dat ſe zeer licētioes zijn eñ aldermeeſt de Arche triumphal De i Borſari/ midts dathet een barbariſch werck is.

NA dat ick van ſoe vele antÿckſe dinghen ghetracteert ende in figuren gheſtelt hebbe / zoe eeſt redene dat ick oock ſommighe vande moderne thoone/ende aldermeeſt van Bramante wercke/hoe wel dat icken niet achterghelaten en hebbe/ghetoont hebbende dat wonderlÿck werck van Sinte Peeters/ ende ander dinghen tracterende vanden heyligen templen : ende inder waerheyt zoe machmen wel zegghen dat hy de goede ende perfecte Architecture heeft doen verrysen/ nochtans duer middel van Julio P. M. zoe dat betuyghen alſoe vele ſchoone wercken van hem binnen Roome ghemaect/vanden welcken deſe hier ondere eene is/ deſe is een galerie ghemaeckt te Beluedere inde houen des Paus/in dwelcke dat men twee ſchoone dinghen merct : deen is haer ſterete/de welcke midts dat de pilaſtren van zoe grooter breedden ende dicten zÿn ſtrect tot eeuwicheyt : dander datter ſoe vele ſchoone acompagnementen ende zoe wel verciert zÿn/ende bouen die ſchoone inuentie eſſe zeer wel gheproportioneert : dit werck es met de antÿckſe palme ghemeten . De breedde vanden boghen es achthien palmen/ende oock zoe vele houden die pilaſters : de breedde des pilaſters es ghedeelt in eluen/een deel op elcke ſyde ſal den pilaſtre die den boge draecht hebben/dat commen dan twee deelen te ſyne: ander twee deelen ſalmen een colomne gheuen / coempt vier deelen : twee deelen ſalmen den pilaſterkens vanden nicchen gheuen ende dry deelen der nicchen/alzoe ſullen die elue wtghedeelt zÿn. Die hoochde des pedeſtals ſal vande helft der wÿdden des pilaſters zyn : de hoochde vande baſe des pedeſtaels/ſal een deel vande voerſz elue hebben: de cornice houdt dat neghenſte deel min dan de baſe : de hoochde der colommen met baſe ende capiteel/ſy van neghen diameters ende daer toe noch dat ſeuenſte deel : de baſe es vander helft der colommen dicten: dat capiteel es van een dickte ende dat ſeuenſte deel voer dabacus: de hoochde vande architrabe friſe ende cornice/houden ſoe veel als dat pedeſtal ſonder zÿn baſe: ende deſe hoochde worde in eluen ghedeelt : vier ſullen voer darchitrabe zÿn / dry ſalmen der friſen gheuen om datſe onghesneden is/ende de vier ſalmen der cornicen gheuen : als dan den haluen circle der boghen ghetrocken is/zoe ſal de hoochde des lichts gedobbleert commen : ende daer nae de impoſten ghetrocken op haer plaetſe de welcke van halue colommen dicte es/zoe ſullen de nicchen ende quadren daer bouen haer ſeker proportien hebben.

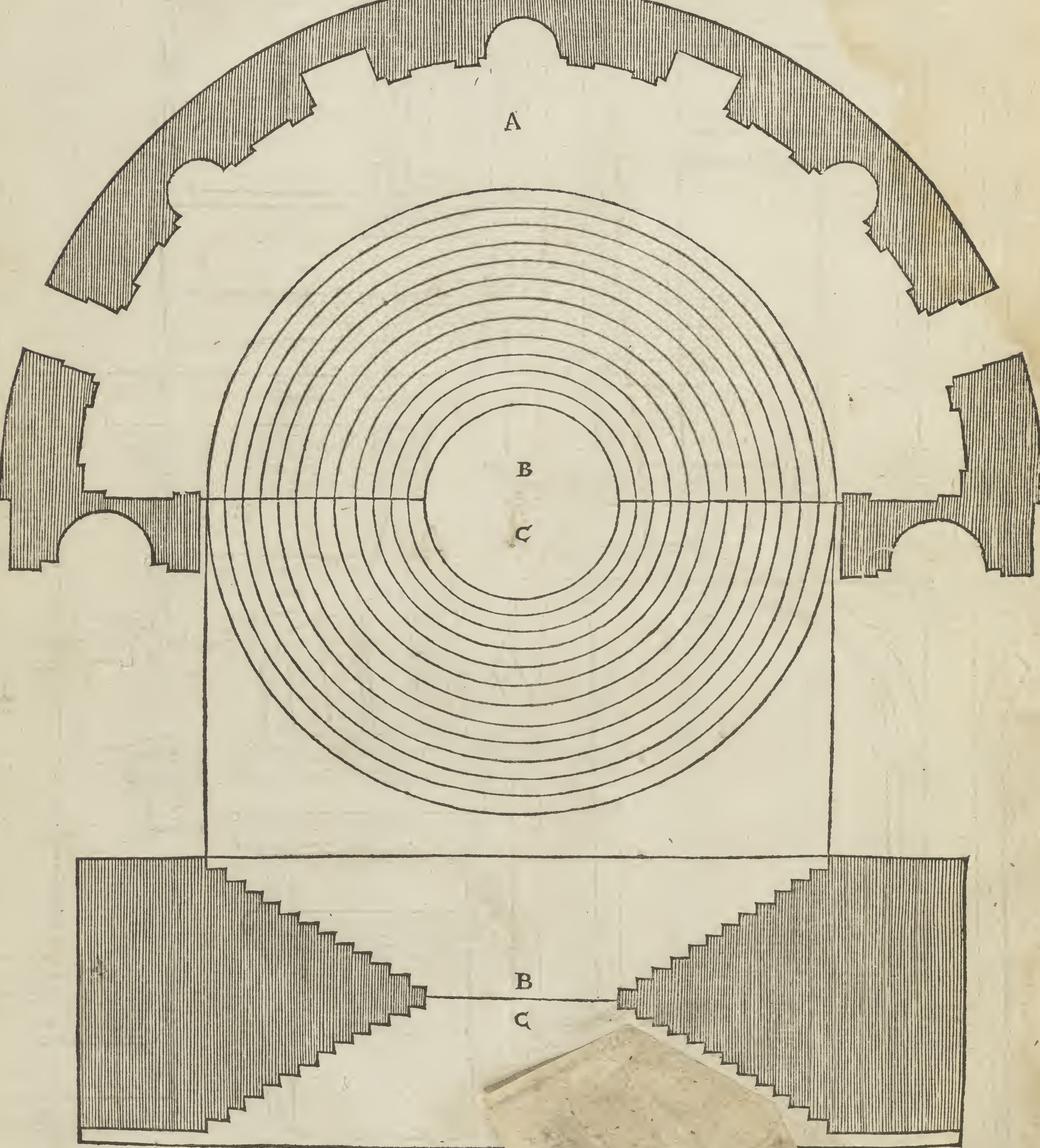
DM dat ick hier beſyden midts dat de figure zoe cleyne es / niet perfectelijck en heb connen thoonen de leden der logien voerſeyt / zoe heb ick die hier onder in grooter formen willen thoonen : dat deel C. es dat pedeſtal vā dier logien / oock ſtaet daer de baſe vander colomnē oppe gheproportioneert nade groote: de figure B. betoont dimpoſte vanden boghen met een deel deſſeluen : de figure gheteeckent met A. bethoont darchitrabe friſe ende cornice bouen de colomnen : de generale maten aengaende de hoochden zijn eens gheſeyt / daeromme en ſallickxe nu niet verhalen/ wantſe nade groote gheproportioneert zijn. In dees cornice hadde die Architect ſchoone iudicie/ dat hy de corone ongebroken duer liet loopen/ende dat hy de ander leden vander croonen nederwaerts liet wtſpringhen / dat welcke coempt zeer gracelijck te ſtaene/ ende de croone is te ſterkere ende bewaert dat gheheele werck vanden wateren : met welcker inuentien dat de Architect hem zal moghen behelpen in diuerſchen accidenten : want die wtſpronghen der cornicen en ſtaen altoos niet wel / maer in zommighen plaetſen wel ende in zommighe qualijck : oock zijn de wtſprongen onuerdraghelijck/daer die colomnon gheen pilaſters vanden ſyden en heeft : maer van deſen wtſpronghen hebbick breedder ghetracteert inden vierden boeck in dat tracktaet van vierderleye ſimmetrie der colomnen.

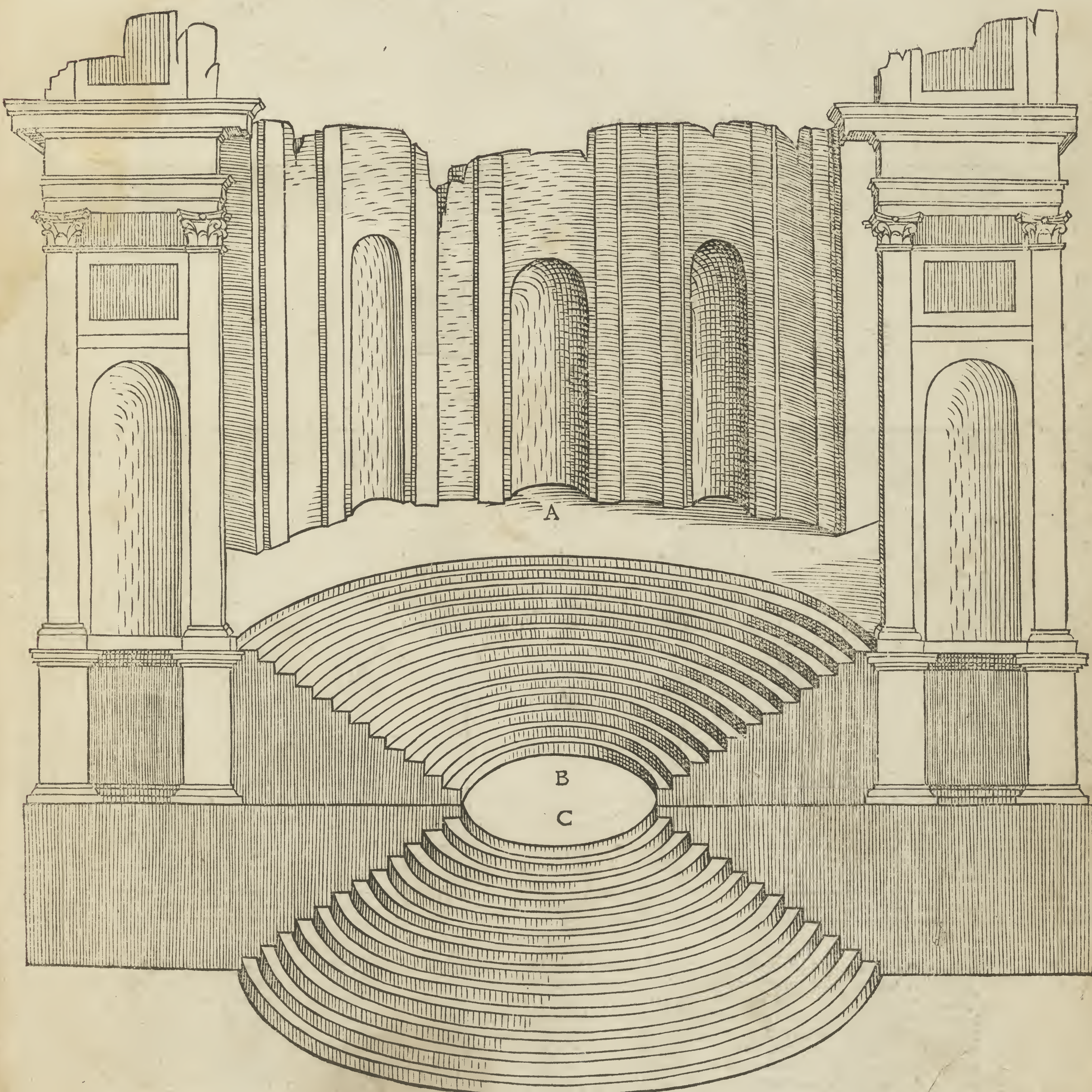
Hier voren hebbick vanden architect Bramant een werck getoont/dus sallick nu noch een ander thoo
nen vanden zeluen meestere ghemaeckt : vande welcke de voersienighe Architect sal moghen groot
behulp nemen duer die diuersce vercieringhen die daer inne zijn. In dees logie wilde die Architect dry
ordinen deen bouen dandere thoonen/te wetene die Dorica/Jonica ende Corinthia: ende inder waer-
heyt zoe waren die ordinen schoone/wel verciert ende verselschapt : diesniettemin midts dat die pila-
stren vander eerster ordinen Dorice/te cranck waren/ende de boghen te wijdt nae de proportie der pi-
lasters/daer toe duer dat massijf vanden muere der Jonijcser ordinen daer opstaende / zoe heeft dit werck in nauolghen-
den tijden begost te ruyneren: Maer Balthazar van Sienen een zeltsaem ende verstandich Architect reparcerde sulc-
ken ruyne/makende noch teghenpilasters met haren onderboghen : ende daeromme hebbick ghesept/dat de wijse Ar-
chitecten van deser fabryken leeren moghen : leeren segghick/niet alleenlijck te ymiteren de schoone ende welgemaec-
te dinghen/maer hem te wachtene van erroren/ende altoos in consideratien te hebbene/wat quantiteyt van ghewichte
dat die benedenste dinghen te onderhouden hebben: dus zy die Architect lieuer vreesende dan cloeck : want is hy vree-
sende/soe sal hy altijts het sekere nemen/ende zijn dingen met consideratie maken/oock sal hy raets plegen/ia van min-
deren dan hy is/vanden welcken datmen dickwils leert : maer es hy te groots/eñ dat hy hem te zeer in zijn const ende
wetenheyt betroudt/ zoe en zal hy den raet van anderen niet willen/ waer duere dat hy dickwyl vergaen sal / dats dat
zijn dinghen qualijck wtcommen sullen. Nu willen wij weder tot der logien keeren vande welcke dat ick spreke / ende
gheuen sommighe reglen van harer proportien : de wijdde des boechs/sal in achten gedeelt worden : dry van dien dee-
len sullen voer de breedde vanden pilasters zijn/ ende de hoochde vanden boghe sal sesthien sulcken deelen houden : den
voertoech des pilasters wordde ghedeelt in vieren : twee salmen den pilastren vanden boghen gheuen : ende dander
twee zullen voer de dicte der colommẽ zijn : de hoochde vanden pedestale/sal vander wijdden des lichts de helft houdẽ:
de hoochde vander colommen/ sal van achte haerder dicten zijn met der basen ende den capiteele : die hoochde vande ar
chitrabe phrise ende cornice/zij van dat vierde deel der colomnen lingden. Die tweede ordine sal vander eerster gemin-
dert zijn dat vierde deel/ te wetene : dat vanden paumente der ordinen Dorica/ tot aen thoochste van zijn cornice ghe-
deelt wordde in vieren/eñ drye van dien seluen sullen zijn voer die geheele hoochde vander Jonijcser ordinen : ende alsoe
sullen alle die leden in hem seluen dat vierde deel ghemindert zijn . Desgyelijckx salmen oock met der derder ordinen
(de welcke Corinthia is) teghen de tweede doen/ hoe wel datse daer niet en staet / midts dathet te groot ghe-
teeckent is : maer om den Lesere niet confuys te latene met den tween colommekens die daer te mid-
den commen/begherende te wetene hoe datse eynde nemen : zoe zuldy weten datmen een zulc-
ken inuentie vinden zal in den vierden boeck in dordine vande Dorica op de zijde H . ij.
ende hoe wel dat die colommekens Jonijck zijn inden ghesey den boeck/diesniet
temin salmense Corintisch moghen maken : ende op dat de Architeckt
te bat zoude moghen de leden ende cornicementen van desen
wercke verstaen/ zoe hebick hem die in grooter formen
ghetoont ende geproportioneert nae de prin-
cipale / ick segghe vanden leden
der eerster ordinen/ want
tot die andere en cost
men niet ghemac-
kelijck commen
om die te
mete-
ne.

A
B
C
D
A
B
C
D

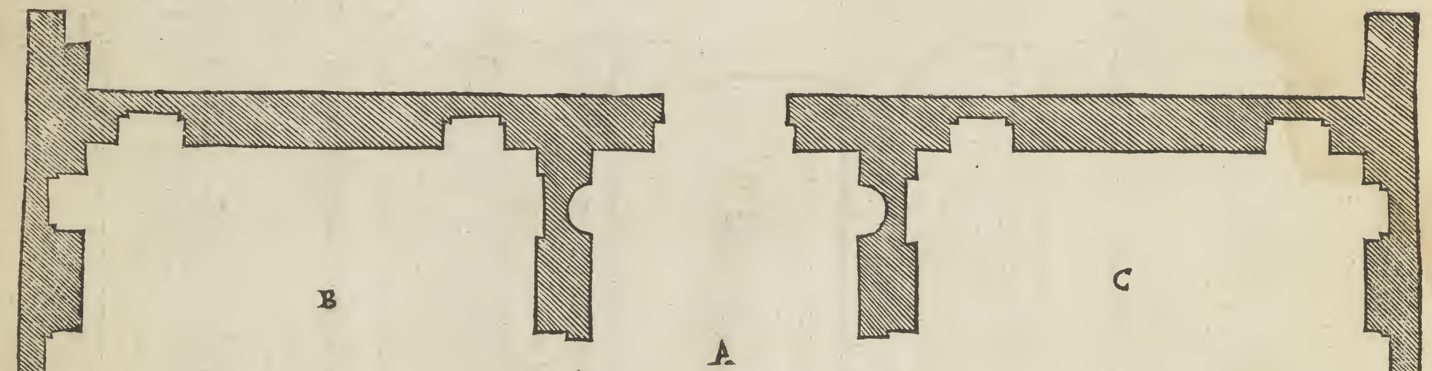
TOt Beluedere aendẽ inganck vande houinge des Paus/duer de logie die ick hier voergetoont hebbe/ want de plaetſe altijts opwaerts gaet / daer is eenen opganck die zeer ſchoone is / duer den welcken datmẽ op een pleyne compt/die de forme van eenẽ theatre heeft/waeraf den gront hier onder getoont wordt:eñ daertoe hebick dat profijl daer onder gheſedt op datment te badt verſtaen ſoude: hier en heb ick gheen rekeninge vanden maten gehouden/willende alleene betoonen die inuentie vandẽ trappen/ eñ den haluen cirkel hoe dat hy ſtaet. Deſen haluen circkel compt zeer verheuẽ te ſtaene vandẽ eerſtẽ hof des Paus ten palayſe waerts: ende achter den haluen circle vindtmen een zeer groote pleyne met ſchoonen appartementẽ: tot welcker plaetſen datmen duer die twee poorten gaet/diemen inde zijden van deſen haluen circkel ſiet: in welcke plaetſen dat veel ſchoone ſtatuen zijn: ende onder dandere ſoe iſſer den Laocoon/ den Apollo/ den Tybre/de Venus/de Cleopatra/ende den Hercules.

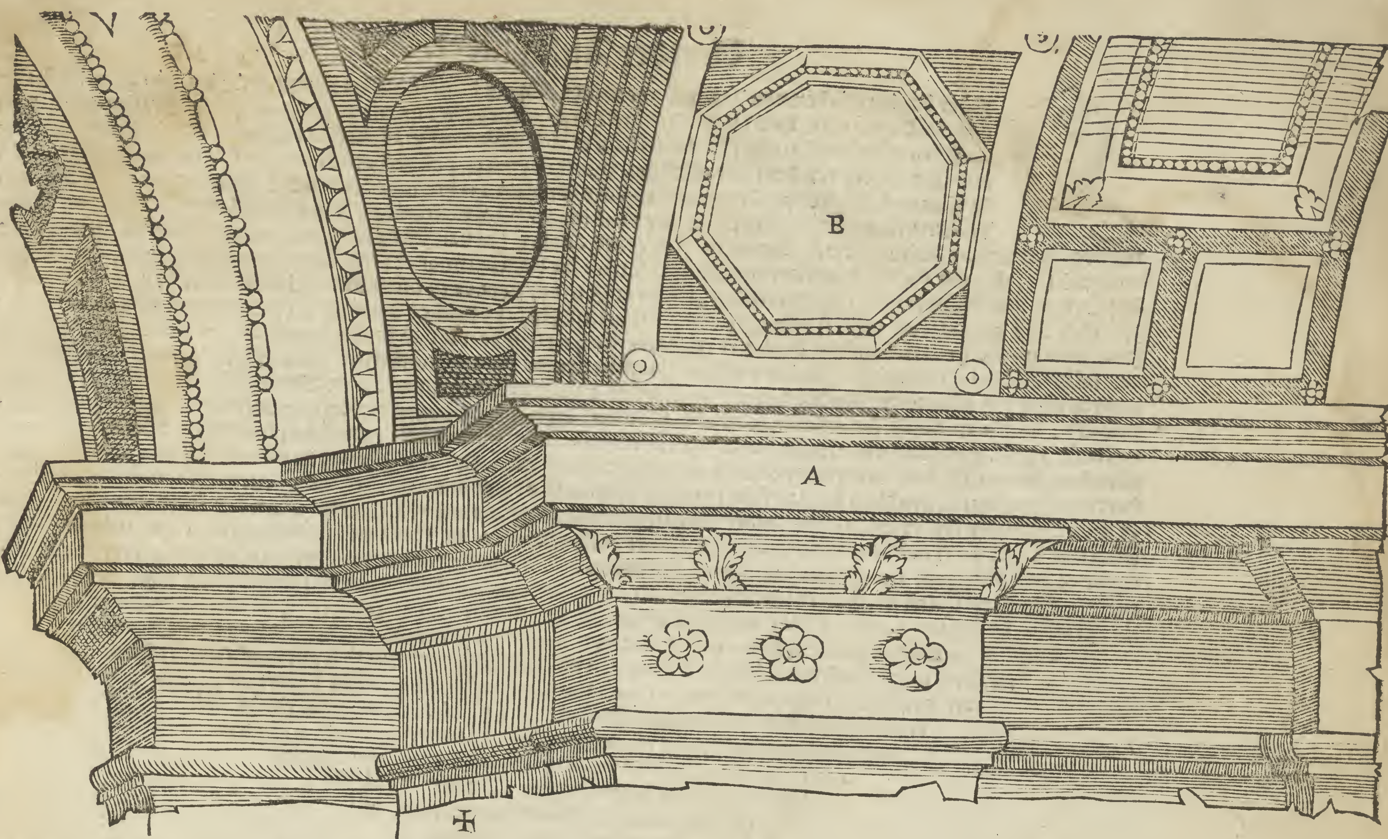
Dit es dat opstaende oft ortographie vanden getoonden grondt / ende alsoe ick gesept hebbe en sallick vanden maten niet tracteren achtende alleene op die inuentie: eñ hoe wel dat hier op elcke syde alleen eenen pilastre met zijn twee colomnen ghetoont wort / nochtans versamen zij met sommighe logien daer voren af getracteert is/ende dat blijct byde dobble colomnen eñ de nicchen met den quadren daer bouen. Inde plaetse van Beluedere zijn noch veel meer ander dingē die ick niet en bethoone/eñ onder andere dingen esser eenen wonderlijcken windeltrap/inden gront vanden welcken een fonteyne staet zeer oueruloeyende van wateren/den welcken opganck es al omvangen van colomnen in dat binnenste deel/de welcke colomnen zijn van vier ordinen/te wetene/ Dorica/Jonica/Corinthia/eñ Composita : maer dat te verwonderen eñ alder ingenioest is/dats dat tusscen deene ende dander ordine gheen afscheyden gesedt en wordt: maer men gaet vande Dorica inde Jonica/ ende vande Jonica inde Corinthia/ ende vande Corinthia inde Composita / met sulcker const dat een mensche niet gewate en wordt waer dat een ordine eyndet ende in dander gaet : alsoe dat ick ordeele dat Bramant noyt schoonder noch costelijcker Architecture ghemaeckt en heeft dan dese.

Buyten Roome/ A monte mario/ es een zeer schoon plaetse/ met alle den deelen die tot een lustplaetse behoeuen/ de welcke singulare deelen ick lieuer swygen dan daer lutter af seggen wille: maer ick sal alleene tracteren eñ bethoonen een logie met haerder facien geordineert vandē diuinen Raphael Durbyn: hoe wel dat hy ander appartementen/ eñ groot beginsel tot ander dingen ghegheuen hadde: dat courtijl hoe wel dathet viercant es/ nochtās hadde hy dat int ronde geordineert/ nae dat de fondamenten eensdeels wtwysen. Dat vestibulum geteeckent A. eñ die twee plaetsen B. ende C. en staen in sulcker formen niet: maer om den gront te voldoene/ heb ick die daer zo gesedt: want dat deel C. eyndet in eenē berch/ gelijck oock dat deel E. maer in dander zyde der logien geteekent F. en es den haluen cirkel niet/ eñ dat was gelaten om sommige appartementē niet te vernypene/ maer om geselscaps wille hebbē daer by gesedt. Dordine van deser logien es ouer schoone/ vande welcke dathet welfsele cōcordelijck verandert is: want dat middelste deel es met een ronde tribune/ eñ die twee ter zijden zijn cruyswijs: in welck verhemelte ende oock inde mueren Jan van Vdenen wonder van stucco ende ghescilderde grotescen met meer vremdicheyts ghemaect heeft: alsoe dat onder die schoone ende verstandelijcke Architecture/ met de vercieringen van stucco ende van scilderyen/ daer toe die antijcse statuen daer zijnde/ dese logie wel een dalderscoonste mach genoempt worden. Ende daer den haluen circle niet en respondeert opden anderen/ en wilde Darchitect niet ongheciert laten/ maer dede daer synen discipel Julio Romano in die facie den grooten Poliphemus schilderen/ met veel satirkens rontsomme: dwelcke werck de Cardinael de Medicis/ die namaels de Paus Clemens was heeft doen maken. De maten van deser logien en sallick niet setten/ maer de inuentie zy den Architect ghenoech/ hoe wel dat alle dinghen nae tgroote gheproportioneert zijn: ende hier voorts ziedy dat opstaende ende die facie van deser logien/ maer de nicchen ter zijden en zijnder niet.

Over dit nauolghende deel B. ende A. machmen theel welfsele vander voerseyder logien begrypen/ deswelckx schoonheyt altemale inden hoeck met den cruce gheteeckent ghelegen is: den welcken (verstaet oock die dry andere) hem zeer wel schict in dopheffen vander tribunen inden middelt/ ende gaet altoos bindende met die duplicatie vanden pilaren/ tot elcker facien vanden pilastre: de welcke pilaren (midts der coronen die gheheel blijft) en maken die pilasters niet teerder te schynen: maer meer sulcken brekinge des pilasters in twee pilaren/ maect een ruym opzien/ ende staet niettemin in termyne van eenen vasten pilastre/ want de base des seluen pilasters veruolcht oock. Ende om dat inde nauolgende figure inden pilastre maer eenen platten pilaer met noch een stuck ghetoont en is/ soe seggick om te bat verstaen te wordene/ dat elcke facie der pilasters van binnen der logien oft galerien/ oock in dryen gedeelt is: vanden welcken darmen twee platte pilaren ende op de hoecken met een intercolomnie verstaen ende maken sal: ende al eest (alzoe ick ghezeyt hebbe) dathet twee platte pilaren met een intercolomnie zijn/ nochtans coempthet altsamen eenen pilastre te zijne.

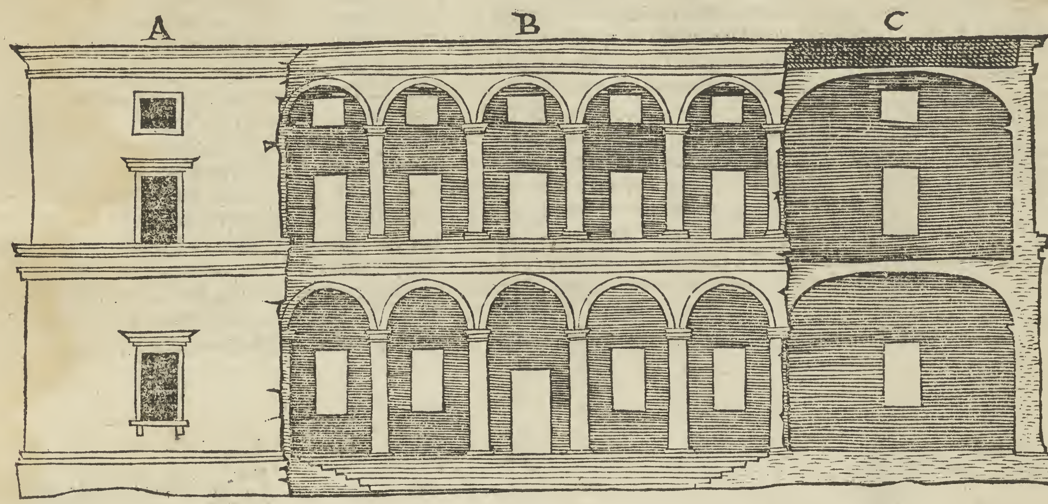

B
A

B
A

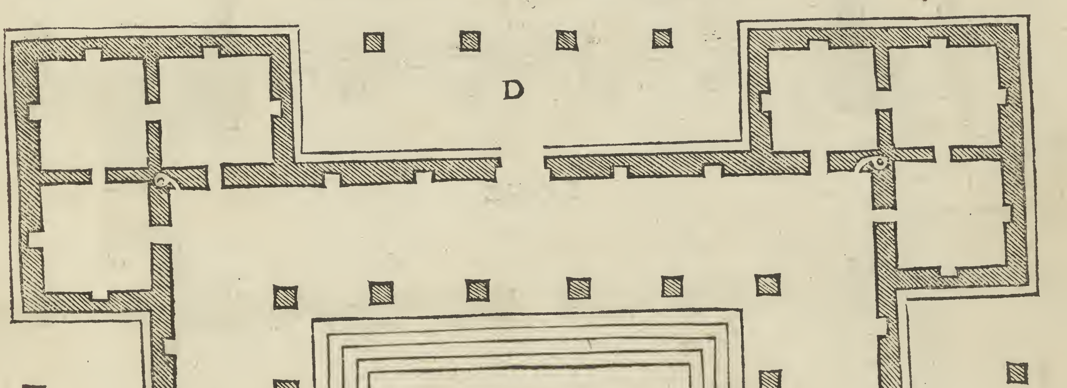
Van der Antiquiteyt.

ONder dandere ſteden van Italien/ zoe wordt Napels *La Gentile* ghenoempt/ende dat niet alleenlijck van groote Baronnien/Heeren/Grauen/eñ ontellijcke edel mannen : maer es oock zoe wel begaeft van ho uinghen ende huyſen van playſancen/als eenich landt van Italien. Ende onder dander ghenoechelijcke plaetſen die buyten der ſtadt ghelegen zyn/ſoe eſſer een palays datmen *Poggio Reale* noempt/ dat welcke de Coninck Alphonſus dede bouwen voer zijn ghenoechte/inden tijden dat (voertijts eens tgheluckich) Italien vredelijcxt was/ende nu ongeluckich duer haer diſcordien. Dit palays heeft zeer ſchoone forme ende es zeer wel verdeelt in ſoerten/datmen in elck eenen vanden hoeken zoude moghen een groot heerſchap logeren : ende datte midts dat daer ſeſſe goede cameren zijn ſonder die ſtantien onder deerde ende ſommighe ſecrete camerkens: de forme van deſer ſchoonder edificien inden grondt ende in dopſtaende es hier nae volghende: ende de maten hier af en zet ick v niet om deſwille dat ick alleenlijck op die inuentie gheacht hebbe : want die wijſe Architect ſal moghen ymagineren/van wat grootten dat hy begheert een camer te ſyne/zijnde alle van eender grootten : ende dan van dier cameren ſal hy alle de maten vande reſte der edificien moghen nemen : de welcke edificie (alſoe gheſeit is) die edele Coninck vſeerde voer zijn ghenoechte/midts datmen de plaetſen op dlandt inden ſomere ende aldermeeſt inde groote hitten gebruyckt : De courte van deſen palayſe es omuanghen met deen galerie bouen dandere/ende inde middelſte plaetſe gheteeckent met E. gaet men met trappen nedere/in een ſchoon pleyne ghetiraſt : in welcke plaetſe de Coninck zijnde met alſulcken heeren alſt hem beliefde/ende daer etende oft bancketterende/ dede ſommighe ſecrete plaetſen openen/ waer duere dat in eenen oogenblick de plaetſe vol waters quam/alſoe datſe alle in dwater ſaten/ende alſt den Coninck beliefde dede dat water weder wech gaen : maer daer en ghebraken gheen diuerſche cleederen om hem te vercleedene/ noch oock coſtelijcke bereydde bedden voer de ghene die te ruſten beliefde. O Italiaenſche wellustichheyt/hoe zijdy duer v diſcordie te niet ghegaen. Van dalder ſchoonſte cruythouen met diuerſche compartimentẽ/vande boomgaerdẽ eñ boomẽ/ van die alderley fruyten in grooter menichten / van die vyuers ende viſſchen / vande plaetſen voer diuerſche voghelen groot ende cleyne / vanden ſtallen wel gheſtoffeert met allen ſoerten van peerden/ ende van veel ander ſchoone dinghen/en willick niet ſegghen/om dat Marcus Antonius Michael/edel man van deſer ſtadt/zeer verſtandich inder architecture/ende die veel ghezien heeft/daer af te vollen ghetrackteert heeft in een epiſtole in Latyne aen eenen ſynen vriendt gheſonden . Maer om weder te keerene aende deelen des geſeyden palays/dat welcke recht viercant es/ſoe eeſt van binnen omleydt met twee galerien deen bouen dandere : in welcke vier hoecken binnen de dicte vanden muere ſtaen die windeltrappen om bouen te gane . De vier logien oft galerien buyten gheteeckent met B. en zijnder niet / maer tot commoditeyt ende verciringhe der edificien ſouden zij daer wel voeghen.

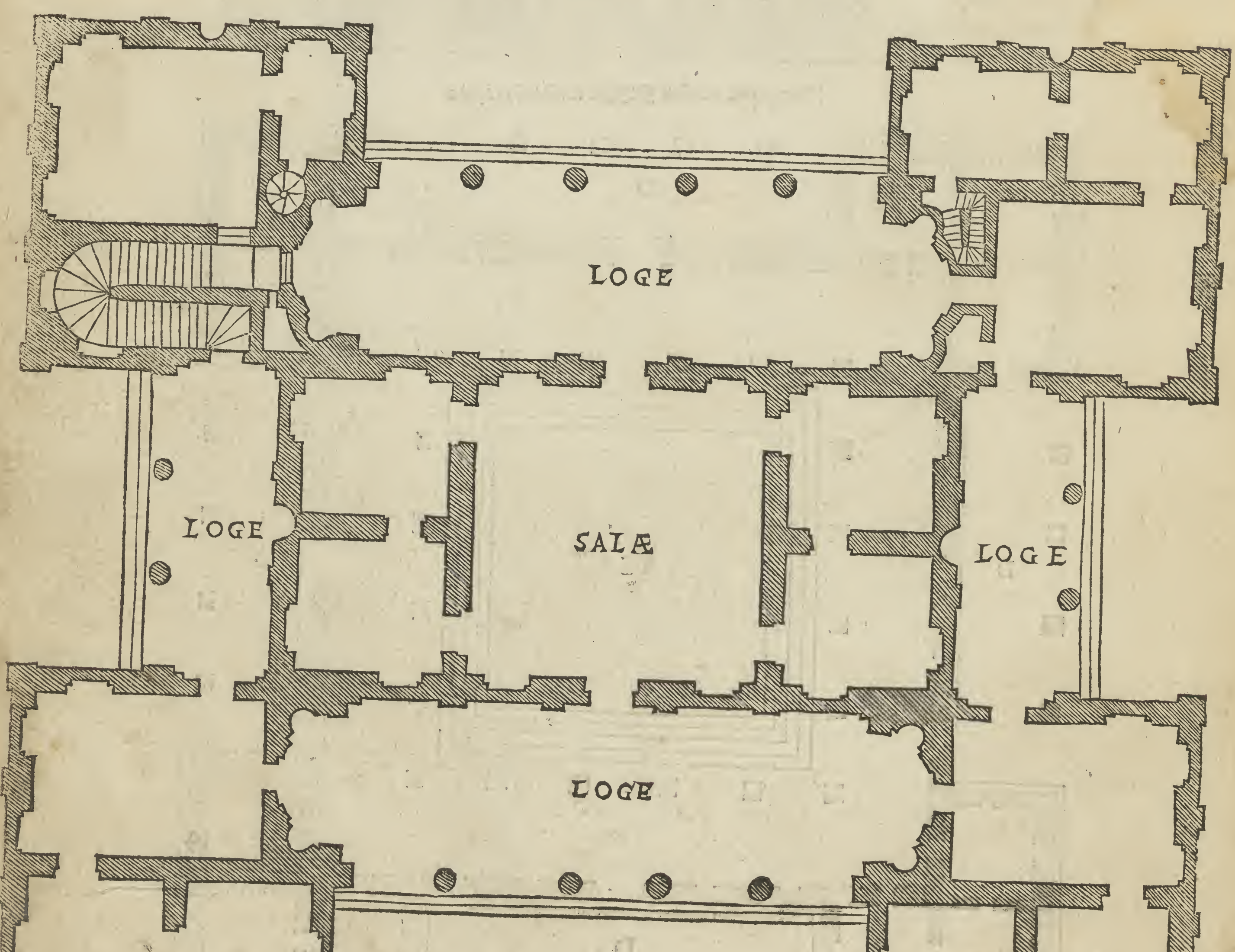
IN decs figure hier ondere hebick willen bethoonen die orthographie van binnen eñ van buyten: dat deel geteekent A. bethoont dat deel van buyten: dat deel B.presenteert de galerien van binnen: dat deel C.bewüst de stantien van binnen: in decs figure en hebick het dack vander edificie niet geteekent/ want na mijn dunckē soudick zulcken edificie willen geplaestert hebbē/in soertē datment voer een wandelinge vseren mochte om dlantscap te ziene.

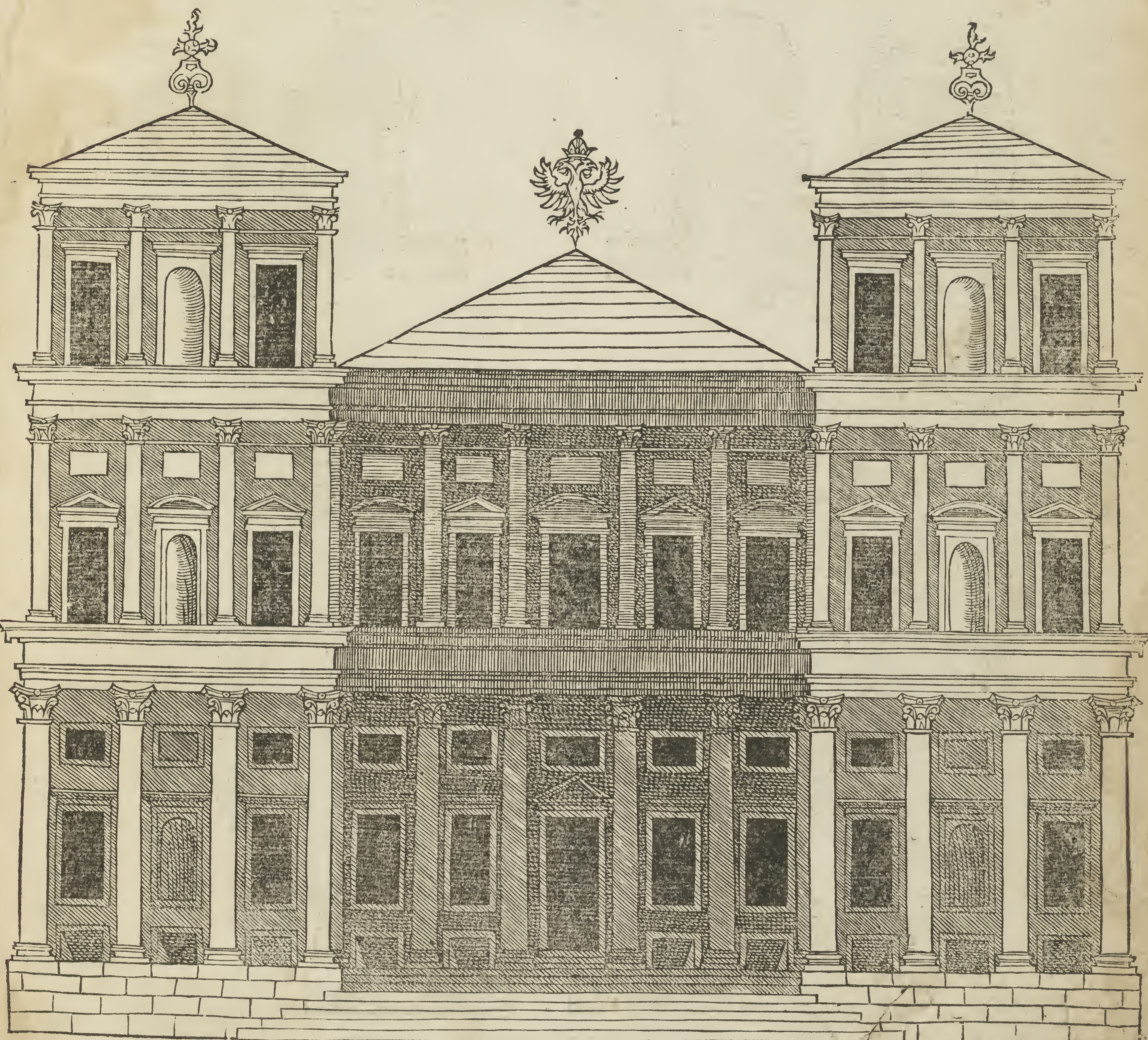
Den gront van dat Poggio reale vā Napels.

LOnsidererende op die schoone edificie van dat Poggio Reale/soe es my int ghedachte gecommen hier noch een op die maniere te settene/maer in ander forme van appartementen/ende by avontueren met meer gemacks/mits dat die stantien alle van eender grootten zijn/dat welcke niet wel en overcoemt/ maer this van noode dat de eerste grootere dande tweedde sy: in dees edificie en maeckick v gheen plaetse noch lucht van binnen/om dat het een huys op dlandt is / niet becommert zijnde van enigher zijden/ ten heeft aen alle vierde hoecken lichts ghenoech. Maer yemant mocht segghen / dat die sale met den vier cameren/midts datse gheen licht dan duer de logien en hebben doncker zijn souden/want het geenen perfecten dach en is: daer machmen op andwoorden/ dat zijnde dees edificie ghemaect om inde grootte hitte te vserene/ midts datse gheen plaetse inden middelt en heeft/soe sal de sale met den vier cameren altijts coel zijn/met datter die sonne niet ane en mach/ de welcke plaetsen sullen zeer ghериefelijck zijn op den middach: ende ghenomen dat die gheseyde plaetsen zoe volcomen licht niet en hebben als de ander woninghen/ diesniettemin zullense wel zoe vele lichts hebben als zij behoeven/want zulcken zietmen in Bolognen/de welcke es in dier manieren/ende daertoe zijnder oock van binnen plaetsen met logen/ende worden daghelijckx bewoendt. Dese edificie es alsoe gedisponeert/dat zijn de hoeckmueren van goeder dickten / zoe zal die reste sterck ghenoech zijn: ende al waren de mueren van middelbarigher dickten/ midts datse alle conterforten deen vanden anderen zijn / zoe salt noch sterck ghenoech wesen: vande maten en willick niet tracteren/midts dat ditte gheproportioneert zijnde/de experte Architect sal moghen ymagineren naeden wille des patroons/de grootte van eender plaetsen/ ende die dan deelen in zoe veel voeten oft ander maten/datmen daer met alle de reste der edificien meten mach: eest oock dathet die gheleghentheyt vander plaetsen verdraghen mach/ soe sal boven alle dinck dees edificie ghesedt worden/dat de Sonne op stae teghen den eenen hoeck/op dat alle de zijden mogen vander Sonnen beschenen worden: wandt stontse met der eender facien in dooften/ ende met der ander in dwesten / zoe soude daer wt volghen dat de noortsyde nemmermeer Sonne hebben en soude/dwelck romatijck eñ ongheſont ware.

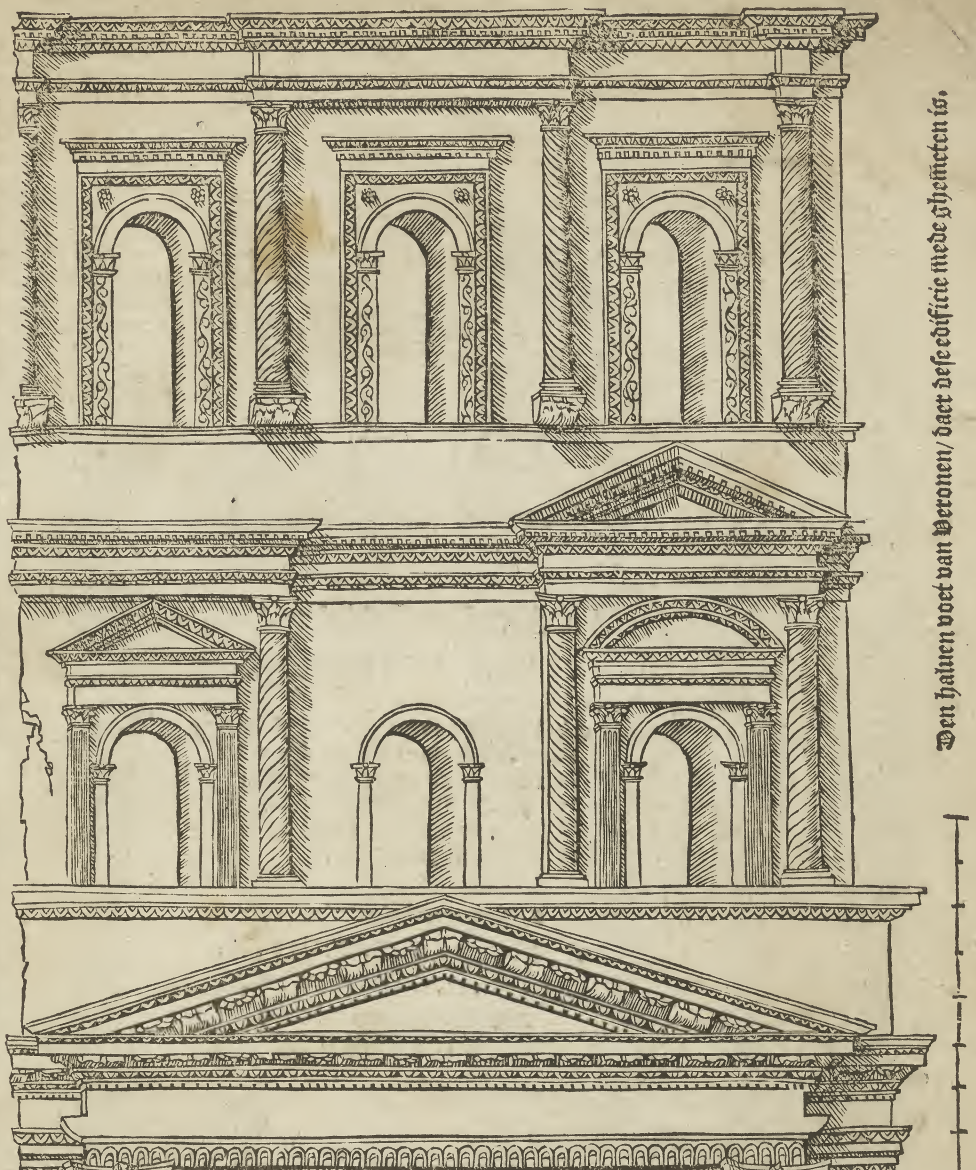
In diuersce manieren eñ ordinantien soudemen opden voergetoondẽ gront mogen bouwen/niettemin mits dat dit een plaetse van playsancen es/zoe heeft my goet ghedocht om der wellustichept die selue nade Corinthia te makene: ick en sal my niet bemoyen int tracteren vanden maten noch hoochden/want in tvierde boeck in dordine vande Corinthia O.ij. salmen een tractaet vinden dat welcke tsamen met der goeder iudicien des Architects/voer dees maten voldoen sal. Ende om dat in dese facie gheen vercorten met allen en is/waer duere datmen de logien oft galerien eñ de platte oft gheslotene plaetsen wt malcanderen kennen mach/zoe salict in scrifte setten: de twee hoochste syden op elck eynde/verstaen hem met platten pilaren van beneden tot bouen: dat deel tusschen beyden dwelck neerder is/ verstaet hem twee galerien bouen een te stane/vande welcke dat die colomnen rondt zyn willen/ende dat selue verstaet hem achtere ende tot beyden zijden. Men soude oock bouen de logien een plaueitsele oft anders wel besedt tegen den reghen moghen maken met zijnen ghelente/wt der cornicen van deerste ordine der figuren voersept / ende alzoe soude de sale inden middelt tsamen met den vier cameren der tweedder ordinen beter licht hebben: om twee saken hebbick die cleyn venstren bouen de groote vander eerster ordinen ghemaect/deerste es/dat wiltmen die vensters alsoe neder maken/dat een mensche ghemackelyck zittende daer wt zien mach/ soe blijfter dan (alsmen de vensters niet hooghere dan de duere maken en soude) te veele spatien tusschen die vensters ende die solderinghe/dat welcke doncker soude zijn/aldus dan bringhen die geseyde vensterkens meer lichts inde sale: dander respect es/ dat die cameren byde sale en behoeuen van dier hoochden niet te zijne / maer men mach daer hanghende cameren in maken/daer toe zullen die vensters te passe commen. Van veel ander dinghen soudemen moghen tracteren / die welcke ten wille vanden Architeckt staen.

ICk en was eerst niet van zinne dat ick desen grondt / noch oock nauwelijck die edificie vanden hondert colonnen ghestelt in dblat M.i. in desen boeck te zettene/midts dathet dingen zyn die hy (onse auctuer) van hooren seggen gemaect heeft: dat welcke my niet weerdt en dunct by tgene dat geconterfeyt eñ ghe meten es te stane: nochtans op datmen niet seggen en soude dat ick den boeck ghelijck onuolmaect ende vercrompen hadde laten wtgaen/ dwelck den beniders oorsake geuen mocht desen boeck te mesprysene: zoe en hebbick niet alleene ditte hier by willen setten/maer heb noch daer toe ghedaen dees andere nauol ghende figure van hem vermaent in dblat R.iij. Om dan tot desen gront te keerene/soe seit onse Auctuer aldus/in Jerusalem (alzoe hem vertelt es) vindtmen in eenen berch wtghehouwen een edificie van goeder grootten in manieren hier onder gheteeckent: ende op dat duer de wijdde van dat middelste het welfsele niet inne vallen en soude/zoe waren hem de twee pilasters inden middelt ghelaten / daer toe noch twee middelbare ter zijden met noch twee mindere voren onderhoudende dat welfsele/dwelck altsamen met instrumenten wt der rootsen ghehouwen is. Inden eersten inganck zijn vier capellekens: in dat middelste zijnder achtiene/ ende achtere staender twee/ ende een ghesloten duere/ de welcke bethoont datmen voorder ghinck: de meeste capelle es wijt ontrent de lingde van eenen mensche/waer wte datmen de grootte van dedificie begripen mach: dees plaetse en heeft geen licht/noch men en can niet gemercken datse eenich licht ghehadt heeft/die capellekens zijn wtghehouwen ghelijck A. ende B.

¶ Midts dat onse Auteur
int blat K.iij.(also geseit is)
vermaent van een arche tri
umphal in Veronen staende
genoemt *da i bursari*, de welc
ke hy daer seyt heel barba-
risch eñ confuis vã leden te
zyne/ gelijck zy nade leerin
ghe Vitruuij eñ der goeder
Antijken in effecte is: dies
niet te min ouermidts datse
Johãnes Carottus(de welc
ke onsen Aucteur meynt te
begrijpen) voer een cleynot
in zinen boeck der antiqui-
teyten van Veronen/ scher-
per eñ reynder dan alle zijn
andere figuren (want de re
ste zeer grof is) geteeckent
heeft: zoe heuet my goet ge
docht/dese den nieusghieri-
gen lesere hier te thoonen/
op dat hy sien ende mercken
mach (met der reglen Vi-
truuij voerseyt) wat goet
oft quaet datter inne es: zij
sal by auontueren sommigẽ
van desen lande bet behagẽ
dan eenighe andere / midts
datse gewẽt zijn veel wercx
in harẽ architecturẽ te soec
kene. Eñ om dat dese figure
in dit formaet te groot was
so en heb ic maer deen helft
hier ghetoont/ende men sal
aende andere zijde noch een
ander helft verstaen/te we-
tene/noch een poorte oft bo
ghe/met vensters ende ande
ren ornamentẽ gelijck dese:
den voet van Veronen daer
dese teghenwoerdige edifi-
cie met gemeten was/staet
hier besiden half: van welc
ken voete dat eenen cleynẽ
int pedestael ondꝛ de groot-
ste colomne staet/ waer due
re datmẽ die maten bycans
begrypẽ mach/want de ge-
zeyde Carottus en gheeft
vã alle synen figurẽ anders
gheen bescheet: wtgenomẽ
vande figuere des wonder-
lijckẽ spectakels tsamẽ met
eenẽ theatre daer bouen/eñ
bouen al (midts dopgaẽ des
berchs) noch eenen tempel
vã Janus/gelijck onse Auc-
tuer vermaẽt achtere in dat
blat J.iij. in desen tegẽwoer
digen boeck: vã deser gesei-
der edificiẽ geeft de geseide
Carott? meer bescheets dã
van allen dẽ anderen/eñ op
dat ick den Lesere voldoen
[illegible]h vã al dat in desen boe
[illegible]ent wort / zoe heb
[illegible]yde figur[illegible]

Met Keyſerlijcker Priui-
legien ende Gratien.

Ghedruct inde vermaerde coopſtadt van
Hantwerpen/ duer Peeter Coeck van
Aelſt / inden Jaere ons Heeren
M. D. ende .xlvj. in April/
by Gillis van dieſt
boeckprenter.

Regiſter der bladeren des boecx.
A. B. C. D. E. F. G. H. J. K.
L. M. N. O. P. Q. R. S.
Alle zijnt duernen/ behaluen
S. een triterne.

40 voet lang
Woninge
allée van 9 voet
deur met een boovenligt
ligtraam
de hoogte van de gang geproportioneerd met de eerste verdieping
28 voet buytens werks
deur
oven
kernhuys
keuken
schoorsteen
kruysraam
trap naar boven
ingang